

JOHANNA HIITOLA

Hallittu vanhemmuus

Sukupuoli, luokka ja etnisyys
huostaanottoasiakirjoissa

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikön johtokunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Linna-rakennuksen
Väinö Linna -salissa, Kalevantie 5, Tampere,
27. päivänä helmikuuta 2015 klo 12.

TAMPEREEN YLIOPISTO

JOHANNA HIITOLA

Hallittu vanhemmuus

Sukupuoli, luokka ja etnisyys
huostaanottoasiakirjoissa

English abstract

Acta Universitatis Tamperensis 2026
Tampere University Press
Tampere 2015

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla
Tampereen yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti.

Copyright ©2015 Tampere University Press ja tekijä

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Myynti:
kirjamyynti@juvenes.fi
<http://granum.uta.fi>

Acta Universitatis Tamperensis 2026
ISBN 978-951-44-9720-9 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1515
ISBN 978-951-44-9721-6 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://tampub.uta.fi>

Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2015

Tiivistelmä

Tutkimus käsittelee perheen ja vanhemmuuden määrittelyä tilanteissa, joissa hallinto-oikeuksissa päätetään lasten huostaanotoista. Aineistona ovat hallinto-oikeuksien päätösasiakirjat, jotka sisältävät sosiaalityön sekä muiden perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten, kuten psykiatrien, psykologien, lääkärien ja kasvatusalan ammattilaisten kuvauksia vanhempien toiminnasta ja ominaisuuksista, vanhempien omia kertomuksia tilanteistaan sekä oikeuksien kirjaamia perusteluja päätöksilleen. Tutkimusaineisto sisältää 354 päätösdokumenttia vuodelta 2008. Ne koskevat yhteensä 430 lasta. Aineisto paikantuu ajankohtaan, jossa lastensuojelulakia oli perusteellisesti muutettu varhaisemman tuen suuntaan. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, että sosiaalityössä ollaan siirtymässä hyvinvointipainotteisesta lastensuojelusta suojelupainotteiseen, joka tarkoittaa, että riskienhallintamenetelmät ovat entistä keskeisempiä lasten tilanteita arvioitaessa. Tässä tutkimuksessa kysytään, millaisiin vanhemmuutta koskeviin normeihin huostaanottopäätökset perustuvat. Normeilla tarkoitetaan sellaisia vanhemmuutta koskevia kulttuurisia käsityksiä, joiden kautta tiettyjä ominaisuuksia arvotetaan ylitse muiden ja toisia pidetään sopimattomina.

Tutkimus paikantuu feministiseen tutkimustraditioon, jossa keskeistä on se, kuinka tiedon tuottamisen menetelmät ovat kietoutuneita sukupuolen, seksuaalisuuden, yhteiskuntaluokan, etnisyyden ja psyykkisen sekä fyysisen kykenevyyden kysymyksiin. Feministisen tutkimuksen sisällä tutkimus asettuu ensiksikin kriittisen perhetutkimuksen traditioon, jossa käsityksiä perheestä on pyritty purkamaan ja määrittelemään uudelleen. Toiseksi tutkimuksessa nojataan hallinnan analyyttiseen tapaan ymmärtää kuinka perheitä ohjataan pitkälti suostuttelevan vallan keinoin, jolloin keskeistä on saada vanhemmat ymmärtämään uudella tavalla se, mihin perhe-elämässä ja ylipäänsä onnellisen elämän tavoittelussa tulisi pyrkiä. Tätä tavoitetta varten vanhemmat tarvitsevat tietoa hyvästä elämästä ja vanhemmuudesta. Suostuttelevan vallan keinot toimivat yhdessä kontrollointiin perustuvien hallintakeinojen kanssa siten, että vanhemmat ja perheet, jotka eivät muunna ajatteluaan suostuttelun ja ohjauksen keinoin, kohtaavat järeämpiä kontrollitoimia.

Tutkimuksen ytimessä ovat tiedon ja hallinnan lisäksi myös ne tavat, joilla vanhempia ammattilaisten määrittelyjen kautta asetetaan erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin. Vanhemmat myös itse määrittelevät ja asemoivat itseään erilaisten kategorisointien kautta. On kyse sukupuolistamisen, kulttuuristamisen ja luokkaistamisen prosessien analyyseista, jotka konkretisoituvat kunnollisuuden käsitteessä. Käsitteellä viitataan niihin arvottamisen prosesseihin, joiden kautta jotkut vanhemmat ja perheet asemoidaan kunnollisiksi ja toiset kelvottomiksi.

Tarkastelun keskiössä ovat harkintaa ohjaavat diskurssit, kategoriat sekä kirjaamisen käytännöt, joiden myötä dokumenteissa tuotetaan tietty käsitys todellisuudesta ja sosiaalisista ongelmista. Kertomuksia kelvottomasta ja kunnollisesta vanhemmuudesta analysoidaan sekä määrällisesti ongelmakategorioita erittelemällä että laadullisesti diskurssianalyttisellä luennalla.

Tutkimuksessa saatiin selville, että sukupuoli ohjasi paitsi sitä, millaisia ongelmakategorioita vanhemmuuteen liitettiin myös sitä, kuinka laajasti vanhempia kuvailtiin. Puhe isistä oli huomattavasti suppeampaa ja harvinaisempaa kuin puhe äideistä. Äitejä kuvailtiin eniten kyvyttömiksi ja jaksamattomiksi ja isien taas kerrottiin useimmiten olevan väkivaltaisia tai käyttävän liikaa päihteitä. Myös sukupuolen ohittava kerronta oli aineistossa laajaa. Erityisesti väkivallasta kerrottiin sukupuolineutraalisti siten, ettei tekijää ja uhria eritelty.

Analyysissa eriteltiin myös diskursseja, jotka liittyivät väkivallan esiintuomiseen tai sen ohittamiseen. Diskurssit jakautuivat väkivallan selityksiin, perheeseen tai vanhemmuuteen liittyviin diskursseihin sekä väkivallan merkityksen korostamiseen. Selitettäessä väkivaltaa tai liitettäessä se perheeseen liittyviin diskursseihin, väkivalta katosi usein käsittelystä tai se ohitettiin kertomalla siitä epäselvästi. Muissa dokumentin osissa mainittu väkivalta katosi 42 prosentista hallinto-oikeuksien lopullisia perusteluja.

Vanhempien oikeuteen lähettämässä vastineissa ja suullisissa käsittelyissä keskeistä oli, että vanhemmat rakensivat itsestään ja perheistään kunnollisia. Yhtäältä vanhemmat asettuivat usein vastustamaan juuri sosiaalityön määritelmiä. Vastustus sai myös suuttumuksen ja ”ilkeiden tunteiden” muotoja, mutta nuo tunteet saattoivat olla vanhempien ainoita mahdollisuuksia saada äänensä kuuluville. Toisaalta vanhemmat tunnustivat myös tarpeen tunnustaa oma heikkoutensa vanhempiana (köyhyys, vajaavaisuus, väkivaltaisuus, tietämättömyys, ”väärin tekeminen”) ja asettua avuntarvitsijan rooliin. Toisin sanoen, omasta vanhemmuudesta tuli kertoa ”oikein”. Kunnollisuuden tuottaminen oli sukupuolittunutta erityisesti silloin, kun vanhemmat kertoivat rakkaudellisista tunteistaan ja kiintymyssuhteista lapseen. Juuri äidit painottivat rakkauttaan lasta kohtaan kumoten sillä tavoin luonnehdintoja heistä

huonoina äiteinä. Isät eivät kertoneet suhteestaan lapseen rakkautta painottavan diskurssin kautta. Isät todistivat kunnollisuuttaan pikemminkin työn ja varakkuuden kautta. Myös oikeanlainen suhde ”suomalaiseen kulttuuriin” saattoi implikoida kunnollisuutta maahan muuttaneiden vanhempien vastineissa.

Hylätyissä huostaanottohakemuksissa, joissa lapsi palasi kotiin vanhempiensa luokse, hallinto-oikeuksien perustelut päätökselle liittyivät joko vanhemmuuden uudelleenmäärittelyyn tai lapsen omaan pärjäämiseen. Määriteltäessä vanhemmuutta uudelleen viitattiin vanhempien kunnollistumiseen, avoimuuteen tarjotulle tuelle ja vanhempien uuteen ymmärrykseen siitä, mitä vanhemmuus ja hyvä elämä ylipäänsä merkitsevät. Kun viitattiin lapsen pärjäämiseen, keskeistä oli, että lapsi selviytyi koulussa tai alkaneessa työelämässä. Tällöin oli kyse teini-ikäisistä lapsista. Joissain tapauksissa vanhemmuuden puutteet saatettiin ohittaa vetoamalla lapsen ominaisuuksiin.

Tutkimukseni keskeisin tulos on, että hallinto-oikeuksien huostaanottopäätöksissä arvioidaan lasten laiminlyönnin lisäksi myös perheen kunnollisuutta. Myös vanhemmat itse tunnistavat nuo kunnollisen perheen määritelmät ja viittaavat niihin vastineissaan. Tällä tavoin arviointi perustuu siis myös normatiivisiin käsityksiin siitä, millaista hyvä vanhemmuus on. Tutkimus paljastaa, että vanhempien ja perheiden väliset eroavaisuudet, kuten sukupuoli, seksuaalisuus (erityisesti ydinperhenormatiivisuus), yhteiskuntaluokka, etnisyys ja vanhempien vammaisuus tai vammattomuus ovat monin tavoin keskeisiä – vaikka eivät suinkaan ainoita – perusteita huostaanotoista päätettäessä.

Abstract

Governed parenthood

Out-of-home placements and gender, class and ethnicity

The purpose of this research is to characterize the definitions of parenthood in situations, where administrative courts decide whether children should be placed out-of-home. The data comprises of court documents from administrative courts containing descriptions and evaluations of the parents' situations and perceived qualities as well as statements by the parents themselves. The case evaluations are written by family professionals such as psychiatrists, psychologists, doctors and pedagogists. The data contains 354 cases concerning altogether 430 children. The court decisions were made in 2008 after a significant change in the child welfare legislation in Finland. The law was changed to enable early intervention strategies. Previous studies suggest that social work is, in fact, moving towards the model of risk prevention and away from the models of child welfare.

This study approaches definitions of parenthood by asking, what the norms related to parenthood are. These norms are then, in turn, understood to be guiding the processes out-of-home placements. Norms in this study are understood as cultural rules and conceptions related to parenthood which result in certain qualities being highly valued and other qualities being considered inappropriate or, of less value.

This research draws on the framework of feminist theory where questions of knowledge production are understood to be formed through social positioning such as gender, sexuality, class, ethnicity and able-bodiedness. Within this theory, the perspectives used are related to three main research fields. First, the research tradition of critical family studies serves as a foundation for understanding the family as a concept that can be troubled or even dismantled to enable redefinition. Second, this research draws on studies of governmentality, which provide a framework for understanding power that can manifest itself positively and guide behavior, not through coercion, but by producing knowledge. With the help of that knowledge, then, individuals can understand concepts such as the meaning of a fulfilling life. Thus individuals are enabled to guide themselves towards the goal of a "better life".

However, families that do not give in to the new knowledge of a better life, face harder forms of power and coercion. Third, this study approaches social positioning of families by using a framework of different social capitals and distinctions which guide the processes of evaluating the families and organizing the ways by which parents position themselves. The concept of respectability is used to analyze the gendered, ethnicized and classed processes through which value is appropriated.

Empirically this study focuses on discourses and categorizations as well as methods of knowledge production in the practices of documenting. The documents offer a certain perception of reality and an understanding of social problems. The discourses of respectability and respectable family-life used by the parents, social workers and the courts are analyzed using both qualitative and quantitative analyses.

The analysis showed significant gendered features in documenting. The fathers were described and evaluated considerably less than the mothers, who were the main targets of evaluations. The mothers were most often portrayed as incompetent and tired and the fathers as being violent or alcohol abusers. The data also contained documentation that omitted gender altogether. The most common problem category described without clarifying gender was domestic violence. In these instances the gender of the abuser and the abused were not disclosed. The discourses on violence in the texts were divided in three ways to give meaning to violence. Firstly, the discourses aimed to explain why the violence had occurred. Secondly, the discourses on family bypassed meanings of violence, and thirdly, they also underlined violence as an issue of child protection, and a justification for out-of-home placement. These discourses were present in all the texts, but social workers were far more likely to bring up domestic violence. The courts, on their behalf, often bypassed the issue altogether. In 42 percent of the cases, the court did not mention violence as one of the justifications for the out-of-home placement even though social work had brought it up.

The analysis of the summaries of oral hearings and written statements by the parents revealed that respectability was the focal point in the parents' definitions of their own parenthood. In their statements, the parents often resisted and opposed the definitions of their parenthood as not being respectable. The experience of injustice was sometimes expressed as anger and "ugly-feelings". However, the parents also recognized the need to confess their weaknesses as parents. This meant that they adopted the definitions of themselves as poor, violent, ignorant or as alcohol abusers and thus positioned themselves in need of help and guidance. In other words, it was of key importance to tell an "acceptable" story about being a

parent: it's alright to have problems as long as they are recognized and understood as such.

The parents' narratives about themselves were gendered especially in themes of love, affection and attachment for the child. Only the mothers stressed these issues, and by telling the stories, the mothers deflected the depictions of them as "bad mothers". The fathers told themselves more through material aspects, such as work positions or wealth. The analysis also showed that it was essential to migrant parents to present themselves in the right kind of relationship to "Finnish culture" in order to become respectable. Respectability was tied to that relationship between the "other" and the "Finnish".

The justifications in the cases, in which the out-of-home placement was overruled, were twofold. Either the parenthood was re-defined or it was stated that the child was doing well or was successful despite the failures of the parents. When re-defining parenthood, issues of respectability, openness for support, new understanding of parenthood, as well as self-governance were discussed in the justifications. When referring to the abilities of the children, it was central to stress their performance at school or in the beginning phases of their working-life. When justifications centered on children's abilities, the cases concerned only teenagers.

In conclusion, the research shows that out-of-home placement documents do not only contain evaluation of abuse and neglect of children. The question of the parents' respectability is also widely under scrutiny. The parents themselves also recognize the discourses of respectable families and refer to these in their own statements. Thus the evaluation is not only based on facts and actual events, but rather on normative views on what "good parenting" is. These views are rooted in intersecting differences of gender, sexuality, class, ethnicity and ability. Although these different social and material positions are not the sole justifications found in the documents, they do carry a significant role in evaluating respectable parenthood.

Sisällys

Taulukot	12
Kiitokset	13
1 Johdanto	18
1.1 Tutkimuskysymykset	21
1.2 Lasten suojele ja hallinnan muutos	24
1.3 Lapsen etu päätöksentekoa ohjaavana periaatteena	30
1.4 Tutkimuksen kulku	34
2 Teoreettiset ja käsitteelliset paikannukset	36
2.1 Perhetyö, tieto ja hallinta	37
2.2 Vanhemmuus ja perheen yhteiskunnallinen asema	46
3 Aineisto ja menetelmät	60
3.1 Huostaanotto prosessi ja dokumentointi	60
3.2 Aineisto	63
3.3 Perheiden taustat	67
3.4 Tutkimusetiikka	71
3.5 Dokumenttien luenta	75
4 Sukupuolen rakentuminen	87

4.1	Ongelmakategoriat ja sukupuoli.....	89
4.2	Äitiys	94
4.3	Isyys.....	97
4.4	Sukupuolen ohittaminen	100
4.5	Yhteenveto	103
5	Väkivaltaiset isät ja äidit.....	106
5.1	Väkivallan muodot.....	109
5.2	Miten väkivalta ymmärretään huostaanotto-prosessissa.....	114
5.3	Väkivaltaa selittävät diskurssit.....	115
5.4	Väkivalta osana perheisiin liittyviä diskursseja.....	132
5.5	Väkivallan merkityksen esiin nostaminen.....	145
5.6	Yhteenveto	153
6	Vanhempien ääni.....	159
6.1	Vanhempien vastaukset.....	161
6.2	Kunnollisuuden rakennelmat	167
6.3	Yhteenveto	200
7	Hallittu perhe: perustelut kumotuissa huostaanotoissa	205
7.1	Vanhemmuuden uudelleenmäärittely.....	207
7.2	Lapsen pärjääminen	228

7.3	Yhteenveto	237
8	Vanhemmuus, riskit ja eroavaisuuksien politiikka	242
8.1	Tulosten yhteenveto.....	243
8.2	Vanhemmuuden diskurssit kontekstissaan.....	251
8.3	Riskit ja perheiden väliset eroavaisuudet.....	259
	Liitteet.....	266
	Lähteet.....	271

Taulukot

Taulukko 1. Aineisto hallinto-oikeuksittain.....	66
Taulukko 2. Aineisto-osat eri luvuissa	67
Taulukko 3. Lasten ikä	68
Taulukko 4. Ratkaisut	69
Taulukko 5. Huostaanottoa puoltavat perusteet vanhempien sukupuolen mukaan ...	91
Taulukko 6. Huostaanottoa puoltavat perusteet vanhempien sukupuolen mukaan ydinperheissä.....	93
Taulukko 7. Yleisimmät kuvaukset aineiston perheissä tapahtuvasta väkivallasta.....	111
Taulukko 8. Pääasialliset argumentaatiotavat vanhempien vastineissa	162

Kiitokset

Tämä tutkimus ei olisi syntynyt ilman lukuisten ihmisten apua ja tukea. Kuten elämässä ylipäänsä, myös itse tutkimusmatkalla polulleni on päätynyt monia ihmisiä, joista osa on pysynyt sillä läpi koko tutkimuksen, osa on lähtenyt erilaisille teille ja osa taas on tullut mukaan matkan varrelta. Kaikki he ansaitsevat mitä suurimman kiitoksen. Mainitsen teistä nyt muutamia.

Minulla on ollut ilo saada mitä tasokkainta ohjausta tutkimusmatkalleni. Sen lisäksi, että ohjaajani ovat tarjonneet minulle valtavasti tietoa tutkimuksen tekemisestä, kuuluu heille kaikille myös erityinen henkilökohtainen kiitos ystävydestä. Ihan ensiksi Jaana Vuoren yksityiskohtaiset ja tarkat kommentit ovat hioneet kirjoittamistaitojani vuosien varrella. Jaanalla on ollut aina aikaa ja ennen kaikkea halua perehtyä mitä kummallisempiin kysymyksiini huolella ja lempeydellä. Luulen, että Jaanan mökillä vietetyt ohjaustapaamiset tulevat kannattelemaan minua tutkijana loppuelämäni. Jaana, et päästänyt minua vähällä, mutta kannattelit silloin, kun uuden omaksuminen oli vaikeinta. Kiitos kuuluu myös toiselle ohjaajalleni Suvilla Keskiselle, joka myös on aina raivannut aikataulustaan aikaa tekstieni kommentoinnille. Suvilla viiltävä älykkyys ja rehelliset, asian ytimeen osuneet kommentit ovat kehittäneet tapaan käsitteellistää tutkimusentekoa laajemminkin. Suvilla asiantuntijuus niin väkivallan, sosiaalityön kuin eroavaisuuksien käsitteellistämisenkin suhteen on ollut korvaamatonta tälle työlle. Kolmanneksi kiitän myös loppuvaiheessa ohjaajakseni päätynyttä sekä tutkijakoulussa työskennellessäni esihenkilönäni toiminutta Päivi Korvajärveä, jonka kannustus ja kommentointi käsikirjoitusvaiheessa saivat minut uskomaan, että väitöskirja tulee valmistumaan. Päivillä ”jalat maassa” -asenne yhdistettynä tiukkaan tieteelliseen asiantuntijuuteen toimii minulle myös esimerkkinä loistavasta johtamisesta.

Vastaväittäjäni Suvilla Ronkaisen akateemisia saavutuksia olen ihailnut jo pitkään. Sen lisäksi, että Suvilla omaa valtavan laajan asiantuntijuuden lukuisten erilaisten tieteenalojen kentiltä, hän on myös loistava kommentoija. Koen, että puhuimme tutkimukseni suhteen ”samaa kieltä”. Olin ja olen edelleen valtavan otettu, että juuri Suvilla päätyi vastaväittäjäkseni.

Toinen esitarkastajani Harriet Strandell on pitkän, arvostettavan uran tehnyt lapsuustutkija. Hänen lausuntonsa jännitti minua eniten, sillä olin tutkimuksessani

tehnyt tietoisien valinnan keskittyä vanhemmuuden tarkasteluun ja ohittaa lasten tilanteiden analyysi. Vaikka pelkäsin lausuntoa, samalla ajattelin, että jos työ menee Harrietin seula läpi, voin olla takuvarma työn pätevydestä. Ja työ meni läpi. Harrietin tarkka ja yksityiskohtainen lausunto antoi mahdollisuuden paikantaa työn heikkoja kohtia. Kiitos.

Tämän työn ovat myös konkreettisesti mahdollistaneet ne rahoittajat, jotka ovat nähneet työni tärkeänä tukea. Kiitän aloitusrahoituksesta sekä Alli Paasikiven Säätiötä että Tampereen yliopiston tukisäätiötä. Sukupuolentutkimuksen tohtorihjelmaa kiitän valinnastani ja siitä, että sain työskennellä työsuhteessa lähes neljä vuotta. Tohtorikoulun seminaareissa sain kohdennettua työtäni feministisen tutkimuksen kysymyksiin sekä valittua monografiamuodon tutkimukselleni. Kiitän kommentteista ja kannustuksesta erityisesti professori Tuija Pulkista sekä professori Harriet Siliusta. Kiitän myös kaikkia tutkijakoulun jatko-opiskelijajäseniä. Erityisen kiitoksen esitän Sanna Karhulle kommentoinnista ja hauska seurasta!

Sain syventää osaamistani myös tutkijavierailulla Five College Women's Studies - tutkimuskeskuksessa Mount Holyoke Collegessa (Massachusetts, USA) kevätlukukaudella 2011. I wish to thank all the associates who participated in the FCWSRC program in the Spring of 2011! Special thanks to Lindsey Churchill and Minna Nikunen, who made my stay so much fun! I'd also like to thank the Care Policy Network at UMass for comments and for the opportunity to participate in your seminars. Special thanks to Professor Joya Misra and the network co-ordinator Zane Farr.

Tukiverkostoni eivät lopu tähän! Kiitokset myös entisen Stakesin Lape-ryhmäläisille, joiden parissa aloitin väitöskirjani. Erityiskiitokset Tarja Heinolle väitöskirjan aineiston ehdottamisesta ja tutkimuslupaprosesseissa ohjaamisesta sekä Johanna Lammi-Taskulalle, Päivi Känkäselälle, Minna Salmelle, Marjatta Bardylle, Johanna Närville ja Raija Rantamäelle työtoveruudesta. Stakesissa ja myöhemmin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella työn parissa tapasin myös Hanna Heinosen, jonka kanssa olemme kirjoittaneet huostanotoista yhdessäkin. Samoilta työvuosilta tuttu Päivi Sinko on auttanut väitöskirjan alun oikeudellistumisen keskustelun selkiyttämässä. Hanna ja Päivi, olette lempi-ihmisiäni!

Nyt vasta pääsemme tutkimukseni läheisimpään ympyrään. Valtavat kiitokset Tampereen yliopiston sukupuolentutkimuksen väelle. Kiitos Tuula Juvonen, Jaana Kuusipalo, Taina Kinnunen, Sari Irni, Anu Hirsiaho, Riikka Homanen, Teija Hautanen, Arto Jokinen, Pieta Hyvärinen, Marja Vehviläinen, Minna Nikunen, Kirsti Lempiäinen ja Emmi Lattu. Joukosta vielä erityisen erityisesti kiitos ystäväilleni Riikka Homaselle, joka luki ja kommentoi työni ennen esitarkastusta, ja Teija Hautaselle,

joka auttoi oikolukemalla ja kommentoimalla työtäni loppumetreillä. Riikka ja Teija, en pysyisi pystyssä ilman teitä! Erityiskiitos myös Katariina Mäkiselle ja Lauri Lahikaiselle tuesta ja ystävydestä.

Tampereen yliopiston sukupuolentutkimukseen on kuulunut myös jatko-opiskelijoiden (joskin nyt jo suureksi osaksi väitelleiden) oma Jatke-ryhmä, joka on toiminut erityisenä lempeänä tukiryhmänä paperien eri versioiden kommentoinnissa ja loppusuoralla myös lektion alustavassa kuuntelemisessa. Kiitos Tuija Koivunen, Katariina Mäkinen, Hanna-Mari Ikonen, Hanna Ojala, Riikka Homanen, Kirsi Hasanen, Miia Toivo, Sanna Rikala, Maria Vihlman, Marjo Kolehmainen, Raisa Jurva ja Marika Haataja.

Sosiaalipolitiikan tutkijaa Liina Sointua kiitän nauruista ja elämän jakamisesta yhteisessä työhuoneessa ja sosiologian tutkijaa Jukka Syväterää taas kiitän oluista ja chileistä. Jukkaa parempaa ja asiantuntevampaa seuraa on vaikea kuvitella!

Tampereen yliopiston sisäisenä verkostona on toiminut myös professori Pertti Alasuutarin vetämä TCups-seminaari (Tampere Research Group for Cultural and Political Sociology), jossa olen saanut tarkennettua erityisesti hallintaan liittyviä tutkimuskeskusteluja. Kiitos erityisesti Pertti Alasuutari, Marjaana Rautalin, Li Wang, Elna Mikola, Jukka Syväterä, Matti Kortesoja, Ali Qadir ja Tatiana Tiainen.

Anna Moring, Sanna Koulu, Virve de Godzinsky ja Hannele Tolonen ovat puuhannet kanssani yhteiskuntatieteellistä ja oikeustieteellistä perhetutkimusta yhdistävää verkostoa. Puuhailu ei ole ihan vielä vuosien puurtamisenkaan jälkeen oikein aktualisoitunut, mutta teemme sen vielä! Kiitos yhteistyöstänne ja hauskoista hetkistä!

Olen myös niitä harvoja etuoikeutettuja, joiden ei tarvitse kärvistellä työttömänä tutkimusrahoituksen loputtua. Kiitän uusia työkavereitani Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta. Kiitos sosiaalityön rautaiset ammattilaiset professori Aila-Leena Matthies, Sirkka Alho, Katri Viitasalo, Tuomo Kokkonen, Kati Turtiainen, Anu-Riina Svenlin, Helky Häkli, Johanna Alatalo, Anne Saarela, Niina Rantamäki, Anne Saarela, Gorana Panic, Sanna Virolainen sekä Kati Komulainen.

Lopuksi kiitän vielä perhettäni, johon myös lähimmät ystäväni kuuluvat. Ensiksi kiitos Nikolle, joka on opettanut minut äidiksi! Olen sinusta valtavan ylpeä. Kiitos, että olet.

Haluan kiittää vastikään läheisekseni rytinällä ja suurella rakkaudella saapunutta Elisa Vettenrantaa, joka on myös oikolukenu tästä työstä. Elisa, olet kaunein ihminen, jonka olen ikinä kohdannut. Ystävyytesi on ollut suurin lahja elämässäni pitkiin aikoihin. Kiitos myös ystävälleni Lenalle vierellä kulkemisesta elämäni vaikeimmissa hetkissä.

Kiitän myös uutta perhettäni, Tarjaa, Suvia, Jaria, Lauraa ja Veeraa rakkaudesta. Tero Vähä-Savoa ja Velipekka Suomista kiitän sekä abstraktin oikolukemisesta että herkullisista perheillallisista vuosien varrella. Nuo illat kanssanne hyvän ruoan ja viinin kera ovat olleet korvaamattomia pakoja väitöskirjapuurtamisen arjesta!

Kiitosten loppu lähestyy. Haluan vielä kiittää äitiäni Helenaa siitä, että olen olemassa. Olemme matkanneet elämäämme kaksin ja opetelleet ne erityiset – usein normeista poikkeavat – tavat olla perheenä. Tuo kaikki – yhdistettynä siihen, että olet yksi erityisimmistä ja vahvimista naisista, joita olen koskaan tavannut, esikuvani! – on muokannut minusta sellaisen kuin olen. Äiti rakastan sinua ja kiitos.

Kumppaniani Valteri Vähä-Savoa saan kiittää aikalailta kaikesta viime vuosina. Esimerkiksi Foucault-tulkinnoista (ja myönnettäköön – lähdevinkeistä), tutkimusasetelman suunnittelusta, paperien ja lukujen kommentoinnista, pyykinpesusta, pakastepizzoista, viinistä ja pitkistä kirjoitusilloista, naurusta, kiivaista väittelystä, jotka ovat selventäneet ajatuksiani(!), rakkaudesta, sylistä, naurusta, itkusta, pakotetuista kävelylenkeistä, pyöräilyseikkailuista, huonoista ja hyvistä elokuvista, kartanluvusta autoillessa, mahtavista ja vähemmän mahtavista matkoista maailmalle, onnesta, kodista, jne.

Lopuksi kiitän myös kahta rakastani, jotka molemmat joutuivat tämän viimeisen vuoden aikana jättämään maailman liian aikaisin. Kiitos Päiville. Olit elämäni ilo ja turva. Sinä sait valettua minuun uskoa silloin, kun itse en siihen kyennyt. Sinun sylisi ja silytyksesi tyrehdyttivät pienen ja pelokkaan tytön kyyneleet ja sinun naurusi teki minut onnelliseksi niin lapsuudessa kuin aikuisuudessakin. Kiitos myös Ulla Pohjamolle elämänpituisesta matkasta, joka alkoi Hollihaan päiväkodin portilla ja jatkui läpi polkujemme. Ullalle kuuluu kiitos myös tämä tutkimuksen osasten lukemisesta ja perusteellisesta kommentoinnista tutkimukseni alkuvaiheessa. Ulla, "olin saanut ensimmäisen ystäväni ja alkanut siten elää". Päivi ja Ulla, lähdestänne jäi pohjaton suru. Olen kiitollinen, että sain rakastaa teitä ja olla rakastettuna.

Maailman parhaassa kaupungissa eli Tampereella 19.1.2015,

Johanna Hiitola

Minä en halua korjata, ajatteli isä. Minä en halua nyppiä meribeinää... Minä haluan rakentaa suurta ja kestäväää, tahdon tehdä kaubean paljon monenlaista ja mielelläni – mutta en tiedä... on hirveän vaikeaa olla isä!

-Muumipappa. Muumipappa ja meri.

1 Johdanto

Tämä on tutkimus siitä, millaisiin vanhemmuutta koskeviin käsityksiin lasten huostaanottopäätökset perustuvat, kun lapsen tahdonvastaista huostaanottoa käsitellään hallinto-oikeudessa. Kuinka nuo käsitykset vanhemmuudesta liittyvät erilaisiin perheiden välisiin ja sisäisiin eroavaisuuksiin, kuten sukupuoleen, seksuaalisuuteen, yhteiskuntaluokkaan ja etnisyyteen? Entä millaiset normit ohjaavat päätöksentekoa? Lähestyn näitä kysymyksiä hallinto-oikeuksien huostaanottodokumenttien kautta. Tutkin siis erilaisten viranomaistahojen tuottamaa tietoa vanhemmuudesta.

Vanhemmista kerrotaan dokumenteissa paljon. Useat eri viranomaiset arvioivat heidän vanhemmuuttaan, arkeaan ja toimintakykyään. Arvioita tuottavat muun muassa sosiaalityöntekijät, psykiatrit, psykologit, lääkärit, opettajat ja varhaiskasvatuksen ammattilaiset. Tämä tutkimus liittyy tutkimusperinteeseen, jossa analysoidaan sosiaalisten ongelmien ja ongelmakategorioiden tuottamista pikemminkin kuin niiden esiintymistä tai vaikutuksia (ks. Hollstein & Miller 1993; Nätkin & Vuori 2007; Kaisto & Pyykkönen 2010; Juhila 2012a). Kiinnostuksen kohde on tällöin se, kuinka vanhemmista rakennetaan kelvottomia tai kunnollisia lasten kasvatukseen.

Mediasta ja julkisesta keskustelusta tiedämme ainakin, että ”vanhemmuus on hukassa” (Jokinen 2005, 122–136; Jallinoja 2006, 112–118). Oli kyse sitten lasten huonosta koulumenestyksestä, pahoinvoinnista tai syyllistymisestä rikoksiin, ongelmia selitetään hukassa olevan vanhemmuuden kautta. Tälle on esitetty ratkaisuksi varhaista puuttumista eli ongelmien tunnistamista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta tuki- ja kontrollitoimet voidaan suunnata niitä eniten tarvitseville (Satka 2009; Gillies 2014). Lasten ja nuorten ongelmia ei enää selitetä laajasti yhteiskunnallisten seikkojen, kuten tukipalvelujen puutteellisuuden tai sosiaalisen eriarvoisuuden kautta, vaan syypäinä lasten ongelmiin nähdään enenevässä määrin vanhemmat (Harrikari 2008, 125). Ongelmat ovat perhekeskeistyneet.

Lasten huostaanottojen lisääntyminen nousee aika ajoin poliittiseksi kysymykseksi. Tässä keskustelussa on tilastoilla keskeinen rooli. Huostaanottotilaston avulla argumentoidaan moneen suuntaan. ”Vanhemmuus on hukassa” -keskustelu viittaa vanhempien epäonnistumiseen, kun taas viranomaisten

kontrollivallan lisääntymistä kritisoineet tahot viittaavat siihen, että syynä lisääntyviin huostaanottoihin ovat sosiaalityöntekijät, jotka ottavat lapsia liian hanakasti huostaan. Molempien argumenttien tueksi esitetään samoja tilastoja huostaanottojen määrästä. Vuonna 2012 oli sijoitettuna 17 830 lasta (THL 2013). Tämä luku on indikaattori, jonka vuosittaista vaihtelua seurataan (Alastalo & Pösö 2014). Se ei itse asiassa kuvaa vuosittain huostaanottujen lasten määrää, kuten mediassa usein virheellisesti esitetään. Kyse on kertymätilastosta, joka kertoo, kuinka monta lasta on eri syistä sijoitettuna. Sijoitukset ovat voineet tapahtua jo vuosia aiemmin. Osa lukumäärään sisältyvistä lapsista on sijoitettuna väliaikaisesti ja osa on huostaanotettu.

Yllä mainitun tilaston sisältämät luvut toimivat kuitenkin alustana, jonka pohjalta muotoillaan yhteiskunnallisia ongelmia ja vaaditaan reformeja. Niiden perustalta sekä muovataan ymmärrystä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista että luodaan uusia perheitä koskevia yhteiskunnallisia ongelmia, joihin taas puolestaan vastataan uudistamalla palvelurakenteita (Porter 1995, 17). Käytännössä lukujen kautta nähdään helposti löytyvän uusia ilmiöitä, kuten lasten tai perheiden pahoinvointia, joihin sen jälkeen pyritään vastaamaan etsimällä ratkaisuja. Tilastot ovat hallinnon tietoa ja ammuksia poliittisissa ja yhteiskunnallisissa kiistoissa. Tilastot pyrkivät tyypillisesti esittämään asioiden tilan, mutta eivät ehdotusta siitä, kuka on syyllinen tähän tilaan. Tämän vuoksi tilastot ovatkin poliittisen retorikan kannalta toimivia. Niiden muodostamaa kuvaa todellisuudesta pidetään yleisesti hyväksyttynä, mutta samalla ne jättävät paljon tulkinnanvaraa sille, miten määritellään syyt ja syylliset esiin nousseille ongelmille ja miten määritellään tarpeelliset toimenpiteet ongelmien korjaamiseksi. Näin erilaiset seikat työstetään eri aikoina puuttumista vaativiksi sosiaalisiksi ongelmiksi. (em.)

Sosiaalityö on ollut osa yhteiskuntaamme jo vuosisatojen ajan aina 1800-luvun lopulta lähtien, jolloin vaivahoito siirtyi seurakunnilta kunnille (Juhila 2006, 20). Ajan kuluessa ajatukset siitä, kenelle apua tulisi tarjota tai millaista perhe-elämän tulisi olla, ovat vaihdelleet. Kun 1900-luvun alussa korostettiin köyhäinhoitoa ja autettiin nimenomaan köyhiä työväenperheitä kunnolliseen perhe-elämään, hyvinvointivaltion rakentamisen aikaan syntyi ajatus siitä, että mikä tahansa perhe voi tarvita apua (Yesilova 2008; 2009). Sitten globalisaatio, markkinamoraali ja yksilönoikeuksien korostaminen ovat osittain ohittaneet sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteita (Forsberg 2012, 9; Gillies 2014). Sosiaalityön ammattilaiset ovat jälleen uusien haasteiden edessä, kun kansainvälisistä järjestelmistä tutuksi tulleet riskinarviointijärjestelmät saavat jalansijaa myös Suomessa (Satka 2009; Harrikari ym. 2014). Tämä tutkimus sijoittuu ajankohtaan, jossa lastensuojelulaki

koki perusteellisen muutoksen ennaltaehkäisevän tuen suuntaan (LSL 2007/417). Päätökset on tehty yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa huoli lapsista ja perheistä on ollut laajan yhteiskunnallisen keskustelun kohteena.

Tarkastelen tässä tutkimuksessa sitä, millaisten normien ohjaamina perheet ja yksilöt tuodaan tiedettäväksi sosiaalityön tuottamissa dokumenteissa, joihin perustuen hallinto-oikeudet tekevät päätöksiään. Tutkimukseni on ensisijaisesti empiirinen. Tällä tarkoitan sitä, että tutkimuksen painopiste on laajan aineiston analysoinnissa. Tarkastelun ytimessä ovat harkintaa ohjaavat diskurssit, kategoriat sekä kirjaamisen käytännöt, joiden myötä dokumenteissa tuotetaan tietty käsitys todellisuudesta ja sosiaalisista ongelmista. Aineistoni koostuu 354 päätöstekstistä, joihin jokaiseen kuuluu sosiaalityön laatima huostaanottohakemus, tiivistelmä oikeuteen lähetetyistä asiantuntijalausunnoista, lyhennelmä mahdollisesta suullisesta käsittelystä ja oikeuden lopullinen perustelu. Käytän eri analyysiluvuissa erilaisia aineiston osia. Neljännen luvun aineistona ovat kaikki päätöstekstit, viidennessä luvussa ne päätökset, joissa on kerrottu vanhempien tekemästä väkivallasta, kuudennessa päätökset, joissa vanhemmat ovat lähettäneet oikeuteen vastineita tai tapauksessa on järjestetty suullinen käsittely ja lopulta seitsemännessä luvussa ne päätökset, joissa oikeus on päätyntä hylkäämään huostaanottohakemuksen. Aineisto on järjestetty perhekohtaisesti. Päätökset koskevat yhteensä 430 lasta. Analysoin päätöksiä sekä määrällisesti laskemalla erilaisia äitiyden ja isyyden yhteydessä esiintyviä ongelmakategorioita että diskurssianalyttisesti tulkitsemalla, kuinka tietyt äitiyteen ja isyyteen liittyvät kuvaukset esitetään ongelmina erilaisten kysymysten yhteydessä.

Tutkimukseni paikantuu feministiseen tutkimustraditioon, jossa keskeistä on se, kuinka tiedon tuottamisen menetelmät ovat kietoutuneita sukupuolen, seksuaalisuuden, yhteiskuntaluokan, etnisyyden ja psyykkisen sekä fyysisen kykenevyyden kysymyksiin (ks. Liljeström 2004). Luen tähän feministiseen tutkimustraditioon ensinnäkin Suomessa vahvan jalansijan saaneen kriittisen perhetutkimuksen, jossa käsityksiä perheestä on pyritty purkamaan tai vähintäänkin ravistelemaan (Nätkin 1997; Forsberg 1998; Forsberg & Nätkin 2003; Keskinen 2005a; Nätkin & Vuori 2007; Sévon & Notko 2008; Aalto 2012; Moring 2013). On kyse sellaisten yksiselitteisyyksien purkamisesta, joiden kautta käsitteet, kuten lapsen etu tai hyvä vanhemmuus, tullaan helposti määrittäneeksi valkoisen, keskiluokkaisen ja heteroseksuaalisen ydinperheen kautta tai siihen verraten.

Toiseksi nojaan hallinnan analyttiseen tapaan ymmärtää yhteiskunnallinen valta sekä perheisiin kohdistuva ja niiden kautta yksilöihin ulottuva hallinta. Hallinnan ensisijaisena tavoitteena on saada vanhemmat ja perheet toimimaan vapaaehtoisesti

kulloistenkin poliittis-hallinnollisten tavoitteenasetteluiden mukaisesti, olipa kyse lasten kasvatusmenetelmistä tai esimerkiksi lisääntymisestä. Perheisiin kohdistuva poliittinen hallinta operoi pitkälti suostuttelevan vallan keinoin, jolloin keskeistä on saada vanhemmat ymmärtämään uudella tavalla se, mihin perhe-elämässä ja ylipäänsä onnellisen elämän tavoittelussa tulisi pyrkiä. Kun tässä epäonnistutaan eikä vanhempien nähdä kykenevän oikeaan ymmärrykseen vanhemmuudesta ja sen mukaiseen toimintaan, siirrytään autoritäärisiin keinoihin, suoraviivaiseen kontrolliin ja juridiseen valtaan. (Rose 1990; Hélen 1997; Miller & Rose 2010.) Erilaiset yhteiskunnallisen hallinnan muodot toimivat käsi kädessä, sillä niillä on sama tavoite: aikaansaada muutos vanhempien tavassa ymmärtää itsensä, perheensä ja toimintansa.

Kolmanneksi tutkimuksen ytimessä ovat tiedon ja hallinnan lisäksi myös ne tavat, joilla vanhempia ammattilaisten määrittelyjen kautta asetetaan erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin. Vanhemmat myös itse määrittelevät ja asemoivat itseään erilaisten kategorisointien kautta. On kyse sukupuolistamisen, kulttuuristamisen ja luokkaistamisen prosessien analyysistä, jotka konkretisoituvat kunnollisuuden käsitteessä (Skeggs 1997; 2004b). Kunnollisuus on keskeinen ominaisuus, jonka kautta perheen, vanhemman tai jonkin ryhmän arvo määrittyy. Se on myös status, johon vanhemmat pyrkivät, jos heidän vanhemmuutensa on kyseenalaistettu (ks. Peltola 2014, 34). Kunnollisen vanhemman hahmo ohjaa sitä, kuinka vanhemman tulee itsestään kertoa ollakseen hyvä vanhempi sekä sitä miten perhetyön ammattilaiset tulkitsevat vanhemmuutta.

1.1 Tutkimuskysymykset

Lain mukaan huostaanotto tulee tehdä tilanteissa, joissa vanhempien nähdään olevan lapselle vaaraksi tai katsotaan lapsen itse vaarantavan omaa turvallisuuttaan (LSL 40 §). Tapauksissa, jotka vanhemman tai lapsen vastustuksen vuoksi päätyvät hallinto-oikeuksien käsittelyyn, on sosiaalityön toimesta todettu lapsen kehityksen vaarantuneen. Oikeuskäsittelyssä sosiaalityö pyrkii lähtökohtaisesti argumentoimaan lapsen huostaanoton puolesta, kun taas vanhemmat tai lapset asettuvat vastustamaan heistä tehtyjä määritelmiä ja arvioita. Kyse on siis aina ensisijaisesti epäonnistuneen vanhemmuuden kuvauksista. Päätöstekstit kertovat siitä, millainen vanhemmuus ei ole hyväksyttävää, mutta samalla niiden kautta piirtyy myös kuva siitä, millaista hyvä tai vähintään tarpeeksi hyvä vanhemmuus on. Siten hallinto-oikeuksien päätökset

kertovat siitä, millaista vanhemmuutta huostaanottopäätöksiä tehtäessä ja laajemminkin yhteiskunnassa arvotetaan.

Tutkimukseni pääkysymys on, **millaisiin vanhemmuutta koskeviin normeihin huostaanottopäätökset perustuvat**. Normeilla tarkoitetaan tässä sellaisia vanhemmuutta koskevia kulttuurisia käsityksiä, joiden kautta tiettyjä ominaisuuksia arvotetaan ylitse muiden ja niistä poikkeaminen johtaa kontrolli- tai muokkaustoimiin (Butler 2006, 30; Butler 2009, 52; Foucault 2003, 162–163). Hyvä vanhemmuutta voivat siis implikoida esimerkiksi ydinperheellisyys, suomalainen etninen tausta, vanhempien koulutus tai vammattomuus. Nämä normit eivät ole pakottavia eikä ole tarkoitukseni ehdottaa, että esimerkiksi ydinperhenormista poikkeaminen suoranaisesti johtaa lapsen huostaanottoon. Normit ovat kuitenkin olennaisesti sidoksissa perheitä ja vanhemmuutta koskeviin kulttuurisiin käsityksiin.

Huostaanottopäätökset eivät keskity ainoastaan lapsen laiminlyöntien kuvauksiin vaan niissä eritellään vanhemmuutta laajasti. Tavoitteeni on päästä käsiksi myös niihin luonnehdintoihin, jotka koskevat vanhempien muita elämänalueita, mutta asettuvat kuitenkin implikoimaan jotain myös vanhemmuudesta. Analysoin siis myös sitä, kuinka määritelmät vanhemmuudesta liittyvät erilaisiin perheiden välisiin ja sisäisiin eroavaisuuksiin ja kuinka noita eroavaisuuksia tuotetaan.

Jotta sain tietoa siitä, millaista vanhemmuutta huostaanottopäätöksissä arvotetaan, ryhdyin kartoittamaan tarkemmin, kuinka päätöksissä kerrotaan vanhempien epäonnistumisesta. Etsin pääkysymyksen lisäksi aineistosta vastauksia neljään alakysymykseen, joihin kuhunkin vastaan eritellysti omassa luvussaan.

Ensiksi keskityn sukupuoleen ja analysoin koko aineiston päätöstekstit. Kysyn, **millaista vanhemmuutta sukupuoliin liitetyt ongelmat rakentavat** (luku 4).

Toiseksi tarkastelen erityisesti väkivaltaongelman rakentumista tekstissä. Kysyn, **miten vanhempien tekemää väkivaltaa selitetään, tuodaan esille tai ohitetaan** (luku 5). Keskityn väkivaltaa selittävien tai eri tavoin ohittamien ja esiintuovien diskurssien erittelyyn. Nuo diskurssit tuottavat tietoa niistä normatiivisuuksista, joita väkivaltakäsityksiin liittyy. Tarkastelen myös, miten sukupuoli sekä muut perheiden väliset ja sisäiset eroavaisuudet toimivat väkivaltakuvauksissa.

Kolmanneksi analysoin, **kuinka vanhemmat vastaavat sosiaalityön määritelmiin vanhemmuudestaan ja rakentavat itsestään kunnollisia** (luku 6). Erittelen analyysissäni myös sosiaalityön ja oikeuden määritelmiä vanhemman kunnollisuudesta tai epäonnistuneesta vanhemmuudesta.

Neljänneksi kysyn, **miten huostaanoton kumoutuminen perustellaan ja millaisia ongelmanmäärittelyjä kumottujen päätösten perusteluihin liittyy**

(luku 7). Tämän kysymyksen avulla selvitan sitä, miten hallinto-oikeuksien perusteluissa määritellään huostaanoton tarpeellisuutta tai tarpeettomuutta. Erityisesti olen kiinnostunut siitä, millaiseen järjestykseen nojaten hallinto-oikeus päätyy tekemään päätöksen, joka poikkeaa sosiaalityön tekemästä arviosta.

Alakysymykset vastaavat eri tavoin pääkysymykseen vanhemmuutta koskevista normeista. Niihin keskitytään tutkimuksen eri luvuissa, mutta kysymyksiä sivutaan laajemminkin koko työssä, sillä ne kaikki liittyvät tavalla tai toisella niihin vanhemmuuden normeihin, joihin huostaanottopäätöksissä nojataan. Ensimmäisen kysymyksen kautta selviää, kuinka sukupuolinormit ohjaavat sitä, mitä vanhemmista sosiaalityön ja oikeuden toimesta lausutaan. Toinen kysymys erittelee niitä normatiivisia käsityksiä, jotka ohjaavat väkivaltaongelman tulkintaa. Kolmannessa kysymyksessä avautuu myös se, kuinka vanhemmat itse määrittelevät omaa vanhemmuuttaan suhteessa kunnollisen perheen normiin ja samalla irtautuvat moniongelmaperheen määritelmistä. Neljännen kysymyksen kautta tarkentuu, millaiseen järjestykseen hallinto-oikeuksien päätökset nojaavat. Tämä kertoo siitä, millaisten normien kautta perhettä ja vanhemmuutta on mahdollista tulkita kunnollisena tai kelvottomana. Kirja on rakennettu luvuittain siten, että jokaisen analyysiluvun alussa esitetään yksi alakysymyksistä. Luvut ovat myös luettavissa erillisinä kokonaisuuksinaan. Jokaisen analyysiluvun aluksi olen selvittänyt lyhyesti myös sitä teoreettista taustaa ja aiempaa tutkimusta, johon analyysi vertautuu.

Kun lähestytään huostaanottodokumenteissa tuotettua tietoa, lukijan on hyvä vielä ymmärtää muutamia lastensuojeluprosessiin liittyviä käsitteitä, jotka tulevat toistumaan seuraavissa luvuissa. Lastensuojelulaki ohjaa lastensuojelutyötä ensisijaisesti ennaltaehkäisevien tukitoimien käyttöön (LSL 4 §). Keskeisin työmenetelmä on *avohuolto*, jolla viitataan niihin perhettä tukeviin toimenpiteisiin, joita lastensuojelun asiakkaaksi päätyneelle perheelle tarjotaan. Avohuollon tukitoimia ovat esimerkiksi perheen toimeentulon ja asumisen turvaaminen (LSL 35 §), tukihenkilö- ja perhetoiminta, loma- ja vertaistoiminta, lapsen tai perheen sijoittaminen määräaikaista laitospaikkaa tai perhehoitoon sekä perhetyö, jolla tarkoitetaan perhetyöntekijöiden lasten kotona tekemää ohjaus- ja avustustyötä (LSL 36 §). *Huostaanotolla* sen sijaan viitataan tilanteeseen, jossa avohuollon tukitoimet on arvioitu riittämättömiksi ja lapsi sijoitetaan asumaan pois kotoaan perhe- tai laitoshuoltoon (LSL 40 §). Päätöksen huostaanotosta tekee sosiaalihuollon vastaava viranhaltija, mutta vanhempien tai 12 vuotta täyttäneen lapsen vastustaessa päätöksenteko siirtyy hallinto-oikeuksiin. Huostaanottoa edeltää usein, mutta ei aina, *kiireellinen sijoitus*, joka tarkoittaa sitä, että perheen tilanne on kriisiytynyt yllättäen niin

pahasti, että lapsi joudutaan sijoittamaan välittömästi pois kotoaan (LSL 30 §). Myös kiireellisestä sijoituksesta päättää sosiaalityöntekijä. Kiireellinen sijoitus on aina määräaikainen, toisin kuin huostaanotto, joka tehdään toistaiseksi. Tässä tutkimuksessa on kyse huostaanotoista sellaisissa tilanteissa, joissa lapsi tai vanhemmat ovat vastustaneet huostaanottoa ja päätöksenteko on sen myötä siirtynyt hallinto-oikeuteen (LSL 43 §). Kutsun tätä toimenpidettä *tahdonvastaiseksi huostaanotoksi*¹.

1.2 Lasten suojelu ja hallinnan muutos

Aineiston keräämisen aikaan lastensuojelulakia oli juuri perusteellisesti muutettu. Uusi lastensuojelulaki (417/2007) astui voimaan 1.1.2008. Juridisesti merkittävin muutos oli, että päätöksenteko tahdonvastaisissa huostaanotoissa² siirtyi sosiaalilautakunnilta hallinto-oikeuksiin. Tämä tarkoitti mittavaa lisäystä oikeuksien käsittelemiin lastensuojeluasioihin. Lisäksi muun muassa vanhempien ja lasten kuulemiseksi järjestetyt suulliset käsittelyt lisääntyivät (de Godzinsky 2012a). Uuden lain puitteissa käsiteltäviä huostaanottohakemuksia hylättiin useammin kuin vanhan käsittelyn läpikäyneitä huostaanottoasioiden alistuksia³ (Hiitola & Heinonen 2009). Lain sisällön osalta yksi keskeisiä muutoksia oli varhaisen tuen korostaminen. Jopa ennen lapsen syntymää tehty ennakkollinen lastensuojeluilmoitus mahdollistui (LSL 25c §). Ilmoitusvelvollisuus (LSL 25 §) laajeni koskemaan laajempaa joukkoa lasten

¹ Käsite ei esiinny lastensuojelulaissa, sillä laissa määritellään vain prosessi, jonka kautta huostaanoton päätöksenteko päättyy hallinto-oikeuksiin. Palaan prosessin kuvaukseen myöhemmin luvussa 3.

² Valtaosa huostaanotoista on suostumukseen perustuvia ja ne tehdään edelleen kunnissa (määristä ks. THL 2013)

³ Ennen vuotta 2008 voimassa olleen lastensuojelulain (1983/683) mukaan päätöksen huostaanotosta teki ensi vaiheessa kunnan sosiaalilautakunta sosiaalityöntekijän laatiman päätösehdotuksen pohjalta. Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa vastustivat huostaanottoa tai sijaishuoltoon sijoittamista, sosiaalilautakunnan oli vietävä päätös hallinto-oikeuteen alistettavaksi.

ja perheiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia ja lastensuojelutarpeen selvittämiseksi säädettiin määräajat (LSL 26–27 §). Tämän tutkimuksen aineisto sisältää vuonna 2008 sekä aiemman hallintokäytännön että uuden käytännön mukaan tehtyjä huostaanottopäätöksiä.

Tutkimus sijoittuu lastensuojeluinstituution ja työmenetelmien kehittämisen kannalta erityiseen ajankohtaan, jossa oikeudet ovat saaneet merkittävän aseman päätöksenteossa. Tästä kehityksestä, sosiaalityön oikeudellistumisesta, on tosin mainittu suomalaisessakin tutkimuksessa jo parisenkymmentä vuotta sitten (Mutka 1998, 58–60; Sinko 2004, 7). Peter Miller ja Nikolas Rose (2010, 158) kiinnittävät huomiota hallinnan muutokseen, jossa asiantuntijoilta vaaditaan ennen kaikkea laskettavissa olevien riskien tunnistamista ja toimenpiteiden vaikutusten arviointia. Asiantuntijoiden vastuu päätöksistään ja niiden seurauksista on aiempaa tarkemman tarkkailun kohteena. Myös kansalaisten vaatimukset asiantuntijuuden läpinäkyvyydestä ovat vahvemmin esillä. Kansalaistoiminta huostaanottojen vastustamiseksi onkin lisääntynyt huomattavasti viime vuosikymmenellä. Sinkon (2004) mukaan tämä viranomaiskriittinen liikehdintä alkoi Suomessa jo 2000-luvun alussa⁴. Liikehdintä on laajentunut vuosien myötä. Esimerkiksi hiljattain Suomessa perustettu huostaanottoja vastustava yhdistys, Lokakuun liike⁵, on järjestänyt keskustelutilaisuuksia ja sen jäsenet ovat julkaisseet kirjoja koskien lasten ja perheiden kaltoinkohtelua lastensuojeluviranomaisten toimesta (Syvälä 2013; Ikonen 2013). Lisääntyvä oikeudellistuminen, asiantuntija-arvioiden kritisointi ja kansalaisten asiantuntijoita kohtaan kohdistamat epäilykset näyttävät kulkevan käsi kädessä. Oikeudellistumisen myötä myös ihmisten valitusoikeudet kasvavat (ks. Sinko 2004, 53).

Kaikki kansainvälisessä kirjallisuudessa esiintuodut muutokset eivät tosin ulotu Suomeen. Suomessa tiettyjä hyvinvointivaltion osa-alueita on pidetty yllä vahvemmin kuin esimerkiksi Millerin ja Rosen analysoimassa Iso-Britanniassa, jossa sosiaalityö on omaksunut riskiarviointitekniikoita laajasti. Myös esimerkiksi Saksassa, Ranskassa ja Yhdysvalloissa pyritään riskiarviointeihin erilaisten mallinnusten kautta (mm. Pösö 2007, 73–75; Reich 2005). Vaikka suomalaista lastensuojelua on luonnehdittu

⁴ Tarkalleen ottaen kritiikkiä on esiintynyt jo paljon pidempään. Esimerkiksi 1967 ilmestynyt Pakkoauttajat -kirja (Eriksson 1967) ilmaisi ajan henkeä, jossa kaikenlaiset auktoriteetit kyseenalaistettiin laajan uudistushenkisyyden myötä (ks. myös Sinko 2004, 21).

⁵ Lokakuun liikkeen internet -sivut [<http://www.lokakuunliike.com/>] (vierailtu 10.6.2014)

hyvinvointipainotteiseksi⁶ suojelupainotteisen sijaan, näyttää nykyinen kehitys täälläkin kulkevan varhaisen puuttumisen, riskinarvioinnin (Satka 2009) ja entistä tehokkaampien mallinnusten suuntaan (Forsberg 2012, 9). Kyse on hallinnan muutoksesta, kuten tulen seuraavaksi kuvaamaan.

Oikeudellistuminen ei ole täysin uusi ilmiö. Myös 1900-luvun alkupuolen sosiaalityö oli tarkasti lakiin ja sen kirjaimelliseen noudattamiseen sidottu. Tuolloin säädettiin ensimmäinen lastensuojelulaki (52/1936), joka keskittyi pääasiassa lasten aseman turvaamiseen huostaanottojen mahdollistamisen kautta. Lain johtavana ajatuksena oli suojella lapsia kotioloilta. (Toikko 2005, 144; de Godzinsky 2012b.) Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde määritettiin tuolloin juridisesti ja virkamiehiltä vaadittiin lain kirjaimen mukaan etenemistä. Esimerkiksi muotovirheiden yhteydessä koko prosessi kumoutui (Mutka 1998, 9). 1930-luvulla lapsia oli laitoksissa ja perhehoidossa ennätysmäärä, 42 422 lasta (Pulma & Turpeinen 1988, 1687). Perheitä tuettiin pääasiassa tarjoamalla taloudellista tukea. Vielä ei jaettu rahallista tukea kaikille perheille, vaan se kohdennettiin köyhille perheille köyhäinhoidon ajatusta mukaillen (Hélen 1997, 205).

1940-luvun sotavuosien jälkeen hallinta muuttui sosiaalityön tieteellistymisen ja psykologisoitumisen myötä (ks. Mutka 1998). Nähtiin, etteivät ongelmat johdu ainoastaan yhdestä syystä, kuten köyhyydestä, vaan pikemminkin useiden syiden yhteisvaikutuksesta. Tämä loi pohjaa myös sille, että saatettiin alkaa ajatella kaikkien perheiden olevan vaarassa ajautua ongelmiin ja ryhdyttiin kehittämään erilaisia ehkäiseviä tukipalveluja. (de Godzinsky 2012b.) Myös huostaanotot vähenivät radikaalisti. Vuonna 1950 huostaanotettuna oli 15 355 lasta (Pulma & Turpeinen 1988, 219). Samoihin aikoihin Yhdysvalloista saapui Suomeen psykodynaamisiin teorioihin pohjautuva case-work, joka tarjosi menetelmiä uusien psykologisten mallien soveltamiseen (Mutka 1998). Vähitellen myös sosiaalityön professionaalinen pohja alkoi rakentua vakaammaksi yhdessä hyvinvointivaltion ideologian kanssa.

⁶ Monet sosiaalityön tutkijat sijoittavat Suomen sekä muut Pohjoismaat edelleen hyvinvointipainotteiseen malliin (Hearn ym. 2004; Pösö ym. 2013). Näin varmasti onkin verrattuna esimerkiksi Isoon-Britanniaan. Tässä kohtaa argumentoin hieman eriävästi ja korostan riskinarvioinnin tekniikoiden voimakasta saapumista myös Suomeen (ks. Harrikari 2008; Satka 2009).

⁷ Luku ei ole täysin vertailtavissa nykyisiin tilastointikäytäntöihin, jota on sovellettu 1991 lähtien (ks. THL 2013). Luvussa eivät ole mukana Suomesta Ruotsiin ja Tanskaan vuosina 1939–1945 lähetetyt noin 80 000 sotalasta.

Ajatuksena oli, että sosiaaliset ongelmat johtuivat tai olivat ainakin yhteydessä köyhyyteen ja yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen (em., 10). Hyvinvointivaltiota rakennettiin yhdessä ideologian jakavien sosiaalityöntekijöiden kanssa ja avulla. Ensisijaiset hallinnan muodot liittyivät perheiden tukemiseen ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden poistamiseen. Keskeistä oli välttää perheiden leimautumista. (Harrikari 2008, 108–110.) Sosiaaliset ongelmat käsitettiin vahvemmin yhteiskunnallisina ongelmina kuin yksilön omiin valintoihin, käyttäytymiseen tai ominaisuuksiin perustuvina. Myös lastensuojelulain uudistus (1983/683) perustui kaikkien lasten suojeluun (de Godzinsky 2012b). Näin ollen myös tavat vastata näihin ongelmiin olivat pikemminkin perheiden yhteiskunnallisen aseman vahvistamiseen pyrkiviä. Huostaanotettujen ja sijaishuollossa asuvien lasten määrät pysyivät alhaisina⁸. Esimerkiksi vuonna 1983 huostaanotettuna oli 8537 lasta (Pulma & Turpeinen 1988, 219) ja vuonna 1995 huostassa oli 6705 lasta⁹ (Hiitola & Heinonen 2009, 9).

Sittemmin on kiinnitetty jälleen huomiota hallinnan tapojen muutokseen (mm. Harrikari 2008; Satka & Harrikari 2008; Satka 2009; Harrikari ym. 2014). Harrikari (2008, 125) toteaa, että kun vielä 1990-luvulla lapsiperheissä saattoi vieraila kunnan työntekijä auttamassa siivouksessa ja lastenhoidossa, nykyään perheissä vierailevat pääasiassa perhetyöntekijät, joiden tehtävänä on ”arvioida vanhemmuutta riskiperheissä” ja opastaa oikeanlaiseen vanhemmuuteen. Toisin sanoen perheiden vaikeita tilanteita ei enää nähdä olosuhteista johtuvina, vaan ne tulkitaan ongelmina vanhemmuudessa ja vanhemmissa. Riskien tunnistamisesta ja varhaisesta puuttumisesta on tullut osa lastensuojelutyön strategiaa – vähintään ideologisella tasolla¹⁰. Kyse on hallintatavasta, jossa yleisen hyvinvoinnin tuottamisen sijaan

⁸ Huostaanottojen vähenemiseen saattoi vaikuttaa osaltaan myös kiintymyssuhdeteoreettinen doktriini, jonka mukaan lapsen erottaminen äidistään olisi erityisen vaarallista lapsen kehitykselle (Bowlby 1957).

⁹ Luvut eivät ole täysin vertailtavissa, sillä tilastokäytäntöjä on sovellettu vasta 1991 lähtien.

¹⁰ On huomionarvoista, että suomalainen sosiaalityö on edelleen pitkälti asiantuntijälähtöistä. Sosiaalityön käytännön kehittämistyö viesti on ollut päinvastainen kuin erittelemäni riskiarviointikehitys. On vaadittu pikemminkin vahvempaa johtamista (ks. Heinonen & Sinko 2014) ja sosiaalityöntekijälähtöisyyttä. Nähdäkseni tämä ei kuitenkaan poista sitä, että yhteiskunnallinen kehitys näyttää ylipäänsä liikkuvan vahvasti kohti riskilaskentaa (ks. uudemmissa tutkimuksista Sandberg 2015) ja myös sosiaalityö on mukana tässä kehityksessä.

pyritään kohdistamaan tuki (ja kontrolli) kohdistetusti sitä eniten tarvitseville¹¹. Satka (2009) huomioi, että esimerkiksi brittiläinen varhaisen puuttumisen strategia on kulkenut käsi kädessä lasten ja nuorten hyvinvointipalvelujen alasajon kanssa.

Ajatus varhaisesta puuttumisesta ja riskien laskelmoinnista asettuu luontevasti myös sosiaalityön oikeudellistumisen lisääntymiseen. Oikeudellistumisen lisääntyessä ei ole enää kyse asiantuntijoiden tekemistä arvioista, vaan lakiin ja tarkkoihin laskelmiin perustuvista ennalta määritellyistä toimenpiteistä. Tavoiteltava malli muistuttaa Yhdysvalloissa toteutettavan sosiaalityön käytäntöjä, joissa puuttuminen tapahtuu riskilistojen perusteella silloin, kun tarpeeksi monta riskikerrointa kohtaa toisensa (Reich 2005). Käytäntö poikkeaa suomalaisesta lastensuojelulain määrittelemästä toimintatavasta, jossa pääasiallinen intervention harkinnan kehys liittyy ”lapsen etuun” sellaisena kuin se on lastensuojelun sosiaalityön – ja sitä kautta ehkä myös hallinto-oikeuden – toimesta tulkittu.

Eroa on kansainvälisessä tutkimuksessa kuvattu perhekeskeisen (family service and child-focused system) ja lastensuojelullisen (child protection system) järjestelmien käsitteillä (Douglas & Walsh 2010; Skivenes & Stenberg 2013). Pösö (2007) kuvaa samankaltaisia eroavaisuuksia hyvinvointi- ja suojelupainotteisten järjestelmien käsitteillä. Erot näiden välillä liittyvät nimenomaan arviointiin, joka perustuu perhekeskeisessä mallissa asiantuntija-arvioihin ja lastensuojelukeskeisessä tarkkoihin riskilaskelmiin. Oikeudellistuminen suomalaisessa sosiaalityössä siis näyttää seuraavan kansainvälisiä esimerkkejä. Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa riskiarviointiin on siirrytty jo 1970-luvulta lähtien, mutta Suomessa, kuten myös muissa pohjoismaissa sekä Itä-Euroopan maissa, riskiperustaiset menetelmät näyttävät lisääntyneen vasta 2000-luvulle tultaessa (Harrikari ym. 2014). On kyse myös poliittisista suuntauksista, joissa yksilönoikeuksia korostetaan entistä enemmän (Forsberg ym. 2012, 9)¹².

¹¹ Preventio eli ennaltaehkäisy ei sisällään ole uusi käsite. Se esiintyi jo Arvo Ylpön kansalaissodan jälkeen toimeenpanemassa neuvolakokeilussa. Ero liittyy siihen, nähdäänkö ongelmia parhaiten ennaltaehkäistävän kaikille suunnattujen palvelujen vai (tunnistettavissa olevien) erityisryhmien seulonnalla (ks. Satka 2011).

¹² Myös tutkimus tahdonvastaisista huostaanotoista on lisääntynyt Suomessa 2000-luvulle siirryttäessä (ks. myös Helavirta ym. 2014). Tahdonvastaisia huostaanottoja tai ”huostaanottoja päätöksenä” (ks. Helavirta ym. 2014) on tutkittu tarkastellen rikosperustein huostaan otettuja nuoria (Kuula & Marttunen 2009), oikeuskäytäntöjen näkökulmasta (de Godzinsky 2012a) ja normaalin lapsuuden määrittymisen kysymyksiä tarkastellen (Kataja 2012). Aiemmin

Tutkimuksen aineisto paikantuukin erityiseen siirtymään hyvinvointipainotteisesta lastensuojelusta suojelupainotteiseen, jossa oikeuden roolia ja mallinnettuja puuttumisen kehyksiä korostetaan. Lakia on uudistettu jopa kohti valikoivaa puuttumista, jossa on sivuutettu vanhassa laissa painotettu leimaamista välttävä ja perhekeskeinen painotus (de Godzinsky 2012b). Aineisto on kerätty konkreettisesti lakimuutoksen kynnyksellä, jolloin osa päätöksistä tehtiin vielä perustuen vanhaan lastensuojelulakiin ja osassa (samana vuonna vireille tulleissa) päätös tehtiin uuteen lakiin perustuen. Keskustelut lakiin kirjatusta uusista ennaltaehkäisyä korostavista periaatteista eivät ole voineet olla vaikuttamatta oikeuksien harkintaan.

Tämän tutkimuksen loppuvaiheessa hyväksyttiin jälleen uusi mittava muutos lastensuojelun järjestämistä koskien. Muutoksen on tarkoitus tulla voimaan 1.4.2015. Tuossa muutoksessa keskeistä on tukipalvelujen, kuten perhetyön, tukihenkilöiden ja -perheiden sekä vertaisryhmätoiminnan siirtäminen sosiaalihuoltolain piiriin siten, etteivät nuo palvelut edellytä lastensuojelun asiakkuutta¹³. Uudistus mukailee oikeudellistumisen mallia, sillä lastensuojelun sosiaalityön toimintaa tukipalvelujen tarjoajana pyritään rajaamaan, jolloin jäljelle jäävät lastensuojelun toimet painottuvat entistä enemmän kontrollitoimenpiteisiin.

Monien muiden sosiaalityön tutkijoiden lailla Sinko (2004) näkee oikeudellistumisen vaarana, että asiakaslähtöisyys pikemminkin kaventuu kuin lisääntyy. Myös lapsen näkökulman huomioiminen voi muuttua kankeaksi ja yksilölliset tilanteet ohittavaksi, jos lastensuojelussa liikutaan vahvasti kohti suojelu- ja riskipainotteista mallia. Riippumatta siitä, millainen suunta lopulta valitaan, suomalainen lastensuojelupolitiikka tulee mitä todennäköisemmin kokemaan suuria mullistuksia jo lähivuosina.

tahdonvastaisista huostaanotoista ei ole juurikaan ollut saatavana suomalaista tutkimustietoa. Tieto on perustunut Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskukseen (Stakes) muutamana vuoden välein julkaisemiin suppeisiin tilastoraportteihin (Heino ym. 1997; Heino ym. 2002; Heino ym. 2006; Hiitola & Heinonen 2009). 1990-luvun lopussa ilmestyneessä väitöskirjassa eriteltiin syyperusteita, joiden nähtiin kuvaavan perheiden tilanteita (Kajava 1997). Saurama (2002) taas tutki vanhoja pakkohuostaanottopäätöksiä 1950-luvulta 1970-luvulle.

¹³ Lakimuutosta koskevat dokumentit kootusti eduskunnan kirjaston sivuilla: [<http://lib.eduskunta.fi/Resource.phx/kirjasto/oikeudellinentieto/tietopaketi/sosiaalihuoltolain-uudistaminen.htm>] (vierailtu 8.1.2015).

1.3 Lapsen etu päätöksentekoa ohjaavana periaatteena

Lapsia koskevan päätöksenteon tärkein virallinen periaate on lapsen etu, joka on kirjattu Suomessa sekä lastensuojelulakiin että lakiin lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta¹⁴. Vaikka tutkimukseni koskee normiperustaa, jolle vanhemmuuden määritelmät rakentuvat, ei lapsen edun käsitettä voi ohittaa. Pyrin tässä alaluvussa erittelemään, kuinka lapsen edun käsite ohjaa päätöksentekoa sekä tarkastelemaan sille laissa määriteltyjä sisältöjä.

Lastensuojelulaissa (4 §) lapsen edusta todetaan muun muassa näin: ”(l)astensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”. Toisin sanoen kaikki lastensuojelua koskevat päätökset ja toimenpiteet tulee perustella osoittamalla niiden olevan lapsen edun mukaisia. Avohuollossa pohditaan lapsen hyvinvoinnin turvaamista palveluiden kautta, kun taas huostaanotosta päätettäessä vertaillaan sijoituksen tai synnyinvanhempien luona asumisen hyötyjä tai haittoja lapselle.

Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa lapsen edun käsitettä on tarkasteltu ennen kaikkea siltä kannalta, mitä ongelmia sen oikeudelliseen soveltamiseen liittyy. Lapsen edun käsitteen ongelmakohtia on tutkittu sekä kansainvälisten lasten oikeuksien sopimusten että huoltajuudesta päättämisen yhteydessä. On esitetty, että käsite on oikeuskäytännön kannalta liian avoin ja arvosidonnainen käytettäväksi ainoana päätöksentekoa ohjaavana periaatteena (Mnookin & Szwed 1983; Freeman 2010; Skivenes 2010; Koulu 2014, 246–248). Lapsen etu onkin muun muassa Lawlerin (2000, 22–25) mukaan käsitteenä niin epäselvä, että se jättää aukkoja tulkinnoille, joita perheasiantuntijatieto vuorostaan täyttää. Juuri lapsen edun käsitteen kautta ammattilais tieto kulkeutuu myös lakiteksteihin ja oikeuden istuntoihin (Kurki-Suonio 1999, 558). Pösö (2012, 81) kysyy, kuinka erottelukykyinen käsite lopulta on ja kyseenalaistaa sen, voiko lapsen edun käsite ohjata monimutkaisten ja ristiriitaisten tilanteiden ratkaisuja. Lapsen edun käsitteen hyöty onkin Pösön mukaan siinä, että käsitteen kautta ohjataan katsomisen, toiminnan ja päätöksenteon orientaatiota pikemminkin kuin määritellään päätöksen sisältöä.

Lapsen etu on vahvasti läsnä perhe-elämää ohjaavissa lakiteksteissä, joita Suomessa ovat lastensuojelulaki (LSL) ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Käytän huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta laista jatkossa lyhyttä nimitystä

¹⁴ Lastensuojelulaki 2007/417; Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361

lapsenhuoltolaki (LHL). Lapsen edun käsitettä käytetään ennen kaikkea lastenhuoltolain lainkohdissa, joissa säädellään tilanteita silloin, kun lapsen huoltojärjestelyjen katsotaan olevan epävarmoja. Käsite puuttuu kohdista, joissa kuvaillaan lapsen onnistunutta huoltoa tai lapsen huollon periaatteita yleisesti. Esimerkiksi lastenhuoltolaissa huolto määritellään seuraavasti: ”(l)apsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä” (LHL 1§). Lapsen etu sen sijaan mainitaan lastenhuoltolain kohdassa 2 §, jossa kyse on erotilanteesta: ”(l)apsen vanhempien tulee keskinäisessä yhteisymmärryksessä ja pitäen silmällä ennen kaikkea lapsen etua pyrkiä siihen, että tapaamisoikeuden tarkoitus toteutuu 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti”. Lastensuojelulaissa lapsen etu mainitaan ensimmäisen kerran kohdassa 4 §, jossa säädetään lastensuojelun keskeisistä periaatteista.

Lastenhuoltolaissa lapsen edun käsite esiintyy yhteensä 14 lainkohdassa¹⁵ ja lastensuojelulaissa 19 lainkohdassa¹⁶. Erittelyni perusteella lapsen edun käsitettä käytetään silloin, kun lapsi muutoin saattaisi jäädä helposti huoltajien muuttuvien tilanteiden varjoon toimenpiteitä ja päätöksiä suunniteltaessa. Lapsen edun käsitettä käytetään myös lainkohdissa, joissa säädöksiin halutaan jättää tilaa sellaisille erityistapauksille, joiden kohdalla lain soveltaminen ei välttämättä sovi yksittäiselle lapselle. Näin toimitaan muun muassa lastensuojelulain kohdissa 16 § ja 29 §.

Kunnat voivat sopia lastensuojelun järjestämisestä toisin kuin tässä pykälässä säädetään, jos se on lapsen edun mukaista. (16 §)

Sosiaalityöntekijällä tai muulla lastensuojelun työntekijällä on tarvittaessa oikeus tavata lapsi myös ilman huoltajan suostumusta, jos sen arvioidaan olevan lapsen ikä, kehitys tai olosuhteet muutoin huomioon ottaen lapsen edun mukaista. (29 §)

Tällaisten lapsen edun mukaisten päätösten ja arvioiden tekeminen on lastensuojelulaissa säädetty työntekijän vastuulle (LSL 24§).

¹⁵ LHL: 2§, 5§, 8§, 9§, 10§, 11§, 20§, 21§, 22§, 25§, 27§, 29b§, 34§, 40§.

¹⁶ LSL: 4§, 16§, 22§, 24§, 29§, 30§, 32§, 37§, 37a§, 38§, 40§, 42§, 45§, 47§, 49§, 50§, 69§, 73§, 81§.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista ja avustettava virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevallan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin taikka huolehdittava siitä, että lapselle haetaan 22 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa edunvalvojaa.

Sosiaalityöntekijän vastuulla oleva lapsen edun turvaamisesta säädetty yksityiskohdat liittyvät suurelta osin lapsen oikeuksien turvaamiseen, joista ainakin 24 § säätelee lähinnä edustusta tilanteissa, joissa lapsen puhevalta ei välttämättä toteutuisi ilman edustajaa. Lapsen edulla voidaankin sosiaalityössä ja sitä ohjaavassa lastensuojelulaissa tarkoittaa korostuneemmin juuri lapsille koituvien seurausten arvioinnin tärkeyttä tai lapsen mielipiteen kuulemista (Hurtig 2003, 33). Lapsen edulla tarkoitetaan monissa yhteyksissä myös lapsen oikeuksia: väkivallatonta elämää, riittävää ravintoa tai oikeutta koulutukseen. Hurtigin (em.) mukaan erilaisia lapsikeskeisestä työstä tai suuntautumisesta käytettäviä käsitteitä, kuten lapsen etua, lapsen oikeuksia, lapsen kuulemista, lapsen näkökulmaa ja lapsikeskeisyyttä yhdistää ajatus lapsesta itsenäisenä toimijana häntä koskevassa päätöksenteossa. Tällöin halutaan kiinnittää huomio lapsen yksilöllisiin oikeuksiin.

Sosiaalityön tutkimuksessa on jo vuosien ajan kiinnitetty huomiota lasten ohittamiseen, liialliseen aikuiskeskeisyyteen tai lasten hukkumiseen asiakirjamerkinnöistä (Hurtig 2003; Pösö 2004; Kääriäinen 2006). Tähän lasten näkymättömyyteen on pyritty vastaamaan kehittämällä erityisiä lapsikeskeisiä työmenetelmiä (ks. Forsberg ym. 2006; Bardy 2009). Lapsen edun painottamisessa ei ole arjen kontekstissa ollut pelkästään kyse erilaisten eettis-moraalisten kysymysten, kuten ”oikeanlaisen lapsuuden” määritelmien muokkaamisesta vaan tarpeesta tuoda lapsi näkyvämmäksi ja esille sekä osallistumaan toimenpiteisiin. Tämä lapsikeskeisyyden korostaminen näkyy myös lastensuojelulaissa.

Huostaanottotilanteessa lapsen edun arviointi koskee usein sitä, toteutuuko lapsen etu paremmin synnyin- vai sijaisvanhempien tai lastensuojelulaitoksen hoidossa¹⁷. Lapsen etuun vedotaan synnyinvanhempien osalta usein biologisen vanhemmuuden ja/tai kiintymyssuhteen säilyttämistä koskevissa argumenteissa ja sijaisvanhempien osalta painotetaan perhesuhteiden vakautta tai taitoja sekä jaksamista lapsen erityistarpeisiin vastaamisessa (Hiitola & Heinonen 2009).

¹⁷ Päätöksissä arvioidaan toisaalta myös sitä, millaisissa sijaishuoltojärjestelyissä lapsen etu toteutuu parhaiten. Esimerkiksi saatetaan pohtia, edun toteutumista silloin, jos kaikki sisarukset sijoitetaan yhdessä laitokseen (sisarusten tärkeys) tai erillisiin sijaisperheisiin (perhehoidon edut lapselle) (ks. Hiitola & Heinonen 2009).

Sijaisvanhemmat eivät kuitenkaan ole mukana oikeudenkäynnissä eikä sijaishoitopaikkaa ole välttämättä oikeudenkäyntivaiheessa valittu, vaan vastakkain ovat huostaanottoimenpidettä vastustaneet vanhemmat sekä huostaanottohakemuksen hallinto-oikeudelle tehneet sosiaalityön edustajat¹⁸.

Laajimmin lapsen edun käsitteelle annetaan sisältö lastensuojelulaissa, jonka kautta määritellään, mihin huomio tulisi lapsen etua arvioitaessa kiinnittää. Lastensuojelulain keskeisten periaatteiden (4 §) mukaan:

Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

1. tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
2. mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
3. taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
4. turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
5. itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
6. mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä
7. kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

Lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Kun sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, se on järjestettävä viivytyksettä. Sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä.

Avohuollon tukitoimet, eli perheen tukeminen ilman huostaanottoa ovat lastensuojelulain mukaan lastensuojelun päätehtäviä. Käytännössä työntekijän arvio lapsen edusta voi kuitenkin ohittaa myös lain määrittelemän ensisijaisuuden koskien avohuollon tukitoimia ja synnyinperheessä asumista. Samoin lain määrittämä tavoite perheen jälleenyhdistämisestä voidaan ohittaa lapsen edun sitä vaatiessa. Avohuollossa ja huostaanottoilanteessa tartutaan erilaisiin ihanteisiin ja toimintamalleihin: avohuollossa nostetaan lapsen synnyinperhe ideaalikasvupaikaksi lapselle, kun taas huostaanottoon ryhdyttäessä asetutaan tätä perhekeskeisyyttä vastaan. Kyse on erosta siinä, tuetaanko perhettä vai suojellaanko lasta vanhemmiltaan, itseltään tai ympäristöltään.

¹⁸ Huostaanotot, joissa vanhemmat tai 12 vuotta täyttänyt lapsi eivät vastusta toimenpidettä, eivät päädy hallinto-oikeuteen.

Pohjoismaisessa vertailussa on huomattu, että lapsen edun tulkinta vaihtelee maittain. Skivenes (2010, 340) toteaa, että Suomen ja Norjan lastensuojelulait antavat lapsen edulle ja lapsen asioista päättämiseksi selkeämmät ohjeistukset kuin useissa muissa länsimaissa. Esimerkiksi Ruotsissa lapsen etua ei laissa juurikaan määritellä. Englannissa taas ei Skiveneksen mukaan ohjata lainkaan pohtimaan päätösten seurauksia lapsille, vaikka laki määrittelee asiat, joihin tulee kiinnittää huomiota. Olen osittain eri mieltä Suomen lainsäädännön selkeydestä. Lastensuojelulain tarjoamista määritelmistä käsin valtaosa lapsen edun arvioinnista on hyvin moniselitteistä. Esimerkiksi tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi tai kulttuurisen taustan huomiointi ovat ihanteita, joiden oikeanlainen toteutus on riippuvainen asiantuntijatiedosta. Tätä asiantuntijatietoa tuottaa moninainen asiantuntijakenttä, joka jäsentää muun muassa kasvatusta, terveydenhuoltoa ja sosiaalityötä (ks. Vuori 2001; Homanen 2013). Käytännössä lapsen etu saa niitä sisältöjä, joita perhetyön ammattilaiset sille tuottavat (Lawler 2000, 25). Selvennän näitä sidonnaisuuksia tulevissa luvuissa. Ensin kuitenkin esittelen lyhyesti tämän tutkimuksen kulkua.

1.4 Tutkimuksen kulku

Tämän johdantoluvun jälkeen siirryn erittelemään tutkimuksen teoreettista taustaa tarkemmin. Luvussa 2. *Teoreettisia ja käsitteellisiä paikannuksia* sijoitan tutkimukseni vanhemmuuden rakentumisen, päätöksiin liittyvän ammattilaistiedon ja vanhempien tukemisen sekä kontrollitoimien ymmärtämisen kannalta keskeisiin keskusteluihin. Luvussa 3. *Aineisto ja menetelmät* erittelen ensin huostaanottoprosessia yleisesti. Sen jälkeen kuvaan, kuinka olen kerännyt aineistoni ja erittelen myös aineiston perheiden taustatietoja sekä aineiston käytön eettisiä kysymyksiä. Lopuksi selvennän niitä aineiston järjestämisen ja lukemisen tapoja, joiden kautta olen päässyt käsiksi tutkimuskysymyksiini.

Luku 4. *Sukupuolen rakentuminen* on tutkimukseni ensimmäinen empiirinen analyysi. Paneudun siihen, kuinka sukupuolittunutta vanhemmuutta eli isyyttä ja äitiyttä dokumenteissa määritellään. Erittelen ongelmakategorioita, joita isiin ja äiteihin liitetään ja asetan tulokset osaksi aiempaa perhetutkimusta.

Seuraavassa luvussa 5. *Väkivaltaiset isät ja äidit* otan eritellysti tarkastelun kohteeksi ne huostaanotto päätökset, joissa käsitellään isien ja äitien tekemää väkivaltaa sekä

väkivallan selitystapoja. Keskeisiksi nousevat kysymykset vastuusta ja sukupuolesta sekä väkivallan esiintuomisesta ja ohittamisesta.

Luvussa 6. *Vanhempien ääni* tarkastelen, kuinka vanhemmat vastaavat sosiaalityön määritelmiin vanhemmuudestaan. Kartoitan niitä normatiivisuuksia, joille kunnollinen vanhemmuus rakentuu ja käsittelen kysymyksiä vanhemmilla oikeudenkäynneissä käytössään olevista resursseista.

Lopulta käsittelen luvussa 7. *Hallittu perhe* tapoja, joiden kautta oikeuksien harkinta ohjautuu koskemaan juuri tiettyjä kysymyksiä tai ongelmia. Teen katsauksen hylättyjen huostaanottohakemusten sisältämiin diskursseihin ja ongelmanmäärittelyihin, joihin oikeus on ottanut sosiaalityöstä eriävän kannan.

Tutkimuksen viimeisessä luvussa 8. *Vanhemmuus, riskit ja eroavaisuuksien politiikka* erittelen vastaukset esittämiini tutkimuskysymyksiin ja pohdin, kuinka tutkimuksen tulokset vertautuvat aiempaan tutkimustietoon. Lopuksi tarkastelen, millaiset diskurssit sosiaalityön ja oikeuden päätöksentekoa ohjaavat ja sidon tulokseni yhteiskunnallisiin perhettä ja vanhemmuutta määrittäviin keskusteluihin. Pohdin myös perheiden välisten eroavaisuuksien ja riskeiksi määriteltyjen vanhemmuuden ongelmien suhdetta.

2 Teoreettiset ja käsitteelliset paikannukset

Tässä tutkimuksessa tarkastelen vanhemmuuden määritelmiä tilanteissa, joissa vanhempien on sosiaalityön toimesta todettu olevan kyvyttömiä tai kelvottomia kasvattamaan lapsiaan. Tutkimusta ohjaavat teoreettiset perinteet ja käsitteet valottavat sitä, millaisia kulttuurisia kuvastoja nuo määritelmät ja neuvottelut niistä heijastavat. Keskeisiä ovat tuolloin myös ne keinot, joita vanhemmilla itsellään on määrittellä uudelleen omaa vanhemmuuttaan. Perinteitä, joihin paikannun, yhdistää kaikkia feministisen tutkimuksen traditio, johon liityn sukupuolen, yhteiskuntaluokan, etnisyyden, seksuaalisuuden ja kykenevyyden kysymyksissä. Keskeistä on kyseenalaistaa luonnollistettuja ”totuuksia” siitä, mitä perhe tai vanhemmuus ovat. (Liljeström 2004, 21.)

Ensiksikin nojaan kriittiseen perhetutkimukseen, jonka puitteissa on pyritty ymmärtämään perhe uudella tavalla. Tällöin sekä perheen käsite että vanhempien tehtävät perheiden sisällä asettuvat uudelleenarvioinnin kohteeksi. Keskeistä on tiedon tarkastelu. Perhetyötä, eli muun muassa kehityspsykologiseen, kasvatustieteelliseen ja psykiatriseen tietoon perustuvaa perheisiin keskittyvää työtä, tehdään monien ammattilaisten toimesta. Yhteinen tietoperusta – perhetyön tieto – ohjaa ammattilaisten toimintaa ja käsityksiä siitä, millaiset seikat muodostuvat ongelmiksi perheissä (ks. Nätkin & Vuori 2007, 23–28). On kyse myös hallinnan tekniikoista eli siitä, kuinka vanhemmat ja perheet saadaan elämään hyväksi perhe-elämäksi määriteltyä elämää.

Toiseksi tarkasteluni kohteena on se, kuinka perheasiantuntijat ja oikeudet tuottavat erilaisia eroavaisuuksia. Kunnollisuuden käsite (Skeggs 1997; Peltola 2014) sitoo yhteen ymmärryksen erilaisista eroavaisuuksista perheen yhteiskunnallisen aseman tuottamisessa. Moniongelmaisperheen kulttuurinen kuva taas kertoo diskurssista, josta vanhemmat tahtovat irtautua ja johon heitä päätösten perusteluissa pyritään liittämään. Lopuksi yhteiskunnallisten eroavaisuuksien tuottaminen sitoutuu normin käsitteeseen ja normalistamisen menetelmiin.

Tutkimus paikantuu perinteisiin, joissa tarkastellaan sosiaalisten ongelmien tuottamista joko vuorovaikutuksessa – tässä tutkimuksessa tekstien välillä – tai yleisemmin yhteiskunnassa. Käsiteltäessä erilaisia perinteitä ja käsitteitä, nojataan niistä ensisijaisesti osiin, joissa liikutaan kategorioiden tuottamisen tai diskurssien

alueella. Näin ollen esimerkiksi Bourdieun luokkateorian tai intersektionaalisuuden käsitteen kautta ei pyritä vastaamaan kysymyksiin siitä, millaisia perheet ovat, vaan pikemminkin etsitään vastausta siihen, kuinka perheistä tuotetaan erilaisia kuvia liitettäessä vanhemmuutta, lapsuutta ja perheideologiaa erilaisiin yhteiskunnallisiin eroavaisuuksiin.

2.1 Perhetyö, tieto ja hallinta

Yksi tutkimusta ohjaava teoreettinen suuntaus on perhetutkimus, jonka pyrkimyksenä on muun muassa perheen käsitettä purkamalla ja laajentamalla kyseenalaistaa perheen yksiselitteisyyttä (Forsberg 2003, 10). *Kriittinen perhetutkimus* on viimeisen kymmenen vuoden aikana jokseenkin vakiintunut tämän tutkimusperinteen nimitykseksi suomalaisessa keskustelussa (ks. Forsberg & Nätkin 2003; Hautanen 2010; Moring 2013). Aiemmat tutkimukset ovat koskeneet esimerkiksi väsyneiden äitien kertomuksia (Jokinen 1996), kamppailuja äitiydestä (Nätkin 1997), perhekäsityksiä lastensuojelun asiantuntijakulttuureissa (Forsberg 1998), lasten tulkintoja uusperhesuhteista (Ritala-Koskinen 2001), perheammattilaisten määritelmiä vanhemmuudesta (Vuori 2001), perheammattilaisten tekemää väkivaltatyötä (Keskinen 2005a), perhekeskustelua mediassa (Jallinoja 2006), perhekasvatuksen historiaa (Yesilova 2009), äitiyttä ja yhteiskuntaluokkaa (Kelhä 2009), väkivallan käsittelyä huoltoriidoissa (Hautanen 2010), isyyskeskustelua ja isien tarinoita (Aalto 2012), sateenkaariperheitä (Moring 2013) ja Suomeen muuttaneiden perheiden tulkintoja perheestä ja yhteisöstä (Peltola 2014)¹⁹. Lähes kaikissa kriittisen perhetutkimuksen alueelle sijoittuvissa tutkimuksissa on sitouduttu feministisiin tai sukupuolentutkimuksen keskusteluihin, joiden piirissä perhe on ollut laajan uudelleenmäärittelyn kohteena. Tässä tutkimuksessa kriittinen perhetutkimus toimii ensisijaisesti tutkimuskenttänä, johon tuloksia peilataan analyysin yhteydessä.

Karkeasti jaoteltuna kriittisen perhetutkimuksen alle asettuu kaksi tutkimuslinjaa: arjen tai kokemusten tutkimus sekä vanhemmuuskäsityksiä tai vanhemmuuden

¹⁹ En ole tässä erikseen maininnut työn ja perheen yhteensovittamista käsitteleviä tutkimuksia (mm. Lammi-Taskula 2007), vaikka ne voisivat teemojensa puolesta hyvin asettua kriittisen perhetutkimuksen kattokäsitteen alle.

representaatioita käsittelevä (usein asiantuntijoiden määritelmiin/teksteihin kohdistuva) tutkimus²⁰ (Aalto 2012, 22). Kansainvälisessä feministisesti orientoituneessa perhetutkimuksessa on keskitytty laajemmin arjen ja kokemusten tarkasteluun (mm. Lloyd ym. 2009). Vanhemmuuskäsityksiä tarkastelee kuitenkin esimerkiksi Sharon Hays (1996) teoksessaan *The Cultural Contradictions of Motherhood*. Haysin jo kohta kaksikymmentä vuotta sitten tekemä huomio ”intensiivisen äitiyden” vaatimuksesta on oleellinen tässäkin tutkimuksessa. Hays esittää, että onnistuneen äidin määritelmään ei kuulu pelkästään tarjota kasvuympäristöä lapselleen vaan myös tehdä äitiyttä aktiivisesti. Äitiydestä tulee näin kovaa työtä vaativa suoritus ja äitien odotetaan olevan ”supernaisia”. Äideiltä odotetusta ensisijaisuudesta lasten kasvatuksessa kertoo myös se, että perhettä koskevissa asiantuntijateksteissä sukupuolineutraali ”vanhempi” osoittautuu usein äidiksi (Vuori 2001, 361; 2009; Sunderland 2006).

Lastensuojeluprosesseja tutkinut Reich (2005, 189) kiinnittää huomiota siihen, kuinka äitien ja isien arviointi lastensuojelussa on keskenään erilaista ja toistaa hyvin konservatiivisia käsityksiä vanhempien tehtävänjaosta. Odotukset äitien osalta ovat korkealla ja lipsahdukset ideaalista näyttäytyvät negatiivisina. Isille taas saattaa riittää pelkkä etäinen olemassaolo ja isien pienetkin teot perheen hyväksi tulkitaan pääsääntöisesti positiivisina. Tämä ”etäisen isän” tai ”miehen mallin” kaipuu toistuu mielenkiintoisella tavalla myös esimerkiksi ihanteissa koskien sateenkaariperheitä. Moring (2013, 113) argumentoi, että sateenkaariperheistä käytävässä keskustelussa jo isyys itsessään on ihanne. Isien ei siis tarvitse varsinaisesti tehdä isyyttään samalla tavoin kuin äitien, vaan isyyden ideaali toteutuu jo isän olemassaolon kautta. Isyyttä tutkinut Ilana Aalto (2012, 132) toteaaakin, että isän puuttuessa kaivataan lapsen elämään yleisimmin miestä, ei isää.

Nämä erot odotuksissa ja ihanteissa koskien äitejä ja isiä sekä rajoittavat että mahdollistavat toimintaa. Hoiva liitetään äiteihin helpommin ja ”luonnollisemmin” kuin isiin, mutta samalla vaatimukset äitiydeltä asettuvat tiukemmiksi kuin isyydeltä. Isät taas voivat olla ”hyviä isiä” pienemmälläkin panostuksella tai jopa pelkällä

²⁰ Forsberg ym. (2012, 13) hahmottavat arjen kokemusten tarkastelun ”uutena perhetutkimuksena”, kun taas kriittinen perhetutkimus nähdään vanhempana suuntauksena, jossa perhettä tarkastellaan osana yhteiskunnallisia valtasuhteita. Kriittiseen perhetutkimukseen paikantuvia (yhteiskunnallisia valtasuhteita tarkastelevia) tutkimuksia on kuitenkin ilmestynyt aivan viime vuosina, joten jako uuteen ja vanhaan ei nähdäkseni täysin kuvaa kenttää (uusia tutkimuksia mm. Aalto 2012; Moring 2013 Peltola 2014).

olemassaolollaan (ks. Eräranta 2007), mutta asian käänköpuolena on, että isien kyky huolehtia arjesta ja hoivata – varsinkin vauvaikäistä – lasta saatetaan kyseenalaistaa.

Käsitän siis isyyden ja äitiyden tekemisenä ja eri tavoin ulkopuolelta ammattilaisten ja yhteiskunnallisten ihanteiden taholta ohjattuna. Nämä tekemisen tavat ovat kuitenkin myös muutettavissa. Esimerkiksi Nentwitch (2008) haastaa vanhemmuuden sukupuolittuneisuutta tarjoamalla juuri tällaisia toisin tekemisen mahdollisuuksia. Näitä ovat “naisisä” ja “miesäiti”. Nentwitchin mukaan juuri toisin tekeminen ja sukupuolittuneen vanhemmuuden perusoletuksien kyseenalaistaminen voi murtaa tiukkoja sukupuolen mukaan määrittäneitä identiteettejä. Tällaista murtamista olisi esimerkiksi se, että äidin nähtäisiin toimivan “miehen mallina”. Vanhemmuus riisuttaisiin tuolloin sukupuolesta tai ainakin sitä tehtäisiin kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän puitteissa toisin. Jokinen (2005, 51) puhuu sukupuolitapaisuudesta eli esimerkiksi töiden jakamisesta miesten ja naisten töihin. Toisin tekeminen tulee tuolloin määrittäneeksi miesten naistapaisena tekemisenä tai päinvastoin. Tuolloin voi kuitenkin käydä myös niin, että itse tekeminen määrittäykin eri tavoin tai ainakin tekemisen saama arvostus muuttuu. Esimerkiksi yksinhuoltajaäidin ja yksinhuoltajaisän nauttimat arvostukset eivät ole samanlaisia. Vaikka isän hoivakykyä voidaan epäillä, määrittäy hoivaava isä kuitenkin uhrauksen tehneenä, kenties lähes sankarina. Isää ei nimittäin määritä automaattinen hoivavelvollisuus samoin kuin äitiä (Eräranta 2007). Äidin hoiva voi yhtäältä olla kyseenalaistamaton, mutta toisaalta hoivaavien äitien ei myöskään nähdä tekevän poikkeuksellisia urotekoja.

Perhetyö ja tieto

Kysymys tiedosta on tässä tutkimuksessa keskeinen. Huostaanottopäätökset perustellaan monien eri tahojen tuottaman tiedon varassa. Näitä tahoja yhdistää se, että ne koostuvat perheiden ja lasten kanssa työskentelevistä ammattilaisista eli esimerkiksi sosiaalityöntekijöistä, psykologeista, psykiatreista, lääkäreistä, opettajista, varhaiskasvatuksen ammattilaisista sekä monista erilaisista sosiaalialan työntekijöistä, jotka työskentelevät laitoksissa, perhekodeissa, turvakodeissa ja perheiden kotona. Nätkin ja Vuori (2007) kutsuvat tällaista perheasantuntijatyötä perhetyöksi. Käytän

vastaisuudessa perhetyön käsitettä kuvaamaan lasten huostaanotoista tietoa tuottavia tahoja²¹.

Käsittelen seuraavaksi niin sanottua psykososiaalista tietoa, jolla tarkoitan tiedon kenttää, joka koostuu niin psykologisen kuin sosiaalisenkin tiedon yhteisesti rakentamasta diskursiivisesta muodostelmasta (Vuori 2001; Lawler 2000). Psykososiaalinen tieto²² yhdistää perhetyön ammattikuntia, joilla on sanottavansa hyvästä vanhemmuudesta ja oikeanlaisesta lapsuudesta (Eräranta 2007, 83). Psykososiaalisella tiedolla ei ole mitään selkeää yhtä sisältöä, vaan se koostuu muun muassa lääketieteellisestä, psykiatrisesta, psykologisesta ja pedagogisesta tiedosta. Tieto leviää kuitenkin myös moniin muihin institutionaalisiin yhteyksiin ja niiden kautta muotoutuviin uusiin sisältöihin. (Lawler 2000, 22–25.) Samalla psykososiaalisen tiedon kautta määrittävä asiantuntijuus myös hienovaraisesti ohjaa vanhempia ymmärtämään avuntarpeensa – siis tarpeen muutokseen käytöksessään, jotta se vastaisi tiedon kautta määrittynyttä käsitystä hyvästä vanhemmuudesta (Miller & Rose 2010, 205–206). Juuri psykososiaalisen tiedon asiantuntijat ovat olleet keskeinen auktoriteetti määriteltäessä sitä, millainen vanhemmuus on lapsen etu (Reich 2005, 39).

Psykososiaalisen diskurssin muodostuminen on sijoitettu erityisesti sodanjälkeisen ajan angloamerikkalaisiin oppeihin lapsen normaalista kehityksestä (Helén 1997, 290; Vuori 2001, 37; Yesilova 2009, 41). Yksi diskurssia vahvasti muokanneista ajatuksista on kiintymyssuhdeteoria, jonka kehittäjän John Bowlbyn (1957)²³ mukaan lapsen mielenterveyden perusta luodaan kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana nimenomaan äiti-lapsi -suhteen kautta. Bowlbyn mukaan sekä äidin että lapsen rakkaudelliset tunteet olivat merkityksellisiä lapsen psyykkiselle

²¹ Käsitteellä en viittaa (pelkästään) sosiaalityön piirissä toimivaan perhetyöntekijöiden ammattikuntaan, vaikka käsite sisältää myös perhetyön ammatillisen toiminnan.

²² Lawler (2000) käyttää käsitettä psy-knowledge (ks. myös Donzelot 1979). Miller & Rose (2010, 205) käyttävät samansuuntaisesta (vaikkakin kapeammasta) tietovallasta nimitystä terapeutin auktoriteetti ja/tai psykoanalyttinen asiantuntemus (engl. Therapeutic Authority / Psychoanalytical Expertise).

²³ Bowlbyn teoriaa voidaan pitää merkityksellisenä myös suomalaiselle lapsi- ja kehityspsykologialle, sillä se suomennettiin melko pian alkuperäisteoksen ilmestymisen jälkeen (alkuperäinen *Maternal Care and Mental Health* ilmestyi 1950 ja WSOY julkaisi suomennoksen *Lasten hoivan ja hellyyden tarve* 1957).

kehitykselle. Äidin tehtävänä oli vastata lapsen tarpeisiin ja ellei äiti ”iloinnut ja antautunut” äitiydelle, lapsen mielenterveys oli vaarassa. (Yesilova 2008, 53.) Bowlby kuului myös huostaanottojen vahvoihin vastustajiin ja kritisoi erityisesti lapsen sijoittamista muiden kuin äidin hoitoon (Bowlby 1957, 107–112). Muutamia vuosikymmeniä myöhemmin kiintymyssuhteen laadun mittaamiseen kehitettiin myös Strange situation -testi, jonka avulla lapsen kiintymyssuhdetta tutkittiin laboratorio-oloissa (Ainsworth ym. 1978). Testillä siis mitattiin lapsen ja äidin välistä suhdetta sekä vanhemmuuden laatua. Turvallisesti kiintyneiden lasten vanhempien nähtiin vastaavan lapsen tarpeisiin, kun taas turvattomasti kiintyneiden lasten vanhemmuudessa oli puutteita.

Toinen psykososiaalisen diskurssin muotoutumiseen ja kehyykseen vaikuttanut ajattelija oli Donald Winnicott (1981). Hän korosti Bowlbyn tapaan äitiä lapsen ensisijaisena psyyken muokkaajana, mutta lanseerasi ajatuksen ”kyllin hyvästä äidistä”, joka ei toisaalta saa olla ”liian hyvä”, sillä se riistäisi lapselta mahdollisuuden pettymysten ja turhautumisen kokemusten opetteluun (Vuori 2001, 39). Vaikka Winnicottin ajatukset vapauttivat äidin täydellisyyden taakasta, tekivät ne äitiydestä toisaalta eräänlaisen nuorallatanssin: äidin tuli olla juuri tarpeeksi hyvä ja tarpeeksi huono oikeassa suhteessa, lastaan rakastaen, mutta ei tehtäväänsä liian täydellisesti suorittaen.

On kuitenkin huomionarvoista, että näitä teoreettisia käsityksiä haastavia keskusteluja on käyty jo 1970-luvulta lähtien. Esimerkiksi feministisessä kirjallisuudessa on nähty ajatuksen äidin ja lapsen varhaisen vuorovaikutuksen välttämättömyydestä olleen yksi sukupuolijärjestelmän ja ydinperhekeskeisyyden tärkeimmistä muokkaajista (Chodorow 1978, 73–76). Yhtäältä kiintymyssuhdeteorian nykysovelluksissa ajatellaan kiintymyssuhteen muodostamisen olevan mahdollista myös muihin kuin (biologiseen) äitiin ja että suhteen voi muodostaa myös useisiin hoivaajiin yhtä aikaa (ks. Vuori 2001, 41–42; 2004). Lisäksi on esitetty, että kiintymyssuhteet voivat vaihdella eri kulttuureissa (Ribbens McCarthy ym. 2013, 4). Vain yhden tietynlaisen kiintymyssuhteen ymmärtäminen ”terveenä” on siten kyseenalaistettu. Toisaalta edelleen oletetaan vahvasti lapsen kasvavan tasapainoiseksi erityisesti kahden eri sukupuolta olevan vanhemman hoivassa (ks. Sinkkonen 2004). Myös ajatus äidin ensisijaisuudesta erityisesti ensimmäisten vuosien hoivaajana elää yhä voimakkaasti kiintymyssuhdeteoriaan nojaavien tutkijoiden keskuudessa (ks. Rusanen 2011).

Äitiyden ensisijaisuus ei kuitenkaan rakennu yksiselitteisesti vain äidin pääasialliseen hoivaan tai vastuuseen, vaan pikemminkin nykykeskustelu jakaantuu toisaalta kotiäitiysajatteluun ja toisaalta jaetun vanhemmuuden ideaaliin, jossa niin

isät kuin äidit osallistuvat lastenhoitoon (Vuori 2001). Jaetussa vanhemmuudessa on kuitenkin sukupuolieroja sen suhteen, miten isiä ja äitejä kehoitetaan tai velvoitetaan lastenhoitoon. Äiti on ikään kuin synnyttämällä synnyttänyt velvollisuutensa lasta kohtaan, kun taas isyyteen kutsutaan ja houkutellaan. Usein äitejä myös varoitetaan ohjailemasta isiä ja heidän päätöksistään lasten hoitoa koskien. Isä tosin sanoen voi valita, kuinka toteuttaa vanhemmuuttaan, mutta äidin valinta on luonnollistettu koskemaan lasten hoivaa riippumatta isän osallistumisesta. (Vuori 2004; Nätkin & Vuori 2007.)

Huostaanotto-oikeudenkäynneissä tieto ei pelkisty vain tähän perhetyön ammattilaisten jakamaan psykososiaaliseen tietoon, vaan myös vanhemmat, sukulaiset ja ystävät ovat usein oikeudenkäynneissä mukana määrittelemässä perheen tilannetta. Forsberg (2012, 12) kuvaa tällaista tilannetta kiistanalaisuuden käsitteellä. Kiistanalaisuus viittaa siihen, että perhettä määrittelevien tahojen välillä voi olla valta, arvo-, normi- tai intressiristiriitoja. Myöskään käsitykset perhesuhteista, perheen tehtävistä tai niihin liittyvistä oikeuksista eivät tuolloin ole osapuolten kesken jaettuina. Juuri tämä on tilanne vanhempien vastustaessa lapsen huostaanottoa. Vanhempien näkemykset omasta perheestään ja ehkä myös perhe-elämästä ja vanhemmuudesta ylipäänsä ovat erilaisia kuin esimerkiksi sosiaalityön näkemykset. Keskeiseksi nousee tällöin se, millainen tieto saa oikeudenkäynneissä totuusarvon sekä miten tuota totuutta teksteissä tehdään. Vanhempien tarjoaman tiedon ja perhetyön asiantuntijoiden tuottaman tiedon keskinäinen suhde on usein hierarkkinen. Perhetyön asiantuntijoilla on takanaan koulutus, instituutio ja lainsäädäntö, jotka vahvistavat heidän asiantuntijatietonsa totuusarvoa. (ks. Lawler 2000, 26.) Vanhempien tiedolla tällaista valtaa ei lähtökohtaisesti ole, vaikka jotkut vanhemmat kykenevät esimerkiksi yhteiskunnalliseen asemansa kautta muodostamaan tarjoamastaan tiedosta legitimiä.

Myös oikeuden käsittelyn institutionaalinen kehys suuntaa sitä, kenen tarjoamaa tietoa pidetään totuutena. Sosiaalityö on oikeudenkäynnissä osapuoli, jolla ei katsota olevan asiassa intressejä. Perhe taas on asianosainen, jolla nähdään olevan intressinsä tapauksessa (de Godzinsky 2012a, 19). Näin ollen sosiaalityön tieto määrittyy jo lähtökohtaisesti objektiiviseksi tiedoksi, kun taas perheen tarjoama tieto nähdään subjektiivisena. Muut perhetyön ammattilaiset ovat oikeudenkäynnissä asiantuntijatodistajia²⁴. Erottelu asiantuntijatodistajiin ja todistajiin on oleellinen, koska asiantuntijatodistajilla katsotaan olevan tietoa kokemussäännöistä (de

²⁴ Myös vanhemmat voivat käyttää oikeudenkäynnissä asiantuntijatodistajia ja näin usein tehdäänkin (ks. de Godzinsky 2012a, 81).

Godzinsky 2012a, 81) eli he voivat todistaa myös esimerkiksi siitä, millaista perheen tai vanhemmuuden tulisi olla tai mikä on lapsen etu tilanteessa. Niillä todistajilla, jotka eivät ole asiantuntijatodistajia, ei lähtökohtaisesti ole mahdollisuuksia muuhun kuin ”tosiseikkojen” eli esimerkiksi tapahtumakulkujen todisteluun. Prosessissa vanhemmilla ei siis periaatteessa ole mahdollisuutta oman lapsensa edusta lausumiseen. Käytännössä tämä ei kuitenkaan täysin toteudu, vaan myös vanhempien lausunnot lapsen parhaasta voivat vaikuttaa oikeudenkäynnin lopputuloksiin (ks. luku 7 tässä tutkimuksessa).

Tiedontuotannon kannalta tämä asetelma on erityinen. Sosiaalitoimen todistelu osapuolena sekä asiantuntijatodistajien todistelu mahdollistaa myös psykososiaalisen tiedon käyttämisen oikeudenkäynnissä legitimiin tietona. ”Maallikkotiedolla” ei vastaavaa statusta automaattisesti ole. Foucault (2003, 11) toteaa, että juuri asiantuntijatiedon ja oikeudellisen harkinnan kohdatessa syntyy totuusdiskursseja, jotka ovat vieraita niin tieteelliselle kuin oikeudellisellekin harkinnalle. Asiantuntijalausunnoilla on nimittäin tieteellinen status, joka tekee niistä etuoikeutettuja oikeudellisia lausuntoja, joiden ei tarvitse perustua ”tosiseikkoihin”, kuten maallikkotodistajien lausuntojen. Näin ollen asiantuntijalausuntojen seurauksena on tietyn tiedon muodostuminen totuudeksi, jolla on myös konkreettista valtaa. Tätä prosessia voi kuvata Koulun (2014, 33) tavoin myös oikeuden ulkopuolisten merkitysisältöjen kanavoitumisena normatiiviselle tasolle. Tällöin siis esimerkiksi lapsen ja perheen arkea koskevat yleisesti yhteiskunnassa jaetut käsitykset saavat oikeudellisia merkityksiä. Juuri tämän kanavoitumisen vuoksi on oleellista tarkastella sitä asiantuntijatietoa, johon oikeudet nojaavat.

Lain ja psykososiaalisen asiantuntijuuden suhde on myös Lawlerin (2000, 26) mukaan symbioottinen. Niiden kohdatessa, molemmat saavat lisää valtaa, sillä lain vaikutuspiiri kasvaa ja psykososiaalinen asiantuntijuus saa taakseen lain, joka mahdollistaa myös kontrollivallan käytön. Jos perheasiantuntijat siis epäonnistuvat tavoitteissaan muokata perhettä suostuttelevan vallan keinoin, on mahdollista käyttää myös juridista, pakottavaa valtaa. Tämä suostuttelevan ja pakottavan vallan yhteispeli tekee suostuttelevasta, itseymmärrykseen tähtäävästä vallankäytöstä voimallisempaa.

Ymmärrys kontrollin ohessa tapahtuvasta suostuttelevasta hallinnasta, jota psykososiaalinen tieto ohjaa, auttaa hahmottamaan huostaanotto-oikeudenkäyntien kehyksiä. Yksi oleellisista yksityiskohdista hallinnan tarkastelussa on käsitys vallasta subjekteja tuottavana eikä niinkään rajoittavana. Tiettyä aikaa hallitsevat käsitykset siitä, mikä on lapselle vaaraksi tai millaista vanhemmuuden tulee olla, tuottavat myös aikansa ongelmalapsia ja vanhempia (ks. Saurama 2002; Harrikari 2012). Hallinta, sellaisena kuin sen tulen seuraavaksi erittelemään, toimii kaikilla yhteiskunnan alueilla eikä siten voi erotella esimerkiksi niitä, joilla ”ei ole valtaa” niistä, joilla ”valtaa on”. Tämä ei tarkoita, ettei yhteiskunnassa olisi tiettyjä vallan keskittymiä. Nuo keskittymät eivät kuitenkaan ole riippumattomia historiallisista kehityskuluista. (Foucault 1982; Kaisto & Pyykkönen 2010.)

Suostuttelevan hallinnan rinnalla kulkee jatkuvasti myös kontrolli. Se tai ne väestönosat, joihin ei katsota voitavan vaikuttaa suostuttelevan vallan keinoin, kohtaavat autoritaarista valtaa, johon sisältyy erilaisia kurinpidon ja rankaisun menetelmiä. Tällä tavoin suostutteleva valta, jossa pyritään saamaan esimerkiksi köyhä väestönosa ymmärtämään avuntarpeensa, ja kurinpidolliset keinot toimivat käsi kädessä (ks. Rose 1990; Yesilova 2008; Kaisto & Pyykkönen 2010). Tämän tutkimuksen aineistossa kuvaillaan juuri vanhempien ymmärryksen hallinnan epäonnistumista, jonka kautta samalla myös perustellaan interventiota perheeseen. On siis kyse siitä, ettei vanhempien nähdä ymmärtävän ongelmiaan oikealla tavalla tai hahmottavan lastensa etua.

Vaikka perhetyössä juridinen valta ei ole erotettavissa suostuttelevasta ja ohjailevasta vallasta, liittyvät keskeiset perheiden hallinnoinnin tavat ensisijaisesti ohjaukseen. Tämä ohjaileva hallinta toimii itseymmärrykseen pyrkimisen kautta. Hallinnan onnistuessa, vanhemmat saadaan ymmärtämään itsensä, vanhemmuutensa, suhteensa lapseen ja elämänsä ylipäänsä uudella tavalla (ks. Miller ja Rose 2010, 212). Perheiden (tai yksilön) hallinta ei siis tapahdu pelkästään kontrolliin tai pakottamiseen perustuen, vaan se on pikemminkin rakentunut vanhempien oman ymmärryksen hienovaraisen ohjailun varaan. Vanhemmat opetetaan ymmärtämään, ei pelkästään hyvän vanhemmuuden lähtökohtia, vaan myös sitä, että juuri tietynlainen perhe-elämä tietynlaisine lapsi-vanhempi -suhteineen tuo mukanaan onnea, iloa, nautintoa ja ennen kaikkea vapauden elää tuota perhe-elämää. Tällainen hienovarainen hallinta tapahtuu Rosen (1990, 121–122) mukaan esimerkiksi perheille suunnattujen tulonsiirtojen, vanhemmuuteen

opastamisen, koulutusjärjestelmän, lasten terveystarkastusten ja lastensuojelujärjestelmän kautta. Vanhemmat tulevat siis ymmärtäneeksi sen, että juuri tietynlainen perhe-elämä on elämää, jota he haluavat elää. On kyse toiveiden, halujen ja ennen kaikkea ymmärryksen hallinnasta.

Miller ja Rose (2010, 212) toteavat, että muiden hallinta onnistuu neljällä eri tavalla. Ensimmäiset kaksi tapaa perustuvat säännöksiin ja rangaistuksiin sekä valtaan ja viettelyyn. Toiset kaksi taas siihen, että toisiin vaikutetaan ”kääntämällä heidän päänsä” ajattelemaan, arvioimaan ja päättämään halutulla tavalla, jolloin he ”tulevat asettaneeksi uudestaan sen, mitä he haluavat saavuttaa elämässään” tai jopa muuttamalla muiden tapaa kokea ja selittää itsensä ja maailman uudella tavalla. Juuri tällaisen ymmärryksen muutokseen pyrkivän hallinnan onnistuminen riippuu siitä, kuinka vanhempi ymmärtää itsensä ja toimintansa. Tavoitteet sinänsä ovat samansuuntaiset sekä kontrolliin ja uhkailuun perustuvassa hallinnassa kuin uuden ymmärryksen saavuttamiseen pyrkivässäkin: vanhemmuuden toteuttamiseen ja vanhemman käyttäytymiseen toivotaan muutosta.

Myös sen, millaisia tunteita vanhemmilla lapsistaan ja heidän käytöksestään on, nähdään määrittävän sitä, millaisia yksilöitä (normaaleja vai patologisia) lapsista kasvaa. Liiallinen rakkaus tai liian vähäinen rakkaus voidaan molemmat tulkita puutteena vanhemmuudessa ja siten myös riskinä lapsen tulevaisuuden kehitykselle. (Rose 1990, 151–177.) Tavoitteena on saada vanhemmat ymmärtämään se, mitä perhe jo ”luonnostaan” on ja toimimaan, ajattelemaan ja ymmärtämään perheen ongelmatilat sen mukaan. Keskeistä ei ole vanhempien toiminta sinänsä, vaan onnistuneen vanhemmuuden edellytyksenä on ymmärrys siitä, millaista normaalin vanhemmuuden ja lapsuuden tulisi olla.

Kaisto (2010) erittelee, kuinka subjektin kääntämiseen (ks. toimijaverkkoteoriasta: Callon 1989; Latour 1986; 2005) liittyy neljä vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa toimijoita kääntämään (eli ymmärrystä uudelleen muokkaamaan) pyrkivä toimija määrittelee joidenkin järjellisyysien perusteella ongelmoidun elämänalueen tai ilmiön (kuten ”alkoholia käyttävän vanhemman”), joka kiinnittyessään toimijoihin tuo nämä mukaan ”käsikirjoitukseen”, jolloin he määrittyvät käännettäviksi toimijoiksi. Tuolloin liikutteleminen tavoitteleva toimija määrittelee oman roolinsa korvaamattomana, esimerkiksi tietyn elämänalueen, kuten perheen, asiantuntijana. Toisessa vaiheessa oleellista on saada hallinnan kohteet ymmärtämään oma subjektiutensa hallinnan tarkoittamalla tavoilla. Esimerkiksi alkoholia runsaasti käyttävän vanhemman tulisi ymmärtää itsensä alkoholistina tai väkivaltaisia ”kasvatuskeinoja” käyttävän väkivaltaisena. Tuolloin jokin osa itsestä muodostetaan moraalisen toiminnan perustaksi ja hyväksytään tuon osan muokkaamisen tarve.

Kääntämisprosessi ei kuitenkaan lopu tähän. Subjekti on monien erilaisten kääntämisprosessien kohteena. Hän voi ymmärtää vaikkapa alkoholinkäytön tai väkivallan olevan lapselle harmitonta tai ammentaa monista muista erilaisista tulkinnoista. Oleellista hallinnan kannalta on saada subjekti omaksumaan juuri se rooli (päihdeongelmaisena, väkivaltaisena, mielenterveysongelmaisena), jota hänelle ehdotetaan. Hallinnan kohteen on tunnistettava tarpeensa työstää asiaa ja aktiivisesti ohjailtava itseään käyttäytymään odotusten mukaisesti. Lopulta kysymykseksi jää, säilyykö itsemäärittely vai kiistääkö kääntämisen kohteena oleva toimija ongelmanasettelun. Juuri tällaisten itsemäärittelyjen omaksuminen tai kiistäminen on oikeudellisen harkinnan kohteena huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Ei riitä, että vanhempi toimii toisin, vaan hänen on myös ymmärrettävä ja tunnustettava oma vajavaisuutensa (ks. Lawler 2000, 23–26).

Tiedon ja hallinnan kysymykset ohjaavat tässä tutkimuksessa huomiota muun muassa siihen, kuinka erilaiset perhetyön ammattilaiset määrittelevät tai ohjailevat vanhemmuutta ja perhettä, ja miten vanhemmat vastaavat noihin määritelmiin tai toimenpiteisiin. Keskeistä on myös oikeudellisen harkinnan tarkastelu. Oikeudet nojaavat perusteluissaan vaihtelevasti erilaiseen, eri tahojen tuottamaan tietoon, joka lopulta määrittelee konkreettisia toimia, joihin kunkin perheen kohdalla päädytään. Hallinnan analyysin kautta hahmotan niitä tapoja, joilla perhettä ja vanhemmuutta ohjataan – välillä hienovaraisemmin ja välillä kovin ottein – tietynlaiseksi. Hallinnan analyysi toimii kuitenkin tutkimuksessa pikemminkin taustaymmärryksenä ja keskustelukumppanina kuin varsinaisena metodologisena työkaluna.

2.2 Vanhemmuus ja perheen yhteiskunnallinen asema

Tämän tutkimuksen keskiössä ovat tiedon ja hallinnan lisäksi myös ne tavat, joilla vanhempia ammattilaisten määrittelyjen kautta asetetaan erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin. Vanhemmat myös itse määrittelevät ja asemoivat itseään erilaisten kategorisointien kautta. Erittelen seuraavaksi niitä teoreettisia viitekehyksiä ja keskusteluja, joiden kautta olen päätenyt näitä yhteiskunnallisia paikannuksia analysoimaan. Paneudun ensin yleisemmin siihen, kuinka yhteiskunnallisia asemia tässä tutkimuksessa analysoidaan, jonka jälkeen käsittelen kunnollisen perheen tuottamisen prosesseja ja kulttuurista kuvaa moniongelmaisperheestä. Lopuksi syvennyn vielä tarkemmin normin käsitteeseen sekä normalisoivan vallan

kysymyksiin, joiden kautta myös yhteiskunnallisen aseman käsitteellistäminen yhdistyy myös hallinnan analyysiin kysymyksiin.

Ymmärrys aineiston perheiden moninaisista paikantumisista on lähtöisin intersektionaalisuutta koskevista feministisistä keskusteluista (Keskinen 2005a; Modood 2008; Mulinari ym. 2009; Ilmonen 2011; Lutz ym. 2011; Peltola 2014; Johansson & Śliwa 2014). Intersektionaalisuuden voi yksinkertaisesti määritellä sen huomioimisena, että yksilöt, perheet ja yhteisöt sekä asettuvat tai asetetaan erilaisiin asemiin monien eroavaisuuksien, kuten esimerkiksi sukupuolen, yhteiskuntaluokan, etnisyyden, kielitaidon, iän, uskonnon, kielitaidon ja fyysisen ja psyykkisen kykenevyyden kautta. Erilaisten eroavaisuuksien synnyssä tai niiden tuottamisen prosesseissa on kuitenkin perustavanlaatuisia eroja. Sukupuolen tuottaminen on eri asia kuin luokan, etnisyyden tai vammaisuuden. Kaikki näistä eroavaisuuksista kantavat mukanaan eriäviä merkityksiä ja niiden synty- sekä ylläpitomekanismit ovat keskenään hyvin erilaisia. Carbin (2008) huomauttaakin, että intersektionaalisuuden näkökulman hyödyntämisen vaarana on, että se päättyy toimimaan kyseenalaistamattomien kategorioiden yhdistäjänä, jolloin vallan ja toiminnan analyysi ja vallan sekä nimeämisen kysymykset jäävät tarkastelematta.

Intersektionaalisuus voi kuitenkin toimia myös teoreettis-metodologisena työkaluna historiallisten valtasuhteiden ja normatiivisuuksien analyysissa, kuten Lykke (2010, 50) ehdottaa. Tällainen tapa käsittää intersektionaalisuus onkin lähempänä tämän tutkimuksen lähtökohtia. Tässä tutkimuksessa on kyse sukupuolistamisen, kulttuuristamisen ja luokkaistamisen prosessien sekä kategorioiden tuottamisen analyyseista, eikä varsinaisten identiteetti- tai ryhmäjäsensyyskategorioiden tai niiden yhteisesiintymisen erittelystä (vrt. McCall 2005). Kysymys muokkautuu tällöin esimerkiksi muotoon, mistä puhutaan, kun kerrotaan sukupuolesta, etnisyydestä, luokasta tai seksuaalisuudesta. Millaisia yhteisiä ja toisistaan eroavia merkityksiä nuo eroavaisuudet kantavat mukanaan ja miten niitä tuotetaan? Juuri nämä kategorisoinnin prosessit pitävät sisällään monia merkityksiä sekä kulttuurisista diskursseista että kategorioista, joita käytetään.

Yksilöt päätyvät perustelemaan erilaisia asioita tiettyjen kategorioiden kautta tietyissä tilanteissa. (Juhila ym. 2012b, 39.) Eri prosessien tarkasteluista sukupuolistamisen analyysi kulkee vahvimmin läpi koko tutkimuksen ja sukupuolistamisen käytäntöjen tarkasteluun liittyy keskeisesti myös aiemmin erittelemäni kriittisen perhetutkimuksen traditio. Tällöin analysoidaan sitä, kuinka äitiyttä ja isyyttä teksteissä tehdään.

Kulttuuristamisen analyysi taas viittaa sen tarkasteluun, kuka milloinkin määrittänyt osaksi yhteiskuntaa ja kuka ”muuksi” (Mulinari ym. 2009; Keskinen 2014). On siis

kyse toiseuden tuottamisen sukupuolistuneista prosesseista, joihin myös esimerkiksi kielitaito nivoutuu (ks. Lykke 2010, 50–51). Pohjoismaisten yhteiskuntien itsemäärittelyä on ohjannut käsitys tasa-arvosta yhteisesti jaettuna arvona, ja juuri tuo tasa-arvon ideaali saattaakin muuntua erottelevaksi tekijäksi ”meidän ja muiden” välillä. Esimerkiksi maahan muuttaneiden ihmisten elämää saatetaan käsitellä yksipuolisesti toisenlaisena, joka muodostuu vastakohtaksi tasa-arvoiselle pohjoismaalaiselle elämäntavalle (Keskinen 2011; 2012). Tuolloin maahan muuttaneet perheet voidaan nähdä automaattisesti patriarkkaalisina, jolloin isät oletetaan väkivaltaisiksi ja äidit ja lapset isille alistetuiksi (Tuori 2009).

Muun muassa Anis (2008, 85) on havainnut sosiaalityöntekijöiden käyttävän kahta erilaista tapaa kuvata työtään hyvinvointivaltiodiskursseihin liittyen. Toisessa asiakkaan ”kulttuuri” määrittyi ongelmaksi ja toisessa (tasa-arvoistavassa) kehyksessä eroavaisuudet perheiden asemassa ohitettiin. Näistä ensimmäinen puhetapa muistuttaa edellä mainitsemaani kulttuuristamista, kun taas toinen kytkeytyy diskurssiin, jota Keskinen (2011) kutsuu universalisoivaksi puheeksi. Tällöin esimerkiksi maahan muuttaneen perheen erityiset olosuhteet jätetään työs kentelyn tai dokumentoinnin ulkopuolelle, koska erojen esiintuonnin nähdään olevan tasa-arvoideologian vastaista. Tällainen erojen ohittaminen on kuitenkin yhtä lailla ongelmallista kuin perheen tulkitseminen ”toiseksi” pelkästään oletettuihin kulttuurisiin määreisiin liittyen, sillä siinä ohitetaan kysymykset moninaisuudesta. Ymmärrys intersektionaalisista eroavaisuuksista vanhempien ja perheiden välillä tarkoittaa tässä tutkimuksessa myös, että huomio kiinnittyy myös siihen, mitä systemaattisesti ohitetaan.

Intersektionaalinen lähestymistapa konkretisoituu tässä tutkimuksessa Beverley Skeggsin (1997) kehittämässä kunnollisuuden (respectability) käsitteessä²⁵. Sen kautta päästään erityisesti käsiksi luokkaistamisen ja luokittelun prosesseihin, mutta kunnollisuuden määrittymiseen liittyvät myös muunlaisten eroavaisuuksien, kuten sukupuolen ja etnisyyden tuottamisen tavat (ks. Peltola 2014, 35). Kunnollisuudessa on kyse arvottamisen prosesseista. Ne yksilöt, vanhemmat ja perheet, jotka asemoidaan lähtökohtaisesti kunnollisiksi, eivät joudu jatkuvasti todistamaan omaa kunnollisuuttaan. Kunnollisuus on siis jotain, joka on näkyvä ennen kaikkea heille, joilta se puuttuu (Skeggs 1997, 1; Peltola 2014, 34).

Skeggs (1997) käyttää kunnollisuuden käsitettä tutkiessaan hoivakursseille osallistuneita työväenluokkaisia naisia. Juuri kunnolliseksi naisiksi määrittymisen ohjaa Skeggsin mukaan naisten itsemäärittelyä ja toimintaa. Oikeanlainen hoivanaisuus oli Skeggsin tutkimuksessa muutoin vähäistä arvostusta osakseen saaville naisille ainoa mahdollisuus määrittää kunnolliseksi. Oleellista oli paitsi hoivata myös olla oikeanlainen hoivaava nainen. (em., 69). Kunnollisuuden kysymykset voivat konkretisoitua esimerkiksi siinä, kuinka vain tietyt perheet nähdään kelvollisina kansakunnan jäseninä tai sen tuottajina. Osa perheistä, kuten esimerkiksi sateenkaariperheet tai maahanmuuttajaperheet, voivat asettua pikemminkin uhkaamaan kansakuntaa kuin rakentamaan sitä (Tuori 2009). Kunnolliseksi määrittymisen ehdot liittyvät moniin erilaisiin asemoitumisiin yhteiskunnassa. Siten muun muassa sukupuoli, etnisuus ja yhteiskuntaluokka määrittävät sitä, millaisin ehdoin erilaiset vanhemmat saavat arvostusta tai asemoituvat hyväksi tai huonoiksi vanhemmiksi.

Niin sanottu uusi luokkatutkimus, johon Skeggsin (1997; 2004b) teokset sijoittuvat, on kiinnostunut pikemminkin kulttuurisista käytännöistä ja tavoista

²⁵ Käännetty myös joissain teksteissä kunniallisuudeksi (ks. Tolonen 2008). Kuitenkin muun muassa Peltola (2014) kääntää käsitteen kunnollisuudeksi, joka irrottautuu vahvemmin kunniallisuus-käsitteen kunniaan liittyvästä merkitysyhteydestä. Peltola toteaaakin, että kunnollisuudeksi suomennettuna käsite viittaa vahvemmin ”kunnan kansalaisuutta” lähestyviin yhteyksiin. Tämä käänös sopii myös tähän tutkimukseen parhaiten.

arvottaa tietynlaista toimintaa yli toisten kuin kaikenkattavista luokittelusta²⁶ tai luokkatietoisuudesta (Kelhä 2009, 16). Uuden luokkatutkimuksen soveltaminen tähän tutkimukseen liittyy siihen, kuinka yksilöiden sosiaaliset asemat muotoutuvat erilaisten erontekojen kautta ja kuinka yksilöillä ja perheillä on oikeudenkäynneissä – ja elämässä ylipäänsä – käytettävissään erilaisia resursseja. Yhteiskuntaluokan käsite toimii pikemminkin teoreettis-metodologisena käsitteenä kuin esiintyy tutkimuksen tuloksina.

Kuten monet muutkin viimeaikaiset feministiset luokkatutkijat (ks. Adkins 2004; Modood 2004; Jokinen 2005; Tolonen 2008; Kelhä 2009), Skeggs (1997; 2004b) pohjaa tulkintansa Pierre Bourdieun kehittämään ajattelutapaan. Oleellista tässä Bourdieun teoriassa on, että luokkajako ei perustu pelkästään marxilaiseen ajatukseen taloudellisista resursseista, vaan pohjautuu myös kulttuurisiin ja sosiaalisiin resursseihin (Bourdieu 1985; Crossley 2008). Bourdieu näkee yhteiskunnan muodostuvan erilaisista kentistä, joihin sosiaalistutaan eli opitaan käyttäytymään eri kentillä asianmukaisesti. Kenttien puitteissa käydään myös kamppailua asemasta ja statuksesta. Näillä eri kentillä toimijat voivat saavuttaa ja käyttää erilaisia pääoman muotoja, joilla he voivat vahvistaa omaa suhteellista asemaansa sekä erottautua muista kentän toimijoista. Olennaista arvon ja arvostuksen saamisessa on se, että yksilö osaa pelata kentän sääntöjen mukaisesti. Oppiessaan näiden kenttien pelisäännöt ja niihin liittyvät oletukset ja arvostukset, yksilö myös omaksuu tietynlaiset ajattelu- ja toimintamallit sekä elämäntavat. (Kivimäki 2008, 7; Joas & Knöbl 2009, 382–389.)

Skeggs (1997) nojaa kunnollisuutta analysoidessaan Bourdieun ajatukseen erilaisista kulttuurisista, sosiaalisista ja taloudellisista pääomista, jotka määrittävät asemoitumista sosiaalisessa tilassa (Bourdieu 1984; 1987). Näistä kulttuurinen pääoma voi olla perinnöllistä, kuten korkeasti koulutettuun tai kulttuuria harrastavaan perheeseen syntyminen. Se voi tarkoittaa myös kulttuurisia hyödykkeitä, kuten taiteen omistamista tai kuluttamista. Lisäksi kulttuurinen pääoma voi syntyä koulutuksen kautta saadusta pätevoitymisestä. Sosiaalinen pääoma taas viittaa resursseihin, jotka ovat saatavilla sosiaalisten verkostojen kautta. Sosiaalinen pääoma

²⁶ Korostan tässä, että tutkimukseni ei sijoitu luokkarakenteen tutkimiseen, mutta samalla ymmärrän, ettei suomalainen yhteiskunta suinkaan ole vapaa luokkajaoista. Esimerkiksi Kivimäki (2008, 5) toteaa, että luokkaerot voivat jopa kadota oletukseen suomalaisesta ”tavallisuudesta” ja luokkaerojen puuttumisesta. Suomi ei ole myöskään ulkopuolinen työväenluokan tai syrjäytyneiden perheiden representaatioista, jotka ovat tuttuja niin mediasta kuin yhteiskunnallisesta keskustelustakin (Katainen & Seppälä 2008; Lahikainen & Mäkinen 2011).

voi myös periytyä, jolloin sukulaissiteet tuottavat arvostusta tai taloudellisia hyötyjä. Taloudellinen pääoma puolestaan viittaa varallisuuteen. Taloudellinen pääoma eroaa kuitenkin kulttuurisesta ja sosiaalisesta siinä, että sen kautta voi mahdollistua muiden pääomien, kuten koulutuksen tai sosiaalisten verkostojen hankkiminen. Kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma ovat myös vaihdettavissa taloudelliseen, vaikkakaan eivät ole suoraan sen kautta mitattavissa. (Bourdieu 1986.) Niistä arvoa tuottavista asioista, jotka muuntuvat pääomaksi, Bourdieu käyttää nimitystä symbolinen pääoma. Tällä hän viittaa siihen, että pääoman täytyy olla muunnettavissa arvostukseksi ja taloudelliseksi pääomaksi ollakseen legitiimi (Bourdieu 1984).

Juuri legitimiin arvostukseksi muuntuvan pääoman kysymys kiinnostaa Skeggsiä (1997). Hän ymmärtää myös sukupuolen ja rodun kaltaisten eroavaisuuksien vaikuttavan kulttuurisen pääoman muodostumiseen (em. 9). Nämä eroavaisuudet eivät ole kulttuurista pääomaa sellaisenaan, vaan ne pikemminkin ohjaavat sitä, kuinka pääoma tulee järjestetyksi ja arvostetuksi. Esimerkiksi sukupuolen mahdollisuus legitimoitua ja muuntua taloudelliseksi ja symboliseksi pääomaksi on rajattu eri tavoin miehillä ja naisilla (Skeggs 2004a). Kuten Peltola (2014, 32) toteaa, etnisyys ja sukupuoli ovat siten pikemminkin resursseja, eli mahdollisuuksia ja keinoja kartuttaa jotain tunnustettua pääomaa. Juuri noiden resurssien kautta kunnollisuutta pyritään rakentamaan tai erottautumaan kelvottomasta perheestä.

Tarkastellessani perheiden välisiä eroavaisuuksista kunnollisuuden käsitteen kautta, oleelliseksi muodostuu juuri kulttuurinen pääoma tietona ja resursseina toimia yhteiskunnassa. Tietty tieto muuntuu symboliseksi pääomaksi silloin, kun sillä on yhteydessään käyttöarvoa. Symbolisen pääoman käsite on myös lähellä bourdieulaista habituksen käsitettä. Moore (2008) ehdottaa, että nuo käsitteet tarkastelevat samaa asiaa vaikkakin eri puolilta. Habitus muodostuu niistä pääomista, joita yksilöllä on käytössään ja paikantaa yksilön siten tiettyyn sosiaaliseen tai yhteiskunnalliseen asemaan. On siis kyse sellaisista sisäistetyistä toimintamalleista, joiden kautta tunnemme joissain tilanteissa olevamme kuin ”kala vedessä”, kun taas toisissa olemme ulkopuolisia (Maton 2008). Käsitteet tavallisesta ja normaalista perhe-elämästä, vanhemmuudesta tai lapsuudesta ovat läheisesti yhteydessä perheen yhteiskunnalliseen asemaan. Tässä tutkimuksessa niin sukupuoli, seksuaalisuus, yhteiskuntaluokka kuin etnisyyskin ovat sidoksissa niihin luokittelun prosesseihin, joiden kautta tietty tapa toteuttaa vanhemmuutta saa legitimiin aseman.

Bourdieu (1990) erittelee, kuinka lapset perivät vanhemmiltaan paitsi varakkuutta myös tietoa ja olemisen tapoja. Tämä siis tarkoittaa sitä, että vanhemmat, joilla on runsaasti kulttuurista pääomaa, siirtävät sitä myös lapsilleen. Lapset oppivat jo pienestä pitäen ”puhumaan samaa kieltä” kuin koulutetut ja kulttuuritietoiset

vanhempansa. Tämä selittää muun muassa lasten koulumenestystä, sillä heidän vanhempansa pystyvät auttamaan koulutyössä ja siirtävät lapsilleen koulussa (ja myöhemmin yhteiskunnassa) menestymiseen tarvittavia tietoja ja arvoja (Crossley 2008). Suuri osa Bourdieun analyyseista perustuu kuitenkin keskiluokan tarkasteluun. Tässä tutkimuksessa bourdieulaisia käsitteitä käytetään kuvaamaan pääosin perheitä, joilla on monia taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia. Muun muassa kysymyksestä, kuka osaa puhua ”samaa kieltä” sosiaalityöntekijöiden kanssa ja kuka ei, muodostuu keskeinen. Eeva Jokisen (2005, 127–128) mukaan vanhemmuutta voikin tarkastella pääomana. Tämä tarkoittaa sitä, että tieto vanhemmuudesta tai siitä, millainen vanhemmuus on yleisesti hyväksyttyä tai tavoittelemisen arvoista, muuntuu symboliseksi pääomaksi.

Skeggs (2004b, 121) kuvaa, kuinka itsestä kertominen kietoutuu luokkaan. Keskiluokka kertoo itsestään luoden uudelleen yksilöllisyytensä, esittäen äänensä kuulemisen arvoisena ja kertomalla elämänsä käänteistään vapaaehtoisesti esimerkiksi terapiassa, kirjallisuudessa, taiteessa tai mediassa. Yhteiskunnasta syrjäytyneiden tai ulkopuolisiksi määritellyiksi tulleiden ihmisten kertominen itsestään on aivan toisenlaista. He kertovat tarinansa usein pakotettuina, tuomioistuimissa tai sosiaalihuollossa, jolloin kertominen voi toimia ehtona taloudellisen tuen saamiselle. Tällöin kysymys subjektiudesta nousee erityisellä tavalla keskiöön, sillä kaikki eivät itsestään selvästi ole ”minä” (Yesilova 2008, 106–108). Minuutta ja oikeutta tulla kuulluksi voidaan ajatella kysymyksenä siitä, kenellä on pääsy ”oikeaan” tietoon ja kertomisen tekniikoihin – kuka osaa kertoa itsestään oikein. Tässä kysymys kietoutuu yhteiskuntaluokan lisäksi myös esimerkiksi kielitaitoon ja suomalaisen yhteiskunnan viranomaistoiminnan tuntemukseen. Ne, jotka osaavat puhua suomea ja tuntevat sosiaalityön tukijärjestelmän periaatteet, ovat erilaisessa tilanteessa lapsen huostaanoton uhatessa. Modood (2008) esittääkin osuvasti, että kansalaisuudessa – ja, kuten tulkitsen, yhteiskuntaan kuulumisessa ylipäänsä – on yksilön tunnistamisen lisäksi kyse myös siitä, kenellä on mahdollisuus neuvotella tunnistamisen käytännöistä. Tämä tarkoittaa siis huostaanotto-oikeudenkäyntien tutkimisen kannalta sitä, että tarkastelen tässä tutkimuksessa myös vanhempien mahdollisuuksia vaikuttaa heidän elämänsä koskeviin päätöksiin.

Lopuksi on vielä oleellista todeta, että kunnollisuuden rakentumista tarkastellessani tämä tutkimus paikantuu uuden luokkatutkimuksen osalta niihin käsitteisiin ja teoreettisiin keskusteluihin, joissa luokka sekä muut vanhempien ja perheiden väliset eroavaisuudet käsitetään tuotettuina. Vaikka tulen analyyseissani käsittelemään myös kysymyksiä perheiden arjesta muun muassa väkivaltaa sekä

vanhemmilla käytössään olevia erilaisia resursseja eritellessäni, pitäytyy tutkimukseni kuitenkin diskurssien analysoinnissa kokemusten tai affektien sijaan²⁷.

Moniongelma-perhe

Kunnollisuuden lisäksi myös moniongelma-perheen käsite on tässä tutkimuksessa keskeinen yhteiskunnallista asemaa tarkasteltaessa. Ajatus moniongelma-perheestä alkoi Yesilovan (2009, 177–299) mukaan muotoutua 1970-luvulta lähtien. Tuolloin perhekasvatuksessa alettiin entistä enemmän kantaa huolta niistä perheistä, jotka eivät itse hakeutuneet tukitoimien piiriin tai jos hakeutuivat, heidän ei nähty ymmärtävän saamaansa apua. Toisin kuin aiemmin, kyse ei ollut luokkapohjaisesta erottelusta vaan ongelmien ajateltiin tulevan esiin riskeinä. Moniongelma-perhe muodostui riskien kohdatessa. Näin jokin tietty ryhmä ei enää muodostunut itsestään selvästi ongelmaksi tai avunsaannin kohteeksi – kuten työväenluokkaiset perheet aiemmin (ks. Juhila 2006, 28–32) – vaan ongelmiin saattoi päätyä mikä tahansa perhe tiettyjen ongelmien kohdatessa²⁸.

Vaikka Yesilovan tarkastelema moniongelma-perhe sijoittuu historiaan, on käsite käyttökelpoinen myös huostaanotettujen lasten perheitä tarkasteltaessa. Juuri moniongelma-perheeseen kiteytyvät kysymykset yhteiskuntaluokasta ja muista eroavaisuuksista siten kuin ne tässä tutkimuksessa esiintyvät. Moniongelma-perhe on jotain, jonka kaikki tunnistavat ja josta kunnolliset perheet haluavat erottautua. Kuten Vuori (2003, 59) toteaa, ”tavallista vanhemmuutta on vaikea hahmottaa muuten kuin sen kautta, mitä se ei ole: tavallinen vanhemmuus on vain

²⁷ Näin sanottu affektiivinen käänne (ks. Massumi 1995; Ahmed 2004) feministisessä luokkatutkimuksessa tai yhteiskunta- ja ihmistieteissä ylipäänsä ei siis toimi tässä tutkimuksessa keskustelukumppanina. Myös Skeggs (mm. 2004a; 2004c; Skeggs & Loveday 2012) osallistuu tähän keskusteluun. Olen poiminut myös tästä tutkimuksesta joitain välineitä, kuten ”ilkeiden tunteiden” -käsitteen analyysiini.

²⁸ Sandberg (2015, 89) liittää moniongelmaisuusparadigman menneeseen aikaan ja näkee syrjäytymisen käsitteen korvanneen sen. Näin voi yhteiskunnallisen keskustelun tasolla ollakin (ja erityisesti silloin, kun käsitettä ei sidota perheeseen), mutta juuri moniongelmaisuuden käsite on tehnyt mahdolliseksi käsitteellistää tässä tutkimuksessa niitä moninaisten riskien kasauksia, joita perheissä nähdään olevan.

ongelmavanhemmuuden käänöpuoli”. Jokinen (2005, 131–136) käsittää ”hukassa olevan vanhemmuuden” samansuuntaisesti normaaliperheen vastakohtaksi. Jokisen mukaan yksilön on erottauduttava tästä hukassa olevasta vanhemmuudesta tullakseen hyväksi vanhemmaksi. Jallinoja (2006, 163) taas toteaa vuosituhanen vaihteeseen sijoittuvan media-aineiston pohjalta, että perheet jakautuivat lehtikirjoituksissa ”riskiperheisiin ja ei-riskiperheisiin”. Riskiperheessä nähtiin olevan rikollisuutta, päihteiden väärinkäyttöä ja väkivaltaa, köyhyyttä ja vähän koulutusta. Moniongelma-perheen käsite kuvaa nähdäkseni juuri näitä ongelmanvanhemmuuden ulottuvuuksia, joiden erityispiirteet tunnustetaan sekä perheammattilaisten että vanhempien itsensä taholta ja joista kunnolliset vanhemmat pyrkivät erottautumaan.

Moniongelma-perheen käsitteen kautta tulee näkyväksi myös se, kuinka tietyt ongelmat implikoivat toinen toisiaan. Yesilova (2008, 110) toteaa, että esimerkiksi hänen tarkastelemissaan historiallisissa perhepoliittisissa keskusteluissa ongelmaisen perheen talous tuli esiin ”kausaalisuhteena perheen emotionaaliseen epäitsenäisyyteen ja siihen yhdistyvään henkiseen pahoinvointiin”. Tämän päivän moniongelma-perhe tosin määrittyy varmasti eri tavoin. Oleellista kuitenkin on, että ongelmat esiintyvät kasautuneina ja juuri tuo ongelmien kasauma on tunnustettava kulttuurinen hahmo. Yesilova (2008, 113) toteaa, että riskien kohdatessa muodostui ”hyvin samantyyppinen ongelmien kimppu, joka ennen määrittäytyi luokkapohjaisesti työväenluokkana”. Työväenluokan representaatioissa esiintyy Skeggsin (2004b, 99–116) mukaan esimerkiksi liiallisuus, mauttomuus, kurittomuus ja häpeämättömyys. Liiallisuus tarkoittaa sekä määrällistä että laadullista liiallisuutta (Kivimäki 2008). Perheillä on liikaa lapsia, vanhemmat ja lapset ovat liian lihavia, syövät liikaa ja käyttävät liikaa alkoholia. (Yksinhuoltaja-)äideillä on liikaa miesystäviä ja lapset ovat liian kurittomia. (ks. Gidley & Rooke 2010). Yesilova (2008, 109) erittelee, kuinka 1970-luvun lopun moniongelma-perheen määritelmään kuului myös liialti ympäristöä häiritsevä käyttäytyminen, kuten riidat asunnossa tai alkoholin- ja huumeiden väärinkäyttö. Moniongelma-perheen hahmo oli – samoin kuin työväenluokkaisen perheen representaatiot – kuriton suhteessa viranomaisiin ja häpeilemätön siinä, ettei se edes halunnut muuttua.

Lastensuojelua koskevissa tutkimuksissa ja raporteissa puhutaan usein ongelmien ”kasautumisesta”. Yhtäältä tällä voidaan viitata lastensuojelun asiakkaiden moninaisiin ongelmiin, joiden yhteisvaikutusten tarkasteluun halutaan kiinnittää huomiota (Saarikallio-Torp ym. 2010). Toisaalta puhe kasautuneista ja vaikeista ongelmista voi toimia myös siten, että ongelmakimpuista muodostuu niin vaikeita tai monimutkaisia, että perheiden auttaminen näyttäytyy mahdottomana. Myös tutkimus voi toistaa ajatusta liian monimutkaisista ongelmista, joita on mahdotonta kuvata.

Tarja Pösö (2007, 82) huomauttaakin osuvasti, että vaikka lastensuojelu sisältää monenlaisia käytäntöjä sekä ihmiskohtaloita, ei tämä oikeuta luopumaan pyrkimyksestä oppia tietämään tai ymmärtämään (ks. myös Pösö 2012, 91). Nähdäkseni juuri moniongelma-perheestä muodostettu kuva toimii tällaisena tietoa rajoittavana käsityksenä. Moniongelma-perheestä puhuttaessa, lastensuojelun asiakkaana olevasta perheestä saatetaan rakentaa yksipuolinen kuva (normaaliperheen vastakohta), mutta tuo perhe nähdään silti ongelmiltaan niin monisyisenä, ettei heidän kohtaamiinsa haasteisiin nähdä muita ratkaisuja kuin lapsen huostanotto (ks. Yesilova 2008; 2009, 177–200).

Moniongelma-perheen käsite on vahvasti arvolatautunut kulttuurinen hahmo ja muistuttaa siten maahanmuuttajaperheen käsitettä. Moniongelma-perheessä konkretisoituvat yhteiskuntaluokkaa ja luokitteluja implikoivat normaaliperheen vastakohdat, kun taas maahanmuuttajaperheestä on rakennettu myös tietynlainen kaikkia Suomeen muuttaneita perheitä yksipuolisesti edustava kuva. Maahanmuuttajaperhe näyttäytyy tosin myös uutena omanlaisenaan moniongelma-perheenä. Myös maahanmuuttajaperheissä nähdään olevan liikaa lapsia ja kuten Tuori (2009) huomauttaa, liikaa heteroseksuaalisuutta. Kurittomuus Suomen viranomaisia kohtaan toistuu myös representaatioissa maahanmuuttajaperheistä ja maahanmuuttajaperheiden nähdään moniongelma-perheiden lailla olevan riippuvaisia yhteiskunnan tukiverkostoista (Yesilova 2008; 2009, 177–200). Molemmissa kulttuurisissa kuvastoissa, sekä moniongelma-perheen että maahanmuuttajaperheen, on kyse vahvoista eronteista suhteessa ”normaaliin”. Normaali taas määrittyy helposti keskiluokkaiseksi etnisesti suomalaiseksi heteroydinperheeksi (Yesilova 2008; Lawler 2000). Käytänkin tässä tutkimuksessa leimaavan ”maahanmuuttajaperheen” käsitteen sijasta muualta Suomeen muuttaneista perheistä nimitystä maahan muuttanut perhe. Tällöin viittaan ensisijaisesti perheen asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta en tulkitse perhettä itsessään tietynlaiseksi.

Kysyin tämän tutkimuksen alussa, millaisiin vanhemmuutta koskeviin normeihin huostaanottopäätökset perustuvat. Normin käsitettä käytetäänkin ensisijaisesti suuntaamaan tutkimuskysymystä. Normi ja normaalistaminen toimivat kuitenkin myös teoreettisten keskustelun yhdistäjinä. Selvitän seuraavaksi, kuinka normi liittyy tutkimuksen muihin lähtökohtiin.

Ensiksi on syytä mainita, että normikeskustelu on sosiologiassa laaja ja sitä on käyty vuosisatoja aina Durkheimin klassikkoteoksesta lähtien (*Le suicide: Étude de sociologie* 1897, suom. *Itsemurha: Sosiologinen tutkimus* 1985). Sosiologiassa normi on liittynyt käyttäytymisen säännönmukaisuuden tarkasteluun eli yksilöiden toiminnan ja sosiaalisen järjestyksen välisen suhteen problematiikkaan. Lisäksi on pohdittu muun muassa sitä, liittyvätkö normit yksimielisyyteen vai ristiriitoihin, kuten poikkeavuuden määritelmiin. (Sulkunen 1998, 79–105.) Monet eri koulukunnat ovat kiistelleet normin käsitteen merkityksestä yhteiskuntateorian ja -tutkimuksen kannalta²⁹.

Tämän tutkimuksen lähestymistapa normeihin muistuttaa Judith Butlerin (2009, 52, 137–164) ajatusta normeista, joiden voidaan nähdä rajoittavan sitä, ketkä mahtuvat vallitsevan normin mukaisen ihmisen kategoriaan. Tällaisia rajoittavia normeja ovat esimerkiksi sukupuolittuneisuus, seksuaalisuuteen liittyvät normit, rodullistaminen ja vammaisuuden sekä vammattomuuden määritelmät. Eli juuri sellaiset eroavaisuudet, joiden tuottaminen on myös kunnollisuuden rakentumisen taustalla. Butlerin ajatus normeista muistuttaakin käsitystä intersektionaalisuudesta, joskin hän tuo ajatteluun myös normien väkivaltaisuuden³⁰. Väkivaltaisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä niitä voimakkaita kontrollointipyrkimyksiä, joihin normeista poikkeaminen voi johtaa (Butler 2006, 30; 2009, 163).

Foucault (2003, 162–163) esittää psykiatriaa tarkastellessaan, että moderni psykiatria toimii kahden toisiinsa sulautuneen normikäsitteen kautta. Ensiksikin

²⁹ ks. Joas & Knobl (2009): esim. Parsonsin toimintateoria 35–80, symbolinen interaktionismi 132–154, tässäkin tutkimuksessa hyödynnetty etnometodologinen perinne 151–168 (ks. lisää luvussa 3. Aineisto ja menetelmät), Giddensin yhteiskuntateoria 300–302.

³⁰ Kiitän huomiosta Sanna Karhua (2014), jonka tutkimushanke ”Judith Butler on Norms and Violence” on inspiroinut minua yhdistämään käsityksen normeista ja intersektionaalisuudesta. Viittaan Karhun paperiin sukupuolentutkimuksen tohtoriohjelman kokouksessa 3.6.2014.

normit, jotka koskevat käyttäytymisen sääntöjä, pitävät yllä järjestystä. Tällaisia normeja ovat muun muassa erilaiset yhteiskunnassa vallalla olevat, laajasti jaetut käyttäytymissäännöt ja viralliset lait³¹. Oleellista tässä normin käsitteessä on, että siitä poikkeavia yksilöitä joko rangaistaan tai pyritään muokkaamaan vahvoin kontrollitoimin. Yhtäältä kyse on siis mainitsemistani väkivaltaisista normeista niiltä osin kuin kontrollitoimet ja rangaistukset liittyvät yksilöiden välisten eroavaisuuksien tulkintoihin tai marginaali- tai vähemmistöryhmien kontrollointiin. Näihin käyttäytymistä ohjaaviin normeihin kuuluvat kuitenkin myös sellaiset säännöt ja lait, joiden pyrkimyksenä on suojella yksilöitä.

Kaikkia normeja ei siis suinkaan voi siis pelkistää väkivaltaisiksi tai julmiksi. Joskus rajanveto normien välillä on kuitenkin vaikeaa. Muun muassa kysymys hyvästä vanhemmuudesta voi olla rajoiltaan häilyvä. Milloin vanhemmuus on lapselle vaaraksi? Millainen päihteidenkäyttö vaarantaa lasta ja missä rajat kulkevat? Milloin kuria pidetään liikaa ja milloin sitä on liian vähän? Näihin kysymyksiin eivät lait tai säännökset anna valmiita vastauksia, vaan juuri tällaisia kysymyksiä pohditaan oikeudessa silloin, kun päätetään lapsen huostaanotosta. Kysymykset siitä, millaiset normit ovat väkivaltaisia ja millaiset eivät, jää kuitenkin vielä vastaamatta. Oleellista tässä on ymmärtää Foucault'n kaksi normikäsitystä, joista ensimmäinen koskee siis järjestystä ylläpitäviä normeja.

Toiseksi voidaan Foucault'n (2003) mukaan puhua normeista, jota tuottavat normaaliutta vertautumalla keskimääräiseen. Tällöin ei ole kyse jostain tietyistä säännöistä poikkeamisesta vaan siitä, että yksilö tavalla tai toisella poikkeaa normista ja hänet halutaan palauttaa keskimääräisen normaalin piiriin. Tässä prosessissa on kyse normalisoinnista. Henkilöä, joka poikkeaa tällaisesta normista, ei rangaista tai suljeta yhteisön ulkopuolelle, vaan hänet pyritään normalisoimaan eli saattamaan normin mukaiseksi. Tämä puolestaan edellyttää yksilön osallistumista oman käyttäytymisensä muokkaamiseen. Normalisoinnin tekniikat ovat siis yksilön itsensä harjoittamia itsen työstämisen tekniikoita (Jokinen 2005, 143).

Yesilova (2009, 119) kiteyttää normalisoinnin prosessin perhekasvatuksessa seuraavassa lainauksessa.

³¹ En tässä keskustelee oikeustieteessä käytetyistä normatiivisuuden tai normikannanottojen käsitteistä, joilla viitataan oikeuden legitimoimaan tietoon, lakeihin ja säännöksiin sekä oikeudellisiin lausumiin (ks. Koulu 2014, 25–34), vaikka käsitteet ovatkin osittain yhteneviä tässä tutkimuksessa käytetyn normin käsitteen kanssa.

Perhekasvatuksessa perheen ja tiedon välinen suhde rakentuu normaalin varaan. Tuomalla normaalia perhe-elämää koskevat lainalaisuudet perheen itsensä tietoon tuetaan perhe-elämää. Prosessia voi kutsua normalisoinniksi: luonnollista perhe-elämää oli tarkoitus vahvistaa tulemaan sellaiseksi kuin se luonnostaan oli. Perhekasvatuksen tarkoitus ei ollut muuttaa perhettä. Sen sijaan se pyrki vahvistamaan perhettä sellaiseksi kuin perhekasvattajat tiesivät sen olevan. Tiedon avulla tuettiin perhettä siihen, mitä perhe oli joka tapauksessa, luonnostaan.

Kuten Yesilova kuvaa, hyvä tai oikeanlainen perhekin määrittyy aina suhteessa normiin, mutta tekniikka, jolla muutos saavutetaan, liittyy pikemminkin yksilön itsensä harjoittamaan itsen muokkaamiseen kuin pakottavaan valtaan. On kyse jo aiemmin erittelemästani ymmärryksen hallinnasta, jonka yksi menetelmä normalistaminen on.

Perheiden hallinnassa – siis nimenomaan ymmärryksen hallinnassa – pyritään pitkälti vaikuttamaan siihen, mikä koetaan normaalina ja sitä kautta luonnollisena asiantilana. Normaali määrittää samalla sitä, mikä koetaan epänormaaliksi (ks. Canguilhem 1991, 237–256) ja hallinnan pyrkimyksenä on nimenomaan saada vanhemmat ymmärtämään uudelleen heidän tapansa olla vanhempia. Sen lisäksi, että vanhempien tulee ymmärtää omat (luonnolliset, normaalit) suhteensa ja tunteensa lapsiaan kohtaan, täytyy lapsen normaali toiminta, tunne-elämä ja sosiaaliset suhteet myös käsittää oikealla tavalla. Vanhempien oikeanlaiseksi – perhetyön ammattilaisten kanssa yhteneväksi – muuttunut ymmärrys siitä, mitä he elämältään tahtovat, kertoo onnistuneesta normalisoinnin prosessista.

Lopuksi on vielä palattava ensimmäisen luvun teemoihin hallinnan muutoksen osalta. Erittelin, kuinka perhekasvatuksen rationaliteetti on muuttunut hyvinvointivaltion rakentamisen ajasta sen suhteen, kuinka ongelmiin nähdään parhaiten vastattavan. Nykyisessä poliittisessa ilmapiirissä ollaan siirrytty kaikille tarjottavan tuen sijasta riskiryhmille kohdennettuun tukeen ja kontrolliin (Harrikari 2008; Satka 2009; Sandberg 2015). Tällöin on kyse myös normalisoinnin prosessien muutoksesta. Yhteiskunta, jossa sosiaalsiin ongelmiin nähdään parhaiten vastattavan kaikille suunnatulla tuella tai yhteiskunnallisen eriarvoisuuden, kuten köyhyyden, poistamisella, turvaa normalisoinnin prosesseihin ja pehmeään valtaan. Sellainen yhteiskunta, jossa riskiryhmät pyritään tunnistamaan ja tehokkaasti muokkaamaan normaaleiksi, saattaa käyttää vahvemmin kontrolliin perustuvia menetelmiä poikkeavuuksien karsimiseen. Tuolloin voi olla kyse väkivaltaisista normeista. On selvää, että nämä molemmat hallinnan tavat ovat yhtäaikaaisesti läsnä yhteiskunnassa ja erityisesti lastensuojelun sosiaalityössä, jota tässä tutkimuksessa tarkastellaan.

Tutkimuskysymys vanhemmuutta koskevista normeista suuntaa näin kiinnostusta näihin molempiin vallan ja hallinnan muotoihin.

3 Aineisto ja menetelmät

Tässä luvussa paneudun tutkimusaineistooni ja erittelen niitä menetelmiä ja työkaluja, joilla olen aineistoa analysoinut. Koska aineisto koostuu pitkälti vanhemmuuden arvioista, olen valinnut menetelmäkseni diskurssianalyysin. Analyysini koskee siis pikemminkin sitä, kuinka erilaiset seikat rakennetaan dokumenteissa sosiaalisiksi ongelmiksi kuin sitä, millaisia ongelmia ylipäänsä on olemassa tai miten ongelmiin tulisi vastata. Menetelmävalintaa ohjaa tutkimuskysymykseni siitä, millaisiin vanhemmuutta koskeviin normeihin huostaanottopäätökset perustuvat. Käsitän nuo normit paitsi määräyksinä myös kulttuurisin käsityksinä, diskursseina, jotka ohjaavat sitä, millaista vanhemmuutta arvotetaan ja millainen taas määrittyy kelvottomaksi. Aloitan tämän luvun huostaanotto-prosessin ja siihen liittyvän dokumentoinnin kuvaamisella, jonka jälkeen siirryn tutkimusaineistoni pariin. Erittelen myös tutkimuseettisiä kysymyksiä. Lopuksi keskityn tutkimuksen metodologiaan ja kerron, kuinka analyysityö on konkreettisesti edennyt.

3.1 Huostaanotto-prosessi ja dokumentointi

Suurin osa aineiston perheistä on tullut lastensuojelun asiakkaaksi lastensuojeluilmoituksen myötä. Lastensuojeluilmoituksen jälkeen prosessia on seurannut lastensuojelutarpeen selvitys (LSL 26 §), jossa on arvioitu ensin kiireellisen lastensuojelun tarve ja tehty tarvittaessa kiireellinen sijoitus (LSL 38 §). Tällöin siis lapsi on poistettu tilanteen sitä vaatiessa kotoaan välittömästi. Näin toimitaan esimerkiksi silloin, jos vanhemmat ovat päihtymystilansa vuoksi kykenemättömiä hoitamaan lapsiaan tai vanhempi on sairastunut vakavasti, eikä pysty pitämään lapsistaan huolta. Tahdonvastaisissa tilanteissa kiireellinen sijoitus kestää 30 vuorokautta, jonka aikana täytyy tehdä joko hakemus huostaanotosta hallinto-oikeudelle tai jatkopäätös kiireellisestä sijoituksesta, joka sekin on voimassa 30

vuorokautta³². Kiireellinen sijoitus lakkaa, jos huostaanoton tarvetta ei ole tai sen aikana voidaan ryhtyä valmistelevaan huostaanottoa ja lähettää huostaanottohakemus hallinto-oikeudelle.

Jos kiireellisen sijoituksen tarvetta ei havaita, tehdään päätös siitä, tuleeko asiassa tehdä lastensuojelutarpeen selvitys vai onko ilmoitus selkeästi ”sellainen, ettei se johda toimenpiteisiin” (LSL 26 §), kuten perättömien lastensuojeluilmoitusten kohdalla voi käydä. Jos lastensuojelutarpeen selvitys päätetään tehdä, lastensuojelun asiakkuus alkaa tästä päätöksestä.

Lastensuojelulain periaatteiden mukaan avohuollon tuki ja perheen yhdessä pysyminen ovat työn ensisijaisia tavoitteita (LSL 2 §). Tämän tutkimuksen aineisto koskee kuitenkin lapsia ja perheitä, joiden kohdalla tuen ei ole katsottu riittävän lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi ja huostaanottoa on ryhdytty valmistelevaan (40 §). Lastensuojelulaki määrittelee perusteet huostaanotolle seuraavasti:

Lastensuojelulaki 40 §

Velvollisuus huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen

Lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos:

- 1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai
- 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos:

- 1) 7 luvussa tarkoitetut toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi; ja
- 2) sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista.

³² Lastensuojelulaki on muuttunut kiireellisten sijoitusten osalta tämän tutkimuksen aineistonkeruun jälkeen. Kun 1.1.2008 voimaantullessa uudistuksessa (2007/417) kiireellisen sijoituksen jatkopäätöstä piti hakea hallinto-oikeudesta, uusi 1.3.2010 voimaantullut lakiuudistus (2010/88) määrittä kiireellisen sijoituksen jatkopäätöksen tekijäksi sosiaalitoimen johtavan viranhaltijan. Näin pyrittiin vähentämään 2008 voimaantulleen lain aiheuttamia ruuhkia hallinto-oikeuksissa (de Godzinsky 2012a, 26–28).

Huostaanoton voi perustella kahdella tavalla, joko kasvuolosuhteiden puutteellisuuden tai lapsen omaa itseään vaarantavan käytöksen nojalla. Lisäksi huostaanotto on mahdollinen vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole mahdollisia ja jos sen ”arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista”. Käytännössä lainkohdat ovat varsin avoimia erilaisille määrittelyille siitä, millaiset puutteet huolenpidossa tai lapsen omassa käytöksessä ovat lapsen terveyttä tai kehitystä vaarantavia. Lisäksi lapsen edun mukaisuuden periaate mahdollistaa erilaisia tulkintoja siitä, millaiset toimenpidevaihtoehdot ovat lapselle parhaaksi (ks. luku 1).

Ennen varsinaista huostaanottoa lapsen asiasta on syntynyt jo runsaasti dokumentoitua tietoa. Ensin kirjataan lastensuojeluilmoitus, jonka jälkeen myös lastensuojelutarpeen selvitys dokumentoidaan. Kiireellisestä sijoituksesta tehdään kirjallinen päätös, jota voidaan puida hallinto-oikeudessa lisäselvityksineen. Kun huostaanottihakemus laaditaan, siihen poimitaan tietoja perheen asiakkuudesta pitkältikin ajalta.

Lastensuojelulaki velvoittaa lapsen ja vanhempien kuulemiseen (42 §), jonka kautta myös huostaanottoprosessi määrittyy. Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi tai vanhemmat eivät vastusta huostaanottoa, tehdään päätös sosiaalityön viranhaltijan toimesta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Jos lapsi tai vanhemmat vastustavat huostaanottoa, käsittely siirtyy hallinto-oikeuteen, jonne laaditaan sosiaalityön toimesta huostaanottihakemus. Perhetyöntekijöiden, psykologien, lasten- ja nuorisokotien työntekijöiden, turvakotien henkilökunnan, poliisien ja opettajien arvioita tai kuvauksia perheen arjesta, lasten ja vanhempien käyttäytymisestä, kodista ja läheisistä käytetään huostaanottohakemuksen kirjoittamisen pohjana, jonka lisäksi niitä liitetään hakemuksen liitteiksi. Myös vanhemmat voivat lähettää omia vastineitaan ja eri ammattilaisten lausuntoja oikeuden käsittelyyn. Suullisista käsittelyistä tehdään lisäksi kirjauksia, joiden lyhennelmät esiintyvät oikeuksien dokumenteissa.

Oikeuteen kulkeutuva tieto on kuitenkin vain pieni osa siitä kaikesta dokumentoidusta tiedosta, joka sosiaalityössä on kerätty. Lastensuojelun sosiaalityön dokumentointikäytäntöjä tutkinut Aino Kääriäinen (2003, 35) esimerkiksi toteaa, että eräässä hänen tutkimassaan tapauksessa lapsen dokumentteja oli ollut laatimassa jopa 159 sosiaalityöntekijää. Myös monet tämän tutkimuksen perheistä olivat olleet lastensuojelun asiakkaina vuosia ja kirjaukset saattoivat ulottua 10–15 vuoden takaisiin tapahtumiin. Joskus jopa vanhempien omaa kymmenien vuosien takaista lastensuojeluhistoriaa eriteltiin dokumenteissa. Tutkimuksen dokumentit eivät kuitenkaan erittele kaikkea perheistä ja lapsista kirjoitettua tietoa, vaan oikeuteen lähetettävä tieto on valikoitunut laajasta joukosta dokumentteja ja kirjauksia. Suuri

osa teksteistä on myös lyhennetty oikeuden dokumenttinipussa. Ensiksi lapsista ja perheistä on siis usein olemassa runsaasti dokumentoitua tietoa lastensuojelun sosiaalityössä ja toiseksi vain pieni osa tästä tiedosta lähetetään huostaanottihakemuksen liitteinä hallinto-oikeuteen ja kolmanneksi hallinto-oikeus vielä referoi tuota tietoa lopullisessa päätösdokumentissaan. Tämän tutkimuksen aineisto koostuu siis monen eri seulan kautta valikoituneesta tiedosta.

On huomionarvoista, että tarkastelemillani tekstiosilla on erilaisia tehtäviä ja painoarvoja. Erityisesti on syytä nostaa esille hallinto-oikeuden perustelun merkitys, josta säädetään hallintokäyttölaisissa (53 §). Lain mukaan perusteluista on käytävä ilmi ne seikat ja selvitykset, jotka ovat vaikuttaneet ratkaisuun ja se, millä oikeudellisella perusteella siihen on päädytty. Muun muassa Virolainen ja Martikainen (2003) toteavat, että perustelujen tehtävät liittyvät vakuuttavuuteen, selkeyteen, päätöksen asianmukaisuuden näkyväksi tekemiseen ja sen hyväksyttävyyteen. Perustelut liittyvät paitsi oikeusturvan toteutumiseen myös oikeusvaltion ylläpitämiseen. Hautanen (2010, 113) toteaaakin, että tästä syystä perustelut on kirjoitettava hyvin. Laissa säädetään kirjoitustavoista kuitenkin niukasti. Aiemmissa tahdonvastaisia huostaanottoja koskevissa selvityksissä on todettu, että juuri perusteluissa on ollut puutteita, vaikka niiden kirjaamiskäytännöt ovatkin parantuneet lakimuutoksen (417/2007) myötä (ks. Hiitola & Heinonen 2009; de Godzinsky 2012a). Hallinto-oikeudet eivät systemaattisesti arvioi näyttöä kaikista kiistanalaisista kysymyksistä. Tästä huolimatta on syytä todeta, että aineiston teksteistä juuri oikeuden lopullinen perustelu on yhteiskunnallisesti merkittävin. Perustelulla on suoraan perheiden arkeen vaikuttavia seurauksia.

3.2 Aineisto

Hallinto-oikeuksien huostaanottodokumentit sisältävät monien eri perheammattilaisten, vanhempien itsensä sekä oikeuksien arvioita perheistä. Tämä tekee niistä erityisen hedelmällisen tutkimuskohteen asiantuntijätiedon tarkastelulle. Dokumentit mahdollistavat paitsi oikeuden perusteluiden ja asiantuntijalausuntojen suhteiden tarkastelun myös eri ammattilaisten tekemien perhetulkintojen analysoinnin. Erityisintä hallinto-oikeuksien päätösten tutkimisessa on kuitenkin se, että dokumenttien kuvauksilla on suora yhteys ihmisten elämään. Oikeuden perustelut kertovat, kuka voi kasvattaa lastaan ja kuka ei. Tämä tekee

huostaanottodokumenteista myös määrittelijän sille, millaisiksi hyvän ja epäonnistuneen vanhemmuuden rajat piirtyvät.

Hallinto-oikeuksien huostaanottodokumentit päätyivät tämän tutkimuksen aineistoksi osin sattumalta. Olin alun perin kiinnostunut tutkimaan vanhemmuuden määrittelyjä sosiaalityön dokumenteissa. Työskennellessäni Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksessa³³ eräs työtoverini kuitenkin ehdotti³⁴, että voisin tutkia – silloin vielä vähemmän tutkittuja – hallinto-oikeuksien huostaanottopäätöksiä. Tuon ehdotuksen jälkeen ryhdyin selvittämään aineiston käyttömahdollisuuksia ja totesin, että huostaanottodokumentit olivat mitä parhaita aineistoa vanhemmuuden määrittelyjen tarkasteluun.

Ennen aineistonkeruun aloittamista, hain tutkimusluvut Suomen kahdeksalta eri hallinto-oikeudelta (liite 1; liite 3³⁵). Keräsin osan aineistoani Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen arkistoista, osa lähetettiin minulle sähköisenä ja osan kopioin itse hallinto-oikeuksien arkistoista. Tätä tutkimusta varten olen analysoinut 354 päätöstekstiä, jotka sisältävät kaikki vuonna 2008 voimaantulleen uuden lastensuojelulain mukaisesti tehdyt lasten huostaanottoja koskevat päätökset (N=214) sekä 127 edelliseltä vuodelta siirtynyttä päätöstä, jotka on tehty vuoden 1983 lainsäädäntöä seuraten (683/1983). Koko aineisto kattaa siis 354 päätöstekstiä, jotka koskevat 430 lasta.

Olen yhdistänyt päätökset perhekohtaisesti, vaikka osa päätöksistä on tehty lapsikohtaisesti siten, että yhden perheen asiasta on tehty useampi päätös tai lapsille on annettu yhdessä päätöksessä eri diaarinumerot (tapauksen koodi). Olen tehnyt perhekohtaisen yhdistämisen, koska tarkastelen vanhemmuutta. Jos olisin käsitellyt aineistoa lapsikohtaisesti, toistuisivat samat vanhemmuuden kuvaukset useiden perheiden lasten tapauksissa. Näin ollen esimerkiksi viisilapsisessa perheessä vanhempien tekemä väkivalta näyttäytyisi viitenä tapauksena, vaikka kyse olisi samoista vanhemmista. Kun perheen eri lapsista on tehty erillisiä päätöksiä, vaihtelevat yleensä ainoastaan kuvaukset lasten yksilöllisistä ongelmista.

³³ Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (STAKES) yhdistyi Kansanterveyslaitoksen (KTL) kanssa vuoden 2009 alussa. Työskentelin siis ensin Stakesin tutkijana ja myöhemmin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkijana.

³⁴ Kiitän Tarja Heinoa tästä ehdotuksesta.

³⁵ Vuoden 2013 lopussa hain vielä jatkoa myönnetyille tutkimusluville niiltä hallinto-oikeuksilta, jotka olivat määritelleet aineiston käytölle aikarajat (liite 2; liite 4).

Vanhemmuutta kuvataan pääosin samalla tavoin eri lasten kohdalla. Suurin osa kuvauksista on laadittu sanasta sanaan samalla tavalla. Vain muutamissa tapauksissa vanhemmuuden kuvaukset eroavat toisistaan lapsiin kohdistetun väkivallan osalta tai osa lapsista on huostaanotettu ja osaa ei. Olen käsitellyt näitä tapauksia analyysissa eritellen lasten erilaiset päätöstekstit. Numeerisessa tarkastelussa ja ongelmakategorioiden laskemisessa olen pitäytynyt perhekohtaisissa määrissä.

Aineisto koostuu vain oikeuksien päätöksistä. Tämä tarkoittaa siis sitä, että aineistoon eivät kuulu sosiaalityön alkuperäinen huostaanottihakemus tai asiantuntijalausunnat kokonaisuudessaan. Päätösasiakirjoissa esitetään näistä dokumenteista lyhennelmät. Koska päätösasiakirjan eri osat koskevat eri dokumentteja, käytän yhden päätöksen sisältämistä osioista nimityksiä sosiaalityön *huostaanottihakemus*, *liiteasiakirjat* (joihin sisältyy vaihtelevasti sosiaalityön selvitys tai asiakaskertomus, eri ammattilaisten ja viranomaistahojen lausuntoja, vanhempien vastineita sekä lyhennelmä suullisesta käsittelystä) ja *oikeuden perustelu*. Yksi dokumentti saattoi käsittelyn laajuudesta riippuen olla 3–20 sivua pitkä. Jokainen dokumentti sisälsi vähintään sosiaalityön huostaanottohakemuksen lyhennelmän ja oikeuden perustelun.

Väitöskirjani pääaineisto koostuu vuoden 2008 uuden lastensuojelulain mukaisista päätöksistä (huostaanotto), joita on aineistossani 214. Nämä asiakirjat olen kopioinut tutkimuskäyttöni siten, että lasten henkilötunnukset on poistettu. Vuonna 2008 tehtiin kuitenkin myös vanhan lastensuojelulain mukaisia huostaanottopäätöksiä (alistukset sekä alistukset ja valitukset), joista osan analysoin keväällä 2009 Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen tutkijana työskennellessäni (N=127). Nämä päätökset sisälsivät vähemmän tekstiä ja olivat myös oikeudellisen harkinnan osalta suppeampia (ks. Hiitola & Heinonen 2009). Noista päätöksistä en ottanut kopioita tekstianalyysiin, mutta käytössäni on ollut tilastomuotoon tallennettu aineisto. Käytän tuota aineisto-osaa numeeriseen argumentointiin isyyteen ja äitiyteen liitettyjen ongelmakategorioiden tarkastelussa (luku 4).

Kopioin valtaosan pääaineistosta Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen arkistoista, sillä hallinto-oikeudet olivat lähettäneet arkistoon huostaanottopäätöksensä aina vuodesta 1994 lähtien (Heino ym. 1997). Arkistoista puuttuvat päätökset (Kouvolan, Rovaniemen, Hämeenlinnan ja Turun hallinto-oikeudet) sain hallinto-oikeuksista. Aineisto jakautuu hallinto-oikeuksittain seuraavalla tavalla.

Taulukko 1. Aineisto hallinto-oikeuksittain

<i>Hallinto-oikeus</i>	<i>Määrä (n)</i>	<i>Prosenttia (%)</i>
<i>Helsingin</i>	155	44
<i>Hämeenlinnan</i>	63	18
<i>Turun</i>	44	12
<i>Vaasan</i>	30	8
<i>Kouvolan</i>	22	7
<i>Oulun</i>	20	5
<i>Rovaniemen</i>	11	3
<i>Kuopion</i>	9	3
<i>Yhteensä</i>	354	100

Taulukossa esittämäni päätösten lisäksi olen lukenut taustoittavana aineistona myös kaikki Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle arkistoidut vuonna 2008 tehdyt päätökset kiireellisistä sijoituksista sekä vuonna 2007 tehdyt huostaanottopäätökset eli silloiset alistukset. Alkuperäiset tutkimusluvut kattoivat myös nämä tekstit ja käytin niitä päätöstekstien rakenteen hahmottamiseen sekä taustatietona siihen, millaisia tietoja päätöksistä voi poimia. Päädyin lopulta kuitenkin tarkastelemaan lähemmin vain uuden lastensuojelulain (2007/417) käytännön mukaisesti tehtyjä päätöksiä, koska niissä oli enemmän ja kattavammin liitteitä ja oikeuksien perustelut oli kirjoitettu laajemmin.

Olen jakanut aineiston erillisiin pienempiin ja suurempiin osasiin eri luvuissa. Pyrin vastaamaan jokaisessa luvussa asettamaani tutkimuskysymykseen mahdollisimman kattavasti. Välillä tämä tarkoittaa, että käytän koko aineistosta keräämäni numeerista tietoa perustelemaan analyysiani, kun taas toisaalla keskityn pienempiin osiin aineistoa, joka mahdollistaa tarkemman tekstianalyysin. Seuraava taulukko havainnollistaa eri luvuissa käytettyjä aineistoja.

Taulukko 2. Aineisto-osat eri luvuissa³⁶

<i>Analyysiluku</i>	<i>Aineisto</i>
4. <i>Sukupuolen rakentuminen</i>	n=354; koko aineisto
5. <i>Väkivaltaiset isät ja äidit</i>	n=88; tekstiaineiston tapaukset, joissa kerrottiin väkivallasta
6. <i>Vanhempien ääni</i>	n=96; tekstiaineiston tapaukset, joissa vanhemmat ovat lähettäneet oikeuteen vastineita tai tapauksessa on järjestetty suullinen käsittely
7. <i>Hallittu perhe</i>	n=21; tekstiaineiston päätökset, joissa huostaanottohakemus on hylätty tai lapsi on huostaanotettuna sijoitettu vanhemmilleen

3.3 Perheiden taustat

Aineistoni käsittää yhteensä 354 perheen asiat, jotka koskevat 430 lasta. Kuvailen seuraavaksi aineiston perheiden ja lasten taustatietoja.

Perheissä, joita oikeuden käsittelyt koskevat, on lapsilla suurimmassa osassa kaksi huoltajaa, yleisimmin isä ja äiti (62 %). Tarkastellessani lasten asumista huoltajuuskysymyksestä erillään, huomasin, että luvut muuttuvat merkittävästi. Pääosa perheistä on asumisjärjestelyjen osalta äitien yksinhuoltajaperheitä (44 %). Ydinperheitä on 31 prosenttia perheistä. Isien yksihuoltajaperheitä on asumisen perusteella 9 prosenttia (32) perheistä. Myös uusperheitä on lähes saman verran (10 %, 34). Valtaosa uusperheistä muodostuu lapsen äidin ja sosiaalisen isän perheistä (30 äidin ja 4 isän uuden kumppanin kanssa perustettua perhettä). Aineistossa on yksi sateenkaariperhe, jota en yksityisyssyistä kuvaile tarkemmin. Lisäksi kahdentoista lapsen perhe ennen huostaanottoa on jokin muu kuin synnyinperhe.

Lastensuojelun työskentelyssä keskiössä ovat lapset. Kaikkea päätöksentekoa ja harkintaa ohjaa lakiin kirjattu lapsen etu, jota pyritään lähestymään lapsen näkökulmasta (LSL 4 §). Lapset ovat noin puolessa perheistä 12 vuotta täyttäneitä eli

³⁶ Tekstiaineistossa on myös 7 ruotsinkielistä päätöstä, joita on käytetty analyysissä, mutta ei aineistolainauksissa.

heidän oma vastustuksensa huostaanoton johdosta voi ohjata tapauksen hallinto-oikeuden käsittelyyn. Erittelen lasten ikäjakauman seuraavassa taulukossa³⁷.

Taulukko 3. Lasten ikä

<i>Ikä</i>	<i>n</i>	<i>Prosenttia (%)</i>
0–5	83	21
6–11	125	31
12–18	201	49
Yhteensä	409	101

Puolessa aineiston tapauksista on kyse teini-ikäisten lasten huostaanotosta³⁸. Näistä 138 tapauksessa 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa itse huostaanottoaan. 63 tapauksessa lapsi on ainoa huostaanoton vastustaja (18 % lapsista). Kun lapsi itse vastustaa huostaanottoaan, kyse on siis erilaisesta tapauksesta kuin esimerkiksi vauvojen tai alakouluikäisten huostaanotoissa (ks. Kataja 2012). Huomasin kuitenkin asiakirjoja tarkastellessani, että huostaanottohakemuksissa kuvailtiin runsaasti vanhempien toimintaa ja puutteellisuuksia niissäkin tapauksissa, joissa lapsen oma käyttäytyminen tai ongelmat esitettiin pääasiallisena perusteena huostaanotolle. Kääriäinen (2003, 142) on huomioinut, että huostaanottopäätösten perustelujen kirjoittaminen mukailee usein sitä ohjaavaa lakitekstiä. Lastensuojelulaki (40 §) määrittää huostaanotolle kaksi perustetta, joista ensimmäinen perheeseen (”puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa...”) ja toinen lapseen (”lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään...”). Vaikka huostaanottokriteerinä voi periaatteessa olla vain toinen perusteista, on suurin osa lasten ongelmia koskevista huostaanottohakemuksista kirjoitettu vastaamaan molempiin. Käytännössä tämä tarkoittaa suppeimmillaan sitä, että vanhempien kerrotaan olevan kykenemättömiä rajoittamaan lapsen käyttäytymistä. Usein – myös silloin, kun ainoa vastustaja on lapsi – vanhempien epäonnistumisesta kerrotaan kuitenkin laajemmin. Siksi olen valinnut myös nämä päätökset aineistooni.

³⁷ 27 tapauksessa en saanut ikää selvitettyä, sillä hallinto-oikeus oli anonymisoinut asiakirjat poistamalla henkilötunnukset, joista ikä laskettiin.

³⁸ Tulos mukailee yleistä huostaanottojen kuvaa Pohjoismaissa, joissa 50–60 prosenttia sijoituksista koskee teini-ikäisiä (Pösö ym. 2014).

Valtaosa päätöksistä koskee Suomessa syntyneitä, äidinkieleltään suomea tai ruotsia puhuvia lapsia. 44 tapauksessa (12 %) lapsen vanhemmat tai toinen heistä oli kuitenkin syntynyt muualla kuin Suomessa. Maininnat perheen etnisistä taustoista olivat yleensä lyhyitä ja esiintyivät liiteasiakirjoissa eivätkä huostaanottohakemuksissa tai oikeuden perusteluissa. Lisäksi perheiden uskonnollisista taustoista kerrottiin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta asiakirjoissa erityisesti vain silloin, jos vanhemmat toivoivat sijaisperheeksi samaa uskontoa harjoittavaa perhettä tai jos vanhemmat vetosivat uskonnolliseen vakaumukseensa asiassa. Oikeudet mainitsivat perheiden kulttuurisen tai uskonnollisen taustan harvoin (ks. myös Hiitola & Heinonen 2009).

Suuri osa lapsista, joita dokumentit käsittelivät, oli sijoitettu jo aiemmin erilleen vanhemmistaan (79 %). Yleisimmin sijoitus oli tehty kerran aiemmin. Suurin osa näistä aiemmista sijoituksista oli kiireellisiä sijoituksia, joita lapsilla takanaan vähintään yksi 68 prosentissa tapauksia. Tahdonvastaiseen huostaanottoon johtanut prosessi alkoi usein lapsen kiireellisestä sijoituksesta. Lapset olivat olleet lastensuojelun asiakkaina keskimäärin vajaat viisi vuotta, pisimmillään kuitenkin jopa 15 vuotta. Tarkastelin myös mainintoja siitä, miten tai kenen ilmoituksesta, lapsi oli päätenyt lastensuojelun asiakkaaksi. Niiden 77 asiakirjan joukosta, joissa tieto esiintyi, ensimmäisen ilmoituksen tekijä oli yleisimmin äiti (16) tai koulu taikka päiväkot (16). Seuraavassa taulukossa erittelen huostaanottojen ratkaisut eli oikeudenkäyntien lopputulokset³⁹.

Taulukko 4. Ratkaisut

<i>Päätös/hakemus</i>	<i>n</i>	<i>Prosenttia (%)</i>
Hyväksytty	313	91
Hylätty	21	6
Sijoitettu vanhemmalle huostaanotettuna	10	3
Yhteensä	344	100

³⁹ Kymmenessä päätöksessä asia joko jätettiin oikeudessa käsittelemättä, koska sosiaalitoimi oli perunut hakemuksen tai tieto koskee dokumentteja, jotka eivät kuulu tekstiaineistoon ja tieto on jäänyt merkitsemättä. Ks. rauenneiden tapausten vertailua myös luvussa 6. (vastineita sisältäneet päätökset) sekä luvussa 8. (rauenneet tapaukset tekstiaineistossa).

Aineiston päätöksistä oli hyväksytty 91 prosenttia (lapsi huostaanotettu). Hylätty päätöksistä oli 6 prosenttia (lasta ei huostaanotettu). Lisäksi noin 3 prosenttia päätöksistä oli sellaisia, jossa lapsi oli huostaanotettuna sijoitettu vanhemmilleen tai toiselle heistä. Tämä, lastensuojelulain kohtaan 49 § perustuva toimenpide näyttäytyi ikään kuin ehdollisena kotiin palauttamisena. Näin toimittiin, jos vanhempien kasvatustaitojensa ei ollut syntynyt täyttä varmuutta. Sijoittaminen kotiin mahdollistaa lapsen sijaishuoltopaikan muuttamisen helpommin kuin kokonainen uusi päätöksenteko uudesta huostaanotosta. Toimenpide perustui seuraavaan lakitekstiin (LSL):

49 § Sijaishuolto

(...) Lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti enintään kuudeksi kuukaudeksi myös vanhempiensa tai muun huoltajansa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi silloin, kun valmistellaan lapsen kotiin palaamista kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen tai kun se on lapsen edun kannalta muusta syystä perusteltua.(...)

Laissa määritellään ensisijaisesti, että toimenpidettä voi käyttää, kun lapsen kotiin paluuta valmistellaan. Tämän tutkimuksen aineistossa – joka koski uusia huostaanottopäätöksiä – kotiin sijoittaminen perustui kuitenkin kohtaan, jossa määritellään mahdollisuus kotiin sijoittamiselle silloin kun se ”on lapsen edun kannalta muusta syystä perusteltua”. Lapsi saatettiin myös sijoittaa lainkohdan kautta vanhemmalle, jolla ei ollut huoltajuutta huostaanottotilanteessa. Huoltajuuden muutos saattoi kuitenkin olla vireillä.

Perheistä 110 eli noin 31 prosenttia käytti oikeusavustajaa. Perheillä saattoi olla yhteinen avustaja tai vanhemmilla ja lapselle omansa. Oikeusavustajaa käyttävien perheiden huostaanotoista hylättiin 13 prosenttia, kun taas ilman avustajaa käsitellyistä asioista hylättiin vain 3 prosenttia. Useissa aiemmissakin selvityksissä on todettu, että oikeusavustajan käyttö on yhteydessä asian raukeamiseen (Heino ym. 2006; Hiitola & Heinonen 2009; de Godzinsky 2012a).

3.4 Tutkimusetiikka

Tutkin salassa pidettäviä asiakirjoja. Ensimmäinen ja konkreettisin asiakirjojen tutkimiseen liittyvä tehtävä on tietysti asianmukaisen tutkimusluvan hankkiminen. Sain tutkimusluvat aineiston käyttöön joulukuun 2008 ja tammikuun 2009 välisenä aikana Suomen kahdeksalta hallinto-oikeudelta. Tutkimuslupapäätökset oli tehty oikeuden päätöksinä, jolloin niille on annettu omat diaarinumeronsa (liite 3). Lupahakemuksessani määrittelin aineiston käsittelystä seuraavalla tavalla (liite 1):

3. Tutkimuksen toteutusajaksi ja aineiston suojaus ja hävittäminen

Lupaa haetaan väitöstutkimuksen ajaksi, joka on työsuunnitelman mukaan neljä vuotta 2009–2012 (ks. liite 1), mutta lupaa haetaan kuitenkin ajalle, joka päättyy vasta tutkimuksen ollessa valmis. Lupahakemuksessa halutaan huomioida mahdollinen tulosten tarkistamisen tarve väitöstutkimuksen aikana eikä aikaa sen vuoksi haluta rajata vain aineiston keräämisvaiheeseen. Henkilötunnistetietoja sisältäviä päätöksiä käsitellään vain tilastointia varten. Päätöksistä ei oteta henkilötunnistetietoja sisältäviä kopioita, vaan tunnistetiedot poistetaan ennen kopioimista.

Stakesin hallussa olevista päätöksistä otettavat kopiot hävitetään tutkimuksen päätyttyä sen jälkeen, kun niiden säilyttäminen ei ole tutkimuksen tulosten tarkistamiseksi tarpeen. Tutkimuksen ajan aineistoa säilytetään lukollisessa kaapissa.

Osa oikeuksista oli määritelty luvan aineiston käytölle vain 2012 saakka. Hain noilta oikeuksilta jatkolupia tutkimusta varten syksyllä 2012 (Liite 2) ja sain jatkopäätökset samana syksynä (Liite 4). Virallisesti minulla siis oli lupa tutkia tekstejä. Päätösten kopioista olin poistanut henkilötunnukset, mutta jätin lasten syntymävuoden näkyviin analyysityötä varten.

Olen anonymisoinut kaikki tekstiotteet. En esitä tekstikatkelmissa lasten tai vanhempien nimiä, ikiä, paikkakuntia tai sellaisia diagnooseja, jotka ovat erityisen harvinaisia. Olen myös muuttanut esimerkiksi dokumenteissa esiintyvät päivämäärät summittaisiksi. Jos päätöksessä mainitaan esimerkiksi 16.9.2007 tapahtunut asia, olen maininnut sen tapahtuneen muutamia kuukausia sitten (riippuen ajankohdasta suhteessa päätöksen päivämäärään). Jos tapahtumien ajankohta ei ole ollut analyysin kannalta olennaista, en ole maininnut sitä lainkaan. Hyvin erityisiä tapahtumia en ole eritellyt, vaikkakin olen saattanut lainata tapauksen teksteistä osia.

Otteita valitessani olen siis huomioinut sen, että ne kuvaavat perheitä tavoilla, jotka voisivat joko ongelmien yleisyyden tai tekstien etäännyttävän kerrontatavan

vuoksi kuvata monia aineiston asiakasperheitä. Näin olen toiminut perheiden yksityisyyden turvaamiseksi. Pyrin jättämään myös lapsen sukupuolen mainitsematta. Niissä erityisissä tapauksissa, joissa viitataan juuri lapsen sukupuoleen vanhemman ja lapsen kiintymyssuhdetta arvioitaessa, olen kuitenkin säilyttänyt tiedon lapsen sukupuolesta (esim. isä-poika -suhteesta puhuttaessa). En myöskään jätä kertomatta esimerkiksi masennusdiagnoosia, sillä monet aineiston vanhemmat oli määritelty masentuneiksi. Myös vanhemman tai lapsen kehitysvammaisuudesta kerrottiin useampia kertoja, joten olen lainannut näitä tekstejä.

Yksityisyyden suojaaminen on tietysti piilottanut tutkimuksestani ne hyvin erityiset olosuhteet (esimerkiksi raa'at lasten pahoinpitelyt, harvinaiset mielenterveysongelmat tai elämäntilanteet), joissa osa tutkimuksen lapsista elää. Päätösten kohteina olevien perheiden yksityisyyden turvaaminen on ollut kuitenkin ohittanut tarpeen eritellä näitä tapauksia.

Lainausten erottaminen kontekstistaan katkelmiksi on toisaalta ollut myös oma eettinen kysymyksensä. Lyhyiden otteiden kautta on vaikeampaa avata tulkintaa lukijalle. Esimerkiksi lastensuojelun dokumentaatiota tutkinut Aino Kääriäinen (2003, 37) kysyy, voiko täydelliseen kontekstualisoimiseen edes päästä salaisten dokumenttitekstejä tutkittaessa. Tekstit kun on tutkimuseettisistä syistä pakko erottaa tapauksen kokonaisuudesta.

Suurimpia vaikeuksia analyysityössä ovat kuitenkin tuottaneet ne asiat, joita dokumenteissa kerrotaan. Yhtäältä olen välillä suhtautunut vanhempien lapsiaan kohtaan tekemiin järkyttäviin tekoihin hyvinkin voimakkaasti. Toisaalta myös päätösten vajavaiset perustelut ja ihmettely siitä, mihin huostaanotto oikein perustuikaan, ovat aiheuttaneet ristiriitaisia tunteita. Aineiston tekstien analysointi on vaatinut välillä niiden sisältämien tunteita herättävien kuvausten siirtämistä takalalle. Väkivaltaa ja huoltajusuuttoja tutkinut Teija Hautanen (2010, 72) kuvaa hyvin samantapaisia tunneprosesseja:

Kauhistelini ja olin aineiston parissa pitkään järkyttynyt. Kiinnitin paljon huomiota aineistossa ilmeneviin pahuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin. Asiakirjojen piirtämät kuvat kärsivistä lapsista jumittuivat mieleeni. Toisaalta negatiivisia tunteita ja ihmetystä synnytti viranomaisten toiminta, kun se näytti paikoin hyvin epäoikeudenmukaiselta ja väkivaltaa mitätöivältä. Aineistoa lukiessa olo on ollut monesti raskas: kun työpäivää aloittaessani otin lukollisesta kaapista asiakirjoja esille, tuntui usein kuin hartioille olisi samalla laskettu musta painava viitta.

Oman aineistoni analyysiprosessi oli myös raskain juuri väkivallan ja erityisesti lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan osalta. En ole päätenyt eritellysti käsittelemään aineistossa kuvattua seksuaalista väkivaltaa. Yhtäältä tämä johtuu siitä, että tapauksia oli suhteellisen vähän, eikä niiden todenperäisyydestä läheskään aina löytynyt oikeuden käsittelyssä yhteisymmärrystä. Toisaalta päätös liittyy myös siihen, että juuri seksuaalista väkivaltaa käsittelevät tekstit olivat niin eriteltyjä ja erilaisia kuin muut aineistossa kuvatut tilanteet, että en halunnut käsitellä niitä myöskään tunnistettavuussyistä.

Feministisessä tutkimuksessa on usein korostettu tutkijan oman position näkyväksi tekemistä (ks. Liljeströn 2004). Ajattelen, että kaikki tutkimus on lopulta jonkin teoreettisen suuntauksen tai vähintään tutkijan soveltaman menetelmän muokkaamaa eikä tutkija voi olla täysin vapaa esiyttämisistä, jotka tulkintoja ohjaavat. Jo pelkästään aiheesta tehty aiempi tutkimustieto ohjaa tulkintoja. Myös tutkijan tekemät valinnat siitä, mitä hän päättää tarkastella ja mitä jättää tarkastelun ulkopuolelle, ovat eräänlaisia paikantumisia. Tällä tavoin oman subjektiposition avaaminen tekee myös tutkimuksen tulkinnoista luotettavampia. Tieto on aina kiinnittynyt tiettyyn aikaan ja kulttuuriin, kuten Keskinen (2005a, 137) huomauttaa.

Tutkimukseni kannalta ehkä oleellisin positio on, etten tarkastele tekstejä sosiaalityöntekijänä. Taustani on yhteiskuntatieteissä ja erityisesti sukupuolentutkimuksessa. Olen tosin aiemmissa opinnoissani sekä työssäni Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksessa ollut laajalti uppoutunut sosiaalityössä tuotettuun tietoon, mutta arjen sosiaalityötä en ole tehnyt. Tämä seikka varmasti sekä peittää minulta joitain sellaisia tulkintoja, joita osaisin arkea seuranneena nähdä, mutta toisaalta ulkopuolisuuteni myös mahdollistaa itsestänselvyyden aseman saaneen tiedon kyseenalaistamista. Olen kysynyt, kyseenalaistanut ja välillä tuhtunutkin perheistä kirjoitetuista asiantuntija-arvioista. Miksi väkivalta ohitetaan ja keskitytään vanhempien päihteidenkäyttöön? Miten ongelmaksi voi muodostua se, ettei äiti tunne iloa äitiydestään? Mitä kaikkea voikaan kutsua lapsen eduksi?

Tahdonvastaisia huostaanottoja tutkinut Kati Kataja (2012, 179) ihmettelee samantapaisia kysymyksiä. Hän toteaa, että ”siihen, miten lapsen kasvuyhteisö tai toisaalta lapsi itse määrittyy poikkeavaksi ja ketkä ovat näitä määrittäjiä tekemässä, vaikuttavat kontekstisidonnaiset ja monesti täysin sattumanvaraisetkin tekijät. Kahdesta samanlaisen taustan ja samanlaiset ominaisuudet omaavasta lapsesta toinen voi määrittyä poikkeavaksi, toinen ei”. Juuri tämä sattumanvaraisuuden tunne seurasi minua läpi tutkimuksen, sillä perheiden ongelmat olivat hyvin erilaisia vakavuusasteiltaan. Yksi lapsi oli ollut lastensuojelun asiakkaana kymmenenkin

vuotta ja sinä aikana sijoitettu uudelleen ja uudelleen, kun taas toinen saatettiin ottaa hyvin pienen näytön perusteella heti huostaan. Myöskään rauenneet huostaanotot, joissa lapset oli palautettu vanhemmilleen, eivät seuranneet selkeää kaavaa tilanteen vakavuuden suhteen. Muutama nuori esimerkiksi palautettiin vakavasti alkoholisoituneen vanhemman luokse, koska he eivät sopeutuneet sijaishuoltoipaikkaansa.

Pohtiessani sosiaalityöntekijöiden valta-asemaa esimerkiksi asiantuntija-arvioiden kirjoittamisessa, tunnistan, että myös vanhemmat voivat myös käyttää prosesseissa hyväkseen omaa yhteiskunnallista asemaansa. Hyvätuloiselle vanhemmalle oikeusavustajasta maksaminen tai yksityisten lääkärien lausuntojen hankkiminen ei tuota hankaluuksia. Myös vanhempien oma tietopohja vaikuttaa siihen, kuinka he osaavat vanhemmuudestaan kertoa. Olen pyrkinyt käsittelemään myös tätä aspektia analyysityössäni. On ollut tarkoitukseni kohdistaa kritiikki – jos vanhemmuusdiskurssien käsittely sellaiseksi tulkitaan – yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen ja normatiivisuuksiin, jotka laajemminkin asettavat ihmisiä eriarvoisiin asemiin kuin pelkästään sosiaalityöntekijöihin, jotka dokumentteja laativat.

Lopuksi on syytä vielä todeta, että sekä menetelmälliset valintani että aineistoni ovat ohjanneet tutkimusta perheongelmien tulkintojen analysointiin. Forsberg (2013, 306) huomauttaa osuvasti, että tällainen lähestymistapa johtaa tilanteissa läsnä olevien eettisten ongelmien ja moraalisen järkeilyn ohittamiseen. Huostaanotot ovat juuri tällaisia kiistanalaisia tilanteita, joissa esimerkiksi lapsen etua saatetaan perustella vakuuttavasti monilla hyvin erilaisilla tavoilla (ks. Pösö 2012). Tilanteissa on läsnä myös monia keskenään konfliktoituneita näkemyksiä siitä, kenen oikeuksia tulisi kunnioittaa ja miten tämä parhaiten toteutuisi. Tietoisena tämän tärkeän näkökohdan ohittamisesta (tai vähintäänkin jättämisestä vähemmälle tarkastelulle), olen kuitenkin valinnut tarkastelun kohteeksi diskurssit ja ongelmien rakentumisen kysymykset. Näin olen toiminut, koska dokumenteista ei ole näkökulmani mukaan luettavissa ”totuuksia” siinä mielessä kuin ne materiaalisessa todellisuudessa esiintyvät. Katson, että tutkimusaineistoni on koostunut perheiden määritelmistä, joiden kautta ei pääse käsiksi kysymyksiin siitä, mikä vaikkapa ”lapsen etu” kussakin tilanteessa olisi. Olen kuitenkin pyrkinyt tiedostamaan myös huostaanottoa koskevat konfliktoituneet intressit aineistoesimerkkien erittelyssä. Olen tuonut aineiston kuvauksia laajasti esille siten, että lukijalle tarjoutuu mahdollisuus eri tulkintojen koetteluun. Vanhempien vastineita analysoivassa luvussa (6) olen myös pyrkinyt antamaan äänen vanhempien omille määritelmille tilanteistaan.

Tuleva tutkimusmatka lastensuojelun päätöksentekoon tulee olemaan lukijalle kaikkea muuta kuin ristiriidaton. Yhtäältä viranomaiset voivat nimittäin lapsen edun nimissä puuttua perheen yksityisyyteen varsin voimakkaasti. Tämä tutkimus koskee nimenomaan niitä tilanteita, joissa näin on päädytty toimimaan. Toisaalta kuvaukset esimerkiksi väkivaltaa kokeneista tai vanhempiensa kaltoin kohtelemista lapsista ovat tunteita herättäviä. Lastensuojelusta onkin lähes mahdotonta olla lausumatta mielipidettään.

3.5 Dokumenttien luenta

Selvitän seuraavaksi, millaisista metodologisista ja menetelmällisistä lähtökohdista olen ryhtynyt tekstejä lukemaan ja etsimään vastauksia tutkimuskysymyksiini. Aloitan tutkimusprosessin avaamisen tarkastelemalla sitä, kuinka aineiston eri tekstiosiot ovat yhteydessä toisiinsa. Sen jälkeen paneudun diskurssianalyttiseen menetelmäperinteeseen ja siihen liittyviin työkaluihin. Lopulta selostan, kuinka olen aineistoa konkreettisesti käsitellyt.

Dokumenttien elämä

Huostaanottohakemusten ja niiden pohjalta kirjoitettujen oikeuksien perustelujen tekstit ovat varsin heterogeenisiä ja niissä käytetään erilaisia kirjoittamisen tapoja. Kaikki tekstit pohjautuivat kuitenkin tavalla tai toisella muihin dokumentteihin, riippumatta siitä, viitataan niihin suoraan.

Huostaanottodokumenttien tekstit ovat korostuneesti intertekstuaalisia eli tekstienvälisiä (ks. Atkinson & Coffey 1997; Vuori 2001; Pietikäinen & Mäntynen 2009). Tämä tarkoittaa sitä, että tekstit ovat syntyneet toisten tekstien pohjalta. Niissä viitataan muihin teksteihin ja ne synnyttävät uusia tekstejä. Perheammattilaisten tekstejä tutkinut Jaana Vuori (2001, 91) toteaa, että ”(i)ntertekstuaalisuus merkitsee tekstien tarkastelemista kommunikaationa: ei vain kommunikaationa tekijän ja yleisön välillä (kuten retoriikan perinteessä) vaan myös kommunikaationa muiden nykyisten ja menneiden tekstien ja niiden muodostamien konventioiden kanssa”.

Huostaanottohakemus kirjoitetaan perustuen sosiaalityöntekijöiden asiakastapaamisissaan tekemiin muistiinpanoteksteihin ja muihin sosiaalityön dokumentteihin, kuten asiantuntijalausuntoihin, kirjattuihin lastensuojeluilmoituksiin tai esimerkiksi poliisien kirjaamiin kotikäynteihin. Yhden lapsen asiassa muistiinpanoja voi olla kymmeniltä tai jopa sadoilta eri henkilöiltä (Kääriäinen 2003, 35).

Eri kirjoittajien ja mielipiteiden lausujien yhdistyessä tekstit muodostuvat usein moniäänisiksi eli ne sisältävät eri osallisten näkökulmia (ks. Kääriäinen 2003). Osa huostaanottohakemuksista on kirjoitettu siten, että niissä ei erityisesti oteta kantaa eri osapuolten kertomuksiin. Toiset tekstit taas sisältävät selviä arvioita tilanteista. Äidin alkoholiongelmasta voidaan esimerkiksi kirjoittaa, että ”perhetyöntekijän näkemyksen mukaan äidillä on alkoholiongelma” tai kertomalla, että ”äidillä on alkoholiongelma”. Taylor (2008) tarkastelee näitä sosiaalityöntekijöiden kertomisen tapoja erottamalla toteavan, ”faktoihin” ja tapahtumakuvauksiin perustuvan sekä arvioivan kerronnan. Molemmat kertomisen tavat pyrkivät vakuuttavuuteen eri tavoin. Toteavassa kerronnassa voidaan eritellä päivämääriä ja tarkkoja kuvauksia tapahtumista, kun taas arvioivassa kerronnassa keskitytään asiantuntijatietoon pohjautuviin arvioihin vanhemmuudesta, lapsuudesta tai perheestä. Kääriäinen (2003, 146–147) on löytänyt huostaanottohakemusten teksteistä myös sellaisia kertomisen tapoja, joista osa on kirjoitettu lastensuojelulain ohjaamina ja osa taas vahvemmin asiakastyössä kertyneiden muistiinpanojen pohjalta. Näin on myös tämän tutkimuksen aineistossa.

Tekstit eivät kuitenkaan ole keskenään samanarvoisia. Esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden muistiinpanot kyllä ohjaavat työtä ja sitä mitä virallisiin dokumentteihin kirjoitetaan, mutta niillä ei itsessään ole virallisen tiedon asemaa. Myöskään dokumenteissa esiintyvillä liitteillä, kuten asiakaskertomusten ja suullisten käsittelyjen lyhennelmillä, ei ole samanlaista asemaa kuin oikeuden lopullisella perustelulla. Oikeuden perustelu on asiakirja, jossa on valittu, mitä asioita pidetään asiaan vaikuttavina ja mitä ei. Asioissa, joista yhteiskunnassa vallitsee erilaisia käsityksiä ja joihin liittyy tunnelatauksia, oikeus myös valitsee tavan, tarinan tai tulkinnan, jonka se katsoo olevan lähimpänä ”objektiivista” arvioita. (ks. Ruuskanen 2006.) Oikeus siis antaa eri teksteille ja lausunnoille erilaisen painoarvon.

Intertekstuaalisuuden ajatusta heijastaa myös dokumentalismiin (documentality) käsite. Dokumentalismi viittaa ajatukseen, jossa dokumentit ja kirjaukset käsitetään itsessään sosiaalisina objekteina (Ferraris 2013). Näin yhteiskunta perustuu kirjauksiin ja rekisteröinteihin, joilla luodaan sosiaalisia asioita. Dokumentalismi hallinnan muotona toimii erityisesti instituutioissa, kuten lastensuojelussa, jossa

hallinta edellyttää dokumentointia. Tarkastelemani lastensuojelun dokumentit ovat siis niitä kirjauksia, joissa muotoillaan virallinen totuus tapahtumista. Ne kertovat, mitä on tapahtunut, kuka on syyllinen ja miten ongelma voidaan ratkaista. Tieto näistä perheistä muodostuu siis dokumenteissa, jotka ovat ainoa keino nähdä sisään näiden perheiden ja yksilöiden elämään. Siksi onkin olennaista lähteä purkamaan sitä, millaisten käsitysten ja kategorisointien kautta näitä dokumentteja tuotetaan. Miten jonkin esitetään normaaliksi tai poikkeavaksi? Millaisin perusteluin tämä erottelu tehdään? Miten joku näyttää hyvänä tai huonona vanhempana?

Kieli, diskurssit ja ongelmakategoriat

Siirryn seuraavaksi kuvailemaan diskurssianalyysin ja diskurssin käsitteen käyttöä tässä tutkimuksessa. Diskurssianalyysi on ollut varsin yleinen menetelmä suomalaisessa yhteiskuntatieteellisesti painottuneessa perhetutkimuksessa (mm. Vuori 2001; Keskinen 2005a; Hautanen 2010; Aalto 2012; Moring 2013), kuten yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ylipäänsä. Oikeustieteellisessä tutkimuksessa diskurssianalyysi on sen sijaan harvinaisempi menetelmä. Oikeustieteellinen tutkimus pohjaa usein oletuksille ”tosiasioista”, joiden kautta oikeudellista harkintaa tarkastellaan. (Niemi-Kiesiläinen 2006; Moring 2013, 23.) Oikeudelliset ”tosiasiat” siis kyseenalaistuvat harvoin, vaikka tuomareiden käsitykset hyvästä elämästä, perheestä tai lapsuudesta ovat yhtä lailla sidottuja aikaan ja paikkaan kuin kenen tahansa muun toimijan käsitykset. Erityisesti lastensuojeluasioista päätettäessä laki antaa harkinnan avuksi vain rajallisen kehyksen. Suuri osa oikeudellisesta harkinnasta liittyy perhetyön ammattilaisten tuottamaan psykososiaaliseen tietoon (ks. luku 2), jonka paikkansapitävyyttä tuomarit ja asiantuntijajäsenet lopulta arvioivat. Näillä oikeuden päätöksillä ja perusteluilla on lisäksi suora yhteys ihmisten arkeen. Kun oikeus perustelutekstissään kuvaa vanhempien epäonnistumista, ei teksti pelkästään heijastele tiettyjä vanhemmuuskäsityksiä, vaan se konkreettisesti myös määrittelee sitä, saako joku tietty vanhempi kasvattaa lastaan.

Diskurssi viittaa tässä tutkimuksessa kahteen käsitteeseen. Ensiksikin käsitän diskurssin laajana historiallisesti muotoutuneena ajattelujärjestelmänä, joka tekee jonain tiettyinä aikoina mahdolliseksi tiettyjä tapoja käsittää asioita, ongelmia ja ratkaisuja niihin. Tämä ymmärrys diskurssista toimii pikemminkin työtä ohjaavana teoreettisena lähtökohtana kuin varsinaisena analyysin kohteena. Tarkastelen

kuitenkin historiallisia diskursseja osana analyysien pohjustamista sekä sitomista yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Käsitellessäni näitä historiallisia diskursseja, perustan ymmärryksen Michel Foucault'n käsitykseen diskursseista ja niiden subjekteja tuottavasta sekä rajoittavasta voimasta (Foucault 1998; 2005). Tällainen laaja historiallinen diskurssi on esimerkiksi käsitys siitä, millaiset perheet tarvitsevat apua ja miten perheongelmat määrittyvät⁴⁰. Esimerkiksi 1900-luvun alussa avustustyön kohteena olivat työväenluokkaiset perheet, joiden avuntarve määrittyi erityisesti köyhyyden kautta. Hyvinvointivaltion aikana mahdollisina avuntarvitsijoina sen sijaan nähtiin potentiaalisesti kaikki perheet, joskin perheisiin puututtiin vasta riskien kohdatessa. (Yesilova 2008.) Näin eri aikoina ongelmat määrittyivät erilaisina ja keinot vastata niihin muotoutuvat myös eri tavoin. Ongelmien ja ratkaisujen suhde ei näin ollen ole selvärajainen vaan ne pikemminkin esiintyvät yhdessä tiettyjen diskurssien yhteydessä (Miller & Rose 2010, 28). Laajojen historiallisten kehityskulkujen analyysi ei ole tekstianalyysin kohteena tässä tutkimuksessa. Käsitteellisesti on kuitenkin tärkeää ymmärtää eroavaisuudet eri ”tasoisten” diskurssien välillä.

Eroavaisuutta diskurssien tasoissa voi kuvata myös jakamalla diskurssin käsite ”pieneen d:hen”, jota voi kuvata myös esimerkiksi puhutavan tai tulkintarepertuaarin käsitteillä (vrt. Jokinen ym. 2004) ja ”Isoon D:hen”, jossa lausumat ja tekstit liitetään suuriin historiallisiin muutoksiin ja ajatusjärjestelmien liikeyhteyksiin. (ks. Vuori 2001, 82; Gee 2005; Suoninen 2012). Toinen tapa käyttää diskurssin käsitettä tässä tutkimuksessa liittyykin juuri pieneen d:hen eli tekstin- ja kielentutkimukselliseen perinteeseen, jossa diskurssi viittaa analyysiyksikköön (ks. Fairclough 1992; 2013; Potter & Wetherel 1987; Jokinen ym. 2004; 2006a). Tällöin aineistoa järjestetään esimerkiksi teemoittelun tai lähiluvun kautta ja yhteisiä piirteitä jäsennetään teoreettisen käsitteistön avulla⁴¹ (Keskinen 2005a, 151). Diskurssi tarkoittaa tällöin

⁴⁰ Ilpo Hélenin (2005) mukaan Foucault’lle ja hänen seuraajilleen diskurssilla oli ”rajattu jopa tekninen merkitys, joka kytkeytyy ensisijassa ihmistieteellisen tiedon problematiikkaan”. Hélen myös toteaa, että foucault’laisessa tutkimusotteessa ei ole kyse ”diskurssianalyysistä”. Keskeistä on pikemminkin problematisoinnin tarkastelu sekä problematisoinnin mahdollistavien käytäntöjen tunnistaminen. Käytän tässä yhteydessä selkeyden vuoksi kuitenkin jaottelua laajoihin historiallisiin diskursseihin ja suppeampiin tekstintutkimuksen analyysiyksiköihin.

⁴¹ Voidaan puhua sisällönanalyysistä ja tiedon kvantifioinnista. Sisällönanalyysillä on oma suhteellisen laajalle levinnyt ja yksityiskohtainen perinteensä laadullisessa tutkimuksessa (Tuomi & Sarajarvi 2002; Krippendorff 2012), mutta miellän teemoittelun pikemminkin analyysin yhtenä

jotain kiteytyneitä tapoja käsittää ja käsitteellistää jokin asia. Tällöin ei – välttämättä – analysoida historiallisia kehityskulkuja, vaan erilaisia diskursseja voi löytyä myös aikalaisteksteistä ja ne voivat esiintyä toistensa kanssa rinnakkain tai kilpailen. Myös nämä ”pienet” diskurssit problematisoivat tiettyä elämänaluetta tai asiaa tietyllä tavalla⁴². Esimerkiksi väkivaltakuvauksien analyysin yhteydessä oleelliseksi kysymykseksi muodostuu se, miten väkivallasta puhuttaessa sitä voidaan selittää eri tavoin esimerkiksi parisuhteen vuorovaikutusongelmilla tai se voidaan käsittää vaikkapa rikoksena tai yhteiskunnallisena ongelmana. (ks. Potter & Wetherell 1987, 7; Keskinen 2005a; Jokinen 2006a, 39; Hautanen 2010, 161.) Nämä erilaiset väkivallan kuvailun tavat eivät ole pelkästään tilanteiden kuvauksia, vaan niiden kautta myös rakennetaan laajempia merkityksiä sille, mitä väkivalta on ja mitä sille pitäisi tehdä (ks. Hester 2004; Keskinen 2005a).

Diskurssianalyysin kautta pääsen käsiksi myös kysymykseen toimijuudesta. Tällöin tarkastelun kohteena ovat ”pienet diskurssit” ja niiden sisältämät toimijuuden paikat sekä mahdollisuudet. Ronkainen (2006, 532) kuvaa toimijuuden rakentuvat sosiaalisesti ”osana vuorovaikutusta ja kulttuurisia normeja ja käsityksiä”. Toimijuudessa on kyse vallasta ja siitä, millaisia valinnan tai toisin tekemisen mahdollisuuksia eri yksilöille tarjoutuu. Toimijuuden keskiössä on myös kysymys vastuun määrittämisestä ja arvottamisesta. Olen eritellyt samoja kysymyksiä edellisessä luvussa hallinnan analyysin sekä kunnollisuuden määrittämisen yhteydessä. Tuolloin kutsuin näitä diskursseissa määrittyviä paikkoja subjektiuksiksi⁴³. Toimijuuden käsite tuokin tässä tutkimuksessa subjektiuden

vaiheena kuin varsinaisena analyysimenetelmänä. Ajattelen, että kaikki laadullinen tutkimus vaatii jonkinlaista systemaattista aineiston järjestämistä esimerkiksi teemoihin, tyyppeihin, diskursseja kuvaaviin osiin tai tarinoihin.

⁴² Olen tässä käyttänyt selkeyden vuoksi jaottelua ”pieniin” ja ”isoihin diskursseihin”, mutta esimerkiksi Vuori (2001, 82) käyttää tätä jaottelua erottamaan kielentutkijoiden teknisen diskurssi-termin ja laajemman diskurssin käsitteen. Omassa analyysissäni olisikin tämän jaottelun mukaan kenties kyse ”keskisuuresta” diskurssin käsitteestä. Olen halunnut tehdä jaottelun kuitenkin ensisijaisesti erottamaan foucault’laisen diskurssianalyysin ja teksteihin sitoutuneen diskurssianalyysin.

⁴³ Käytän teoreettisen keskustelun yhteydessä subjektiuden käsitettä, sillä se on paremmin linjassa sekä Millerin ja Rosen (2010), Skeggsin (1997), Butlerin (2006) että esimerkiksi Lawlerin (2000) kanssa (ks. erilaisten lähestymistapojen eroista McNay 2004). Olen päätenyt käyttämään

empiiriselle tasolle. Toimijuutta tarkasteltaessa voidaan kysyä muun muassa, millaista toimintatilaa erilaiset diskurssit tuottavat tai millaisin ehdoin yksilöt voivat neuvotella toimijuudesta erilaisissa institutionaalisissa kehyksissä (ks. Ojala ym. 2009). Yksi tällainen kehys on tämän tutkimuksen tarkastelema hallinto-oikeuden oikeusprosessi. Ojala (2010, 38) nimeää tällaisen näkökulman rakenteita korostavaksi toimijuuden tarkasteluksi. Tosin Ojala myös toteaa, ettei rakenteisiin keskittyvä toimijuuden mahdollisuuksien analyysi tarjoa mahdollisuutta toimijan refleksiivisyyden tai autonomisuuden tarkasteluun. Toisin kuin Ojala rajaa, tässä tutkimuksessa tarkastellaan kuitenkin myös toimijan autonomian ja valinnan mahdollisuuksien kysymyksiä (vrt. McNay 2004). Keskittyminen rakenteisiin ei nähdäkseni niinkään rajaa analyysia kuin se, että tutkimusaineisto ei mahdollista yksilön refleksiivisyyden tarkastelua samalla tavoin kuin esimerkiksi haastatteluaineisto voisi tehdä. Se, millaista toimijuutta dokumenteista luetaan, on siis empiirinen kysymys.

Jokinen ym. (2004, 17–18) ehdottavat, että tekstintutkimuksellisia diskurssianalyysieja yhdistää viisi piirrettä: oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta, oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien diskurssien olemassaolosta, oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta, oletus toimijoiden kiinnittymisestä diskursseihin sekä oletus kielen käytön seurauksia tuottavasta luonteesta. Nämä piirteet kuvaavat tämänkin tutkimuksen lähtökohtia. Sen sijaan, että kiinnittyisin yhteen tarkkarajaiseen diskurssitutkimuksen teoreetikkoon, olen valinnut käyttööni käsitteitä useammalta eri kirjoittajalta ja poikennut myös diskurssianalyysille läheisten menetelmäperinteiden työkalupakeilla.

Erityisesti tulkintoihini on vaikuttanut kiinnostus siihen, kuinka ihmiset rakentavat arkielämäänsä ja saavat sen tuntumaan järkevältä joihinkin tiettyihin sääntöihin ja merkityksiin nojaten (Garfinkel 1967; Juhila ym. 2012b). En tarkoita tällä, että tutkisin arkea sinänsä vaan nimenomaan sitä, kuinka ihmiset tekevät arkisista valinnoistaan ymmärrettäviä. Olen poiminut näiden kysymysten tarkasteluun erityisesti ajatuksen kategorisoinneista (Juhila ym. 2012b). Tällä tarkoitan niitä prosesseja, joilla ihmiset tekevät itsensä, toisensa ja ympäristönsä ymmärrettäväksi kategorisoimalla ihmisiä ja ilmiöitä (em., 18). Tällaiset luokittelun prosessit määrittävät sitä, millaisina esimerkiksi ongelmat ja niiden ratkaisut näyttävät. Tämä kategoria-analyysi asettuu kuitenkin tässä tutkimuksessa osaksi diskurssianalyttisiä tulkintoja. Olen poiminut aihetta käsittelevästä kirjallisuudesta omaan analyysiini vaikutteita soveltuvilta osin (Hall ym. 2003; Juhila 2004; Jokinen

toimijuuden käsitettä menetelmällisenä työkaluna diskurssianalyysin yhteydessä. Näin toimijuutta on myös luettu dokumenteista.

2004; Hall ym. 2006; Austin & Fitzgerald 2007; Juhila 2012a; Juhila 2012b; Jokinen 2012). Valintaan on vaikuttanut ennen kaikkea se, että sosiaalisten ongelmien tekstuaaliseen tuottamiseen ja asiakkaiden kuvailuun keskittyvät tekstit ovat avautuneet minulle kategorioihin liittyvien käsitteellistysten kautta. Kategorian ja kategorijäsenyyden käsitteet asettuvat myös sujuvasti teoreettiseen ymmärrykseen yhteiskuntaluokasta luokittelujen ja arvostuksen muodostumisen prosesseina (Skeggs 1997; 2004b; luku 2).

Ongelmien rakentumiseen ja erityisesti ongelmaiseksi määrittymiseen liittyy keskeisesti ajatus selontekovelvollisuudesta. Selontekovelvollisuus syntyy, kun yksilö poikkeaa moraalista järjestyksestä tai jossain tietyssä yhteisössä yhteisesti sovituista pelisäännöistä (ks. Juhila 2012a). Esimerkki tällaisen selontekovelvollisuuden syntymisestä voisi olla tilanne, jossa lapsen äiti jättää vauvan yksin kotiin ja naapurit tekevät vauvan itkusta lastensuojeluilmoituksen. Tällöin äidille syntyy velvollisuus selittää toimintansa. Tämä velvollisuus voi olla niin ikään epävirallinen (esimerkiksi naapurille selittäminen) kuin virallinenkin (lastensuojeluviranomaisille selittäminen). Selonteko voi taas puolestaan asettua moraalisesti oikeutetuksi (esimerkiksi sairaskohtaus roskea viedessä) tai moraalista järjestystä rikkovaksi (esimerkiksi kantakapakkaan tuopille meno).

Tämän tutkimuksen aineistossa vanhempien antamilla selonteilla on suuri merkitys: moraalista järjestystä rikkova selonteko johtaa lapsen huostaanottoon. Analyysin kohde tässä tutkimuksessa ei olekaan pelkästään se, millaisia selontekoja vanhemmat tai sosiaalityöntekijät toiminnalleen esittävät, vaan myös se, millaisiin arvojärjestyksiin normit, joilla selontekoja arvioidaan, perustuvat. Selontekojen pohjalta muodostuu myös kategorisointeja. Onnettomuuden uhriksi joutunut äiti ei määrity huonoksi äidiksi, mutta kantakapakassa istuva äiti määrittyy. Molemmissa tilanteissa voi olla kyse lapsen jäämisestä heitteille, mutta vain toisessa tilanne tulkitaan ongelmaksi äitiydessä.

Luokittelut voivat perustua myös ennakkoluuloihin. Juhila (2012b, 184) kutsuu tällaista kategorisointia stereotypisoivaksi kategorisoinniksi, jossa ”ihminen tulee määritellyksi ja arvioiduksi ulkoapäin ensisijaisesti yhden kategorijäsenyyden kautta”. Tuolloin yksilön ominaisuudet näyttäytyvät yksiulotteisina ja muuttumattomina. Tällaisesta stereotypisoivasta kategorisoinnista on kyse esimerkiksi silloin, kun maahan muuttanut perhe tulkitaan ainoastaan oletetun ”kulttuurinsa” kautta. Tällöin perhe voidaan käsittää tietynlaisena vain siksi, etteivät vanhemmat ole syntyneet Suomen rajojen sisäpuolella. Keskinen (2012) kutsuu tällaista eroavaisuuksien ohittamista ”kulttuuristamiseksi”. Stereotypisoivat kategorisoinnit perustuvatkin usein esimerkiksi kansallisuuteen, etnisyyteen,

ihonväriin, uskontoon, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, ikään, sairauteen, vammaisuuteen, ammattiin tai sosiaaliseen asemaan, ja niin edelleen.

Sosiaalisia ongelmia määriteltäessä määritellään vääjäämättä myös syyllisiä ja vastuita. Se, millaisiin miten asiakkaita luokitellaan, ohjaa myös ongelmiin vastaamista (Jokinen 2012, 249–252; vrt. Miller & Rose 2010). Esimerkiksi silloin, kun perheväkivallan uhri määrittyy yhtä syylliseksi tilanteeseen kuin väkivallan tekijäkin, muotoutuvat myös tukitoimet sen mukaisesti (ks. Keskinen 2005a). Luokittelut ja kategorisoinnit siis ohjaavat sosiaalityötä. Tietyn aikakauden kategorioilla on myös tiettyjä kulttuurisia lisämääreitä. Tiedyt asiat siis implikoivat toisiaan. Toimeentulotuella elävää saatetaan ajatella ”laiskana” tai kodin siisteys voi implikoida myös huonoa elämänhallintaa ja/tai epäonnistunutta äitiyttä ja naiseutta (vrt. Suoninen 2012, 92–93; Yesilova 2008). Esimerkiksi Stokoe (2003) huomasi naapuruston sovitteluprosessia tutkiessaan, että sukupuoli nousi kysymykseksi kiistoissa nimenomaan naisten kohdalla. Naiseuteen liittyviä seikkoja tuotiin esiin sekä puolustettaessa että syytettäessä häiriöistä. Naiset puolustivat itseään muun muassa rakentamalla kunniallista naiseutta (vrt. Skeggs 1997), jolla sinänsä ei ollut mitään tekemistä itse kiistan kanssa. Kyse oli siitä, millaisen naisen voidaan uskoa häiriköivän naapurustossa. Kategorioiden merkitykset ja moraaliset järjestykset ovatkin tiukasti sitoutuneita sukupuoleen. Äitien oletetaan olevan tietynlaisia ja isien tietynlaisia.

Kategoriajäsenyydessä, eli tietyn luokittelun perusteella yksilölle tarjotussa määritelmässä, voi myös ”epäonnistua”. Tuolloin jäsenyys voi kyseenalaistua kokonaan tai muuttua entiseksi tai uudeksi kategoriaksi (Juhila 2012b, 206). Tästä on kyse esimerkiksi silloin, kun alkoholiseksi määritelty ihminen lopettaa juomisen ja tulee siten määritellyksi vaikkapa kuntoutujan kategoriaan. Jos päihitteettömyys jatkuu pitkään, voi olla, ettei henkilöä liitetä enää kuntoutujankaan kategoriaan ja uudet kategorisoinnit paikantuvat muihin elämänalueisiin. Kategorioissa ei kuitenkaan ole kyse vain jonkun tahon ”ylempää” tekemistä pysyvistä määrittelystä, vaan myös omaa kategoriajäsenyyttä arvioidaan ja tuotetaan toisenlaisena. Jäsenyyksistä neuvotellaan, niitä muokataan ja tehdään niistä myös uudenlaisia.

Juhila (2012b, 212–223) erottelee kategoriajäsenyyksistä neuvottelun alistuviin ja vastustaviin tekoihin. Alistuvalla teolla Juhila tarkoittaa ongelmakategoriaan samaistumista ja sen mukaisesti toimimista. Alkoholisoitunut henkilö voi esimerkiksi ajatella tai tuoda esille, ettei häneltä ”voi muuta odottaakaan”. Sen sijaan vastustavat teot kyseenalaistavat joko kategoriajäsenyyden kokonaan tai pyrkivät muuttamaan sitä toisenlaiseksi (vrt. Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004). Tällaisia tekoja ovat esimerkiksi 1. itsensä määrittäminen tavalliseksi (”olemme ihan tavallinen perhe,

jossa on kaksi äitiä”), 2. irrottautuminen ennalta negatiiviseksi miellettyistä kategoriaan kuuluvista määreistä (”vaikka olen työtön, en nuku puolille päivin”) ja 3. vetoaminen kilpailevaan kategoriaan (”en ole sekava humalatilassa, vaan muistisairaudesta vuoksi”). (Juhila 2012b, 212–223.)

Tämän tutkimuksen aineistossa luokitteluista neuvottelu ei kuitenkaan noudata täysin samoja sääntöjä kuin Juhilan (2012b) jaottelu. Esimerkiksi se, kuinka aineiston vanhemmat sosiaalityön väitteisiin vastaavat, voi olla yhteistyössä oikeusavustajan kanssa pohdittu taktiikka tai muutoin tarkoituksella käytetty retorinen keino kertoa tilanteestaan siten, että lapset voivat palata kotiin. Näin ollen vanhemmat saattavat olla samanmielisiä sosiaalityön määritelmien kanssa ja kertoa ymmärtävänsä tarpeen muutokseen (alastuva teko), mutta kyse ei välttämättä ole sellaisesta kategoriajäsenyyden omaksumisesta, joka implikoisi esimerkiksi ymmärryksen muutosta siten, että vanhempi nyt ymmärtäisi ja sisäistäisi tarpeensa muutokseen tai muutoin täysin samaistuisi kategoriajäsenyyteen (vrt. Miller & Rose 2010). Tutkimusmenetelmistä myös retorinen analyysi on vaikuttanut aineiston analyysin taustalla (ks. Perelman 1996; Jokinen 2006b; Vuori 2001), mutta ne yksityiskohdat, joiden osalta retorista analyysia käytän, ovat myös läsnä perusajatuksissa selontekovelvollisuudesta ja vastustavista sekä kyseenalaistavista teoista (ks. Jokinen ym. 2012, 11).

Myös kulttuurisen diskurssin käsite esiintyy tekstissä. En viittaa tällä käsitteellä analyysiyksikköön tai ”isoihin Diskursseihin”, vaan käytän käsitettä viittaamaan sellaiseen yhteisesti jaettuun tietoon, joka on saanut valta-aseman suhteessa muihin diskursseihin (Jokinen & Juhila 2004). Kulttuurisen diskurssin käsitteen kautta haluan korostaa kuitenkin sitä, että diskurssit muotoutuvat historiallisesti eivätkä siten ole lukkoonlyödysti joko hegemonisia tai ei-hegemonisia. On kyse tiettyssä ajassa ja paikassa selkeästi tunnistettavista ja käytetyistä ajattelutavoista. Voi puhua myös julkisesta mielipiteestä, joka on tiettyjen neuvottelujen ja kamppailujen kautta muodostunut ”totuudeksi”. Tällaisena kulttuurisena diskurssina voi pitää esimerkiksi Jallinojan (2006) erittelemää mediassa vuosituhanen vaihteessa muodostunutta familismia, joka määrittyi pitkälti kehityspsykologisen tiedon kautta. Kävi niin, että lyhyessä ajassa ”kaikki” yllättäen jakoivat tiedon, että lapsia tulee hoitaa kotona ensimmäiset kolme vuotta. Mediakeskustelussa tuota diskurssia ei juurikaan kyseenalaistettu. Keskeistä kulttuuriselle diskurssille on, että ajattelutapa on yleisesti yhteiskunnassa jaettu. Tämä ei kuitenkaan viittaa muuttumattomuuteen tai paikallaan pysymiseen. Kulttuuriset diskurssit eli käsitykset siitä, mikä on totta, oikein tai hyvää muuntuvat jatkuvasti. Ne ovat kulttuurista tietoa, jonka perusteella ymmärrämme yhteiskuntaa, itseämme ja muita (Juhila ym. 2012a, 46).

Diskurssianalyttinen tulkinta ja ymmärrys ongelmakategorioista on ohjannut koko tutkimusta. Selostan seuraavaksi, kuinka olen tekstejä käytännössä lähestynyt ja miten eri lukujen analyysit ovat syntyneet.

Ryhdyin ensimmäiseksi tarkastelemaan aineistoa poimimalla laajasta tekstiaineistosta huostaanottoprosessiin, toimenpiteisiin ja huostaanottojen perusteisiin liittyviä tietoja. Syötin tiedot e-lomakkeelle⁴⁴, johon olin laatinut kyselytutkimuspohjan alustavan aineiston läpikäynnin pohjalta. Aineistoon kerättyä tietoa oli tällöin myös mahdollista tarkastella tiedonkeruun aikana jonkin tietyn kysymyksen osalta. Haittapuolena valmiissa lomakkeessa oli, etten voinut enää varsinaisen tiedonkeruun aloitettuani lisätä lomakkeelle uusia kysymyksiä.

Aloitin keräämäni numeerisen tiedon analysoimisen ongelmakategorioiden erittelyllä. Tuolloin keskityin erityisesti sukupuolen lukemiseen. Erottelin, miten äideistä ja isistä tai isä- ja äitipuolista kerrottiin. Tarkastelin myös niitä kuvauksia, joissa isyyttä ja äitiyttä ei eritelty vaan ongelmista kerrottiin yleisesti vanhempien ongelmina. Tästä syntyi neljännen luvun numeerinen analyysi isyyden ja äitiyden yhteydessä esiintyvistä ongelmanmäärittelyistä. Erilaisten ongelmakategorioiden erittely tapahtui aineistolähtöisesti. Tarkastelin sitä, mitä kerrottiin ja millaiset ongelmat toistuivat päätöksestä toiseen. Päädyin erottelemaan osittain myös sitä, miten ongelmista kerrottiin. Samankaltaisista lapsen hoidon laiminlyönneistä saatettiin esimerkiksi kertoa vanhempien jaksamattomuutena tai kyvyttömyytenä. Erotin nuo kuvaukset erillisiksi kategorioikseen.

Eritellessäni ongelmakategorioita sukupuolen mukaan, huomasin, että tapaukset, joissa kerrottiin vanhempien tekemästä väkivallasta, olivat erityisen ympäröityjä ja epätarkkoja. Seuraavassa vaiheessa luin aineiston erityisesti väkivaltakuvauksiin keskittyen. Tällöin mielenkiinnon kohteena oli myös vastuun jakautuminen isien ja äitien välillä sekä ylipäänsä tavat kertoa väkivallasta. Kysyin analyysivaiheessa, miten väkivaltaa selitetään, tuodaan esille tai ohitetaan. Etsin siis erityisiä väkivaltadiskursseja. Tästä syntyi viidennen luvun perheissä esiintyvää väkivaltaa koskeva analyysi.

Tarkastelin myös sitä, kuinka vanhemmat saavat äänensä kuuluville oikeudessa sekä sitä, miten lapsen huostaanoton uhan alla olevat vanhemmat itse käsittävät vanhemmuutensa. Luin tätä analyysia varten päätöksistä ne, joissa vanhemmat olivat

⁴⁴ Kyselypohjana käytin Tampereen yliopiston e-lomake -palvelua.

lähettäneet oikeuteen vastineita tai tapauksessa oli järjestetty suullinen käsittely. Tässä analyysivaiheessa en keskittynyt pääasiallisiin ongelmakategorioihin, vaan olin kiinnostunut siitä tiedosta, jota vanhemmat vanhemmuudestaan oikeudelle tarjosivat. Kuinka vanhemmat vastasivat sosiaalityön määritelmiin vanhemmuudestaan ja rakensivat itsestään kunnollisia? Huomasin heti tekstejä lukiessani, että vanhempien määritelmät itsestään ja perheestään olivat usein vastauksia sosiaalityön esittämiin väitteisiin tai tulkintoihin. Järjestin analyysiluvun vanhempien kertomusten pohjalta, mutta otin tekstianalyysin kohteeksi myös sosiaalityön ja oikeuden kerronnan. Erottelin ensiksi tavat, joilla vanhemmat vastasivat sosiaalityön määritelmiin perheistään ja vanhemmuudestaan. Tämän jälkeen etsin vanhempien vastineista ne teemat, jotka toistuivat kertomuksesta toiseen eli ne tavat, joilla kunnollista vanhemmuutta pyrittiin tuottamaan. Halusin temaattisella erottelulla koota yhteen niitä osasia, joista kunnollisen vanhemmuuden diskurssi rakentuu. Päädyin järjestämään analyysini teemojen ympärille. Näin syntyi tutkimuksen kuudes luku.

Lopuksi tarkastelin vielä eritellysti niitä päätöksiä, joissa huostaanottohakemus oli hylätty tai joissa lapsi oli sijoitettu vanhempiensa luokse. Eli analysoin käytännössä niitä päätöksiä, joissa lapsi pysyi tai muutti takaisin vanhempiensa kotiin. Olin kiinnostunut siitä, millaisiin perusteluihin nämä päätökset nojasivat. Aloitin tämän analyysityön kirjoittamalla jokaisesta päätöksestä lyhyen yhteenvedon, jossa erittelin, millaisia ongelmia oli tuotu esille, kuinka vanhemmat niihin vastasivat ja miten oikeus päätyi harkinnassaan kumoamaan sosiaalityön tarjoaman tiedon. Tavoittelin harkintaa ohjaavia diskursseja. Päädyin jakamaan päätökset sen mukaan, liittyikö harkinta vanhemmuuden osoitettuun muutokseen vai muutokseen lapsen käyttäytymisessä ja/tai sen tulkinnassa. Tarkastelin seuraavaksi vanhemmuuden muutokseen ja lapsen käyttäytymiseen liittyviä perusteluja ja etsin niiden sisältä päätöstä selittäviä diskursseja. Kysyin, mitä esitettiin ongelmana ja millaisia ratkaisuja siihen tarjottiin. Päädyin erittelemään sitä, millaiset seikat oli ensin problematisoitu ja sen jälkeen selitetty oikeuden toimesta toisin. Analyysin tuloksena syntyi jaottelu niihin harkinnan perusteisiin, joihin oikeudet nojasivat. Seitsemäs luku rakentui tästä analyysistä.

Analysoin tekstejä läpi tutkimuksen myös eritellen kohdat, joita ovat kirjoittaneet eri tahot. Näin pääsen käsiksi kysymyksiin tiedon valikoitumisesta prosessin eri vaiheissa. Kutsun näitä tekstiosia huostaanottohakemukseksi (sosiaalityö), vanhempien vastineiksi (vanhemmat), lyhennelmiksi suullisista käsittelyistä (vanhemmat tai perheasiantuntijat), lausunnoiksi (perheasiantuntijat, erityisesti psykologit ja psykiatrit) sekä oikeuden perusteluksi (hallinto-oikeus). Näistä aineisto-

otteissa esiintyvät laajimmin huostaanottohakemukset sekä oikeuden perustelut. Siirryn seuraavaksi aineiston varsinaiseen analyysiin luvuissa 4–7. Viimeinen luku (8) toimii tutkimuksen yhteenvedona.

4 Sukupuolen rakentuminen

Tarkastelen tässä tutkimuksessa vanhemmuutta, joka aineistossa tarkoittaa pääosin isyyttä ja äitiyttä. Joissain tapauksissa lasten vanhempina ennen huostaanottoa ovat toimineet myös isovanhemmat tai isä- ja äitipuolet. Tässä luvussa keskityn vanhempien sukupuoleen liitettyihin ongelmakategorioihin sosiaalityön ja oikeuden teksteissä. Käytän analyysivälineenä kategoria-analyysia. Kun teksteissä kerrotaan äitien ja isien ongelmista, liitetään ongelmakategorioita samalla sukupuoleen ja rakennetaan ymmärrystä vanhemmuudesta. Kysyn, millaista vanhemmuutta erilaiset sukupuoliin liitetyt ongelmat rakentavat.

Isyys ja äitiys ovat näkökulmani mukaan pikemminkin tekemistä kuin olemista (Butler 2006; Nentwitch 2008). Jokinen (2005, 47–51) kutsuu tällaista tekemistä sukupuolitapaisuudeksi, joka tulee helposti määrittyneeksi luonnollisena toimintana toiston myötä. Sukupuolen tekemistä ohjaavat myös yhteiskunnan rakenteet ja normit, joiden myötä sukupuolen tekeminen ei määrity täysin vapaana valintana. On kyse erilaisista toimijuuden paikoista, joita muun muassa sukupuoli rajoittaa tai mahdollistaa (Ojala 2010, 45).

Huostaanottohakemusten ja hallinto-oikeuksien päätösten hyvän ja epäonnistuneen vanhemmuuden määritelmät ovat vanhemmuuden tekemistä ohjaavia normeja. Ne ohjaavat sitä, millaiset äidit tai isät nähdään kelvollisina kasvattajina. Tämä normatiivinen aspekti oikeuksien päätöksissä tai huostaanotoissa ylipäättään ei tee niistä sen enempää pelkästään ”hyviä” kuin ”huonojakaan”. Lastensuojelun sosiaalityöllä on vääjäämättä tehtävä, johon kuuluu tuen lisäksi kontrolli eli lasten turvaaminen ja suojeleminen. Huostaanotto-oikeudenkäynnit ovat kuitenkin viime sijaisia määrittelijöitä sille, kuinka vanhemmuutta tulee tehdä niin, että se on hyväksyttävää. Juuri tämän vuoksi päätöksillä on myös yhteiskunnallisesti merkittävä asema, jonka lähtökohtia on syytä tehdä näkyväksi. Aloitan tämän näkyväksi tekemisen tarkastelemalla, kuinka sukupuoli vaikuttaa sosiaalityön ja hallinto-oikeuksien arvioihin vanhemmuudesta.

Nojaan seuraavassa ongelmakategorioiden analyysissa ensisijaisesti kriittisen perhetutkimukset traditioon, jossa vanhemmuutta ja perhettä on pyritty kyseenalaistamaan ja ymmärrystä perheestä moninaistamaan (Forsberg 2003). Lukuisissa aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että äitiys ja hoiva ovat edelleen

vahvasti sidoksissa toisiinsa (Vuori 2001; Berg 2008; Moring 2013), vaikka isyys on noussut uudella tavalla keskiöön myös perhekeskusteluissa ja isien itsemäärittelyissä (Aalto 2012). Keskeinen ero isyyden ja äitiyden vaatimusten välillä näyttää olevan se, että isä voi edelleen kulttuurisesti hyväksytysti valita joko etäisemmän roolin tai osallistuvan isyyden, kun taas äideillä ei – isien valinnoista riippumatta – ole juurikaan liikkumatilaa valintojensa suhteen. Äitien oletetaan edelleen itsestään selvästi olevan päävastuullisia lapsista. Juuri näitä äitiyden ja isyyden määritelmiä onkin kiinnostavaa tutkia tilanteessa, jossa ollaan viime sijaisesti kartoittamassa kysymyksiä vastuusta ja hyvästä vanhemmuudesta.

Sosiaalityötä ja sukupuolta on Suomessa tutkittu suhteellisen vähän, vaikka ammatti on historiallisesti kehittynyt naisten vapaaehtoisesta hyväntekeväisyystyöstä ja suurin osa sosiaalityöntekijöitä on naisia (Kuronen ym. 2004; Juhila 2006, 27). Erityisesti lastensuojelutyötä myös tehdään naisilta naisille, eli niin ammattikunta kuin asiakkaatkin ovat suureksi osaksi naisia (Forsberg 1998, 180; Berg 2008, 66). Perhetutkimuksissa sukupuolen on kuitenkin huomattu usein katoavat perhepuheesta (Vuori 2001, 361; 2009; Sunderland 2006; Berg 2008). Tämä tarkoittaa yhtäältä sitä, että esimerkiksi äidin tekemä hoivatyö esitetäänkin yllättäen ”vanhempien” tekemänä. Toisaalta myös isän tekemästä väkivallasta on havaittu puhuttavan usein ”perheväkivaltana” ilman tekijän ja uhrin erittelyä (Keskinen 2005; Hautanen 2010; Hiitola 2011).

Analysoin tässä luvussa koko aineistoa (n=354) numeerisesti erittelemällä sukupuoliin liitettyjä ongelmakategorioita. Tällä tarkoitan sellaisia sukupuoliin liitettyjä määreitä ja ongelmia, jotka myös vääjäämättä ohjaavat ongelmiin vastaamista sekä syyllisiä ja vastuita (Jokinen 2012, 249–254). Etsin siis usein toistuvia tapoja kertoa äideistä sekä isistä ja tarkastelen eroavaisuuksia sukupuolten kuvauksissa. Käsitän tekstit siten kontekstiaan laajempina kuvauksena ymmärryksestä, joka vanhemmuudesta lastensuojelun sosiaalityössä ja laajemminkin yhteiskunnassa vallitsee. En keskity siihen, mitä äitiys ja isyys ovat, vaan pikemminkin niihin tapoihin, joilla niitä dokumenteissa tuotetaan. Lähestymistapa mahdollistaa tällöin niin yhtäläisyyksien kuin erojenkin tarkastelun ilman valmiita käsityksiä siitä, millaisia isien tai äitien ”pitäisi olla”. Lopuksi syvennän tulkintojani analysoimalla teksteissä tuotettua isyyttä ja äitiyttä vanhemmuuden diskursseina.

4.1 Ongelmakategoriat ja sukupuoli

Tarkastelen ensiksi kuutta päätöksissä yleisimmin esiintynyttä vanhempiin liittyvää perustetta huostaanotoille. Kutsun näitä perusteita ongelmakategorioiksi. Nämä kategoriat ovat yleisyysjärjestyksessä: kyvyttömyys vanhemmuuteen, alkoholin käyttö, väkivalta, kieltäytyminen avohuollon tuesta, vanhemman väsymys ja vanhemman mielenterveysongelmat. Ongelmakategoriat esiintyvät päätöksissä usein yhtäaikaaisesti esimerkiksi siten, että vanhempien kuvaillaan sekä olevan väkivaltaisia, käyttävän alkoholia että kieltäytyvän avohuollon tuesta.

Erittelemäni ongelmakategoriat esiintyvät aineistossa samoin sanoin kuin olen päättänyt niitä erittelemään. Olen siis laatinut ongelmakategoriat perustuen aineiston teksteihin. On huomionarvoista, että nämä perusteet tai pikemminkin dokumentoinnin tavat liittyvät myös niihin määritelmiin, joita eri tietojärjestelmissä käytetään. Esimerkiksi effica -tietojärjestelmään merkitään syyperusteet valmiiden ongelmakategorioiden mukaan. Siinä perusteena ovat muun muassa ”riittämätön vanhemmuus” sekä ”perheristiriidat” (Hiitola 2009, 16). Nämä tietojärjestelmien valmiit perustekategoriat kulkeutuvat todennäköisesti myös huostaanottohakemuksiin. En kuitenkaan tarkastele erityisesti tätä ilmiötä, sillä samoja tietojärjestelmiä ei käytetä kaikkialla. On kuitenkin syytä olettaa, että tietyt lastensuojelun sosiaalityössä vakiintuneet ongelmien dokumentoinnin tavat toistuvat aineistossa ja niillä on yhteytensä myös tietojärjestelmien valmiisiin luokituksiin.

Ongelmakategorioiden on aiemmassa tutkimuksessa nähty myös heijastavan sitä, millaisia ongelmia lastensuojelun asiakkailta on. Tästä näkökulmasta on tehty jonkin verran tutkimuksia ja selvityksiä (ks. Myllärniemi 2006; Heino 2007; 2009). Näissä tutkimuksissa on saatu samansuuntaisia tuloksia kuin erittelemäni ongelmakategoriat (dokumentoinnin näkökulmasta Kääriäinen 2003). Huomionarvoista lienee, että jotkut ongelmat nousevat erityisen yleiseksi syyksi tai huolenaiheeksi, mutta toiset eivät. Tässä yhteydessä on syytä nostaa esiin myös Sauraman (2002) tutkimus huostaanottojen taustalla olleista syyperusteista ja erityisesti puuttumisen rationaalisuuksista 1950–1970 -luvulla. Saurama toteaa, että lastensuojelun kontrollitoimien perusteet ovat vaihdelleet eri vuosikymmeninä. Esimerkiksi 1950-luvulla huolena olivat mielenterveysongelmaiset äidit, mutta 1960-luvun loppupuolella huoli siirtyi äitien alkoholinkäyttöön. Sauraman tavoin tässä tutkimuksessa kiinnostus kiinnittyy ”todellisten syiden” seulomisesta poiketen siihen, millaisia ongelmia teksteissä on rakennettu. On kyse siitä, että tietyt ongelmakategoriat ovat vallitsevia kussakin historiallisessa ajankohdassa. Tiettyjä

ongelmia kuvaillaan laajimmin, niitä arvioidaan ja jopa aktiivisesti etsitään niistä vihjeitä. Seuraavassa analyysissä on kyse tällaisista kehyksistä, kulttuurisista diskursseista, joiden kautta huolta lapsesta rakennetaan.

Analysoin kuutta yleisintä dokumenteissa esiintynyttä ongelmakategoriaa, joita löytyi 354 päätöstä sisältävästä aineistosta 1020. Luku on suuri siksi, että jokaisessa päätöksessä esiintyy useita eri ongelmakategorioita. Kun tarkastelin lisäksi vielä sitä, kuinka eri kategoriat esiintyvät isyyden ja äitiyden yhteydessä sekä sukupuolen ohittavina mainintoina, kertyi ongelmakategorioita vielä runsaammin. Samassa päätöksessä saatettiin esimerkiksi kertoa isän alkoholiongelmasta, äidin väsymyksestä ja kyvyttömyydestä sekä yleisesti väkivallasta ja avohuollon tuesta kieltäytymisestä. Analyysini ei siis perustu yksittäisten päätösten sisällön erittelyyn vaan nimenomaan sukupuolittuneen kerronnan tarkasteluun. On myös huomionarvoista, etteivät nämä maininnat ongelmista suinkaan olleet ainoita aineistossa esiin tuotuja ongelmia, vaan dokumentit sisälsivät pitkiäkin kertomuksia perheiden ja lasten elämästä. Kaikkea tuota tietoa olisi mahdotonta esittää numeerisessa muodossa. Siksi tähän analyysiin on valittu vain yleisimmät tavat kuvailla vanhemmuuden ongelmia.

Erittelen perusteiden esiintymisen sukupuolittain ja sukupuolen ohittaen seuraavassa taulukossa 5. Taulukko on laadittu siten, että ongelmakategorioiden esiintyminen eritellään prosentteina vaakariveittäin eli sukupuolittain. Tällä tavoin on saatu selville, millaisin ongelmakategorioiden vanhemmista kerrotaan joko sukupuolen ohittaen tai äitiyteen ja isyyteen liittyvinä ongelmina.

Erityisesti äideistä kerrotaan runsaasti ja äiteihin liitettyjä ongelmia onkin selvästi enemmän kuin sukupuolen ohittavia kategorisointeja tai isiin liitettyjä ongelmakategorioita. Tämä epäsuhta johtuu osittain yksinhuoltajaäitien suuresta määrästä, jota tarkastelen myöhemmin. Nämä erot isiin ja äiteihin liitettyjen ongelmakategorioiden määrässä vaikuttavat myös siihen, että prosenttiluku äiteihin liitetyn ongelman kohdalla saattaa olla pienempi kuin isien ongelman kohdalla, vaikka tapauksia olisi lähes yhtä paljon. Koska analyysi perustuu kuitenkin sukupuoliin liitettyjen kategorioiden tarkasteluun, eikä sen vertailuun, kenestä kerrotaan eniten, olen pitäytynyt vaakariveittäin laskettavissa prosentteissa. Viimeinen yhteensä -sarake kertoo kategorioiden määrän sukupuolittain ja alin rivi kertoo ongelmakategorioiden esiintymisen yleisyydestä.

Taulukko 5. Huostaanottoa puoltavat perusteet vanhempien sukupuolen mukaan (n=1020 syykategoriaa 354 päätöksen joukosta⁴⁵)

Sukupuoli	<i>Kyvyttömyys/ riittämättömyys</i>	<i>Alkoholi</i>	<i>Väkivalta</i>	<i>Kieltäytyy avoimuudesta</i>	<i>Väsymys</i>	<i>Mielenterveys</i>	<i>Yhteensä (n)</i>
Ei tietoa	23 %	22 %	29 %	16 %	9 %	1 %	100 % (290)
Äiti	26 %	17 %	8 %	15 %	18 %	16 %	100 % (506)
Isä	16 %	28 %	36 %	11 %	4 %	6 %	100 % (224)
Yhteensä (n)	23 % (234)	21 % (212)	20 % (207)	14 % (146)	12 % (124)	10 % (97)	100 % (1020)

Kuten taulukosta käy ilmi, ongelmakategorioiden käyttö on sukupuolittunutta. Äideistä kerrotaan eniten kyvyttöminä ja vähiten väkivaltaisina. Äitien kerrotaan myös olevan väsyneitä, käyttävän alkoholia⁴⁶ ja kärsivän mielenterveysongelmista. Ongelmakategorioista erityisesti väsymys ja mielenterveysongelmat ovatkin erityisen vahvasti sukupuolittuneita. Isistä kerrotaan näiden kategorioiden kautta hyvin harvoin. Isiin liitetystä ongelmakategorioista yleisimpiä ovat väkivaltaisuus ja alkoholinkäyttö.

Väkivallasta kerrotaan huomattavan usein sukupuolen ohittaen. Lähes kolmasosa kaikista ongelmakategorioista, joihin ei liitetä sukupuolta, liittyy väkivaltaan. Ongelmakategorioista 14 prosentissa on kyse avoimuuden tukitoimista kieltäytymisestä. Tämä syyperuste on yhteydessä lastensuojelulain muotoiluun.

⁴⁵ Olen laskenut tähän mukaan syyperusteet myös uusperheistä ja adoptioperheistä, joissa lapsi on asunut pitkään. Ydinperheellisyys määrittyy siis tässä asumisjärjestelyjen mukaan. Aineiston yksi sateenkaariperhe on luvuissa mukana. Tapauksessa puhuttiin ilman sukupuolta ja se sisältyy siis ”ei tietoa” -kategorian lukuihin.

⁴⁶ Kajava (1997) tutki tahdonvastaisten huostaanottojen taustalla olevia syitä ja nosti erityiseksi huolenaiheeksi äitien alkoholinkäytön. Kajava ei kuitenkaan analyysissään huomionnut yksinhuoltajaäitien suurta määrää (vaikkakin mainitsi aiheesta) eikä myöskään tarkastellut ongelmakategorioiden määriä sukupuolittain. Tässäkin tutkimuksessa (taulukko 5) alkoholinkäyttö mainitaan äitien ongelmana usein (17 % äiteihin liitetystä ongelmakategorioista, n= 86), mutta suhteutettuna äideistä kertomisen määrään, saadaan selville, että alkoholinkäyttöön viittaaminen on selvästi yleisempää isien kohdalla (28 % isiin liitetystä ongelmakategorioista, n=63).

Huostaanottoa käsittelevässä osiossa (LSL § 40) nimittäin mainitaan, että huostaanottoon voi ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole sopivia, mahdollisia tai riittäviä. Avohuollon tukitoimista kieltäytyminen esitetään dokumenteissa usein sukupuolen ohittaen. Tällöin siis todetaan, että ”perhe” tai ”vanhemmat” ovat kieltäytyneet avohuollon tuesta.

Tekstit keskittyvät suurilta osin äiteihin. Aineistossa on suuri määrä äitejä, jotka asuvat yksin lastensa kanssa (n=157), joka osaltaan vaikuttaa siihen, että juuri äideistä kerrotaan eniten. Tulos mukailee aiempia tutkimuksia (Kajava 1997; Kestilä ym. 2012, 45–46). On myös esitetty, että juuri äidit asioivat lastensuojelussa, jolloin äitien haasteisiin keskittyminen ja isien vähäinen kuvailu voi liittyä sukupuolittuneeseen tiedonsaantiin. Tuolloin äidin määritelmät perheen ongelmista ovat helposti niitä, jotka tulevat kirjatuiksi asiakirjoihin. (Forsberg 1998, 180; Kuronen 1999; Berg 2008, 65–67.)

Koska sukupuolen merkitystä on vaikea riisua perheiden arjen järjestelyistä, tarkastelen seuraavaksi ongelmakategorioita myös pienemmässä joukossa eli dokumenteissa, jotka kertovat ydinperheistä, joissa on läsnä sekä äiti että isä. Kysyn aineistolta, ovatko erilaiset sukupuoliin liitetyt kategoriat pikemminkin osoitus yksinhuoltajaäiteihin liitetystä erityisistä kategorioista vai kuvaillaanko isiä ja äitejä eri tavoin myös silloin, kun he molemmat asuvat lapsen kanssa. Tällaisia ydinperheitä kuvaavia dokumentteja on aineistosta 31 prosenttia (n=111). Ongelmakategorioita kuuden yleisimmän huostaanottoperusteen mukaan löytyi ydinperheiden dokumenteista 325. Yllättäen kuvaukset jakautuvat lähes samalla tavoin ydinperheissä kuin koko aineistossakin. Ydinperheissäkin – silloin kun ongelmakategoriat liitetään selkeästi joko isään tai äitiin – äitejä kuvaillaan isiä useammin ja laajemmin. Ero koko aineiston ongelmakategorioiden jakautumiseen on, että ydinperhekuvauksissa kerrotaan koko aineistoon verrattuna useammin ”vanhemmista” yksikkönä eri ongelmien yhteydessä. Äitien mielenterveysongelmista ja väsymyksestä sekä isien alkoholinkäytöstä ja väkivallasta kerrotaan myös suhteessa hieman useammin ydinperheiden yhteydessä kuin koko aineistossa.

Taulukko 6. Huostaanottoa puoltavat perusteet vanhempien sukupuolen mukaan ydinperheissä (n=325 syykategoriaa 111 päätöksen joukosta)

Sukupuoli	<i>Kyvyttömyys/ riittämättömyys</i>	<i>Alkoholi</i>	<i>Väkivalta</i>	<i>Kieltäytyy avoimuudesta</i>	<i>Väsymys</i>	<i>Mielenterveys</i>	<i>Yhteensä % (n)</i>
Ei tietoa	26 %	20 %	25 %	17 %	10 %	1 %	99 % (138)
Äiti	21 %	19 %	8 %	14 %	18 %	20 %	99 % (115)
Isä	10 %	32 %	38 %	10 %	3 %	8 %	100 % (72)
Yhteensä (n)	21 % (67)	22 % (73)	22 % (71)	14 % (46)	11 % (37)	10 % (31)	100 % (325)

Tulosten mukaan ongelmakategorioiden jakautuminen on sukupuolittunutta, vaikka sekä äiti ja isä asuisivat lapsen kanssa. Kategorioiden jakautuminen on hämmästyttävän samanlaista ydinperheitä arvioitaessa kuin koko aineistossa, jossa on runsaasti yksinhuoltajaitejä. Tämä samankaltaisuus ongelmakategorioiden jakautumisessa tarkoittaa, että kategoriat kertovat todella sukupuolittuneista arviointitavoista eivätkä ole – ainakaan pelkästään – sitoutuneita arjen kysymyksiin.

Isien kyvyttömyydestä lasten hoitoon, väsymyksestä tai mielenterveysongelmista kerrotaan hyvin harvoin myös ydinperheitä arvioitaessa. Jo pelkästään ongelmakategorioiden lukumäärien perusteella näyttää siltä, että isien ongelmat eivät määrity lastensuojelullisiksi huoliksi yhtä usein kuin äitien. Väsynyt tai lapsen hoitoon kyvytön äiti voi tulla helpommin määrittyneeksi ongelmana, kun taas isän väsymys ei tule mainituksi juuri lainkaan. Dokumenttien tekstit – sekä koko aineistossa että pelkästään ydinperheiden dokumenteissa – heijastelevat kuvaa väsyneestä ja mielenterveysongelmallisesta äidistä sekä alkoholiongelmaisesta väkivaltaisesta isästä.

Eroavaisuus kuvauksissa voi liittyä myös äitien ja isien erilaiseen asemaan viimesijaisina vastuullisina perheiden ongelmista. Äitien vastuuta perheestä ja lapsista on pidetty asiantuntijoiden keskuudessa pitkään jopa itsestäänselvyytenä (Vuori 2001; Nätkin 2003; Keskinen 2005b). Äidit muotoutuvatkin sekä lapsen kehityksen kannalta ratkaiseviksi että myös mahdollisiksi ongelmien lähteeksi (Helén 1997, 333; Eräranta 2007; Homanen 2013). Äitiyteen sisältyy tällä tavoin suuri vastuu lapsen hyvästä tai huonosta kehityksestä. Vaikka myös isän puuttuminen tai puutteellisuus voidaan muodostaa asiantuntijadiskursseissa ongelmaksi, ei isyyden puuttuminen muodostu samanlaiseksi ongelmaksi kuin äitiyden. Eräranta (2007, 99) toteaa, että isyydeksi riittää se, että isä on tunnistettu ja tunnustettu. Isän läsnäolon puute ei siis vääjäämättä implikoi lapsen kehityksen vaarantumista. Ongelmakategorioiden

tarkastelun perusteella näyttää siltä, että juuri lapsen hädänalaisessa tilanteessa äitiys korostuu ja isän merkitys lapselle ei näyttäyty yhtä oleellisena kysymyksenä. Tarkastelen seuraavaksi eritellysti kerrontaa äideistä, isistä ja vanhemmista yksikkönä. Yhdistän määrällisen analyysin tuloksia dokumenttien lähilukuun. Näin tekemällä pyrin syventämään ja tarkentamaan edellä kuvattua analyysia.

4.2 Äitiys

Äitejä kuvaillaan huostaanottohakemuksissa ja oikeuksien perusteluteksteissä useimmin kyvyttömiksi vanhemmuuteen tai riittämättömiksi vanhemmuudessaan. 26 prosenttia dokumenteista sisältää kerrontaa kyvyttömistä äideistä, kun taas isien kyvyttömyydestä kerrotaan vain kymmenesosassa dokumenteista. Yleensä äitien kyvyttömyys liitetään muihin ongelmiin, kuten päihteidenkäyttöön, väsymykseen, mielenterveysongelmiin tai lapsen ongelmalliseen käytökseen vastaamiseen.

Seuraavaksi yleisintä on kuvailla äitejä väsyneinä. Väsyneiden äitien kuvaukset ovat mielenterveysongelmien ohella sukupuolittuneimpia. Isiä kuvaillaan väsyneiksi hyvin harvoin (vain kahdeksan isän kerrottiin olevan väsynyt, kun äideistä 89 kerrottiin väsyneen). Yhtäältä suuret erot väsymyskuvauksissa voivat liittyä siihen, että isiä ylipäänsä kuvaillaan dokumenteissa vähän äiteihin verrattuna. Toisaalta väsynyt, lapsista päävastuun ottava äiti on kulttuurisesta kuvastosta tuttu hahmo (ks. Jokinen 1996; Berg 2008; Kuronen & Hokkanen 2008) yhtäläillä kuin työssäkäyvä, perheen taloudesta vastaava isäkin.

Äitiyden painottuminen teksteissä ei johdu ainoastaan yksinhuoltajaäitien määrästä (ks. Taulukko 6). Äideistä kerrotaan enemmän ja laajemmin kuin isistä. Tämä toistuu kaikkien muiden ongelmakategorioiden paitsi väkivallan yhteydessä. Äitien väkivallasta kerrotaan 41 tapauksessa, mutta isien kerrotaan olevan väkivaltaisia 81 tapauksessa. Äitien väkivallan kerrotaan kohdistuneen yleisimmin lapsiin, kun taas isien kerrotaan olevan väkivaltaisia joko pelkästään äitiä tai äitiä ja lapsia kohtaan (ks. luku 5).

Äideistä kerrotaan asiakirjoissa usein suhteessa isän ongelmiin siten, että äidin puutteellisuus vanhempana yhdistyy kyvyttömyyteen estää isän toimintaa. Näin tapahtuu erityisesti isän tekemästä väkivallasta tai päihteidenkäytöstä kerrottaessa.

Äiti ei ole kyennyt suojaamaan lasta fyysiseltä väkivallalta ja sen vuoksi lapsi on joutunut toistuvasti fyysisen väkivallan kohteeksi sekä altistunut jatkuvaan fyysisen väkivallan uhkaan.

(Ote 1. Huostaanottohakemus.)

Isän päihteidenkäyttö ja äidin kykenemättömyys suojata lapsia päihteidenkäytön vaikutuksilta vaarantavat vakavasti lasten kasvua ja kehitystä.

(Ote 2. Huostaanottohakemus.)

Kyvyttömyys vanhemmuuteen on yleisin tapa kuvata äitejä. Kuten esimerkeistä käy ilmi, se ei kuitenkaan aina liity äitien omaan toimintaan. Äitien nähdään epäonnistuneen myös isien toimiessa lapselle vahingollisin tavoin. Ensimmäisessä, väkivaltaa kuvailevassa esimerkissä ei tosin mainita isää väkivallan tekijänä. Äidin ei kuitenkaan kuvailla tekevän väkivaltaa vaan kerrotaan nimenomaan äidin epäonnistuneen lasten suojaamisessa väkivallalta.

Äitien puutteellinen vanhemmuus määrittyy myös suhteessa lapsen toimintaan. Jos lapsella on käytösongelmia tai vaikeuksia koulunkäynnissä, äidin vanhemmuuden nähdään epäonnistuneen.

Lapsen äiti ei riittämättömän vanhemmuuden vuoksi ole kyennyt asettamaan lapselle hänen ikätasonsa mukaisia rajoja eikä turvaamaan lapsen koulunkäyntiä.

(Ote 3. Oikeuden perustelu)

Äitien kyvyttömyys tai riittämättömyys ei siis välttämättä liity pelkästään äitien omaan toimintaan vaan heidän läheistensä, kuten lasten isien tai lasten toimintaan. On esitetty, että sosiaalityössä naiset päätyvät asiakkaiksi läheistensä kautta. Naiset ovat siis usein ongelmaisten miesten kumppaneita tai vaikeuksissa olevien lasten äitejä (Kuronen ym. 2004, 6–7). Juuri tässä suhteessa sukupuolet näyttävät aineistossa eroavan toisistaan. Isiä ei nimittäin vastuuteta tai arvioida suhteessa äitien tai lasten ongelmalliseen toimintaan. Äitiyden erityispiirre on, että se muodostuu usein suhteessa muihin hoivattaviin.

Silloin kun äitejä arvioidaan heidän omien ongelmiansa kautta, nousevat toisenlaiset ongelmakategoriat esiin. Äitien kerrotaan muun muassa kieltäytyneen tuesta tai kuvaillaan kykenemättöminä sitoutumaan tukipalveluihin.

Myöskään lapsen äiti ei omien päihde- ja mielenterveysongelmiensa vuoksi ole tällä hetkellä kykenevä ottamaan vastuuta lapsen kasvatuksesta ja huolenpidosta.

(Ote 4. Oikeuden perustelu)

Yksinhuoltajaäiti on tuonut esille uupumustaan useita kertoja ja kertonut alkoholinkäytöstään. Sosiaalityöntekijöiden mielestä äidin alkoholin kertakäyttömäärä ylittää suurkulutuksen rajan. Äiti ei ole suostunut hänelle esitettyihin alkoholinkäytön eikä mahdollisen masennuksen tai uupumuksen fyysisten syiden tutkimuksiin.

(Ote 5. Huostaanottohakemus)

Äiti on toivonut useaan otteeseen pääsevänsä tiiviiseen laitospäihdekuntoutusjaksoon, mutta hän ei ole kyennyt sitoutumaan sitä edeltävään päihdepuolen avotyöskentelyyn (...) Äiti käyttää tällä hetkellä huumeita säännöllisesti.

(Ote 6. Huostaanottohakemus)

Niin äitien kuin isienkin ongelmia kuvataan aineistossa esimerkkien kaltaisilla tavoilla. Äitien epäonnistumista lasten hoidossa tai kasvatuksessa selitetään heidän omilla ongelmillaan tai tuesta tai tutkimuksista kieltäytymisellä. Äideillä kerrotaan olevan päihde-, huume- ja mielenterveysongelmia kuten isilläkin. Äideistä ja isistä kertomisen eroavaisuudet tulevatkin esiin selvimmin, kun heitä molempia kuvaillaan.

Äiti ei pyrkimyksistään ja halustaan huolimatta ole kyennyt riittävällä tavalla asettamaan lapselle rajoja ja turvaamaan tilannetta siten, että tämä olisi pysynyt erossa kehityksensä kannalta haitallisesta ystäväpiiristä ja sen mukanaan tuomasta epäsosiaalisesta toiminnasta. Myöskään lapsen isä ei lähinnä omien ongelmiensa vuoksi ole kyennyt ottamaan vastuuta lapsen kasvatuksesta ja huolenpidosta.

(Ote 7. Oikeuden perustelu)

Äitien toiminta liitetään läheisemmin lapsen esimerkiksi huolenpidon epäonnistumisen tai käyttäytymisen haasteisiin liittyen. Äideistä kerrotaan laajemmin ja eritellysti, kun taas isistä usein mainitaan vain kykenemättömyys vastuuseen. Kuten myös Hautanen (2005) väkivallan sukupuolittuneisuuden tarkastelun yhteydessä toteaa, äitiys määrittyy suhteessa lapseen, mutta isyys liittyy usein lähinnä isän omiin

ongelmiin. Ongelmainen äiti voidaan nähdä äitinä, mutta ongelmainen isä nähdään pikemminkin ongelmaisena miehenä.

4.3 Isyys

Isyyden rakentumisen erityispiirteet ovat erottamattomat äitiyden erityispiirteistä, kuten jo äitiyttä käsitellessäni huomasin. Sekä isiä että äitejä voidaan kuvailla omien ongelmiansa kautta, mutta äitejä kuvaillaan myös suhteessa isän ongelmiin. Tarkastelen seuraavaksi eritellysti isyydestä kertomisen tapoja.

Yleisin isiin liitetty ongelma on väkivaltaisuus, jota kuvaillaan 81 isän kohdalla, joka on 36 prosenttia kaikista isiin liitettyistä ongelmakategorioista. Isien kuvaillaan myös usein käyttävän päihteitä. Muista kategorioista, kuten kyvyttömyydestä, avoimuuden tuesta kieltäytymisestä, mielenterveysongelmista ja väsymyksestä kertominen on isien kohdalla verrattain harvinaista. Erityisesti isien väsymystä kuvaillaan harvoin, vaikka äitien väsymyksestä kertominen on yleistä.

Isistä mainitaan dokumenteissa usein vain ohimennen todeten, ettei isä pysty hoitamaan lapsia. Isien vaikeuksia tai suhdetta lapsiin ei useinkaan kuvailla eritellen.

Lapsella on ollut erilaisia käyttäytymisen ongelmia ja hän tarvitsisi erityisvaikeuksiensa vuoksi selkeää päiväjärjestystä ja ohjausta, joita äiti ei sairautensa vuoksi kykene tarjoamaan. Lapsen isä ei ole voinut ottaa vastuuta lapsen hoidosta ja kasvatuksesta.

(Ote 8. Huostaanottohakemus)

Lapsen äiti ei pyrkimyksistään ja halustaan huolimatta ole kyennyt riittävällä tavalla asettamaan lapselle rajoja ja turvaamaan lapsen tilannetta siten, että tämä olisi pysynyt erossa kehityksensä kannalta haitallisesta ystäväpiiristä ja sen mukanaan tuomasta epäsosiaalisesta toiminnasta. Myöskään isä ei lähinnä omien ongelmiansa vuoksi pysty hoitamaan lasta.

(Ote 9. Huostaanottohakemus)

Äiti ei ole ollut vanhempana henkisesti läsnä lapsen hoidossa eikä isä käytännössä pysty hoitamaan lasta kokoaikaisesti.

(Ote 10. Huostaanottohakemus)

Esimerkeissä isien kyvyttömyyttä lapsen kasvatukseen ei perustella. Kahdessa jälkimmäisessä esimerkissä äideistä kerrotaan suhteessa lapseen (vanhemmuuden epäonnistumista kuvaillen), kun taas isistä mainitaan vain ohimennen. Tällainen kuvailutapa on hallitseva aineistossa. Isien haluttomuutta tai kykenemättömyyttä vanhemmuuteen ei tarvinnut perustella samalla tavoin kuin äitien. Kuten esimerkeistä käy ilmi, isä ei vain *pysy*.

Toisaalta muunlaisia kuvauksiakin löytyy aineistosta. Erään yksinhuoltajaisän tapauksessa äidistä kerrotaan ohimennen, mutta isän vanhemmuutta kuvaillaan laajasti.

Äiti ei ole sen jälkeen kun lapset muuttivat isänsä kanssa [paikkakunnalle] ollut paljoakaan mukana lasten elämässä. Isä on yrittänyt huolehtia lapsista ja hakenut perheelle apua muun muassa perhekuntoutusjaksoilla ja perheen tilanne on ajoittain parantunutkin. Yksinhuoltajan elämä kolmen pienen lapsen kanssa on haasteellista kenelle tahansa ja erityisen haasteellista se on ollut isälle, joka on samalla joutunut ponnistelemaan päihde- ja mielenterveysongelmiensa kanssa ilman, että hänellä on ollut tukena läheisiä ihmisiä.

(Ote 11. Oikeuden perustelu)

Poissaolevan äidin kuvailu esimerkissä on hyvin samantapaista kuin isien kuvailu suuressa osassa aineistoa. Syitä äidin poissaoloon ei eritellä, siitä vain todetaan. Tapa, jolla isästä kerrotaan, on kuitenkin sukupuolen näkökulmasta mielenkiintoinen. Vanhempien epäonnistumista nimittäin pyritään selittämään asiakirjoissa vain harvoin. Jos vanhemmuudesta lausutaan epäonnistumisen syitä eritellen, on yleensä kyse vanhemmista, joiden lapsi oireilee vakavasti ja ensisijainen syy huostaanottoon on lapsen oma käytös. Esimerkissä isän vanhemmuudessaan epäonnistumista selitetään kuitenkin ymmärtäen (*yksinhuoltajan elämä kolmen pienen lapsen kanssa on haasteellista kenelle tahansa*). Miksi sitten juuri isiä pyritään dokumenteissa ymmärtämään? Useat tutkijat ovat tuoneet esille, kuinka perheammattilaiset kutsuvat isiä uudella tavalla mukaan vanhemmuuteen (ks. Eräranta 2007; Vuori 2001; Vuori 2004; Nätkin & Vuori 2007; Aalto 2012). Vaikka äitiyden ensisijaisuus näyttäytyy edelleen vahvana, uusi isyyskeskustelu saattaa johtaa siihen, että isiä kuvaillaan ammattilaisteksteissä useammin ja laajemmin kuin äitejä. Kokonaisuudessaan tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa huostaanottodokumenteissa. Äitejä kuvaillaan huomattavasti isiä runsaammin. Esimerkkitekstin kaltaisissa yksittäistapauksissa isyyttä saatetaan kuitenkin korostaa ja erityisesti pyrkiä ymmärtämään isien

epäonnistumista tai esittämään isät positiivisessa valossa. Isiltä ei myöskään odoteta samankaltaista omistautumista kuin äideiltä.

Isän ei ole mahdollista omistautua vain lapsen hoitamiseen eikä sitä voida häneltä odottaakaan. Äiti on ollut psykiatrisessa osastohoidossa xx vuotta ja näistä viimeisimpänä vuonna, jolloin kotilomia ei ole ollut hän ei ole osallistunut lapsen hoitoon lainkaan.

(Ote 12. Huostaanottohakemus)

Esimerkissä toistuu aiemman esimerkin kaltainen isien vanhemmuuden puutteellisuuksien ymmärtäminen. Myös isien työkiireitä kuvataan syynä vanhemmuuden epäonnistumiseen. Seuraava ote kuvaa yksinhuoltajaisää.

Isä kokee voimattomuutta pojan suhteen ja on ilmoittanut, ettei tiedä, mitä pojan kanssa tekisi. Isä on yksityisyrittäjä, kiireinen töiden vuosi ja paljon poissa kotoa. Isä ei ole osallistunut työkiireiden vuoksi suureen osaan lapsen asioissa koulussa ja sosiaalitoimessa pidettäviin palavereihin.

(Ote 13. Huostaanottohakemus)

Esimerkkitekstissä viitataan isän voimattomuuteen. Voimattomuuteen, uupumukseen tai väsymykseen viittaaminen on isien kohdalla hyvin harvinaista (vain 8 isää aineistossa kuvaillaan väsyneiksi, ks. taulukko 5, josta laskettu lukumäärä). Sen sijaan, että isän kuvailtaisiin ”vain” jättäneen palaveria väliin tai olevan poissa kotoa, hänen kerrotaan tekevän näin *työkiireiden vuoksi*. Isän toiminnalle siis annetaan selitys, joka oikeuttaa poissaolon (ks. Juhila 2012a). Tämä, toimeentulon hankkimiseen keskittyvä, isyys ei myöskään osu suoranaisesti ”huonon” isän kategoriaan, sillä isien tehtäväkenttänä nähdään edelleen juuri toimeentulon hankkiminen (ks. Vuori 2004; Lammi-Taskula 2007).

Vaikka isistä kerrotaan osittain eri tavoin kuin äideistä, dokumenteista löytyi myös kuvauksia, joissa isien kyvyttömyys liitetään lapsen tai lapsen ongelmiin vastaamiseen. Myös seuraava esimerkki kuvaa yksinhuoltajaisää.

Selvityksestä ilmenee, että lapsen rajattomuuden ja omaehtoisuuden taustalla on hänen kokemansa traumatisoivat elämäntapahtumat ja masennusoireinen käytöshäiriö. Lapsen isä on ollut kykenemätön näissä oloissa asettamaan lapselle turvallisia rajoja ja antamaan huolenpitoa.

(Ote 14. Oikeuden perustelu)

Isän kyvyttömyys rakennetaan esimerkissä suhteessa lapseen hyvin samankaltaisesti kuin äitien kohdalla tehdään. Kuvausten sukupuolittuneisuudessa ei siis ole kysymys siitä, ettei isistä voitaisi nykyisten kulttuuristen diskurssien puitteissa kertoa samalla tavoin lapsista vastuullisina kuin äideistä, vaan pikemminkin siitä, että isistä kerrotaan vastuullisina huomattavasti harvemmin kuin äideistä.

Isyyys rakentuu huostaanottodokumenteissa ja oikeuden perusteluissa eri tavoin kuin äitiys. Eroavaisuudet eivät tule esille siinä, mitä voidaan sanoa, vaan pikemminkin siinä, että isistä kerrotaan vain harvoin (ks. taulukko 5) ja kerronta on usein pitkälle isien vaikeuksia ymmärtävää tai selittämällä oikeuttavaa. Erityisen harvinaista on kuvailla isän suhdetta lapseen. Isyydestä kertomisen erityispiirteet muotoutuvat myös suhteessa äitiyteen. Äitien epäonnistumisena saatetaan nähdä isän käyttäytymisen rajoittamisessa epäonnistuminen, mutta isille ei teksteissä aseteta vastuuta äitien käyttäytymisestä. Isyyden arviointi myös sivuutetaan usein huostaanottohakemuksissa ja oikeuden perusteluissa. Pääasiallisista erottelemistani syyperusteista isistä kerrottiin 224 ongelman yhteydessä, kun taas äideistä kerrottiin 506 kertaa. Isistä kerrottiin siis yli puolet harvemmin kuin äideistä.

4.4 Sukupuolen ohittaminen

Dokumentit sisältävät myös runsaasti kerrontaa tapahtumista tekijättömillä ilmauksilla, kuten *perheväkivaltaa* tai *alkoholinkäyttöä*. Yleisimmin sukupuoli ohitetaan silloin, kun kerrotaan väkivallasta. Väkivaltakuvauksista kolmasosassa jätetään tekijä mainitsematta. Myös vanhempien kykenemättömyydestä vanhemmuuteen ja alkoholinkäytöstä kerrotaan usein erittelemättä vanhempia isiksi tai äideiksi. Vanhemmista yksikkönä kerrotaan hyvin samankaltaisin tavoin kuin äideistä ja isistä erikseen.

Kasvuolosuhteisiin liittyvinä tekijöinä, jotka uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen kehitystä ja terveyttä, hakija on esittänyt, että lapsen vanhemmat eivät ole kyenneet asettamaan lapselle rajoja ja ovat ilmaisseet sosiaalitoimelle tarvitsevansa apua lapsen kasvatuksessa ja ikätasoa vastaavien rajojen asettamisessa.

(Ote 15. Huostaanottohakemus)

Sukupuolineutraali kerrontatapa muodostaa vanhemmista yhden toimijan, jota arvioidaan kokonaisuutena. Monissa tapauksissa tällainen kerrontatapa onkin looginen, varsinkin, jos molemmat vanhemmat ovat asioineet sosiaalityön kanssa esittäen samanlaisia huolenaiheita. Esimerkkitekstissä huostaanoton pääasiallinen peruste oli nuoren toiminta. Ongelmaisten nuorten perheistä kerrottiin usein sukupuolineutraalisti. Myös päihteidenkäytöstä kerrottaessa vanhemmat esiintyivät usein yhtenä toimijana.

Vanhemmat ovat sallineet perheessä käyvien vieraiden käyttävän päihteitä lasten ollessa paikalla. Poliisi on käynyt perheessä useita kertoja kotihälytystilanteissa, joihin on liittynyt lähes poikkeuksetta aikuisten ongelmallinen päihteidenkäyttö. Kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lasten terveyttä ja kehitystä.

(Ote 16. Huostaanottohakemus)

Molemmilla vanhemmilla on ollut mielenterveydellisiä ongelmia, masennusta ja väsymystä. He ovat monta kertaa ottaneet yhteyttä sosiaalitoimeen ja kertoneet, etteivät jaksaa arkea lasten kanssa. (...) Vanhempien päihteiden käyttöön, väsymykseen, lyhytjännitteisyyteen, aggressiivisuuteen ja psyykkiseen epävakauteen ei ole pystytty vaikuttamaan avohuollon tukitoimin.

(Ote 17. Huostaanottohakemus)

Vaikka kerronta vanhemmista yksikkönä korostaa molempien vanhempien vastuuta lapsesta, voivat vanhempien erilliset ongelmat tai vahvuudet jäädä erittelemättä. Tätä sukupuolen ohittavaa perhekeskeistä ymmärrystä ja tiedon tuottamisen tapaa on kritisoitu erityisesti väkivallan käsittelyn yhteydessä (ks. Eriksson 2003; Nyqvist 2004; Keskinen 2005a), mutta ilmiön voi ulottaa myös muihin lasta vaarantaviin tekijöihin. Sukupuolten tasa-arvoisuuden diskurssi on vahva Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, ja myös tämä tasa-arvon ideaali voi

johtaa vanhemmuuden haasteiden kuvailuun jopa näennäisesti sukupuolineutraaleina (ks. Magnusson ym. 2008; Annfelt 2008). Seuraavassa esimerkissä vanhempia kuvaillaan erittelemättä ongelmia äitiyden ja isyyden suhteen.

Vanhempien väliset ristiriidat, erilaiset käsitykset kasvatusasioissa ja elämänolosuhteiden vaihtelevuus ovat vaikuttaneet vanhempien kykyyn asettaa rajoja lapsilleen. Nämä tekijät uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä.

(Ote 18. Huostaanottohakemus)

Esimerkkitekstissä mainitaan vanhempien väliset ristiriidat sekä erilaiset käsitykset kasvatusasioissa, joita ei avata tai kuvailla laajemmin. Yhtäältä sukupuolineutraali tai muutoin epäselvä kuvaustapa voi olla ominaista oikeutta varten laadittavalle viranomaistekstille. Sosiaalityön dokumentointia tutkinut Aino Kääriäinen (2003, 78) toteaa, että juuri huostaanottopäätöksissä kuvailu on yleistävää ja jää usein kauaksi työn keskiöstä eli konkreettisesta vanhempien ja lasten kanssa tehdystä työstä. Tosin myös sukupuolineutraalin kuvaustavan yhteydessä voidaan kertoa tapahtumista yksityiskohtaisesti, kuten seuraavassa esimerkissä.

Vanhemmat ovat eristäneet lapsen ympäristöstään, sukulaisistaan ja ikätason mukaisista vuorovaikutussuhteista, joka tulee ilmi muun muassa siinä, että lapsi on tavannut toisia lapsia vain kaupassakäynnin aikana leikkipuistossa pari kertaa viikossa ja siinä, ettei lapsi ole ollut esikoulussa, lasten kerhoissa tai harrastuksissa.

(Ote 19. Huostaanottohakemus)

Esimerkkitapauksen vanhemmat eivät olleet suostuneet juuri minkäänlaiseen yhteistyöhön sosiaalityöntekijöiden kanssa, joten huostaanottohakemusta laatineilla työntekijöillä ei todennäköisesti ollut tietoa äitiyden ja isyyden erityiskysymyksistä. Sukupuolta ja sosiaalityötä analysoineet tutkijat toteavat, että ”perheen tai vanhemmuuden näennäisen sukupuolineutraali viitekehys häivyttää sukupuoli- ja sukupolvierityiset ongelmat ja puuttumisen tarpeet” (Kuronen ym. 2004, 7). Aineiston sukupuolen ohittava kerronta voikin pitää sisällään runsaasti sukupuolierityisiä ongelmia, jotka kuitenkin esitetään sukupuolineutraalissa kehyksessä.

4.5 Yhteenveto

Kysyin tässä luvussa aineistoltani, millaista vanhemmuutta erilaiset sukupuoliin liitetyt ongelmat rakentavat. Analysoin ensimmäisessä vaiheessa sukupuoliin liitettyjä ongelmakategorioita. Sain selville, että äitejä kuvataan huomattavasti isiä useammin ja laajemmin. Isistä kerrottiin 224 ongelman yhteydessä huostaanottohakemuksissa ja/tai oikeuden perusteluissa, kun taas äideistä kerrottiin 506 kertaa. Äitejä kuvailtiin laajemmin myös ydinperheissä, joissa sekä isä että äiti asuivat lapsen kanssa. Äiteihin keskittyminen ei siis liittynyt pelkästään siihen, että äidit toimivat useammin lapsen lähivanhempina. Vanhemmuudesta kerrottiin sukupuolineutraalisti erityisesti ydinperheitä kuvailtaessa, jolloin isyyskuvaukset olivat vieläkin harvinaisempia kuin koko aineistossa. Havaittiin myös, että vanhempien tekemää väkivaltaa kuvailtiin kaikista ongelmista useimmin sukupuolineutraalisti. Äitien kohdalla kuvailtiin eniten kyvyttömyyttä ja riittämättömyyttä. Yleisimpänä isien ongelmana kerrottiin väkivaltaisuudesta.

Tarkastelin myös äitiydestä ja isyydestä kertomisen erityispiirteitä tekstien kautta. Äitejä saatettiin kuvailla suhteessa isän ongelmiin tai jopa nähdä nimenomaan isän käyttäytyminen äidin epäonnistumisena. Tämä oli selkein tekstien tasolla ilmenevä eroavaisuus äitiyden ja isyyden kuvauksissa, sillä isiä ei kuvailtu epäonnistuneina vanhempina äitien ongelmien vuoksi tai äitiin liittyen liittyen lainkaan. Äideistä myös kerrottiin useammin suhteessa lapsiin, kun taas isän osuus sivuutettiin monissa teksteissä. Tämä tuli esille erityisesti dokumenteissa, joissa kuvailtiin sekä äitejä että isiä. Tuolloin äidin epäonnistumista tai kykenemättömyyttä lapsen hoivaan voitiin pohtia laajastikin, mutta isän osalta saatettiin mainita vain lyhyesti isän olevan hoivaan kyvytön tai sen olevan isälle mahdotonta. Isä ei arvioiden mukaan *pystynyt* hoivaan. Silloin kun äideistä mainittiin aineistossa lyhyesti, myös isän vanhemmuudessaan epäonnistumista kuitenkin pyrittiin ymmärtämään ja hänen heikkouksiaan selittämään. Isiltä ei odotettu samanlaista omistautumista kuin äideiltä ja siten isien epäonnistuminen vanhemmuudessa asettui helpommin ymmärrettäväksi kuin äitien.

Myös sukupuolineutraali kerrontatapa oli teksteissä yleinen. Siinä vanhemmista muodostui yksi toimija, jota arvioitiin kokonaisuutena. Sukupuolineutraalia kerrontaa esiintyi erityisesti ongelmaisten nuorten perheistä tai vanhempien väkivaltaisuudesta tai päihdeongelmista kerrottaessa. Yhtäältä sukupuolineutraali kerronta ”vanhemmat” -sanaa käyttäen saattoi monissa tapauksissa olla perusteltua, jos haluttiin ensinnäkin korostaa molempien vanhempien vastuuta lapsesta tai, jos

vanhemmat olivat tuoneet esille hyvin samankaltaisia huolenaiheita. Toisaalta monissa tutkimuksissa on esitetty, että kuvailemalla ”vanhempia” tai ”perhettä” yksikkönä, sukupuolittuneet ongelmat, kuten myös vanhemmuuden vahvuusalueet, jäävät erittelemättä. Esimerkiksi Johanna Hurtig (2003) on todennut, että epämääräinen puhe saattaa liittyä lastensuojelun työntekijöiden kielenkäyttöön. Työntekijät voivat kuvata esimerkiksi alkoholiongelmia tai riitelyä kertomatta kenellä ongelma esiintyy ja millainen se on. Tämä taas saattaa Hurtigin mukaan johtaa siihen, että perheenjäsenten kokemusten erilaisuus mitätöityy. Kristiina Berg (2008, 67) on tehnyt saman havainnon perheammattilaisten äitiyteen liittyvissä puhetoissa. Bergin mukaan puhe ”vanhemmuuden tukemisesta” häivyttää usein näkyvistä sen, että kyse on äidin tukemisesta.

Vaikka perhekeskustelussa on yhteiskunnallisella tasolla tapahtunut liikahduksia isien vastuun suuntaan (Vuori 2001; Vuori 2004; Eräranta 2007; Aalto 2012), näyttää aineiston määrällisen analyysin pohjalta vahvasti siltä, ettei isyyttä kuitenkaan perheammattilaisten teksteissä painoteta. Isyys pysyy taka-alalla, kun pohditaan vanhemmuuden epäonnistumista ja lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Isistä kerrotaan lähinnä silloin, kun isät ovat joko väkivaltaisia tai päihdeongelmaisia. Isien suhdetta lapseen ei pohdita onnistumisen tai epäonnistumisen kautta, kuten äitien kohdalla tehdään.

Tämän luvun keskeisimmät tulokset voi liittää myös sukupuolistuneeseen toimijuuden määrittelyyn. Kuten Ronkainen (2006, 532) toteaa, toimijuuden määrittelmien kautta jaetut oikeudet ja vapaudet vastuusta eivät aina tapahdu tasapuolisesti tai perustellusti. Huostaanottodokumenteissa kuvattu toimijuus olettaa äidit vastuullisiksi lapsista ja joko ohittaa isät tai määrittelee isyydelle perheestä ulkopuolisen paikan. Isästä hoivaajana voidaan kertoa laajemminkin, mutta tällöin isän puutteellisuuksia pyritään ymmärtämään ja isyyttä itsessään ei tuomita epäonnistuneeksi, vaikka isän ei nähtäisi olevan lapselle tarpeeksi läsnä. Tämä – kenties asiakastyössä joskus hyödyllinenkin – tuomitsemisen puuttuminen on kuitenkin vahvasti kontrastissa siihen, kuinka äideistä kerrotaan. Äitien toimijuuden paikka on varsin rajattu. Lapsesta etäinen äiti ei saa osakseen ymmärrystä vaan tuomion.

Havainto äitien vastuun korostumisesta lastensuojelutyössä ei ole uusi. Niin sosiaalityön kuin perheenkin tutkijat ovat huomanneet äidin päätyvän vastuuseen silloin, kun perheen asiat eivät sujukaan hyvin (ks. Kuronen ym. 2004; Reich 2005). Jaetun vanhemmuuden ideaali näyttää murtuvan näissä perheen ääritilanteissa, joissa on löydettävä joku kantamaan vastuuta lapsen hyvinvoinnista tai vastuutettava

ainakin yhtä vanhempaa lapsen pahoinvoinnista tai laiminlyönneistä kasvatuksessa. Tällöin äiti on se vanhempi, jonka toimiin tai toimimattomuuteen keskitytään.

Tutkijat ovat jo pitkään kiinnittäneet huomiota siihen, että yhtäältä ongelmainen mies määrittyy harvoin isäksi, kun toisaalta nainen pysyy äitinä, vaikka hänet nähtäisiinkin ongelmaisena (Hautanen 2005; Keskinen 2005b). Se, millaisten ongelmien yhteydessä äitiys ja isyys nostetaan keskusteluun tai muodostetaan ongelmaksi, suuntaa tulkintoja lapsen ahdingon tai oireilun syistä (Berg 2008, 67). Ongelmatulkinnat myös suuntaavat sitä, ketä pyritään tukemaan ja miten.

5 Väkivaltaiset isät ja äidit

Tarkastelen tässä luvussa, miten vanhempien tekemää väkivaltaa huostaanottopäätöksissä selitetään, tuodaan esille tai ohitetaan. Väkivalta on yksi yleisimmin mainittuja ongelmia perheissä, kuten edellisessä luvussa erittelin. Juuri väkivaltakerronnassa tiivistyvät kysymykset sukupuolesta, vastuusta ja toimijuuden mahdollisuuksista. Väkivallasta kerrottiin lisäksi kaikista ongelmista eniten siten, että tekijän ja uhrin sukupuoli ohitettiin. Tuo epämääräinen kerronta kiinnitti ensimmäisen vaiheen analyysissä huomioni ja halusin tarkastella väkivaltakerronnan muotoutumista tarkemmin. Tässä luvussa syvennyn siihen, mitä tämä sukupuolineutraalius sisältää. Onko kerronta sukupuoletonta vai piiloisesti sukupuolistavaa? Tarkastelen myös, miten sukupuoli sekä muut perheiden väliset ja sisäiset eroavaisuudet toimivat kuvauksissa.

Vanhempien tekemän väkivallan vaikutuksia lapsiin on tutkittu runsaasti. Väkivallan on todettu vaikuttavan lähes aina lapsiin, vaikka se tapahtuisi niin sanotusti aikuisten välillä (Humphreys 2006; Holt ym. 2008; Hautanen 2010, 43). Vanhempien – erityisesti toisilleen – tekemän väkivallan merkitystä ja käsittelyä lastensuojelussa on kuitenkin tutkittu Suomessa vain vähän ja tutkimukset ovat perustuneet suhteellisen pieniin aineistoihin tai vain tiettyihin käytäntöihin (ks. Pösö 1995; Paavilainen & Pösö 2003; Forsberg & Pösö 2004). Sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden puuttumista väkivaltaan on tutkittu yleisesti paikantamatta aihetta kuitenkaan erityisesti lastensuojeluun (Perttu 1998; Nyqvist 2001). Väkivaltakysymys on lisäksi usein mukana yhtenä ongelmaluokituksena lastensuojelulapsista tehdyissä selvityksissä, mutta se esitetään yleensä hämäränä sukupuolettomana ongelmana, kuten ”perheväkivaltana” tai ”vanhempien välisenä väkivaltana” (Myllärniemi 2006; Heino 2007). Suvi Ronkainen (1998, 20) on kutsunut tätä erilaisissa selvityksissä esiintyvää sukupuoletonta väkivallan kuvaamistapaa sukupuolisokeudeksi.

Johanna Korpisen (2008) mukaan ennustamattomuus ja määrittelyn vaikeudet kuuluvat lastensuojeluun. Perheiden tilanteiden muuttuessa myös ongelmanmäärittelyt muuttuvat ja saavat uusia merkityksiä. Lastensuojelun asiakirjat kertovat Korpisen mukaan vain vähän lastensuojelutyön tarkoitusperistä tai

ongelmanmäärittelyjen erimielisyyksistä työntekijöiden ja asiakkaiden välillä. Aino Kääriäinen (2003, 20) taas toteaa, että asiakirjat eivät välttämättä kerro koko tarinaa eletystä elämästä, mutta ne kertovat siitä, mitä esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat pitäneet tärkeänä työnsä tekemisen kannalta. Kun tutkin väkivaltapuhetta lastensuojelun asiakirjoissa, tutkin siten sosiaalityön sekä hallinto-oikeuksien käsityksiä siitä, mikä on lapselle vaaraksi ja mikä ei. Nämä käsitykset ovat yhteydessä yhteiskunnassa yleisesti esiintyviin perhekäsityksistä ja perheisiin liitettyihin huoliin sekä niiden kautta rakentuneisiin väkivaltaymmärryksiin (Vuori 2001; Hautanen 2005; Keskinen 2005a; Nätkin & Vuori 2007, 18–23).

Väkivallan tutkimuksessa on vahva feministisen traditio, josta olen saanut työkaluja analyysiini. Suhteutan aineiston väkivaltakerrontaa aiempiin perheissä esiintyvää väkivaltaa käsitteleviin tutkimuksiin ja tuon siten lisätietoa suomalaiselle väkivaltatutkimuksen kentälle. Luvun aineisto koostuu sellaisista huostaanottopäätöksistä, joissa kuvataan vanhempien tekemää väkivaltaa⁴⁷. Aineistossa oli lisäksi tapauksia, joissa vain lasten kerrottiin tehneen väkivaltaa, mutta tarkastelen tässä lasten väkivaltaisuutta ainoastaan tilanteissa, joissa myös vanhempien kerrotaan tehneen väkivaltaa.

Tutkin väkivaltapuhetta sukupuolistuneen väkivallan viitekehyksestä käsin. Sukupuolistuneella väkivallalla tarkoitan ymmärrystä siitä, että sukupuoli liittyy niin väkivallan ilmenemisen tapoihin kuin väkivaltaan liitettyihin merkityksiin, asenteisiin ja selitystapoihin (Ronkainen & Näre 2008, 21–22; Keskinen 2005a; 2010). Ymmärrykset väkivallan ja sukupuolen suhteesta vaikuttavat yhteiskunnallisiin ratkaisuihin kuten lainsäädäntöön ja auttamistyöhön (Hautanen 2010, 37). Käytännössä esimerkiksi aineistoni perheiden asioista tehdyt kirjaukset ovat vaikuttamassa haettaessa huostaanoton purkua tai asioitaessa toisen lapsen kanssa lastensuojelussa ja jopa silloin, jos lapset itse ovat vuosien päästä vanhempina tekemisissä lastensuojelun kanssa.

Sukupuolen ja väkivallan yhdistävä tutkimus on käynnistynyt Suomessa 1990-luvulla ja laajentunut vasta 2000-luvulle tultaessa (Ronkainen & Näre 2008). Suvi

⁴⁷ Olen käyttänyt samaa aineistoa artikkelissa ”Vanhempien tekemä väkivalta huostaanottoasiakirjoissa” (Hiitola 2011). Tuolloin keskityin ensisijaisesti diskursseihin, jotka kuvailivat vanhempien välistä väkivaltaa. Tässä luvussa olen syventänyt analyysiani koskemaan laajemmin myös puhetta lasten uhriutumuksesta sekä kuvauksia, joissa väkivalta liitetään perheen ”kulttuuriin”. Artikkelissa tarkastelin vain kahta dokumenttien osaa, huostaanottohakemuksia ja oikeuden perusteluita. Väkivaltamainintoja löytyi tuolloin 86 dokumentista. Tässä luvussa tarkastelen kaikkia dokumenttien osia, jolloin väkivaltakerrontaa löytyi 88 dokumentista.

Keskinen (2005a, 15) hahmottaa tämän myöhäisen heräämisen myös mahdollisuutena etsiä uusia lähestymistapoja yhdistämällä viimeaikaista feminististä teoreettista keskustelua varhaisempiin feministisen väkivaltatutkimuksen näkemyksiin. Keskinen kehitti väitöstutkimuksessaan erityistä ”erojen näkökulmaa sukupuolistuneeseen väkivaltaan” käyttäen väkivallan analysoimisessa intersektionaalisuuden lähtökohdan ajatusta eroavaisuuksista. Keskinen on tuoreemmissa julkaisuissaan kehittänyt intersektionaalisuuden näkökulmaa eteenpäin (Keskinen 2011; 2012; 2014).

Intersektionaalinen lähtökohta on keskeinen myös tässä tutkimuksessa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että sukupuolen nähdään liittyvän muihin keskeisiin perheiden välisiin ja sisäisiin eroavaisuuksiin, joita teksteissä tuotetaan. Tämän tutkimuksen aineistossa nuo eroavaisuudet liittyvät ensisijaisesti yhteiskuntaluokkaan ja etnisyyteen. Yhteiskuntaluokkaan liittyvät kysymykset väkivaltaa käsiteltäessä kiteytyvät ajatukseen moniongelma-perheestä (ks. Yesilova 2009, 177–200). Perhe tulee tuolloin tulkituksi monin tavoin huono-osaisena ja väkivalta esiintyy vain yhtenä pienenä osana ongelmakimppua.

Etnisyyden kysymykset konkretisoituvat kulttuuristavassa väkivaltapuheessa (Keskinen 2011). Tuolloin väkivalta nähdään seurauksena ”kulttuurista” ja perheen tilanne selitetään ensisijaisesti yhdenlaiseksi määritellyn kulttuurin kautta. Näin siis saatetaan kuvitella esimerkiksi maahan muuttanut perhe automaattisesti väkivaltaiseksi ja patriarkaaliseksi tai perheessä esiintyvän väkivallan voidaan ajatella johtuvan vain ”kulttuurista”. Molemmissa tapauksissa perheen tilanne yksinkertaistetaan ja pelkistetään ”kulttuuriin”, jonka ominaispiirteitä harvoin edes eritellään. Myös universalisoiva, kulttuurin ohittava, väkivaltapuhe saattaa peittää alleen väkivaltatilanteiden moninaisuutta. Tuolloin perheiden erityisiä tilanteita ei käsitellä ja väkivalta tulee tulkituksi valtaväestön kokemusten kautta. Intersektionaalisuus toimii analyysin apuna myös silloin, kun väkivaltaa käsitellään pääasiassa jonkin tietyn diskurssin kautta ja samalla ohitetaan väkivallan moninaisuus sekä mahdolliset useat uhrit ja tekijät. Näin voi tapahtua muun muassa silloin, kun väkivalta tulkitaan vahvasti vanhempien parisuhdeongelmana, vaikka väkivaltaa on kokenut myös lapsi (ks. Hiitola 2011).

Väkivaltamainintoja koskien vanhempien tekemää väkivaltaa löytyi 38 prosentista (88) aineiston päätöksiä. Analyysi perustuu näihin 88 päätökseen. Pohjustan analyysia erittelemällä aineiston sisältöä väkivallan tekijöiden ja kokijoiden kautta, jonka jälkeen tarkastelen väkivallalle teksteissä rakennettuja merkityksiä, eli erilaisia väkivaltaan liittyviä diskursseja, joita teksteissä käytetään. Tulkinta väkivallasta ohjaa

sitä, millaiseksi ongelmaksi väkivalta teksteissä määrittyy tai määrittykö se itsessään ongelmaksi lainkaan.

Käytän käsitettä perheissä esiintyvä väkivalta (ks. Keskinen 2014). Käsite kattaa monenlaiset teot ja tekijät ja kuvaa laajasti aineiston kautta piirtyvää kuvaa väkivallasta, joka ei pelkisty vain ydinperheiden sisälle tai ainoastaan vanhempien väkivaltaisuuteen. En valinnut käyttööni perheväkivalta -käsitettä, joka on ollut suomalaisessa väkivaltakeskustelussa vallitseva. Haluan näin erottautua väkivallan kapeasta tulkinnasta, jossa väkivalta näyttäytyy sukupuolineutraalina perheen sisäisenä häiriötilana (ks. Ronkainen 1998; Keskinen 2005a, 102–103). Käsite perheissä esiintyvä väkivalta sopii analyysiin, jossa huomioidaan väkivallan moninaisuus.

5.1 Väkivallan muodot

Väkivalta on yleinen ongelma huostaanottojen taustalla. Muun muassa huostaanottopäätösten oikeudellisia tulkintoja vuonna 2010 kerätystä aineistosta tarkastellut de Godzinsky (2012a) löysi väkivaltamainintoja 31 prosentista tapauksia. Vanhempien toimintaan liittyvistä huostaanottoperusteista väkivalta oli de Godzinskyn selvityksessä toiseksi yleisin huostaanoton syy alkoholinkäytön jälkeen. Muissa vastaaviin huostaanottoasiakirja-aineistoihin pohjautuvissa selvityksissä tai tutkimuksissa ei ole eritelty nimenomaan väkivaltaa omana kysymyksenään. Esimerkiksi Kati Kataja (2012, 81) laski yleisesti ”perheristiriitojen” esiintymistä dokumenteissa erittelemättä kuitenkaan, mitkä noista tapauksista liittyivät väkivaltaan. Kataja löysi mainintoja 71 huostaanottodokumentista, joka oli 40 prosenttia kaikista hänen tutkimista asiakirjoista. Tämän tutkimuksen aineiston päätöksistä 38 prosentissa kerrotaan huostaanoton taustalla olevan vanhempien tekemää väkivaltaa (n=88). Väkivalta-aineisto on eritelty uuden lastensuojelulain (417/2007) mukaisesti tehtyjen päätösten joukosta (n=214)⁴⁸. Esitän seuraavaksi,

⁴⁸ Luku poikkeaa hieman aiemmasta laajemmasta aineistosta erittelemistäni väkivaltakuvauksista. Tarkastellessani sekä uuden että vanhan lastensuojelulain mukaisesti tehtyjä huostaanottopäätöksiä, löysin väkivaltaa 43 prosentista tapauksista (Hiitola 2011). Uuden

kuinka väkivaltaa kuvattiin analysoimissani asiakirjoissa. Kiinnitän ensimmäisessä analyysivaiheessa huomioita siihen, kenen kerrottiin tehneen väkivaltaa ja keneen sen kerrottiin kohdistuneen. Tekijöiden ja uhrien erittelyn kautta pyrin avaamaan osaltaan kysymystä siitä, mitä ja miten väkivallasta kerrotaan.

Isien kerrottiin tehneen väkivaltaa äideille, koko perheelle tai lapsille 46 kertaa. Vastaavasti äitien väkivallasta kerrottiin 23 kertaa. Kuudessatoista (16) asiakirjassa kerrottiin yleisesti perheväkivallasta täsmentämättä tekijöitä. Isäpuoli mainittiin tekijänä yhdeksän kertaa (9), isoisä kerran ja lapsen veli kerran. Tekijöiden tarkastelu on vain yksi tapa selvittää väkivallan ilmenemismuotoja. Sen perusteella saa tietoa ennen kaikkea väkivallan sukupuolittuneisuudesta. Asiakirjojen perusteella miehet tekevät valtaosan väkivallasta perheiden kotona. Näin oli siitäkin huolimatta, että aineistoon kuului suuri määrä yksinhuoltajaäitien perheitä, joissa isät olivat poissaolevia.

Tekijöiden erittelyn kautta tulee näkyväksi myös se, kuinka yleistä on kertoa väkivallasta erittelemättä sen tekijöitä ja mahdollisia uhreja. Väkiältä aineiston perheissä ei kuitenkaan pelkisty yksinkertaisiin tekijä-uhri jaotteluihin. Väkiältä tekevät usein monet perheenjäsenet toisilleen samassa perheessä. Siksi myös yllä esittämäni tekijämäärät ovat yhteenlaskettuna enemmän kuin väkivaltakerrontaa sisältävien asiakirjojen kokonaismäärä. Erittelen seuraavaksi tarkemmin sitä kuvaa, joka perheissä tapahtuvasta väkivallasta asiakirjojen perusteella piirtyy. Yleisimmin asiakirjoissa mainitut tekijät ja uhrin on eritelty seuraavassa taulukossa.

lastensuojelulain (417/2007) mukaisesti tehdyissä päätöksissä oli kuitenkin laajemmin tietoa kuin aiemman päätöksentekomenettelyn mukaisesti tehdyissä päätöksissä. Siksi käsittelen tekstianalyysissäni pääasiassa tätä pienempää päätösjoukkoa (N=214, joista väkivaltakuvauksia 88 asiakirjassa).

Taulukko 7. Yleisimmät kuvaukset aineiston perheissä tapahtuvasta väkivallasta

<i>Asiakirjoissa kerrotut väkivallan tekijät ja uhrin</i>	<i>Määrä aineistossa</i>
Perheväkivalta (ei eriteltyjä tekijöitä ja uhreja)	15
Isä väkivaltainen äitiä kohtaan	13
Isä väkivaltainen koko perhettä kohtaan	12
Äiti väkivaltainen lasta kohtaan	12
Isä väkivaltainen lasta kohtaan	9
Isäpuoli väkivaltainen koko perhettä kohtaan	3
Isäpuoli väkivaltainen äitiä kohtaan	3
Isäpuoli väkivaltainen lasta kohtaan	2
Isä väkivaltainen (ei uhrien erittelyä)	1
Muut (perheet, joissa useampia tekijöitä ja uhreja)	18
Yhteensä	88

Yleisintä on kertoa perheväkivallasta ilman tekijöiden ja uhrien erittelyä (15 mainintaa). Lähes viidesosassa asiakirjoista kerrotaan väkivallasta tällä tavoin. Kun mainitaan pelkästään perheväkivallasta, jää väkivallan käsittely sivuun muista laajemmin eritellyistä vanhemmuuden ongelmista. Väkivallasta kerrotaan tuolloin usein ongelmalistausten osana tai sen mainitaan tapahtuneen menneisyydessä esimerkiksi kertomalla, että lapsen varhaislapsuudessa perheessä on ollut ”perheväkivaltaa”. Tällainen tapa kertoa väkivallasta tekee mahdottomaksi arvioida, millaista painoarvoa väkivalta on huostaanotosta päätettäessä saanut.

Myös isän väkivallasta äitiä tai koko perhettä kohtaan kerrotaan usein (13+12 mainintaa). Näihin kuvauksiin liitetään joissain tapauksissa myös tarkempia tietoja siitä, millaista väkivalta on ollut ja nostetaan väkivaltaongelma oleelliseksi osaksi lapsen huostaanoton tarvetta. Näin tehdään kymmenessä tapauksessa, joissa kerrotaan isän väkivallasta äitiä ja/tai perhettä kohtaan. Noista kymmenestä väkivaltaa laajasti käsittelevästä tapauksesta kolmessa oikeus ei kuitenkaan mainitse perusteluissaan väkivaltaa lainkaan, vaikka sosiaalityö nostaa väkivaltaongelman käsittelyn keskiöön.

Äidin väkivallasta lasta kohtaan kerrotaan 12 asiakirjassa. Kolmessa tapauksessa juuri äidin lapsen kohdistama väkivalta on nostettu käsittelyn keskiöön. Neljässä

tapauksessa äidin kerrotaan olevan lisäksi isän väkivallan kohteena. Äitien ei kerrota olevan väkivaltaisia pelkästään isiä kohtaan kertaakaan. Äitien ei myöskään kerrota kohdistavan väkivaltaa koko perheeseen. Yhdessä dokumentissa mainittiin sekä äidin isään kohdistama väkivalta että isän väkivalta äitiä kohtaan. Isien kerrotaan tekevän väkivaltaa lapsille 9 perheen asiakirjoissa. Isien väkivalta pelkästään lapsia kohtaan on siis asiakirjojen mukaan hieman harvinaisempaa kuin äitien. Isien kerrottiin kuitenkin tekevän valtaosan lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Sen lisäksi, että isien kerrotaan tekevän väkivaltaa vain lapsille, isien mainitaan myös 12 asiakirjassa olevan väkivaltaisia koko perhettä – siis myös lapsia – kohtaan. Äitien ja isien tekemän väkivallan kuvaukset eroavatkin juuri siinä, millaista väkivaltaa heidän kerrotaan tekevän. Isien kerrotaan kohdistavan väkivaltaa laajasti kaikkiin perheenjäseniin, kun taas äitien sanotaan tekevän väkivaltaa vain lapsille.

Isäpuoli mainitaan väkivallantekijänä kahdeksassa asiakirjassa. Näistä kolmessa kerrotaan isäpuolen koko perheeseen kohdistamasta väkivallasta, kolmessa isäpuolen äitiin kohdistamasta väkivallasta ja kahdessa isäpuolen lapsin kohdistamasta väkivallasta. Kahdesta isäpuolen lapsiin kohdistaman väkivallan kuvauksesta toisessa kyseessä on seksuaalisen väkivallan epäily, joka oikeudessa kuitenkin todettiin perättömäksi (myös syytteet oli hylätty rikostutkinnassa). Äitipuolia ei mainita väkivallan tekijänä kertaakaan.

Taulukon luokka ”muut” on suurin. Tämä tarkoittaa sitä, että viidesosaa aineiston perheissä tapahtuvasta väkivallasta on kuvattu moninaisena siten, ettei se asetu edellä kuvattuihin jaotteluihin. On aiheellista huomauttaa tässä yhteydessä, että luvuissa ovat mukana vain ne tapaukset, joissa jommankumman vanhemmista tai sosiaalisista vanhemmista (isäpuolet tai muut kasvattajat) on kerrottu tekevän väkivaltaa jotakuta perheenjäsentä kohtaan. Tapaukset, joissa pelkästään huostaanotettu lapsi tekee väkivaltaa vanhempiaan, sisaruksiaan tai muita lapsia kohtaan eivät sisälly lukuihin⁴⁹. Erittelen seuraavaksi kuitenkin myös lasten tekemän väkivallan kuvauksia niiltä osin, kun perheen jommankumman vanhemman kuvataan myös tekevän väkivaltaa.

Perheissä, joissa monien perheenjäsenten kerrotaan olevan sekä väkivallan kokijoita että tekijöitä, lapset päätyvät sekä monien eri perheenjäsenten tekemän väkivallan uhreiksi että isien äitejä kohtaan tekemän väkivallan todistajiksi. Neljän perheen asiakirjoissa mainitaan isän koko perhettä tai äitiä kohtaan tekemä väkivalta sekä äidin lapsiin kohdistama väkivalta. Kolmen perheen asiakirjoissa kerrotaan sekä

⁴⁹ Lasten vanhempiinsa kohdistamasta väkivallasta kerrottiin laajemmassa 146 päätöksen aineistossa 33 prosentissa tapauksista (ks. Hiitola 2011). Luvussa ovat mukana myös tapaukset, joissa kerrotaan sekä vanhempien tekemästä väkivallasta että lasten tekemästä.

isän että äidin väkivallasta lapsia kohtaan. Kahden perheen asiakirjoissa kerrotaan vanhempien välisestä väkivallasta (isän äitiä kohtaan tekemästä ja ”perheväkivallasta”) sekä molempien vanhempien lapsiin kohdistamasta väkivallasta. Kahden perheen tapauksissa kerrotaan yleisesti perheväkivallasta ja lisäksi isän lapseen kohdistamasta väkivallasta.

Lisäksi aineistossa on seitsemän tapausta, joissa kuvatut tekijät ja uhrin eivät asetu näihinkään jaotteluihin. Ensimmäisessä kerrotaan yleisesti perheväkivallasta, äidin lapseen kohdistamasta väkivallasta sekä lapsen äitiin kohdistamasta väkivallasta. Toisessa taas kuvataan isäpuolen äitiin kohdistamaa sekä isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa. Kolmannessa kerrotaan isoisän kohdistaman väkivaltaa lapseen ja neljännessä isän olevan väkivaltainen sekä isoisää että koko perhettä kohtaan. Viidennessä tapauksessa isä on tappanut lähisukulaisen ja kohdistaa väkivaltaa koko perheeseen. Kuudennessa kerrotaan, että isä ja äiti tekevät molemmat väkivaltaa toisilleen. Seitsemännessä mainitaan isän kohdistaman väkivaltaa sekä äitiin että lapseen ja sen lisäksi kerrotaan myös lapsen veljen tekemästä väkivallasta lasta kohtaan.

Kun ryhdytään purkamaan näitä väkivaltakuvauksia, on syytä tarkastella myös kuvaa uhreista samalla tavoin kuin tekijöistä aiemmin. Lasten joutumista väkivallan uhriksi kuvataan asiakirjoissa useammin kuin muiden perheenjäsenten uhriutumista. Kuvauksia lasten uhriutumisesta on 53 asiakirjassa. Myös äitien uhriutumisesta kerrotaan usein. Äidin uhriksi joutuminen mainitaan 42 asiakirjassa. Isien uhriutumista sen sijaan kuvataan harvoin. Vain yhden isän kerrotaan olevan äidin tekemän väkivallan uhri. Yhdenkään isä- tai äiti puolen ei kerrota kokeneen väkivaltaa. Lukuihin ei ole laskettu kuvauksia, joissa kerrotaan perheessä esiintyvän perheväkivaltaa, mutta joissa tilannetta ei tarkenneta.

Väkivalta, josta asiakirjoissa kerrotaan, on sukupuolistunutta, mutta samalla hyvin usein myös moninaista, jolloin sitä kokevat ja tekevät monet eri perheenjäsenet. Keskisen (2014) käyttämä nimitys perheissä esiintyvä väkivalta sopii hyvin aineistossa esiintyvän väkivallan kuvailuun. Käsite avaa mahdollisuuden tarkastella moninaista perheiden ja läheisten sukulaisverkostojen sisällä tapahtuvaa väkivaltaa. Kyse ei tässäkään tutkimuksessa ole pelkästään esimerkiksi miesten naisia kohtaan kohdistamasta väkivallasta tai vanhempien lapsiin kohdistamasta väkivallasta vaan monista tekijöistä ja uhreista, joiden välillä voi olla moninaisia valta- ja kiintymyssuhteita. Väkivallan sukupuolistuneisuus saa aineistossa useita muotoja.

5.2 Miten väkivalta ymmärretään huostaanottoprosessissa

Analysoin seuraavaksi, kuinka väkivalta muodostetaan ongelmaksi tai miten se ohitetaan ja miten sukupuoli sekä muut perheiden väliset ja sisäiset eroavaisuudet toimivat määrittelyprosesseissa. Erottelin erilaisia väkivaltadiskursseja, jotka määrittelevät väkivaltaongelman eri puolia. Näitä ovat yleisyysjärjestyksessä: moniongelma-perheen problematiikka, ristiriidat ja parisuhdeongelmat, lapsen pelko ja traumatisoituminen, vanhemman epäonnistunut suojelutehtävä, impulssikontrollin pettäminen, väkivalta kasvatuskeinona, aktiivinen väkivallan esilletuonti sekä kulttuuri väkivallan selityksenä.

Nämä puhutavat jakaantuvat kolmeen erilaiseen tapaan lähestyä väkivaltaongelmaa. Osa diskursseista selittää väkivaltaa (ristiriidat ja impulssikontrollin pettäminen, kasvatusväkivalta, kulttuuri väkivallan selityksenä), osa tuo esiin yleisiä perheeseen liittyviä diskursseja, jotka peittävät väkivaltaongelmaa (moniongelma-perheen problematiikka, vanhemman epäonnistunut suojelutehtävä) ja osa nostaa esiin väkivallan merkitystä (lapsen pelko ja traumatisoituminen, aktiivinen väkivallan esilletuonti). Erittelen analyysin tuloksia näiden kolmen ulottuvuuden kautta. On huomionarvoista, että yhdessä dokumentissa esiintyy yleensä useita erilaisia väkivallan selittämisen, esiintuomisen tai ohittamisen tapoja. Myös eri osissa dokumentteja saatetaan tuoda väkivaltaongelmaa esiin hyvin erilaisin tavoin. Keskityn kuitenkin yhteen puhetapaan kerrallaan.

Väkivaltaa tuotiin huomattavasti useammin esille sosiaalityön kuin oikeuden toimesta. *Jopa 42 prosenttia oikeuksien perusteluista oli sellaisia, joissa sosiaalityön esiintuomaa väkivaltaa ei mainittu oikeuden toimesta yhtenä huostaanoton perusteena.* Hautanen (2010, 120) huomasi samankaltaisen ilmiön tutkiessaan vanhempien huoltoriitoja. Oikeudet ottivat väkivaltaan kantaa vain noin puolessa tapauksista, joiden käsittelyssä oli esitetty väkivaltaväitteitä. Väkivalta vaikutti päätösten lopputuloksiin vielä sitäkin harvemmin. Silloinkin, kun väkivalta vaikutti päätöksiin lapsen huoltajuudesta, oikeus saattoi kieltää sen merkityksen päätöksen lopputulokseen (em., 134–135).

Olen ottanut osaan esimerkeistä mukaan myös sellaisia tapauksia, joissa oikeus ohitti väkivallan. Tuolloin olen lainannut oikeuden perustelutekstiä niiltä osin, kun ne ovat tulkintani mukaan viitanneet epäsuorasti väkivaltaan. Erittelen seuraavaksi esimerkkien kautta tavat, joilla väkivaltaa päätöksissä käsiteltiin.

5.3 Väkivaltaa selittävät diskurssit

Kun väkivallasta kerrotaan dokumenteissa vanhempien ristiriitoina ja parisuhdeongelmina, impulssikontrollin menetyksenä, kasvatuksena, kurituksena tai kulttuuriin liittyvänä, annetaan väkivallalle samalla myös selityksiä. Nämä selitykset saattavat sekä tehdä väkivaltaa näkyväksi että ohittaa sen merkitystä lapsen huostaanoton kannalta.

Ristiriitoja ja parisuhdeongelmia

Yksi yleisimmistä tavoista kertoa väkivallasta on kuvata sitä vanhempien välisinä ristiriitoina tai parisuhdeongelmina. Viittauksia riitoihin tai parisuhdeongelmiin selityksenä väkivallalle on yhteensä 33 dokumentissa. Diskurssia käytetään pääosin isän tai isäpuolen tekemän väkivallan kuvausten yhteydessä sekä tapauksissa, joissa ei kerrota tekijöitä ja uhreja. Tuolloin mainitaan ”perheväkivallan” johtuvan riidoista tai parisuhdeongelmista. Muutamassa kuvauksessa isän lapseen kohdistamasta väkivallasta kerrotaan riitoina ja yhdessä tapauksessa äidin lapseen kohdistamaa väkivaltaa selitetään riitelyllä.

On esitetty, että väkivaltaa selitetään ristiriitoina ja parisuhdeongelmina erityisesti silloin, kun on kyse perheissä esiintyvistä väkivallasta (ks. Niemi-Kiesiläinen 2004, 66). Juuri perheammattilaisten on havaittu selittävän tai etsivän syitä miehen väkivaltaiselle käyttäytymiselle parisuhteen vuorovaikutusongelmista (Keskinen 2005a, 240–289). Parisuhdeongelmiin ja riitoihin viitataan väkivallan selityksenä usein myös esimerkiksi käsiteltäessä huoltoriitoja oikeudessa (Hautanen 2010, 161–164). Perheväkivallan käsittelyä englantilaisessa sosiaalityössä tutkinut Humphreys (2000, 13) huomasi, että väkivalta muuttui näkymättömäksi juuri kirjaamiskäytännöissä. Dokumenteissa ei enää puhuttukaan pahoinpitelystä vaan vanhempien välisistä riidoista.

Aineistossa ristiriitoihin viittaaminen ei monipuolistanut kertomuksia, vaan pikemminkin peitti alleen väkivallan tekijät, kokijat ja teot. Seuraavassa sosiaalityön huostaanottohakemuksessa kerrotaan isän tekemästä väkivallasta yksityiskohtaisesti, mutta psykiatri ja oikeus käyttävät väkivallasta parisuhteeseen liittyviin vuorovaikutusongelmiin eri tavoin nojaavia selityksiä. Lainaukseen sisältyy kaikki kyseisen dokumentin väkivaltakerronta.

Huostaanottohakemus: Vanhempien parisuhde on myös väkivaltainen ja isä on hakannut äidin mustelmille useamman kerran. Lapset ovat kertoneet, kuinka isä on heitä lyönyt ja että isän väkivaltaisuuksia on paettu useamman kerran. (...) Äitiä on myös tuettu hänen pyrkimyksissään irtautua väkivaltaisesta suhteesta lasten isään muun muassa auttamalla häntä hankkimaan uuden asunnon.

Psykiatri: Psykiatrin antaman lääkärinlausunnon mukaan äidin ongelmina ovat toistuvasti olleet mielialojen nopea vaihtelu, impulssikontrollin vähäisyys niin, että hän raivostuu äänekkäästi pienistäkin vastoinkäymisistä. Äidillä on ahdistuneisuutta ja parisuhteessaan myrskyisiä riitoja ja toisaalta äärimmäistä riippuvuutta puolisoista. Äiti kärsii vaikeahoitoisesta persoonallisuushäiriöstä. Hänen toimintansa on lyhytjännitteistä ja impulsiivista. Elämä nykyisessä parisuhteessa on kaoottista, mutta äiti on kyvytön irrottautumaan suhteesta. Äidin voimavarat kuluvat pitkälti oman ahdistuksen hallintayrityksiin eikä niitä jää riittävästi kolmen pienen lapsen hoitamiseen.

Hallinto-oikeus: Lasten perheen kodin olosuhteet ovat olleet vanhempien päihteidenkäytön, mielenterveysongelmien ja väkivaltaisiin tilanteisiin johtaneiden parisuhdeongelmien johdosta epävakaiset ja turvattomat.

(Ote 20. Huostaanottohakemus, psykiatrin lausunto, oikeuden perustelu)

Sosiaalityön laatimassa huostaanottohakemuksessa kuvataan tilannetta, jossa äiti ja lapset ovat joutuneet väkivallan uhreiksi. Vaikka äiti ei tapauksessa ollut sosiaalityön tuesta huolimatta eronnut isästä, ei äitiä sosiaalityön arvioissa kuitenkaan esitetä vastuullisena kokemastaan väkivallasta sinänsä. Ymmärrys tilanteesta muuttuu täysin psykiatrin lausunnossa. Huomio kiinnitetään äidin mielenterveyden epätasapainoon eikä väkivallan uhriksi joutumista käsitellä lainkaan. Äidin kerrotaan lausunnossa olevan ahdistunut ja hänen parisuhteessaan nähdään olevan *myrskyisiä riitoja*. Äidin määrittely mielialoiltaan epätasapainoisena ja impulsiivisena tukee pikemminkin käsitystä siitä, että äiti on noiden myrskyisten riitojen aiheuttaja. Lausunnossa äidin vastuuta korostetaan vielä toteamalla hänen voimavarojensa kuluvan omaan ahdistukseensa, jonka vuoksi niitä ei riitä enää kolmen pienen lapsen hoitamiseen. Väkivaltaa kokeneen äidin ongelmien patologisointi onkin ollut feministisen kritiikin kohteena (Husso 2003; Keskinen 2008, 319). Kritiikkiä on esitetty siitä, että väkivaltaongelma katoaa tai muuttuu merkityksettömäksi

hoidettaessa pelkästään naisuhrin mielialoja tai reaktioita. Esimerkkitapauksen psykiatrin lausunto toistaa juuri vastaavanlaista ymmärrystä.

Oikeus käsittelee väkivaltaa vielä epämääräisemmin perustelussaan. Sosiaalityön kertoma isän äitiin ja lapseen kohdistama väkivalta pelkistyy *väkivaltaisiin tilanteisiin johtaneiksi parisuhdeongelmiksi*. Lapsen kokema väkivalta ohitetaan täysin lastensuojelullisena huolena. Lapsi tosin päädytään huostaanottamaan, mutta ei väkivallan vuoksi. Esimerkkitapaus kertookin siitä, kuinka vahva parisuhteen sisäisistä ja vanhempien kehnosta vuorovaikutuksesta johtuva väkivaltadiskurssi on. Se voi peittää alleen myös lapsen kertomuksen kokemastaan väkivallasta ja pelosta. Psykiatri sekä oikeus olisivat voineet tulkita tilanteen myös toisin. Äidin oireilun olisi voinut nähdä väkivallasta johtuvana eikä syynä siihen. Oikeus taas olisi voinut nostaa nimenomaan isän uhkaavuuden syyksi huostaanottoon. Sen sijaan, että äidin ja lasten uhriutumisen sekä isän väkivaltaisuus olisi nostettu lastensuojelulliseksi kysymykseksi, väkivalta pelkistyy esimerkissä ongelmaksi vanhempien parisuhteessa.

Väkivallasta kerrotaan tarkemmin yleensä juuri joko huostaanottohakemuksissa tai sosiaalityön selvityksissä. Oikeudet sen sijaan muotoilevat päätöksen lopullisissa perusteluissa tapahtumat usein sukupuolen ohittaen. Seuraavan esimerkin huostaanottohakemuksessa kerrotaan yksityiskohtaisesti eri pahoinpitelytilanteista. Oikeus kuitenkin tulkitsee väkivallan parisuhteen epävakaudeksi.

Huostaanottohakemus: Isä on [ensimmäisen pahoinpitelytilanteen aikana] pahoinpidellyt äitiä perheen kotona [pvm. ja aika] aikoihin. Isä on repinyt äidiltä vaatteet päältä, kuristanut tätä kurkusta, viiltänyt häntä kirveellä käteen ja estänyt tämän pois pääsyn asunnosta.

Hallinto-oikeus: Vanhempien parisuhde on ollut epävakaata ja perheessä on ollut vakavia perheväkivaltatilanteita. Lapsi on myös nähnyt joitakin vanhempiensa välisiä väkivaltatilanteita.

(Ote 21. Huostaanottohakemus, oikeuden perustelu)

Oikeus nojaa aivan erilaiseen käsitykseen tapahtumista kuin sosiaalityö huostaanottohakemuksessa. Oikeuden tekstissä ongelmana esitetään vanhempien epävakaata parisuhdetta ja – ilmeisesti juuri epävakaaseen suhteeseen liittyvät – vakavat perheväkivaltatilanteet. Lisäksi oikeus tuo esiin, että lapsi on nähnyt vanhempiensa välisiä väkivaltatilanteita. Sosiaalityön tekstissä esitetty yksityiskohtainen kuvaus

häviää oikeuden perustelusta. Oikeuden teksti implikoi, että väkivalta vanhempien välillä on ollut molemminpuolista.

Usein lasten kokemaa väkivaltaa erotetaan koko perheen kokemasta väkivallasta. Näin tapahtuu seuraavassa esimerkissä, jossa isä oli kohdistanut väkivaltaa koko perheeseen. Väkivalta tulee tulkituksi isän tekemänä väkivaltana vain, jos se kohdistuu pelkästään lapsiin. Äitiin kohdistuva väkivalta muuttuu oikeuden perustelussa isän ja äidin keskinäisiksi *yhteenotoiksi*.

Huostaanottohakemus: Lapsen on kohdistunut fyysistä väkivaltaa sekä isän että äidin taholta. Lisäksi lapsi on ollut tilanteissa, missä hänen pienempää veljeään on lyöty ja lapsi on altistunut väkivallan uhkalle. Fyysisen väkivallan lisäksi on tullut esille myös henkisen väkivallan käyttö lapsia kohtaan. Perheessä ei puhuta asioita ja perheessä vallitsee jatkuva perheväkivallan uhka. (...) Avohuollon tukitoimilla ei ole pystytty saamaan aikaan lasten edun mukaista muutosta perheen tilanteeseen ja vanhempien väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Vanhempien kasvatustapoihin ja väkivallan käyttämiseen kasvatustapoina ei voida perhetyön keinoin vaikuttaa.

Vanhempien vastine: Vanhemmat ovat selityksessään todenneet, että hakemuksesta saa sen virheellisen käsityksen, että lasta ja hänen pikkuveljeään lyödään ja piiskataan päivittäin ja jatkuvasti. Se ei kuitenkaan pidä paikkaansa. (...) Lapset eivät pidä isäänsä tai vanhempiaan väkivaltaisina henkilöinä. (...) Äiti on kerran suutahtanut lapselle siinä määrin, että on lyhytvartisella lattiaharjalla kevyesti lyönyt lasta pyllylle. Tämän jälkeen äiti ei ole lyönyt lapsiaan. Isän lyömätilanteen jälkeen he ovat keskustelleet asioista ja todenneet, että lyöminen perheessä loppuu. Vanhemmat eivät enää lyö lapsiaan eivätkä lapset pelkää vanhempiaan.

Sosiaalitoimeen: Sosiaalitoimeen oli saapunut [pvm.] lapsen sisaruksen tekemä lastensuojeluilmoitus (kirjallinen avunpyyntö), jossa kuvataan perheen isän väkivaltaista käyttäytymistä niin sisaruksen lapsuudessa kuin lapsenkin elämässä.

Asiakaskertomus: Isä oli kertonut tilanteesta, joka oli lapsen kohdistuneen väkivallan takia johtanut lastensuojeluilmoitukseen. Kirjauksen mukaan työntekijät olivat kysyneet isältä tämän väkivaltaisesta käyttäytymisestä. Isä oli kertonut, että tapahtumaa vastaavat tilanteet saattavat aikaansaada väkivaltaisuutta. Tosin isä on saanut hillittyä käytöstään. Isän mukaan vastaavanlaisia tilanteita on ollut aikaisemminkin ja ne ovat johtaneet hermojen menettämiseen ja sitä kautta väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Isä kertoi, että

heillä on äidin kanssa ollut aiemmin riitoja ja tilanteisiin on voinut liittyä väkivaltaa. Isän mukaan hän on ”ottanut kiinni ja vienyt”, mutta nyrkkejä hän ei ole käyttänyt. (...) Äiti oli kertonut perheen isän olevan kiivas ja ankara ihminen, jonka vuoksi kotona ei uskalleta puida ja selvittää asioita.

Hallinto-oikeus: Esitetty selvitys osoittaa, että lapseen on kohdistunut fyysistä väkivaltaa, lyömistä, piiskaamista sekä isän että äidin taholta. Vanhemmat käyttävät fyysistä väkivaltaa lähinnä kurinpitomenetelmänä tilanteissa, joissa he eivät kykene asettamaan lapsilleen rajoja. (...) Pääasiassa fyysistä väkivaltaa on käyttänyt perheen isä ja useimmiten se on kohdistunut lapsen sisarukseen. Vanhemmat ovat olleet kyvyttömiä suojaamaan lapsiaan toistensa väkivaltaiselta käyttäytymiseltä ja heidän keskinäisessä suhteessaankin on ollut väkivaltaisia yhteenottoja.

(Ote 22. Huostaanottohakemus, vanhempien vastine, sosiaalityön yhteenvedo, asiakaskertomus, oikeuden perustelu)

Esimerkkitapauksessa eritellään väkivaltaa laajasti. Yllä lainaan osan väkivaltakuvauksista. Huostaanottohakemuksessa kerrotaan lasten kokemasta väkivallasta hyvin yleisesti ja rinnastetaan isän sekä äidin tekemä väkivalta keskenään samanlaisena (*lapseen on kohdistunut fyysistä väkivaltaa sekä isän että äidin taholta*). Tapaukseen liitettyissä asiakirjoissa kuvaillaan kuitenkin isää ja äitiä hyvin eri tavoin. Lapsen vanhempi sisarus on lähettänyt sosiaalitoimeen avunpyynnön, jossa kerrotaan isän lapsiin kohdistamasta väkivallasta. Sosiaalityön asiakaskertomuksessa eritellään, mitä isä ja äiti ovat väkivallasta ja perheensä tilanteesta kertoneet. Asiakaskertomuksen mukaan isä on kuvaillut *hermojen menettämistä* lasten kanssa ja kertonut äitiin kohdistamastaan väkivallasta *kiinniottamisena ja viemisenä, jossa ei kuitenkaan ole käytetty nyrkkejä*. Äiti kuvailee samaisessa asiakaskertomuksessa isää *kiivaana ja ankarana ihmisenä*, jonka vuoksi perheessä ei uskalleta selvittää asioita.

Aiemmassa esimerkissä tuli näkyväksi, kuinka lapsen kokema väkivalta saattaa hävitä kuvauksista kokonaan, jos nojataan vahvasti parisuhde- ja ristiriitadiskurssiin. Tässä tapauksessa lasten kokema väkivalta on kuitenkin huolen kohteena kaikissa asiakirjan osissa, mutta isän äitiä kohtaan tekemä väkivalta häviää parisuhdepuheen myötä (*heidän keskinäisessä suhteessaankin on ollut väkivaltaisia yhteenottoja*). Sosiaalityön huostaanottohakemuksessa isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa ei mainita lainkaan.

Perheväkivallan käsittelyä englantilaisessa lastensuojelussa tutkinut Humphreys (2000, 11–14) havaitsi, että naiseen kohdistuva väkivalta katosi usein sosiaalityön dokumenteista tai sen merkitystä minimoitiin. Toisaalta, jos nainen itse oli

käyttäytynyt väkivaltaisesti, se nostettiin suuremmaksi ongelmaksi kuin miehen väkivaltaisuus. Esimerkkitapauksessa ei esiintynyt Humphreysin havaitsemaa äidin väkivaltaisuuden nostamista isän väkivaltaa vakavammaksi, vaan oikeuden perustelussakin mainittiin, että väkivaltaa on pääasiassa käyttänyt isä. Sen sijaan äidin kokemuksen väkivallan ohittaminen mukailee Humphreysin havaintoja. Lisäksi tapaus, jossa äiti on lyönyt lasta harjalla, nostetaan huostaanottohakemuksessa samanlaiseksi väkivallaksi kuin isän taholta ilmeisen pitkään jatkunut väkivalta (jota todistaa lapsen avunpyyntö ja isän oma kertomus toistuvista tilanteista).

Dokumentoinnin perusteella näyttää siltä, että perheessä esiintyvä moninainen väkivalta pelkistyy kahteen tulkintaan: lapsiin isän ja äidin taholta kohdistuvaan väkivaltaan ja vanhempien väliseen väkivaltaan. Näiden välille ei rakenneta yhteyttä eikä siten pyritäkään hahmottamaan perheessä esiintyvää väkivaltaa esimerkiksi valta- ja alistussuhteiden kautta. Keskinen (2005a, 349) on havainnut, että perheneuvoloiden työntekijät käyttivät yhtenä väkivallan kuvaamisen tapana sukupuolineutraalisti vanhemmuutta käsittelevää puhetapaa. Tuolloin vanhemmat esitetään tasapuolisesti haitallisina lapsille ja ongelmaksi määrittyy pikemminkin vanhempien riitely kuin väkivalta.

Edellisen esimerkkitapauksen kaltainen laaja kerronta väkivallasta on aineistossa kuitenkin harvinaista. Yleisimmin väkivalta tulee mainituksi vielä epämääräisemmin sivumennen osana ongelmalistauksia. Seuraavan esimerkin maininta on ainoa kyseisen perheen dokumenteissa esiintyvä kuvaus väkivallasta. Oikeus ei nosta aihetta esiin perustelussaan.

Lapsen kasvuolosuhteet ja hänen oma käyttäytymisensä uhkaavat vaarantaa hänen kasvuaan, kehitystään ja terveyttään. Lapsen kotiolot, äidin alkoholinkäyttö, äidin ja tämän miesystävän väliset ristiriidat sekä lapsen riittävän unen ja ravinnon saanti herättävät huolta. (...) Lisäksi kyse on ollut perheväkivallasta, lapsen oleskelusta aikuisten miesten seurassa ja joutumisesta heidän lähentelynsä kohteeksi ja hänen tekemästään [kolme erilaista lievää rikosta].

(Ote 24. Huostaanottohakemus)

Esimerkissä kerrotaan äidin ja tämän miesystävän välisistä *ristiriidoista* ja myöhemmin kerrotaan asiassa olleen kyse *perheväkivallasta*. Vanhemmat tai lapsi eivät ole lähettäneet oikeuteen vastineita eikä suullista käsittelyä ole järjestetty. Dokumentti jää kokonaisuudessaankin hyvin lyhyeksi ja siinä keskitytään lähinnä

lapsen vaikeuksiin. Ilmeisesti väkivaltaa kuvaa maininta äidin ja miesystävän välisistä ristiriidoista, sillä myöhemmin huostaanottohakemuksessa mainittua perheväkivaltaa ei muutoin selitetä. Tällainen väkivaltakerronta oli aineistossa hyvin yleistä. Jouduin tutkijana pysähtymään usean dokumentin äärelle pohtimaan, kuvataanko niissä väkivaltaa vai ei. Teksteissä saatettiin esimerkiksi mainita vanhempien päihteidenkäyttö ja ristiriidat, mutta väkivallasta ei varsinaisesti mainittu. Jätin lopulta nuo analyysin ulkopuolelle kaikki tapaukset, joissa väkivaltaa tai lyömistä ei mainittu selvästi.

Ristiriitoihin ja parisuhdeongelmiin väkivallan selityksenä nojaava diskurssi tulee juuri epämääräisyydessään peittäneeksi ja ohittaneeksi väkivaltaa. En pyri analyysissäni määrittelemään, miten väkivaltaa tulisi selittää vaan pikemminkin olen tuonut esille, kuinka ristiriitoihin ja parisuhdeongelmiin tukeutuva diskurssi häivyttää kokonaiskuvan perheessä esiintyvistä väkivallasta. Tätä diskurssia käytettiin myös lapsen kokemasta väkivallasta muutamissa dokumenteissa.

Huostaanottohakemus: Kotitilanteissa rajojen asettaminen on ollut isälle haastavaa ja erimielisyydet ovat johtaneet vakaviin yhteenottoihin.

Lastensuojeluilmoitukset: Perheestä tehtiin kaksi lastensuojeluilmoitusta koskien perheen asunnosta kuuluvaa lapsen huutoa ja itkua sekä ovien hakkaamista ja lapsen terveydenhoitajalle kertomaa, jonka mukaan isä lyö häntä. (...) Lapsi oli edellisenä päivänä kertonut perhetyöntekijälle isän lyöneen häntä, kun heille oli tullut riitaa lapsen tietokoneella olemisesta. Ilmoituksen tekopäivänä tilanne oli kärjistynyt uudelleen ja perhetyöntekijä oli joutunut menemään lapsen ja isän väliin, jotta isä ei olisi lyönyt lasta. (...) Lapsi oli kertonut hoitajalle, että isä oli edellisenä iltana käynyt lapsen kaveriin kiinni, jonka jälkeen lapsi oli mennyt äitinsä luo. Kotiin hän ei enää uskaltanut mennä.

Hallinto-oikeus: Lapsen varhaislapsuudessa ongelmina olivat vanhempien päihteidenkäyttö ja keskinäinen väkivalta. (...) Isällä ja lapsella on ollut hyvät ja lämpimät välit, mutta ajoittain heillä on ollut rajujakin riitoja. Lapsella on voimakkaita mielialavaihteluita. Isä on kokenut avuttomuutta lapsen mielialavaihteluiden takia. Isän on ollut vaikea asettaa lapselle rajoja eikä hän ole kyennyt valvomaan ja tukemaan lapsen koulunkäyntiä.

(Ote 25. Huostaanottohakemus, selvitys lastensuojeluilmoituksista, oikeuden perustelu)

Esimerkissä isän lasta kohtaan tekemästä väkivallasta käytetään erimielisyyksiin ja riitoihin liittyviä selityksiä. Poikkeuksena kerronnasta on kuitenkin sosiaalityön laatima selvitys lastensuojeluilmoituksista, joissa selvennetään isän tekemää väkivaltaa yksityiskohtaisesti. Huostaanottohakemuksessa tai oikeuden perustelussa lapsen kokemaa väkivaltaa ei mainita. Oikeuden perustelussa esille tuodaan lapsen varhaislapsuudessa ongelmana ollut vanhempien *keskinäinen väkivalta*, jota ei kuitenkaan tarkenneta. Nykytilanteen osalta kerrotaan isän ja lapsen lämpimistä väleistä ja mainitaan ajoittaiset *rajut riidat*.

Esimerkin väkivaltakerronta mukaillee vanhempien välisistä ristiriidoista kertovien kuvausten väkivaltaymmärrystä. Väkivallan sijaan puhutaan erimielisyyksistä, jotka ovat johtaneet *vakaviin yhteenottoihin* tai *rajuista riidoista* isän ja lapsen välillä. Näissä kerrontatavoissa tekijän ja uhrin asemat sekoittuvat. Oikeuden perustelussa jopa rakennetaan kuvaa hankalasta nuoresta implikoiden ainakin osavastuuta tilanteesta. Tässäkin tapauksessa toisenlaiseen tulkintaan olisi mahdollisuuksia. Kertomus *perheväkivallasta* lapsen varhaislapsuudessa olisi voinut tukea tulkintaa laajemmasta perheessä esiintyvistä väkivallasta, jota on muodossa tai toisessa jatkunut vuosikymmeniä.

Impulssikontrollin pettäminen

Väkivaltaa selitettiin impulssikontrollin pettämisen kautta yhdeksässä tapauksessa. Tuolloin väkivalta ei näyttäytynyt vallan tai kontrollin kysymyksenä, vaan sitä pikemminkin kuvattiin yksittäisinä tapahtumina. Impulssikontrolliin viittaavista asiakirjoista viidessä selitettiin äidin lapseen kohdistamaa väkivaltaa. Seuraavassa esimerkissä kerrotaan äidin lapseen kohdistamasta väkivallasta. Väkivallasta mainittiin vain huostaanottohakemuksessa eikä oikeus ottanut siihen kantaa.

Kriisitilanteissa äidin psyykinen jaksaminen on joutunut koetukselle ja hän on huutanut lapsilleen, syyttänyt muita ja päättänyt omia ja/tai lasten hoitoja. Kuormittuessaan äiti on antanut tukkapölyä, lyönyt ja ollut fyysisesti kovakourainen varsinkin suhteessa lapseen. Lapsi saa voimakkaita raivokohtauksia ja satuttaa äitiä tai sisarustaan.

(Ote 26. Huostaanottohakemus)

Äidin väkivaltaa lasta kohtaan selitetään ja tehdään esimerkissä ymmärrettäväksi äidin kuormittumisella. Väkivalta esitetään äidin tapana reagoida kriisitilanteeseen eikä esimerkiksi valintana käyttää väkivaltaa tai vallan ja kontrollin kysymyksenä. Impulssikontrolliin viitattaessa nojataan käsitykseen, jonka mukaan väkivallan tekijä on jokseenkin kykenemätön muunlaiseen toimintaan tilanteessa. Kyse ei siis ole väkivallan ohittamisesta tai kieltämisestä sinänsä, vaan pikemminkin siitä, että väkivallantekijä määrittyy (psykkisesti) sairaana vuorovaikutusmalleiltaan. Siten tekijää ei välttämättä aseteta vastuuseen väkivallanteosta tai väkivaltaa pyritään ainakin ymmärtämään. Ajatus mukaillee myös ristiriitadiskurssia, jossa väkivalta nähdään reagoitina riitatilanteessa. Ristiriitadiskurssin yhteydessä tosin rinnastetaan tekijä ja uhri toisiinsa riidan osapuolina, kun impulssikontrollin menetyksestä kerrottaessa tekijän ja uhrin asemat ovat selkeät. Impulssikontrollin menetykseen nojaavaa käsitystä väkivallasta voi kuitenkin pitää yhtenä väkivallan mitätöinnin keinona. Se normalisoituu helposti ”suuttumisena” tai ”maltin menettämisenä”, jolloin väkivallan seuraukset voivat jäädä pohtimatta.

Yllä olevassa esimerkissä myös lapsen kerrotaan saavan *raivokohtauksia*. Lapsista kerrottaessa juuri impulssikontrollin ongelmiin liittyvä väkivallan selitys olikin aineistossa hyvin tavallista. On kuitenkin eri asia puhua lasten kuin aikuisten tekemästä väkivallasta impulssikontrollin menetyksen kautta. Aggressiivisten lasten väkivaltaisuudesta kerrottiin yleensä kaikenlaisissa tilanteissa, kun ”raivokohtauksia” saavien aikuisten väkivallan mainittiin kohdistuneen valikoidusti vain parisuhdekumppaniin tai samassa taloudessa asuviin lapsiin. Impulssikontrollin menetystä väkivallan selityksenä käytävissä tapauksissa oli myös yleistä, ettei väkivallasta mainittu muualla kuin sosiaalityön huostaanottohakemuksessa tai muussa sosiaalityön selvityksessä.

Perhetyöntekijöiden yhteenvedossa mainitaan lasten kertoneen, että äiti saattaa suutuessaan lyödä tai satuttaa muulla tavalla lapsia.

(Ote 27. Huostaanottohakemus)

Esimerkkitekstissä kerrotaan äidin saattavan suutuessaan lyödä lapsia, mutta maininnan jälkeen väkivalta katoaa käsittelystä. Analysoin aiemmin parisuhderistiriitoja koskevan diskurssin yhteydessä tapausta, jossa isä oli tehnyt vakavaa väkivaltaa perheelleen monien vuosien ajan, mutta tapauksessa keskityttiin laajasti siihen, että äiti oli lyönyt lasta kerran harjalla. Tällöin äidin tekemä lapseen

kohdistuva väkivalta rinnastui yhtä vakavana isän tekemän väkivallan kanssa ja väärästi siten kuvaa perheessä esiintyvistä väkivallasta. Tämä tulos mukaili Humphreysin (2000, 12) havaintoa siitä, että silloin kun sekä isä että äiti käyttivät väkivaltaa, äitien väkivaltaisuus nostettiin ongelmaksi. Selitettäessä (ainoastaan) äidin väkivaltaisuutta nimenomaan impulssikontrollin menetykseen kautta, teot saattoivat kuitenkin hävitä käsittelystä. Aineisto ei siis anna viitteitä siitä, että äitien väkivaltaisuuteen yleisesti puututtaisiin hanakammin. Äitien yksittäisiä tekoja saatetaan kuitenkin nostaa esille tilanteissa, joissa äiti on isän väkivallan uhri.

Neljässä tapauksessa kerrottiin myös isästä impulssikontrollinsa menettäneenä. Myös niissä väkivalta jäi lyhyiksi maininnoiksi. Seuraavan esimerkin maininta isän väkivaltaisuudesta ohitetaan oikeuden perusteluissa ja lyhyt kuvaus jää ainoaksi dokumentaatioksi isän tekemästä väkivallasta.

Isä on myös käyttäytynyt alistavasti ja uhkaavasti lasta kohtaan ja lapsi on joutunut näkemään isän raivokohtauksia ja muun muassa eläimiin kohdistuvaa julmuutta.

(Ote 28. Huostaanottohakemus)

Esimerkkitekstissä kerrotaan ensin isän käyttäytyneen alistavasti ja uhkaavasti lasta kohtaan. Näiltä osin isän taholta tuleva väkivallan uhka otetaan vakavasti. Lapsen kerrotaan nähneen *isän raivokohtauksia*. Tässä isää kuvaillaan samoilla käsitteillä kuin monia lapsia, jotka käyttäytyvät aggressiivisesti. Väkivallan kuvauksessa mainitaan kuitenkin myös isän eläimiin kohdistama julmuus, joka taas tukee käsitystä vakavasta väkivallasta. Lyhyessä väkivaltakuvauksessa otetaan väkivalta vakavasti, vaikka siinä viitataan isän impulssikontrollin ongelmiin. Erikoista tapauksessa onkin, ettei missään muualla dokumentin osissa (selvityksissä, lausunnoissa tai oikeuden perustelussa) enää mainita tätä väkivallan uhkaa. Päätös ottaa lapsi huostaan perustellaan isän päihteiden ja huumeidenkäytöllä.

Väkivalta kasvatukseen

Päätöksissä viitattiin yhdeksän kertaa väkivaltaan kasvatukseen. ”Kasvatus” tai ”kuritus” määrittyivät näin väkivallan selityksiksi. Väkivaltaisia kasvatukseen nähty hyväksyttävänä, mutta väkivallasta puhuminen esimerkiksi ”kurituksena”

saattoi minimoida väkivallan vakavuutta tai sen seurauksia. Seuraavassa esimerkissä lapsen kokemaa väkivaltaa on huostaanottohakemuksessa ja oikeuden perustelussa kuvailtu kasvatukseen liittyvänä, mutta sosiaalityön selvityksessä kerrotaan lapsen vanhemman sisaruksen kokemasta väkivallasta yksityiskohtaisesti. Vanhempien keskinäistä väkivaltaa ei sen sijaan tarkenneta missään kohtaa dokumentteja.

Huostaanottohakemus: Isän ja äitipuolen parisuhdetta on leimannut ajoittainen epävakaisuus ja väkivaltaisuus. Poliisi on toistuvasti joutunut käymään perheen asunnossa tarkistamassa tilannetta perheväkivallan tai muun syyn vuoksi. Isä on ajoittain käyttänyt ruumiillista kuritusta lapsia kohtaan. Lapsi on sosiaalityöntekijälle kertonut kärsivänsä isän ja äitipuolen runsaasta alkoholinkäytöstä ja pyytänyt sijoitusta kestävämpään kotitilanteeseen vuoksi.

Sosiaalityö: Isän perheestä ennen vuotta [seitsemän vuotta sitten] tehdyt lastensuojeluilmoitukset ovat liittyneet vanhempien alkoholinkäyttöön ja perheväkivaltaan. Vuonna [pmv.] perheeseen on muuttanut äitipuoli lapsensa kanssa. Lapsi on ollut useamman kerran avohuollon tukitoimena sijoitettuna muun muassa äitinsä ja isäpuolensa alkoholinkäytön ja väkivaltaisuuden vuoksi. Perheneuvolasta on otettu [kuusi vuotta sitten] yhteyttä lastensuojeluun, kun lapsen sisarus on kertonut isän pahoinpidelleen häntä.(...) [Pmv.] poliisille on ilmoitettu, että isä hakkaa ja on lapsen kurkussa kiinni. [Pmv.] lapsi on kertonut tapauksesta, jossa isä on pahoinpidellyt lasta tämän otettua luvatta rahaa isän rahapussista. Lapsen mukaan pahoinpitelyjä on ollut usean vuoden ajan. Lapsi ei halua/uskalla mennä kotiin.

Isä: Väkivaltaa ei ole perheessä ollut, vaikka joskus isä työnsi lapsen huoneeseensa, kun tämä hiippaili yöllä niin, etteivät muut saaneet nukkua. Poliisin käynneistä isä kertoi, että kuristamistilanne oli niin, että lapsi tuli kotiin humalassa, mutta karkasi taas poikaystävän matkaan. Lapsi ja poika olivat niin humalassa, että isä sai heidät kiinni ja piteli lasta, ettei tämä karkaisi.

Hallinto-oikeus: Isän ja äitipuolen perheen perhe-elämä on ollut riitaisaa, alussa uusperheen ristiriitoihin ja myöhemmin lapsen asioihin liittyen. Hallinto-oikeuden saaman käsityksen mukaan isän ja lapsen väliset väkivaltatilanteet ovat viimeisten kahden kolmen vuoden aikana liittyneet lapsen rajaamistilanteisiin. Hallinto-oikeus pitää uskottavana isän ja äitipuolen kertomusta siitä, että he ovat hyvin väsyneitä tilanteeseen ja että heillä on ollut keinot lopussa ja rajaamistilanteet ovat ajautuneet väkivaltaisiksi.

Äitipuolen ja isän välisiä väkivaltatilanteita ei ainakaan poliisin tietojärjestelmän mukaan ole ollut kolmeen vuoteen.(...) Lähinnä lapsen oma kapinointi aiheuttaa kuitenkin sen, etteivät perheen aikuiset kykene ilman ruumiillisen kurituksen keinoja pitämään lapsen tarvitsemia tiukkoja rajoja. Lapsen käytös lisää kurinpidon tarvetta ja väkivallan uhkaa kotona, mistä taas aiheutuu lapsen kokemana tarve lähteä pois kotoa.

(Ote 29. Huostaanottohakemus, sosiaalityön selvitys, isän lausunto suullisessa käsittelyssä. oikeuden perustelu)

Esimerkissä kerrotaan monenlaisesta väkivallasta. Sosiaalityön selvityksessä lapsen äidin ja isän välillä kerrotaan olleen väkivaltaa, mutta väkivallan ilmenemismuotoja ei täsmennetä enempää. Myöhemmin mainitaan väkivaltaa olleen myös isän ja äitipuolen välillä, jälleen täsmentämättä, kuka on ollut tekijä ja kuka uhri. Lisäksi lapsen sisarus on kertonut isän häneen kohdistamasta vakavasta väkivallasta ja lapsen kerrotaan kokeneen väkivaltaa isän taholta (*isä on ajoittain käyttänyt ruumiillista kuritusta lapsia kohtaan*). Tapauksen väkivaltakerronnasta päätellen lapsi on elänyt moninaisen väkivallan sävyttämässä perhetilanteessa vuosia. Silti lapsen kokema väkivalta päädytään oikeuden perustelussa selittämään lapsen kapinoinnista johtuvana.

Jo huostaanottohakemuksessa määritellään perheessä esiintyvä väkivalta kahdeksi toisistaan riippumattomaksi ilmiöksi. Väkivallan isän ja äitipuolen välillä nähdään liittyvän parisuhdetta ajoittainen leimanneeseen epävakaisuuteen. Lisäksi isän kerrotaan käyttävän *ruumiillista kuritusta* lapsia kohtaan. Molemmat tilanteet tulevat selitetyiksi ja normalisoiduiksi omilla diskursiivisilla alueillaan. Sen sijaan sosiaalityön selvityksessä kerrotaan ensinnäkin väkivaltaa olleen jo isän aiemmassa parisuhteessa lapsen äidin kanssa ja lapsi on jouduttu myöhemmin sijoittamaan isän ja äitipuolen välisen väkivallan vuoksi. Vaikkei selvityksessä eritellä, kuka väkivaltaa on tehnyt ja kuka kokenut, implikoi se kuitenkin vakavaa ja pitkään jatkunutta väkivaltaa. Lisäksi selvityksessä kerrotaan isän kohdistaneen väkivaltaa lapsen sisarukseen kuusi vuotta sitten ja tehneen väkivaltaa myös lapselle. Tämäkin vahvistaa kuvaa väkivallan vaarallisuudesta. Oikeus päättyy kuitenkin moninaisesta väkivaltadokumentaatiosta huolimatta nojaamaan isän omaan selitykseen suullisessa käsittelyssä. Isä kertoo lapsen kohdistuneiden väkivaltatilanteiden tapahtuneen lapsen oman käytöksen vuoksi ja painottaa vielä, ettei varsinaista väkivaltaa ole tapahtunut vaan kyseessä on ollut työntäminen ja pitely.

Oikeus ohittaa perustelussaan isän ja lapsen äidin välillä aiemmin tapahtuneen väkivallan sekä isän ja äitipuolen välisen väkivallan tukeutumalla ristiriitadiskurssiin

(isän ja äitipuolen perheen perhe-elämä on ollut riitaisaa, alussa uusperheen ristiriitoihin ja myöhemmin lapsen asioihin liittyen). Myös isän lapselle tekemä väkivalta luetaan mukaan riitaisuuksiin. Oikeus nojaa poliisin tietojärjestelmään todetessaan, ettei isän ja äitipuolen välistä väkivaltaa ole ollut kolmeen vuoteen. Olen eritellyt samankaltaisia selityksiä jo aiemmin tässä luvussa. Mielenkiintoista tässä väkivaltamenneisyyden ohittamisessa on, että samaan aikaan kun väkivaltahistoriaa ohitetaan, monista muista vuosien takaisista vanhemmuuden puutteellisuuksista saatetaan rakentaa kuvaa moniongelmaisesta ja erityisesti pitkäaikaisesti ongelmallisesta perheestä (ks. luvut 6 ja 7). Väkivalta jää yleensä osaksi mennyttä aikaa, jolla ei nähdä olevan merkitystä. Myös Hautanen (2010) huomasi, että huoltajuudesta päätettäessä väkivallan merkitys voitiin kieltää vetoamalla siihen, että väkivalta kuului menneeseen aikaan. Se, kuinka kauan menneisyyteen kuuluvasta väkivallasta oli kulunut, vaihteli Hautasen aineistossa kahdeksasta kuukaudesta seitsemään vuoteen.

Esimerkkitapauksessa oikeus päättyy siis väkivaltahistoriasta huolimatta tulkitsemaan lapsen kohdistuvan väkivallan kurinpitona ja oikeuttaa sitä lapsen käytöksellä (*lähinnä lapsen oma kapinointi aiheuttaa kuitenkin sen, etteivät perheen aikuiset kykene ilman ruumiillisen kurituksen keinoja pitämään lapsen tarvitsemia tiukkoja rajoja*). Lopuksi oikeus toteaa vielä, että lapsen oma *käytös lisää kurinpidon tarvetta ja väkivallan uhkaa kotona, mistä taas aiheutuu lapsen kokemana tarve lähteä pois kotoa*. Selitysmallissa vastuu väkivallasta asetetaan sitä kokeneelle lapselle samankaltaisesti kuin aiemmassa esimerkissä, jossa äidin juomisen nähtiin aiheuttavan isäpuolen väkivaltaisuutta. Argumentaatio etenee siten, että väkivallan aiheuttajana nähdään lapsen kapinointi, josta seuraa aikuisten tekemä väkivalta, jonka seurauksena lapsi taas lähtee pois kotoa. Isää ei oikeuden perustelussa vastuuteta tekemästään väkivallasta. Lapsi tosin päädytään tapauksessa huostaanottamaan, mutta ei lapsen kokemasta väkivallasta vaan lapsen omasta käytöksestä johtuen.

Yleensä kasvatuseräpäiväkirjoista viitattiin lyhyesti vain jossain kohtaa dokumentteja. Yllä lainaamani tapaus oli poikkeuksellinen. Lainamani tapaus oli myös ainoa, jossa vakavaksi kuvailtua lapsen kokemaa väkivaltaa sivuutettiin vanhempien kasvatuseräpäiväkirjoihin nojaten. Kasvatuseräpäiväkirjojen diskurssi oli kokonaisuudessaan aineistossa harvinainen. Lisäksi lapsiin kohdistuvan väkivallan osalta aineisto voi kuvata osittain vanhoja käytäntöjä. Aineiston keräämisen jälkeen lainsäädäntö muuttui vuonna 2012 sosiaalityön ilmoitusvelvollisuuden osalta niin, että myös lapsiin kohdistuvat lievät pahoinpitelyt tulee ilmoittaa poliisille (LSL 25d §). Ennen tätä lakimuutosta myös pohjoismaiden erilaisia lastensuojelutyön käytäntöjä tutkinut tutkimusryhmä huomasi, että Suomessa ei puututtu lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan yhtä hanakasti kuin muissa Pohjoismaissa (Skivenes & Stenberg 2013).

Kulttuuriin viitataan väkivallan selityksenä kahdessa tapauksessa. Molemmissa sen merkitystä toivat esille vahvimmin vanhemmat itse. Toisessa tapauksessa on kyse isän lapsiin kohdistamasta väkivallasta ja toisessa äidin lapsen kohdistamasta väkivallasta. Vanhempien toisilleen tekemää väkivaltaa ei käsitellä aineistossa kulttuuriin viitaten. Kulttuurin tai maahan muuttaneiden vanhempien taustan esiintuominen oli kaikkiaan aineistossa hyvin harvinaista ongelmakuvauksista riippumatta. Niissäkin tapauksissa, joissa vanhempien kerrottiin esimerkiksi asuneen pakolaisleireillä, kokemusten merkitys vanhemmuuteen jäi yleensä käsittelemättä. Vaikka kulttuuri väkivallan selityksenä on aineistossa harvinainen, käsittelen sitä erillisenä diskurssinaan, sillä se on muista väkivaltadiskursseista selvästi eroava tapa perustella väkivallankäyttöä.

Kulttuuria väkivallan selityksenä on käsitelty feministisessä väkivaltatutkimuksessa lähinnä liittyen naisten kokemaan väkivaltaan ja kunniaväkivaltaan (Keskinen 2011; 2012). On todettu, että kulttuuri muodostuu helposti kaiken kattavaksi selitykseksi väkivallalle ja ”maahanmuuttajataustaisten” naisten voidaan jopa olettaa elävän väkivallan sävyttämässä patriarkalisessa perheessä. Keskinen (2012, 296) toteaa, että väkivalta saattaa näyttäytyä seurauksena kulttuurista, jonka ”toiset” ovat tuoneet mukanaan ikään kuin ”kantaen sen reppuna selässään”. Keskinen käyttää tästä puhettavasta nimitystä kulttuuristaminen, jolla hän viittaa siihen, että kulttuuria käytetään yleisenä selityksenä kuvattaessa maahan muuttaneiden ihmisten elämää ja samalla sivuutetaan sosiaaliset, taloudelliset ja poliittiset seikat, jotka vaikuttavat ihmisten elämään. Samalla tavoin kuin monet muut vahvat väkivallan selitystavat, kuten parisuhderistiriidat tai traumatisoitumisen heikentämä äitiys, myös kulttuurista voi muodostua kehys, jonka kautta väkivaltaa perheen suhteissa tarkastellaan.

Yksi areena, jolla juuri kulttuuri aktivoituu väkivallan selitykseksi, on keskustelu kunniaväkivallasta (Keskinen 2011). Se näyttelee keskeistä osaa maahanmuuttoa koskevassa julkisessa keskustelussa ja toimii valtaväestön sekä maahan muuttaneiden erottelijana. Kunniaväkivalta ja pakkoavioliitot liittyvät keskeisesti siihen uhkakuvaan, joka muslimeista ja Lähi-idän maista Suomeen muuttaneista ihmisistä on rakennettu. Kunniaväkivaltaan viittaamalla on voitu erottaa ”tasa-arvoinen” suomalainen ja ”naisia alistava” maahanmuuttaja toisistaan. (Keskinen 2009; 2012.) Keskustelu kunniaväkivallasta on kuitenkin Pohjoismaissa suhteellisen uutta. Carbin (2008) havaitsi, että esimerkiksi ruotsalaisissa politiikkadokumenteissa

kunniaväkivallan käsite ilmestyi keskusteluihin vasta 2000-luvun alussa. Sitä ennen käsitettä ei poliittisessa keskustelussa juuri käytetty. Kunniaväkivaltakeskustelussa konkretisoituukin kysymys ”meistä” ja ”toisista” eli tasa-arvoisista pohjoismaalaisista ja patriarkaalisen kulttuurin mukaan elävistä maahanmuuttajista.

Kulttuuristavaa väkivaltapuhetta on tutkittu lähinnä parisuhde- ja/tai kunniaväkivallan kohdalla. Kulttuuriin nojaavat selitystavat lapsiin kohdistuvan väkivallan osalta ovat jääneet feministisessä keskustelussa vähemmälle tarkastelulle tai ne kiinnittyvät vahvasti kuvaan väkivaltaisista ja koko perhettä kontrolloivista isistä. Keskinen (2014) tosin nostaa esiin väkivaltaa kokeneiden naisten haastattelujen kautta myös tilanteita, joissa väkivallantekijöinä ovat olleet väkivaltaa kokeneiden naisten omat vanhemmat, sisarukset tai muut suvun jäsenet.

Tämän aineiston kaksi kulttuuriin väkivallan selityksenä viitannutta tapausta kuvaavat molemmat vanhempien lapsiin kohdistamaa väkivaltaa. Ensimmäisessä tapauksessa isä kohdistaa rajua väkivaltaa lapsiin muun muassa tarkoituksenaan kontrolloida lasten liikkumista ulkona. Isä itse nojaa kulttuuriinsa selityksenä väkivallalle ja myös oikeus ottaa kantaa väkivaltaan ymmärtäen sen johtuvan siitä, miten *väkivaltaan eri kulttuureissa suhtaudutaan* (käsittelen tapausta luvussa 7). Toisessa tapauksessa, jota lainaan alla, äiti itse näkee väkivallankäytön osana oman uskontonsa mukaisia kasvatusmenetelmiä. Tapauksessa viitataan sekä ristiriitadiskurssiin, kasvatusväkivaltaan, kulttuuriin väkivallan selityksenä että kunniaväkivaltaan. Väkivallan tekijänä mainitaan lapsen äiti.

Huostaanottohakemus: Äiti oli masentunut ja keinoton lasten kanssa. Riitatilanteissa hän kuritti lapsia fyysisesti. Lapsi on kertonut äidin kurittaneen häntä isän kuolemasta lähtien. Tästä syystä lapsi on otettu kahdesti kiireellisesti huostaan. Lapsi on kertonut kokeneensa kotonaan myös henkistä väkivaltaa: mitätöintiä, vähättelyä, eriarvoisuutta ja ylenpalttista kontrollointia sekä eristämistä. Lapsi on kertonut myös kunniaväkivallasta, samoin taloudellisesta väkivallasta. Myös lapsen perushoidossa ja huolenpidossa on puutteita. Lapsen äiti ei luku- ja kirjoitustaidottomana pysty tukemaan lapsen oppivelvollisuuden suorittamista. Lapsi on valittanut, että hänen kodissaan on niin levotonta, huutoa ja riitoja, ettei hänellä ole opiskelurauhaa, eikä hän jaksaa tehdä läksyjään ja vapaa-ajallakin hän lähtee siksi usein pois kotoa.(...) Perheväkivalta-asiaa ei ole pystytty käsittelemään lainkaan äidin kanssa, koska hän on toistuvasti sivuuttanut ja väistänyt siihen liittyvät kysymykset. Hän ei ole lähtenyt työstämään sitä sosiaalityöntekijöiden, turvakodin eikä nuorisokodin työntekijöiden kanssa. Äiti on todennut kasvattavansa lasta oman kulttuurinsa mukaisesti.

Huoltosuunnitelma: Perheen äiti oli hyvin väsynyt ja neuvoton ja tarvitsi konkreettista apua lasten kasvatukseen. Riitatilanteissa äiti kuritti lapsia fyysisesti. Muslimi-äiti oli huolissaan lasten liian vapaasta ja holtittomasta käytöksestä. lapset kokivat, että äidin tulkinta islamilaisuudesta oli hyvin tiukka.

Hallinto-oikeus: Lapsi on joutunut Suomeen tulostaan saakka elämään kahden erilaisen kulttuurin ristipaineissa. Äidin tiukka tulkinta islamilaisuuteen liittyvästä elämäntavasta ja rajoituksista on ollut lapsen kokemana ahdistava ja hän on kapinoinut voimakkaasti sitä vastaan. Lapsi on omaksunut suomalaisesta yhteiskunnasta mahdollisimman vapaamieliset ja kauimpana äidin käsitystä olevat tavat ja käsitykset. Tämä on aiheuttanut äidin ja lapsen välille erittäin voimakkaita ristiriitoja. Näissä tilanteissa äiti on lapsen kertoman mukaan lyönyt häntä ja lapsi on riitojen vuoksi myös lähtenyt pois kotoa. Lapsi on myös suhtautunut välinpitämättömästi koulunkäyntiinsä. (...) Lapsen kertomuksia perheväkivallasta ei ole voitu perusteellisesti selvittää, koska äiti ei ole ollut halukas käsittelemään asiaa.

(Ote 30. Huostaanottohakemus, huoltosuunnitelma, oikeuden perustelu)

Huostaanottohakemuksessa kerrotaan äidin kohdistaneen lapsen väkivaltaa jo useita vuosia (*isän kuolemasta lähtien*, päivämäärät on yksityisyyssyistä poistettu). Väkivallasta ei kuitenkaan kerrota tarkemmin vaan asia esitetään lapsen kertomuksena henkisestä väkivallasta, kontrolloinnista, eristämisestä ja kunniaväkivallasta. Näiden kuvausten perusteella varsinaisesta väkivallanteoista ei saa tietoa. Hakemuksessa kuitenkin mainitaan äidin haluttomuus avunhakemiseen sekä se, että äiti on nähnyt kasvattavansa lapsia oman kulttuurinsa mukaisesti. On huomionarvoista, että huostaanottohakemuksessa puhutaan kulttuurista, huoltosuunnitelmassa uskonnosta ja lopulta oikeuden perustelussa sekä kulttuurista että uskonnosta. Kulttuuristavassa puheessa sekoitetaankin usein kulttuuri ja uskonto. Keskinen (2012, 297) huomioi, että tuolloin on lähes poikkeuksetta kyse islamista, jonka nähdään oikeuttavan epätasa-arvoisia suhteita miesten ja naisten välillä.

Huoltosuunnitelmassa kerrotaan myös väkivallasta epäselvästi *kurittamisena* ja korostetaan äidin väsymystä sekä neuvottomuutta lasten kasvatuksessa. Huoltosuunnitelmassa eritellään, että *muslimi-äiti oli huolissaan lasten liian vapaasta ja holtittomasta käytöksestä. Lapset kokivat, että äidin tulkinta islamilaisuudesta oli hyvin tiukka.* Tämä määritelmä esitetään osittain lasten kokemuksen kautta.

Oikeuden perustelussa esitetään, että lapsi on joutunut elämään *kahden kulttuurin ristipaineessa* ja kapinoinut voimakkaasti äidin tiukkaa islamilaista elämäntapaa koskevaa tulkintaa vastaan. Lapsen kerrotaan omaksuneen *suomalaisesta yhteiskunnasta mahdollisimman vapaamieliset ja kauimpana äidin käsitystä olevat tavat ja käsitykset*, jonka taas nähdään aiheuttavan sen, että äiti on lyönyt lastaan ja lapsi on lähtenyt pois kotoa. Keskinen (2012) huomauttaa, että ammattilaisten kulttuuristavassa puheessa liitetään erityisesti maahan muuttaneiden perheiden vanhempien ja nuorten kesken syntyneet erimielisyydet kulttuurien törmäykseen. Tässä tapauksessa *ristipaineena* esitetty kulttuurien törmäys asettuu selittämään väkivaltaa.

Tapauksessa vastuu väkivallasta asetetaan sitä tehneelle äidille, mutta sen selityksenä esitetään äidin tiukka käsitys islamilaisuudesta. Sen sijaan, että äidin nähtäisiin valinneen väkivallanteon tai käyttävän valtaa ja kontrollia, juuri kulttuurin tai islamilaisuuden nähdään johtavan väkivalltaan ja väkivallan taas johtavan lapsen poistumiseen kotoaan. Tapaus muistuttaa lapsen käytöksen osalta aiempaa esimerkkiä, jota erittelin käsitellessäni ”kasvatusta” väkivallan selityksenä. Tuossa esimerkissä vanhemmat myös kuvasivat väsymystään tilanteeseen, jossa lapsi kapinoi kodin sääntöjä vastaan. Tapauksessa isällä oli todistettavasti pitkä väkivaltainen menneisyys. Oikeus päätyi tuossa tapauksessa kuitenkin hyvin erilaiseen tulkintaan pitäen *uskottavana isän ja äiti puolen kertomusta siitä, että he ovat hyvin väsyneitä tilanteeseen ja että heillä on ollut keinot lopussa ja rajaamistilanteet ovat ajautuneet väkivaltaisiksi* (Ote 29). Oikeus myös näki isän väkivaltaisuuden johtuvan lapsen kapinoinnista ja totesi *etteivät perheen aikuiset kykene ilman ruumiillisen kurituksen keinoja pitämään lapsen tarvitsemia tiukkoja rajoja*. Samoin kuin edellä lainaamani äidin tapauksessa, lapsi myös lähti väkivaltatilanteiden jälkeen pois kotoa. Tämä tulkittiin kuitenkin pikemminkin lapsen kuin väkivaltaa käyttävän isän vastuuna (*lapsen käytös lisää kurinpidon tarvetta ja väkivallan uhkaa kotona, mistä taas aiheutuu lapsen kokemana tarve lähteä pois kotoa*, Ote 29).

Juuri tämän vertailun kautta tulee näkyväksi se, kuinka kulttuuri väkivallan selityksenä muokkaa kertomusta lapsen kokemasta väkivallasta. Kulttuuri itsessään selittää tilanteen. Lapsen kapinointi muuttuu ymmärrettäväksi ja äidin tekemä väkivalta tuomittavaksi. Onhan lapsi halunnut omaksua vapaamieliset käsitykset juuri suomalaisesta yhteiskunnasta. Tapaus poikkeaa suuresta osasta aineiston kuvauksia myös siinä, että lapsen karkailu ja kouluongelmat eivät muodostu huostaanoton syyksi vaan pikemminkin ymmärrettäväksi reaktioksi äidin tiukkaan islamilaiseen tulkintaan.

Vertailussa on kuitenkin huomattava, että etnisesti suomalaiseksi määrittävän perheen tapauksessa ohitetaan isän tekemä väkivalta, mutta tässä käsittelemäni äidin

ja lapsen tapauksessa äidin tekemä väkivalta rakennetaan (vaikkakin kulttuuriin liittyen) uhaksi lapselle. Kulttuuri väkivallan selityksenä voi siis tehdä väkivaltaa ja vallankäyttöä myös näkyväksi. Ongelmaksi muodostuukin se, että perheen dynamiikka tulkitaan kokonaisuudessaan kulttuurin ja uskonnollisuuden kautta sen sijaan, että tapahtumia tulkittaisiin yhteydessä esimerkiksi sosiaaliseen asemaan tai perheen konkreettiseen arjen tilanteeseen, kuten etnisesti suomalaiseksi määrittyvän perheen kohdalla saatetaan tehdä. Lapsen kapinointia ei esimerkkitapauksessa käsitellä yhtenä ongelmana – tai murrosikään kuuluvana vaiheena – vaan se liitetään itsestään selvästi äidin uskonnollisuuteen.

Tapaus on erityinen myös siksi, että siinä käytetään kulttuuria – tai kulttuuristamista – väkivallan selityksenä, vaikka perheessä ei ole isää, joka väkivaltaa ja kontrollia käyttäisi. Nimenomaan miesten tekemä väkivalta ja alistaminen nimittäin liitetään usein etnisesti toisiksi määrittyviin perheisiin (Keskinen 2011; 2012; Tuori 2012). Tapauksessa väkivaltaa käyttää äiti ja ilmeisesti juuri äidin teot nimetään huostaanottohakemuksessa myös *kunniaväkivallaksi*. Jää epäselväksi, onko käsite hakemuksen laatineen työntekijän tulkinta lapsen kertomuksesta vai lapsen oma määritelmä tilanteesta. Joka tapauksessa kunniaväkivalta voidaan siis perheammattilaispuheessa liittää myös äidin vallankäyttöön. Tuolloin keskeisenä ei näyttäyty perherakenne sinänsä vaan ne kulttuuris-uskonnolliset kehykset, joiden mukaan perheen (tai tässä tapauksessa äidin) oletetaan toimivan.

5.4 Väkivalta osana perheisiin liittyviä diskursseja

Väkivallasta myös mainittiin osana yleisempiä perheisiin liittyviä diskursseja. Tällöin kerrottiin väkivallasta yhtenä moniongelma-perheen lukuisista ongelmista tai viitattiin äidin vastuullisuuteen perhe-elämän sujuvuudesta. Kun väkivalta tuli liitettyksi perhediskursseihin, ei sitä välttämättä selitetty eikä sille etsitty erityisiä syitä. Juuri perhediskursseihin liitetty väkivalta tulikin useimmiten minimoiduksi tai ohitetuksi päätöksentekoprosessissa.

Yleisin tapa kertoa väkivallasta aineistossa on joko vain ohimennen mainita siitä osana pitkiä ongelmalistauksia tai nähdä se osana muita ongelmia, yleisimmin päihteidenkäyttöä. Moniongelmaperheen problematiikkaan sidottuja väkivaltakuvauksia on aineistossa 37. Tässä kerronnassa väkivalta näyttäytyy ikään kuin yhtenä ongelmien ilmenemismuotona eikä niinkään itse ongelmana (ks. myös Hester 2011). Tällä tavoin kerrotaan isien tai isäpuolten äitejä tai koko perhettä kohtaan kohdistamasta väkivallasta tai yleisesti ”perheväkivallasta” erittelemättä tekijöitä ja uhreja. Moniongelmaperheen problematiikkaan ei kuitenkaan viitata silloin, kun kerrotaan äitien lapsiin kohdistamasta väkivallasta.

Moniongelmaperheen käsite on monin tavoin sidoksissa historiaan ja siksi päädyin käyttämään käsitettä myös analyysini yhteydessä. Yesilova (2009, 177–200) kuvailee moniongelmaperheen muodostumista ”normaalin” perhe-elämän vastapuolena 1970-luvulta alkaen. Moniongelmaperhe muodostui erilaisten riskien kohdatessa ja siten mikä tahansa perhe saattoi päätyä moniongelmaisuuteen. Moniongelmaperheeseen liittyi monia ominaisuuksia, jotka kietoutuivat yhteen muodostaen epäterveen perhe-elämän. Tällaisia olivat esimerkiksi heikko taloudellinen tilanne, kaoottinen perheikäytyminen (kuten riidat tai alkoholinkäyttö) ja häiriöt vanhempien ja lasten välillä sekä vastarinta viranomaisia kohtaan (em. 178–179). Tässä kulttuurisessa diskurssissa tietyt ongelmat implikoivat toinen toisiaan (Yesilova 2008). Katson, että juuri tällainen logiikka liittyy myös aineiston väkivaltakuvauksiin. Väkiältä itsessään ei nouse ongelmaksi vaan on pikemminkin vain yksi moniongelmaperheestä kielivä yksityiskohta.

En analyseissani pyri kartoittamaan tarkasti, mitä moniongelmaperheen dynamiikkaan tänä päivänä kuuluu (oletettavasti määritelmät ovat muuttuneet sitten 1970-luvun, ks. Sandberg 2015), mutta käsite itsessään toimii hyvin juuri analysoitaessa väkivallan hukkumista muiden ongelmanmäärittelyjen joukkoon. Moniongelmaperhe näyttäytyy niin ongelmaisena, ettei väkivalta itsessään nouse keskiöön. Itse asiassa väkivalta ei näyttäydy näissä konteksteissa edes yllättävänä. Kertomukset alkoholin tai huumeiden liikakäytöstä, lasten laiminlyönnistä, lasten omista ongelmista ja vanhempien mielenterveyden järkkymisestä voivat itsessään olla jo niin hätkähdyttäviä, että väkivallan ilmestyminen listan jatkeeksi normalisoituu. Jos en olisi erityisesti tarkastellut juuri väkivaltaan liittyviä kysymyksiä, se olisi hyvinkin saattanut jäädä piiloon tai sivurooliin laajasta esiintymisestään huolimatta. Väkiältäa kokenut nainen saattaa myös päätyä määrittämään hyvin erilaisten palvelujen

tarvitsijana eri auttajatahoissa. Eri tahoilla tilanne saattaa määrittyä mielenterveysongelmaksi, parisuhdeongelmaksi, lastensuojeluongelmaksi tai alkoholiongelmaiseksi (Heiskanen & Piispa 2002, 36; Hester 2011).

Miksi sitten kiinnittää huomiota juuri kuvauksiin niistä perheistä, joissa monet muutkin ongelmat voivat olla vakavia? Minna Piispa (2004, 26) on ryhmitellyt survey-tutkimuksen perusteella piirtyneitä kuvia naisten kokemasta väkivallasta ja huomannut, että juuri vakavimpia väkivallan muotoja kokevilla naisilla on elämässään monia muitakin ongelmia. Piispan parisuhdeterroriksi kuvailemaa väkivaltaa oli kokenut kymmenesosa kaikista väkivaltaa kokeneista naisvastaajista ja juuri he olivat kaikkein alistetuimmassa asemassa. Piispan mukaan nämä naiset olivat ”vähän koulutettuja, taloudellisesti heikossa asemassa, heidän joukossaan oli muita enemmän niitä, jotka käyttivät runsaasti alkoholia ja heillä oli vähiten vaihtoehtoja oman elämänsä hallintaan”. Kuvaus sopii myös moniin tämän aineiston väkivaltaa kokeneisiin naisiin, joiden tapauksissa väkivaltaa kuvailtiin osana moniongelmaisperheen problematiikkaa. Heidän kokemansa väkivallan ohittaminen on kuitenkin yleisintä.

Moniongelmaisperheen dynamiikkaa kuvaavissa teksteissä korostetaan usein päihteidenkäyttöä väkivallan syynä tai jopa sen synonyyminä. Päihteiden ja väkivallan sidos on ollut osa suomalaista väkivaltakeskustelua jo sen alkuvaiheista asti. Muun muassa Teuvo Peltoniemen (1984, 12–14) kokoamassa suomalaista perheväkivaltaa ja sen tutkimusta käsittelevässä kirjassa esitellään sosiaalihuollon roolia perheväkivallan määrittelijänä ja rinnastetaan väkivalta ja alkoholi toisiinsa saumattomasti. Seuraavassa esimerkissä puhutaan toistuvasti päihteidenkäytöstä, vaikka ilmeisesti kyse on myös isän tekemästä väkivallasta.

Huostaanottobakemus: Isä on tuomittu [pvm.] tehdystä taposta, jonka kohteena oli äidin [lähisukulainen].(...) Äiti on lievästi kehitysvammaisen tasolla.(...) Huostaanottoesityksen perusteena on vanhempien heikkolahjaisuudesta, päihdeongelmista ja ristiriitaisista väleistä johtuva kyvyttömyys havaita lapsen tarpeet ja vastat niihin.(...) Lapsi on otettu perheessä olleiden kriisitilanteiden johdosta [kaksi kertaa] kiireellisesti huostaan. Kriisitilanteet ovat johtuneet vanhempien päihdeongelmista ja ristiriitaisista väleistä.

Äidin vastine: Selityksessä on myös todettu, että isä alkoi jonkin ajan kuluttua vapauduttuaan vankilasta käyttää alkoholia, koska hänen oli vaikea sopeutua

siviilielämään. Tästä huolimatta isä hoiti kotityöt ja tuli toimeen lapsen kanssa, eikä ollut lasta kohtaan väkivaltainen.

Erikoislääkäri: Isä kärsii alkoholiriippuvuudesta. Lisäksi hänellä on todettu piirteitä estyneestä, riippuvaisesta ja epäluuloisesta persoonallisuudesta. Isän on todettu olevan heikkolahjaisen tasolla kognitiiviselta päättelysuoriutumiseltaan.

Hallinto-oikeus: Asiassa on myös riidatonta se, että äiti ja isä ovat aikaisemmin käyttäneet runsaasti alkoholia. Äiti on lapsen synnyttyä kyennyt olemaan raittiina noin kolme vuotta. Riidatonta on myös se, että heillä kummallakin on edelleen alkoholiongelma.(...) Äidin on lääkärinlausunnossa todettu olevan toimintakyvyltään lievästi kehitysvammaisen tasolla, mistä johtuen lapsen oppimisen tukeminen on vaikeaa. Lisäksi tuen tarve kasvaa lapsen vanhetessa. Myös isä on mielentilatutkimuksen perusteella kognitiivisesti heikkolahjaisen tasolla. Näistä syistä ja edellä perheen alkoholiongelmasta todettu huomioon ottaen isä ja äiti eivät kykene lapsen kannalta riittävään huolenpitoon.

(Ote 31. Huostaanottohakemus, äidin vastine, erikoislääkärin lausunto, oikeuden perustelu)

Esimerkkitapaus on vakava. Isä on syyllistynyt aiemmin perheenjäsenen tappoon. Äidin vastineessa korostetaan, ettei isä ole ollut vankilasta vapauduttuaan *lasta kohtaan* väkivaltainen, vaikka onkin käyttänyt alkoholia. Tämä implikoi, että jonkinlaista väkivaltaa on ollut, sillä äiti ei kuitenkaan kerro, ettei isä olisi lainkaan väkivaltainen. Huostaanottohakemuksen perusteella syyt lapsen aiempiin sijoituksiin ovat johtuneet vanhempien *päihdeongelmista* ja *ristiriitaisista väleistä*. Siitä, tarkoittiko huostaanottohakemuksen maininta ristiriidoista sitä, että isä on ollut äitiä kohtaan väkivaltainen, ei todenneta missään dokumentin osassa. Oikeus ohittaa perustelussaan täysin mahdollisen väkivallan uhan ja painottaa vanhempien alkoholiongelmaa.

Perheen asioista kertovissa dokumenteissa on kerrottu runsaasti myös lapsen ongelmista ja kehityshäiriöistä, mutta en ole lainannut tässä kaikkea kerrottua. Suurimmassa osassa aineiston tapauksista puhuttiin moninaisista vaikeuksista sekä vanhempien että lasten elämässä. Moniongelmaperheen dynamiikka on siis läsnä lähes kaikissa kuvauksissa. Tässä analyysissä oleellista on kuitenkin se, kuinka väkivallan uhka ohitetaan tai sitä minimoidaan perheen muiden ongelmien noustessa keskiöön. Yllä lainaamassani tapauksessa oikeus esimerkiksi nostaa perusteluihinsa

isän uhkaavuuden sijasta äidin lievän kehitysvammaisuuden sekä isän *kognitiivisen heikkolajaisuuden*. Tosin ainoastaan äidin kehitysvammaisuus nähdään ongelmana lapsen kehitykselle. Lisäksi oikeus mainitsee harkintansa perusteena olevan vanhempien alkoholiongelman (*Näistä syistä ja edellä perheen alkoholiongelma todettu huomioon ottaen isä ja äiti eivät kykene lapsen kannalta riittävään huolenpitoon*). Vanhempien kehitysvammaisuus ja alkoholinkäyttö nousevat huostaanoton pääsyiksi ja väkivalta jää käsittelyssä sivurooliin.

Moniongelma-perheen problematiikkaa eriteltäessä väkivalta saatetaan myös mainita, mutta sitä ei tarkenneta eikä sen seurauksia pohdita. Seuraava esimerkki kuvaa tällaista väkivallan ohittamista.

Huostaanottohakemus: Vanhempien alkoholinkäyttö ja heidän välisensä väkivalta on jatkunut useita vuosia. Etenkin äidin päihteiden käyttö on vain lisääntynyt, ja hän on lisäksi karkailut kotoa juopottelemaan, jolloin muilla perheenjäsenillä ei ole ollut tietoa hänen poissaolonsa kestosta ja olinpaikastaan. Tilanteen jatkuminen pitkään on traumatisoinut lapsia. Vanhempien juopottelu ja väkivalta on aiheuttanut lapselle jännitystä ja pelkoa sekä äidin katoaminen ahdistusta.

Äiti: Äiti kertoi, että hänellä on ollut suhde mieheen, josta hän nyt toivoo päässeensä eroon. Äiti on tavannut miestä vasta sen jälkeen, kun lapset ovat olleet sijoitettuna. Äidin karkailut kotoa ovat johtuneet kyseisestä miehestä. Mies on ollut mustasukkainen isästä, uhkaillut väkivallalla ja rikkonut äidin puhelimen, eikä ole päästänyt äitiä lähtemään silloin, kun tämä on halunnut.(...) Äiti myönsi perheessä [isän kanssa] olleen väkivaltaa.

Hallinto-oikeus: Vanhemmat, etenkin äiti, ovat kuitenkin pitkään ja edelleen käyttäneet runsaasti päihteitä, ja heidän suhteensa on ollut väkivaltainen ja riitainen. Äiti on karkailut kotoa miesystävänsä luokse eikä tämän luona ollessaan ole muun muassa tullut lapsen syntymäpäiville eikä lasten huoltoneuvotteluun.

(Ote 32. Huostaanottohakemus, äidin lausunto suullisessa käsittelyssä, oikeuden perustelu)

Esimerkissä äiti kertoo joutuneensa miesystävänsä väkivallan uhriksi. Lisäksi äidin ja isän suhteen kerrotaan olevan väkivaltainen, tarkentamatta kuitenkaan, kuka väkivaltaa on kokenut. Äidin uhriutumista ei käsitellä dokumentin missään osassa. Lasten pelot väkivallan vuoksi mainitaan kuitenkin huostaanottohakemuksessa.

Huomiota herättävää on, kuinka äidin oleskelusta miesystävänsä kanssa kerrotaan äidin *karkailuna*. Huostaanottohakemuksessa oleskelu poissa kotoa tulkitaan *juopottelusta* johtuvaksi, kun taas oikeus, ilmeisesti äidin omaan selvitykseen viitaten, tulkitsee äidin *karkailleen* miesystävänsä luokse. Tämä kuvaus on hyvin erilainen kuin ongelmaisten isien yhteydessä käytetyt. Isien poislähdöstä tai poissaolosta ei kerrota karkailuna. Äidin läsnäolo sen sijaan on niin itsestään selvää, että kotoa poistumisesta voidaan puhua karkaamisena.

Esimerkin kuvaus tuo myös esille, kuinka juuri moniongelmaisperheen problematiikkaan hukkuva väkivalta pitää sisällään moninaisia uhriutumisen kokemuksia. Esimerkkitapauksessa äidin kerrotaan joutuneen miesystävänsä väkivallan kohteeksi, jonka lisäksi hän itse kertoo *perheessä olleen väkivaltaa*. Väkivalta on siis asiakirjojen perusteella yksi olennainen ja toistuva tekijä äidin elämässä. Huostaanottohakemuksessa mainitaan lisäksi (isän ja äidin välisen) väkivallan jatkuneen useita vuosia, jonka kautta voi tulkita, että väkivalta on ollut keskeistä myös lasten elämässä. Dokumenteissa väkivalta kuitenkin jää käsittelemättä ja toistuu vain mainintana eri kohdissa. Väkivalta hukkuu muiden ongelmien ja kuvailtujen tapahtumien joukkoon. Suvi Keskinen (2010, 320) kuvaa samankaltaista ilmiötä perheneuvolatyöskentelyssä. Väkivalta ei Keskinen mukaan tunnistettunakaan välttämättä näyttäyty omana ongelmakenttänä, vaan osana laajempaa ongelmien kirjoa.

Väkivalta ei myöskään systemaattisesti vaikuta oikeuksien päätöksiin huostaanotoista. Seuraavan esimerkin isä saa lapsen luokseen asumaan ja huostaanotto perutaan.

Sosiaalityö: Perheessä oli myös [seitsemän vuotta sitten] ollut vakava väkivaltatilanne, jossa isä oli pahoinpidellyt ja uhkaillut aseella äitiä vauvan läsnäollessa ja äiti ja vauva olivat tämän jälkeen turvakodissa.(...) Poliisilta tuli [viisi vuotta sitten] lastensuojeluilmoitus koskien tilannetta, jossa isä oli pahoinpidellyt äidin lapsen läsnäollessa. [Kaksi vuotta sitten] tehdyn lastensuojeluilmoituksen perusteena oli myös se, että isä oli uhkaillut aseella äidin asunnossa.(...) Poliisi toimitti lapsen perhekotiin tilanteessa, jossa äidin luona oli humalainen porukka ja asunnossa oli tapeltu.(...) Isällä on ollut päihteiden käyttöä varhaisesta teini-iästä alkaen ja hän on viettänyt epäsosiaalista elämää sekä käyttäytynyt väkivaltaisesti äitiä kohtaan lapsen läsnä ollessa.

Hallinto-oikeus: Isällä on takanaan pitkä huumetausta ja hän on myös käyttäytynyt väkivaltaisesti muun muassa äitiä kohtaan. Isä on kuitenkin hallinto-oikeudelle

esitettyjen huumeeseulanäytteiden perusteella elänyt [kaksi vuotta] ilman huumeita. Asiassa ei ole myöskään näyttöä siitä, että isällä olisi alkoholiongelma. Alkoholiongelmaa ei osoita pelkästään se, että isä on ollut sosiaalitoimen kuulemistilaisuudessa lievästi alkoholin vaikutuksen alaisena tai se, että isän on sosiaalitoimen taholta, asiaa kuitenkin tarkemmin selvittämättä, arvioitu tapaamistilanteessa kahdesti tuoksahtaneen alkoholille.

(Ote 33. Sosiaalityön selvitys, oikeuden perustelu)

Sosiaalityön laatimassa selvityksessä kerrotaan vakavasta, äidin henkeä uhkaavasta, isän tekemästä väkivallasta (*isä oli uhkailut aseella äidin asunnossa*). Lisäksi kerrotaan äidin kotona olleen olleet *tappelun*, jossa lapsi oli läsnä. Jälleen on kyse moninaisesta väkivallasta, jota nimenomaan äiti kokee. Tapauksessa isä ja äiti ovat eronneet ja äidillä kerrotaan olevan edelleen vakava päihdeongelma, jonka kuvauksia en tässä ole eritellyt. Isä sen sijaan haluaa lapsen asumaan luokseen ja dokumentointi keskittyykin pitkälti isän vanhemmuuteen.

Väkivallan käsittelyn kannalta esimerkissä on kiinnostavinta se, kuinka oikeus ensin mainitsee isän olleen väkivaltainen, mutta keskittyy arviossaan siihen, että isä on lopettanut huumeidenkäytön. Ajankohtia vertaamalla saa selville, että väkivallanteot äitiä kohtaan ovat kaikki tapahtuneet ennen kuin isä on lopettanut huumeidenkäytön. Viimeisin dokumentoitu tilanne, jossa isä on uhkailut äitiä aseella, on tapahtunut kuukautta ennen kuin isä on antanut ensimmäisen puhtaan huumeeseulan (tarkat päivämäärät on peitetty yksityisyyssyistä). On mahdollista, että isä on lopettanut myös väkivallantekonsa yhtäaikaaisesti huumeidenkäytön kanssa, mutta erikoista on nimenomaan se, ettei asiaa arvioida millään tavalla. Väkiältä nivotaan niin itsestään selvästi huumeidenkäyttöön, ettei sen uhkaavuutta pohdita lainkaan erillisenä kysymyksenään.

Tapausesimerkki on poikkeuksellinen myös sen suhteen, että lapsen huostaanotto perutaan ja hänet päädytään sijoittamaan vakavaa väkivaltaa aiempina vuosina käyttäneen isän luokse. Kuten olen aiemmin eritellyt, huostaanottojen peruminen (eli huostaanottihakemuksen hylkääminen) oli aineistossa hyvin harvinaista. Vain kuusi prosenttia tapauksista hylättiin. Tässä tapauksessa sosiaalitoimen selvitystä siitä, että isä on monissa lapsen asioita koskevissa tilanteissa ollut joko päihtyneenä tai haissut alkoholille, ei pidetä uskottavana todisteena alkoholin liikakäytöstä. Myös tämän

kaltainen tulkinta on hyvin harvinainen. Yleensä oikeudet pitävät sosiaalityön havaintoja pätevinä todisteina perheiden tilanteista⁵⁰.

Moniongelmaisperheen problematiikkaan nojaavissa päätöksissä kuvaillaan monenlaisia väkivaltatilanteita. Uhriutumisen on kuvauksissa vakavampaa ja sitä tapahtuu useille perheenjäsenille. Myös tekijöitä saattaa olla useita, kuten lainaamassani tapauksessa, jossa äiti on uhriutunut sekä miesystävänsä että mahdollisesti isän taholta (yleinen maininta ”väkivaltaa” ei mahdollistanut tiedonsaantia siitä, millaista väkivalta perheessä oli ollut). Kerrottaessa moniongelmaisesta perheestä väkivalta hukkuu muiden ongelmanmäärittelyjen joukkoon. Se joko häviää jossain vaiheessa käsittelyä kokonaan (yleisesti oikeuden perustelussa) tai siitä mainitaan ohimennen osana ongelmakimppua. Yleisintä on rinnastaa väkivalta ja päihteidenkäyttö keskenään samaksi ongelmaksi. Tuolloin dokumenteissa ehdotetuksi ratkaisuksi riittää päihteidenkäytön lopettaminen eikä väkivallan uhkaa enää nosteta esiin erillisenä kysymyksenään. Keskinen (2005a, 234) erittelee samanlaisen väkivallan sivuuttamisen toimivan perheneuvoloiden väkivaltatyössä. Tuolloin myös kontrolliin ja vallankäyttöön liittyvät huomiot jäävät irrallisiksi, eivätkä työntekijät enää liitä niitä väkivaltaongelmaan.

Kyse on tuolloin kelvottoman perheen kulttuurisesta diskurssista, jossa erilaiset ongelmat implikoivat toinen toisiaan. Yesilova (2008) liittää hyvinvointivaltion rakentamisen aikaan syntyneen moniongelmaisperheen myös kuvaan aiemmasta köyhästä tai työväenluokkaisesta perheestä, jonka yhtä lailla nähtiin 1900-luvun alussa olevan tuen ja kontrollin tarpeessa. Moniongelmaisperhe eroaa tosin edeltäjästään siinä, että moniongelmaiseksi voi periaatteessa päätyä mikä perhe tahansa riskien kasautuessa. Silti moniongelmaisperheiksi määrittyvät juuri köyhät, yhteiskunnasta väärällä tavalla (esimerkiksi taloudellisesti) riippuvaiset perheet. Kun moniongelmaisiksi tulkituissa perheissä esiintyy vakavaakin väkivaltaa, se tulkitaan pikemminkin yhdeksi moniongelmaisuuksien merkiksi kuin väkivaltaongelmaksi. Tuo määrittäminen on myös sukupuolittunutta. Isän väkivaltaisuus ohitetaan puhuttaessa ”perheväkivallasta” tai vain ”väkivallasta”. Äitien väkivaltaisuutta ei liitetä moniongelmaisperheen problematiikkaan.

⁵⁰ Käsittelen hylättyjä huostaanottoja luvussa 7. Hylättyjen huostaanottojen kohdalla oikeus saattoi ottaa sosiaalityöstä eriävän näkökulman tapahtumakulkuihin tai määritelmiin perheistä. Arviointi tilanteiden vakavuuden suhteen ei kuitenkaan ollut systemaattista suhteessa huostaanottohakemuksiin, jotka hyväksyttiin.

Kerrottaessa väkivallasta, huostaanoton perusteeksi saattaa muodostua väkivallan sijaan sen vanhemman käytös, joka ei ole tehnyt väkivaltaa, mutta jonka nähdään olevan ”kykenemätön suojaamaan lasta väkivallalta”. Näitä kuvauksia oli aineistossa 13. Yleisimmin tällä tavoin kerrotaan äidistä, jonka myös kuvaillaan olevan isän väkivallan uhri. Myös Keskinen (2008, 333) toteaa, että isän väkivaltaisuus näytti jopa lisäävän perheneuvolatyöntekijöiden taipumusta vedota äidin vastuuseen ja huolenpitotehtävään. Suojelutehtävässä epäonnistuminen rakensi väkivaltaa kokeneista äideistä keskeisen ongelman. Äideiltä odotettiin toimijuutta, jossa he olisivat aiemmista väkivaltakokemuksistaan huolimatta asettuneet vastustamaan väkivaltaa käyttänyttä miestä uusille väkivallanteoille altistumisen riskistä huolimatta.

Epäonnistuneeseen suojelutehtävään viitataan aineistossa kuitenkin myös kahden isän kohdalla. Tuolloin äiti on tehnyt väkivaltaa lasta kohtaan ja isä asetetaan vastuuseen siitä, ettei hän kyennyt suojelemaan lasta äidiltä. Erona näissä kuvauksissa tosin on, ettei isien kerrota olevan samalla äidin väkivallan uhreja. Se, että myös isistä voidaan kertoa saman diskurssin puitteissa osoittaa kuitenkin, että sukupuolittuneessa vastuujaoissa on poikkeamia. Vaikka nuo poikkeamat ovat harvinaisia, on isien vastuuttaminen myös mahdollista tämänhetkisten kulttuuristen diskurssien puitteissa. Tämä onkin ehkä yksi ainoita kohtia aineistossa, jossa Vuoren (2001) hahmottelema jaetun vanhemmuuden diskurssi toimii käytännössä. Erittelen seuraavaksi, kuinka isän väkivallan yhteydessä vastuutetaan äitiä lapsen tilanteesta. Lopuksi käsittelen myös isien vastuuttamista äidin lapselle tekemän väkivallan yhteydessä.

Seuraavassa esimerkissä isäpuolen väkivaltaisuuden implikoidaan johtuvan äidin alkoholinkäytöstä.

Huostaanottobakemus: (Ä)idin toistuva, runsas alkoholinkäyttö yhdessä kihlattunsa kanssa, useimmiten viikonloppuisin, johtaa kihlatun ajoittaiseen väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Juomisen seurauksena äiti lähettää lapsensa pois kotoa, jolloin lapsi on joutunut kävelemään isoäitinsä tai isänsä luo yötä vasten tai keskellä yötä. Lapsi ei voi luottaa äitiinsä eikä voi elää ilman väkivallan pelkoa nykyisissä olosuhteissa.

Sosiaalilyö: Äiti ei ole lukuisista kehotuksista huolimatta hakenut miehelle lähestymiskieltoa, eikä myöskään varannut aikaa itselleen kriisikeskukseen, vaikka tätä on ehdotettu. Äiti on käyttänyt alkoholia viikonloppuisin yhdessä kihlattunsa kanssa.

Alkoholinkäyttö on johtanut kihlatun väkivaltaiseen käyttäytymiseen, jolloin äiti on lähettänyt lapset keskellä yötä pois kotoa.

Hallinto-oikeus: Äidin toistuva runsas alkoholinkäyttö ja äidin miesystävien väkivaltainen käyttäytyminen häntä kohtaan ovat vaarantaneet lasten perusturvallisuuden kotona. Äiti ei ole pystynyt luomaan turvallisia kasvuolosuhteita, joissa lapset voisivat asua rauhassa, pelkäämättä väkivaltaa ja sen uhkaa

(Ote 34. Huostaanottohakemus, sosiaalityön selvitys, oikeuden perustelu)

Huostaanottohakemuksessa määritellään äiti vastuulliseksi isäpuolen tekemään väkivaltaan. Äidin alkoholinkäytön nimittäin nähdään johtavan *kihlatun ajoittaiseen väkivaltaiseen käyttäytymiseen*. Lisäksi se, että äiti lähettää noissa tilanteissa lapsensa pois kotoa, nähdään lasten laiminlyöntinä pikemminkin kuin turvaamisena väkivallalta. Tosin lasten lähettäminen pois kotoa rinnastetaan äidin juomiseen eikä kihlatun väkivallantekoihin. Asiakirjojen perusteella lapset elävät vaarallisissa olosuhteissa, mutta äidin uhriutumisen ohittaminen rakentaa äidistä vastuullisen lasten hätään. Isäpuolen käyttämää väkivaltaa ei itsessään nähdä lapsia vaarantavana.

Sosiaalityön selvityksessä jatketaan samankaltaisella, äitiä vastuuttavalla puheella tilanteesta. Siinä mainitaan myös, ettei äiti ole pyrkinyt eroon väkivaltaisesta miehestä eikä hakenut apua itselleen. Jälleen äidin uhriutuminen jää täysin käsittelemättä. Oikeus sinetöi tapauksen käyttämällä väkivallasta samoja diskursseja ja todeten, ettei äiti ole *pystynyt luomaan turvallisia kasvuolosuhteita*.

Tilanteen avaamiseksi olisi ollut käytettävissä myös lukuisia muita tulkintatapoja, joissa lasten uhriutuminen ja vaarallinen tilanne oltaisiin otettu huomioon, mutta samalla tunnistettu myös äidin uhriutuminen. Esimerkiksi Mikko Oranen (2001, 32) toteaa Lapsen aika -projektin työskentelystä, että ymmärryksen väkivallan uhriksi joutuneiden naisten auttamisesta pitäisi kulkea koko ajan rinnakkain lasten auttamisen kanssa. Siis myös tilanteissa, joissa lapsen turvallisuus vaatii huostaanottoa. Tämän tutkimuksen aineisto ei tosin välttämättä kuvaa sitä kaikkea työtä, jota väkivallan uhrien kanssa on prosessin aikana tehty. Dokumentointitapa, jossa äitejä syytetään isien tai isäpuolten tekemästä väkivallasta ei kuitenkaan anna ymmärtää, että äidin kokemaa väkivaltaa olisi jollain tavalla huomioitu lastensuojeluasiakkuuden aikana.

Seuraavassa esimerkissä äidin vastuuta lapsen tilanteesta korostetaan muun muassa äidin ja lapsen puutteellisella vuorovaikutuksella. Väkivaltaisen isän isyyden sen sijaan nähdään sisältävän mahdollisuuksia. En ole lainannut kaikkea asiakirjan

yksityiskohtaista väkivaltakerrontaa, jota oli dokumenteissa runsaasti. Tilanteiden kerrottiin olleen isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa.

Sosiaalityö: Selvityksen mukaan perheessä oli riitatilanne [pvm.], jolloin myös poliisit olivat käyneet perheen kotona. Riitatilanteessa isä oli laittanut äidille käsiraudat.(...) Isovanhemmat ovat [pvm.] kertoneet sosiaalityöntekijälle vanhempien riitelevän ja raivoavan toisilleen ja isovanhemmat olivat myös nähneet äidissä jälkiä. Sosiaalityöntekijän selvityksen mukaan äidin kanssa on käyty läpi riitatapahtumia, mutta äiti on nähnyt edunvalvojansa syypäänä riitoihin, eikä ole kyennyt ottamaan juurikaan vastuuta riitelystä tai omasta toiminnastaan riitatilanteessa.

Suullinen käsittely: Sosiaalityöntekijä kertoi suullisessa käsittelyssä, että isä oli kyseisenä päivänä suuttunut äidille, koska äiti ei lähtenyt hänen mukaansa kotiin. Isä oli todennut tilanteessa, että ”nyt tarvitaan haulikko”.(...) Ystävän mukaan isä on vähän tulistunut riitatilanteissa, mutta aika usein tilanteista on selvitty puhumalla. Ystävä kertoo käyneensä perheessä myös riitatilanteessa, jossa isä oli laittanut äidille käsiraudat. Kyseisessä riitatilanteessa oli hänen mukaansa käytetty voimaa. Ystävän mukaan lapsi ei ollut riitatilanteessa kotona. Ystävän mukaan äiti ei ole väkivaltainen.

Psykologi: Äiti tuntuu omaksuvan asioita hyvin mekaanisesti. Isä puolestaan tuntuu ymmärtävän enemmän, mutta isän kohdalla muut asiat estävät oppien käyttöönoton.(...) Suurimpana huolena psykologi näkee äidin ja lapsen välisen vuorovaikutuksen.

Hallinto-oikeus: Hallinto-oikeus arvioi, että vanhempien epätasapainoisen suhteen ja helposti syntyvien riitatilanteiden vuoksi on syytä epäillä lapsen fyysisen ja psyykkisen turvallisuuden vaarantuvan hänen ollessaan pidempiaikaisesti vanhempiensa hoidossa.(...) Erityisen huolestuttavana hallinto-oikeus pitää sitä, ettei äiti ole kyennyt asettamaan lapsen etua omansa edelle tunteenpurkauksissaan.

(Ote 35. Sosiaalityön selvitys, lausunnot suullisessa käsittelyssä, psykologin lausunto suullisessa käsittelyssä, oikeuden perustelu)

Sosiaalityön selvityksessä kerrotaan useammasta väkivaltatilanteesta, mutta olen otteissa käsitellyt vain yhtä niistä. Olen lainannut osia myös suullisesta käsittelystä, joista käy ilmi väkivallan vakavuus, kuten isän uhkaus äidin henkeä kohtaan.

Kuvausten perusteella isä on tehnyt moninaista ja hyvin vakavaa väkivaltaa äidille. Lainauksen lopuksi sosiaalityöntekijät kuitenkin kertovat, että äidin kanssa on käyty läpi *riitatapahantumia, mutta äiti on nähnyt edunvalvojansa syypanä riitoihin, eikä ole kyennyt ottamaan juurikaan vastuuta riiteistä tai omasta toiminnastaan riitatilanteessa*. Teksti antaa ymmärtää, että riidoilla tarkoitetaan kuvattuja tilanteita, joissa isä on kohdistanut väkivaltaa äitiin. Keskinen (2005a, 242–243) toteaa, että perheneuvolatyössä käytettiin joskus sellaista yhteisyyttä korostavaa parisuhdepuhetta, jossa vastavuoroisuus ja kompromissit nousivat keskeisiksi. Tällaisia puhetapoja käytettiin erityisesti edelleen yhdessä olevien pariskuntien auttamistyössä. Kompromissien tekoa tai vastaan tulemista ei kuitenkaan asetettu vaatimukseksi väkivaltaa käyttäville miehille, vaan siihen kannustettiin nimenomaan väkivaltaa kokeneita naisia. Huostaanottohakemuksen puhe siitä, kuinka äiti ei ole kyennyt ottamaan vastuuta *riiteistä*, heijastelee juuri tällaisia vaatimuksia. Isän toimintaa ei nimittäin teksteissä tuomita eikä isän muuttumista nähdä tarpeellisena.

Kertomus jatkuu äitiä vastuuttavana myös psykologin lausunnossa, jossa suurimmaksi huoleksi nostetaan äidin ja lapsen vuorovaikutus. Äidin myös nähdään toimivan lapsen kanssa mekaanisesti. Isän osalta todetaan, että isä tuntuu *ymmärtävän enemmän, mutta isän kohdalla muut asiat estävät oppien käyttöönoton*. Se, mitä nuo muut asiat ovat, jää avoimeksi. Psykiatri näkee siis isän isyydessä mahdollisuuksia. Äidin äitiyttä ei pohdita positiivisin määrein.

Oikeus tuo esille vielä toisenlaisen äitiä vastuuttavan puhetavan. Oikeuden perustelussa isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa kuvataan ristiriitadiskurssin kautta sukupuolettomasti. Lapsen turvallisuuden nähdään vaarantuvan vanhempien *riiteilyn* vuoksi. Tämä puhetapa, kuten myös väkivallan häviäminen käsittelystä, on kuitenkin hyvin tavallista oikeuksien perusteluissa. Erittelin jo aiemmin tässä luvussa ristiriitoja väkivallan selityksenä. Poikkeuksellista tässä esimerkkitapauksessa on oikeuden toteamus siitä, ettei *äiti ole kyennyt asettamaan lapsen etua omansa edelle tunteenpurkauksissaan*. Dokumenteista ei käy ilmi, mitä nuo tunteenpurkaukset mahdollisesti olisivat. Ellei dokumenteista ole jäänyt pois oleellisia yksityiskohtia, oikeus ilmeisesti viittaa äidin tunteenpurkauksilla isän äitiin kohdistamaan väkivaltaan. Tällainen tulkinta väkivallasta implikoi, että äiti aiheuttaa kokemansa väkivallan. Ellei muualla dokumenteissa olisi mainittu äidin uhritumista, oikeuden perustelusta saisi käsityksen, että äiti on parisuhteessa väkivallan tekijänä.

Suurin osa äidin epäonnistuneeseen suojelutehtävään viittaavista dokumenteista eivät kuitenkaan ole tulkinnoiltaan yhtä syyllistäviä kuin edellinen tapaus. Isän väkivaltaisuus saatettiin ottaa vakavasti, mutta samalla mainittiin äidin kyvyttömyys suojella lapsia.

Isä on viimeksi [muutama kuukausi aikaisemmin] riehunut kodissaan, herättänyt perheen, heitellyt ruokaa ja tavaroita ja rikkonut paikkoja. Lapsi on onnistunut väistämään isän lyöntiä, mutta sisarukseen isä on osunut. Isä oli [pvm.] vapautunut vankilasta ja alkoi heti käyttää päihkeitä. Äiti ei kykene suojelemaan lapsia isän käytökseltä. Lapsi on jo pienenä poikana joutunut isän kaltoinkohtelun kohteeksi.

(Ote 36. Huostaanottohakemus)

Tällainen lyhyehkö maininta äidin epäonnistumisessa suojelehtävässään muistutti kertomuksia isien epäonnistuneesta suojelehtävästä. Seuraavat kaksi esimerkkiä ovat eri tapauksista. Niissä viitataan isän suojelehtävään äidin tehtyä väkivaltaa lapselle.

Lapsi on kertonut kokeneensa kotonaan äitinsä taholta toistuvaa fyysistä ja henkistä väkivaltaa. Lapsi on kertonut, että hän pelkää äitiään eikä luota vanhempiinsa. Lapsen kertoman mukaan isä ei ole yrittänyt suojella häntä.

(Ote 37. Huostaanottohakemus)

Äidin epäillänsä pahoinpidelleen ja kaltoinkohdelleen lastaan eikä lapsen isä pysty takaamaan lapsen turvallisuutta.

(Ote 38. Huostaanottohakemus)

Nämä kaksi otetta ovat ainoat kohdat, joissa dokumenteissa viitataan isän suojelehtävään. Muotoilu on kuitenkin lähes identtinen monien äitien suojelehtävään viittaavien tekstien kanssa. Kuten jo edellisessä luvussa totesin, sukupuolittuneisuus ei tarkoita sitä, ettei isistä voitaisi puhua samojen diskurssien yhteydessä kuin äideistä (kyvyttöminä, väsyneinä tai suojelehtävässä epäonnistuneina). Sukupuoli tulee esiin pikemminkin siinä, kuinka usein äideistä kerrotaan tiettyjen tulkintakehysten kautta ja kuinka usein vastaavasti isistä kerrotaan näissä kehyksissä. Aineistossa oli monia äitejä, jotka olivat tehneet väkivaltaa lapsiaan kohtaan, mutta isän suojelehtävään viitattiin vain kaksi kertaa. Yleensä isien osuus perhevastuusta ohitettiin lähes kokonaan.

Epäonnistunut suojelutehtävä on diskurssi, joka liittyy pikemminkin yleisiin kulttuurisiin diskursseihin perheistä kuin pelkästään väkivaltaan. Vuori (2001) kuvaa näitä diskursseja äitikeskeisenä hoivana ja jaettuna vanhemmuutena. Äitikeskeisessä hoivassa äiti määrittyy lapsen pääasiallisena hoivaajana ja siten myös lapsen ensisijaisena turvaajana vaaratilanteissa. Jaetun vanhemmuuden diskurssissa haastetaan äitikeskeisen hoivan itsestänselvyys ja kutsutaan myös miehiä ottamaan vastuuta tilanteesta. (ks. Eräranta 2007.) Tässä erittelemäni epäonnistuneen suojelutehtävän diskurssi asettuu äitikeskeisen hoivan piiriin. Jos äiti nähdään vastuullisena lapsista ja isä taas osallistuu perheeseen lähinnä olemalla olemassa ”isän mallina” tai roolina, tulee ymmärrettäväksi, että juuri äitiä syytetään lasten kokemasta pahoinvoinnista (tässä tapauksessa väkivallasta). Kun isä ei ole tullut missään vaiheessa määritellyksi suhteessa lapseen, eivät isän toiminnan vastuutkaan määrity lapsen laiminlyöntinä. Väkivaltainen mies tulee siis määritellyksi ongelmaisena miehenä, ei isänä, mutta väkivaltaa kokenut ja lastensa suojelussa epäonnistunut äiti taas määrittyy huonoksi äidiksi. Tämä sukupuolittuneisuus ei diskurssin puitteissa juurikaan rakoile. Vaikka isistä voidaan muutamissa tapauksissa puhua lasten suojelemisessa epäonnistuneina, ei isiä kuitenkaan vastuuteta äidin toiminnasta. Niissä muutamissa kuvauksissa, joissa isän kerrotaan epäonnistuneen lapsen suojelussa, liikutaankin kenties jaetun vanhemmuuden diskurssin puitteissa. Tuolloin isä siis nähdään äidin rinnalla toisena vastuullisena perheestä, mutta isä ei kuitenkaan määrity päävastuulliseksi tai viime kädessä vastuulliseksi samalla tavoin kuin äiti.

5.5 Väkivallan merkityksen esiin nostaminen

Kaikki väkivaltaan liittyneet diskurssit eivät peittäneet tai minimoineet väkivallan vaikutuksia. Silloin, kun kerrottiin lasten peloista tai traumatisoitumisesta väkivallan seurauksena, tuotiin esiin myös väkivallan vaikutuksia. Aineistossa oli myös tapauksia, joissa joko sosiaalityö, oikeus tai molemmat toivat väkivaltaa aktiivisesti esille osana huostaanoton perusteita. Erittelen seuraavaksi diskursseja, joiden kautta väkivallan merkitystä pyrittiin tuomaan prosessissa esille.

Lapsen pelko tai traumatisoituminen

Yksi tapa painottaa väkivallan vakavuutta on kertoa lasten peloista tai traumaoireista. Tällaisia kuvauksia oli aineistossa 23. Tuolloin väkivaltaa saatettiin kuvailla monien erilaisten diskurssien kautta. Väkivallan seurauksia äideille saatettiin vähätellä, vaikka lasten väkivallan vuoksi kokemat pelot ja traumatisoituminen nostettiin todistamaan väkivallan haitallisuutta lapsille. Huoltoriitoja tutkinut Teija Hautanen 2010, (139–144) löysi aineistostaan samanlaisia perusteluja silloin, kun vanhempien tekemän väkivallan nähtiin vaikuttavan huoltoriidan ratkaisuun. Lasten oireilu tai pelot saatettiin myös käräjäoikeuksissa nostaa oleellisiksi todisteiksi väkivallan vakavuudesta.

Lapsen pelkoihin ja traumoihin viittaaminen on tässä aineistossa ainoita väkivallan selitystapoja, joissa uhriutuneen lapsen tilanne huomioidaan. Huomion kohteena on useimmiten kuitenkin vain lapsen tilanne, ei esimerkiksi uhriksi myös joutuneen äidin. Huolimatta siitä, ettei äitien auttamista juurikaan käsitelty lasten traumoihin liittyvissä teksteissä, lapsen näkeminen väkivallan seurauksena traumatisoituneena on tehokas keino kiinnittää huomiota juuri lapsen kokemaan väkivaltaan. Seuraavan esimerkin huostaanottohakemuksessa kuvataan lapsen tarvetta väkivallan kokemusten käsittelyyn. Oikeus sen sijaan ei nojaa lapsen tarvitseman tuen käsitteistöön.

Huostaanottohakemus: Lapsi tarvitsee arviointia koko elämäntilanteeseensa: omaan psyykkiseen vointiinsa sekä koti- ja perhetilanteeseen. Hän on kokenut perheväkivaltaa, joka on kohdistunut äitiin ja myös häneen itseensä molempien vanhempien taholta. Hän tarvitsee terapeutista apua kokemustensa käsittelyyn.

Hallinto-oikeus: Perheen lastensuojelun asiakkuus on alkanut [kolme vuotta sitten], josta lähtien lapsesta on tehty useita lastensuojeluilmoituksia koskien isän väkivaltaista käyttäytymistä lasta kohtaan, lapsen väkivaltaista käyttäytymistä kotona sekä päivittäin esiintyviä raivokohtauksia, äidin jaksamattomuutta sekä kodin olosuhteita.(...) Lapsi saa päivittäin raivokohtauksia. Hän heittelee tavaroita ja käyttäytyy väkivaltaisesti lyömällä ja potkimalla. Sisarukset pelkäävät lasta.(...) Lapsi on joutunut molempien vanhempiansa pahoinpitelemäksi ja vanhempien välillä on ollut keskinäistä väkivaltaa.

(Ote 39. Huostaanottohakemus, oikeuden perustelu)

Huostaanottohakemuksessa kerrotaan lapsen kokeneen *perheväkivaltaa*, joka on kohdistunut myös äitiin. Toisaalta lisätään, että lapseen itseensä on kohdistunut väkivaltaa molempien vanhempien taholta. Tekstit kuvaavat todennäköisesti siis tilannetta, jossa isä on väkivaltainen koko perhettä kohtaan ja äiti lasta kohtaan. Lapsi on asiakirjojen mukaan monin tavoin uhriutunut. Vaikka huostaanottohakemuksessa ohitetaankin äidin uhriutumisen vaikutukset, siinä määritellään huostaanoton tarve nimenomaan lapsen väkivallan vuoksi traumatisoitumisen kautta (*tarvitsee terapeutista apua kokemustensa käsittelyyn*).

Oikeuden perustelussa lapsen terapiantarpeeseen ei enää viitata. Oikeus kertoo väkivallasta samoin kuin huostaanottohakemuksessa, mutta keskiöön nousee lapsen oma väkivaltaisuus. Oikeuden perustelutekstistä käy ilmi, että lapsen sisarukset pelkäävät lapsen väkivaltaisuutta. Äitiä kuvaillaan jaksamattomaksi, mutta äidin jaksamisongelmia ei tulkita hänen kokemaansa väkivaltaan liittyvinä. Oikeuden perustelussa keskiössä ei enää ole väkivaltaa kokeneen lapsen avuntarve vaan pikemminkin ongelmaisen perheen moninaiset haasteet.

Väkivallan merkitystä korostettiin myös viittaamalla nimenomaisesti lasten pelkoon. Seuraavassa esimerkissä lastenkodin lausunnossa eritellään lasten pelkokokemuksia.

Huostaanottohakemus: Lapsi on otettu kiireellisesti huostaan, koska äidin silloisen avopuolison epäiltiin syyllistyneen kaikkiin perheen lapsiin kohdistuneeseen pahoinpitelyyn.

Lastenkodin työntekijät: Työntekijöiden suurimmaksi huolenaiheeksi nousi lasten puheista nousseet erilaiset kotiin liittyvät pelot ja ahdistavat kokemukset. Lapset kertoivat nähneensä ja kuulleensa väkivaltaisia tilanteita, pelottelua ja uhkailua. Työntekijöille nousi huoli myös muun muassa äidin voimavarojen riittävydestä sekä kasvatustenetelmien toimivuudesta lapsen kohdalla.

(Ote 40. Huostaanottohakemus, lastenkodin selvitys)

Yllä lainaamassani lastenkodin lausunnossa väkivallan seuraukset nostetaan esille erittelemällä lasten kokemuksia. Lausunnon mukaan lapsilla liittyy kotiin pelkoja ja ahdistavia kokemuksia. Eritystä lausunnossa on, että nimenomaan väkivallan näkeminen ja kuuleminen nostetaan lasta uhkaaviksi tekijöiksi. Tämä on aineistossa

harvinaista. Perhettä koskevissa asiakirjoissa ei muualla eritellä, kuka lasten näkemää väkivaltaa nimenomaisesti tekee ja kuka kokee, mutta huostaanottohakemuksessa kerrotaan äidin avopuolison lapsiin kohdistamasta pahoinpitelystä. Lastenkodin selvityksessä ei mainita, että äiti tekisi väkivaltaa, vaan äitiä kuvaillaan väsyneeksi.

Lasten pelon tai traumatisoitumisen kysymysten nostaminen keskiöön on ehdottomasti yksi väkivaltaa näkyväksi tekevä dokumentoinnin tapa. Usein juuri lasten kokemusten nostaminen keskiöön kuitenkin häivyttää väkivaltaa kokeneen vanhemman (useimmiten äidin) kokemuksia ja asettaa näin äidin osasylliseksi väkivaltaan tai lasten huonoon tilanteeseen. Seuraavan tapauksen huostaanottohakemuksessa kerrotaan isän äitiä kohtaan lapsen varhaislapsuudessa kohdistamasta väkivallasta, mutta oikeus ei mainitse väkivaltataustaa lainkaan.

Huostaanottohakemus: Lapsen lastensuojeluasiakkuus alkoi [pvm.]. Tätä ennen perheestä oli tullut useampia perheväkivaltaa koskevia ilmoituksia lastensuojeluun. Äiti, lapsi ja hänen sisarensa olivat [pvm.] kuukauden turvakodissa isän väkivaltaisuuden vuoksi.(...) Lapsi ei voi asua äidin luona, koska äiti on keinoton lapsen saadessa raivokohtauksia. Isän luona asuessa lapsi on jäänyt päivittäin pitkiksi ajoiksi yksin. Isä ei näe ongelmia lapsen aggressiivisessa ja itsetuhoisessa käyttäytymisessä, eikä koe pojan tarvitsevan apua, joten psykoterapia ei isän luona asuessa onnistune. Lapsen psyykeä rasittanee varhaislapsuuden aikainen perheväkivalta, jonka kokemukset heijastunevat lapsen käyttäytymiseen tälläkin hetkellä. Vanhemmat eivät kykene asettamaan lapsen oikeutta molempiin vanhempiinsa etusijalle omiin keskinäisiin ilmeisen sovittamattomiin ristiriitoihin nähden.

Hallinto-oikeus: Hallinto-oikeus toteaa, että lapsen kasvuolosuhteet ja puutteet hänen huolenpidossaan uhkaavat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään ja kehitystään ja saattavat hänet voimakkaaseen syrjäytymisvaaraan. Hallinto-oikeus katsoo, etteivät lapsen vanhemmat tällä hetkellä kykene tarjoamaan lapselle vakaata, turvallista ja ristiriidatonta kasvuympäristöä, jossa hänellä olisi ikätasonmukainen hoito ja huolenpito.

(Ote 41. Huostaanottohakemus, oikeuden perustelu)

Huostaanottohakemuksessa kerrotaan äidin paenneen turvakotiin isän väkivaltaisuuden vuoksi lapsen ollessa pieni. Myöhemmin, lapsen kasvettua, lapsen kerrotaan itsensä olleen aggressiivinen ja vanhempien eron jälkeen siirtyneen

asumaan isänsä luokse. Huostaanottohakemuksessa huomioidaan lapsen varhaislapsuuden kokemukset isän väkivaltaisuudesta ja niiden nähdään heijastuvan lapsen tämänhetkiseen käytökseen. Tällä viitataan ilmeisesti juuri lapsen aggressiiviseen käyttäytymiseen. Väkivallan kierteen siis nähdään siirtyneen isältä lapselle. Lopuksi huostaanottohakemuksessa todetaan, että *vanhemmat eivät kykene asettamaan lapsen oikeutta molempiin vanhempiinsa etusijalle omiin keskinäisiin ilmeisen sovittamattomiin ristiriitoihin nähden*. Enää ei puhuta isän uhkaavuudesta, vaan vanhempien velvollisuutena nähdään sopuisa yhteydenpito lapsen parhaaksi. Myös väkivaltaa kokeneen äidin on siis eronkin jälkeen kyettävä – lapsensa parhaaksi – pitämään yllä sopuisaa suhdetta lapsen isään, joka on aiemmin pahoinpidellyt häntä.

Aineistossa on myös neljä tapausta, joissa kuvataan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Yksi tapaus osoittautui poliisitutkinnassa perättömäksi ja syytteet hylättiin. Kun kyse oli lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, lapsen traumatisoituminen nostettiin syyksi huostaanottoon. Seuraavassa tapauksessa isä on saanut hyväksikäytöstä vankeusrangaistuksen. Vankeusrangaistuksen jälkeen hän on muuttanut takaisin perheeseen.

Huostaanottobakemus: Lapsi on joutunut seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi isänsä taholta. Hyväksikäyttö on ollut pitkäaikaista ja vaarantanut vakavasti lapsen kehitystä ja terveyttä. Kasvuolosuhteissaan lapsi on kokenut ahdistusta, syyllistämistä ja syytelyä. Lapsen oma käyttäytyminen on ollut yhä vahvemmin itsetuhoista.

Lääkäri: Lääkäri ilmoitti olevansa huolissaan lapsen tilanteesta, koska vanhemmat olivat alkaneet syyllistää lasta perheen tilanteesta ja lastensuojeluasiakkuudesta.(...)

Hallinto-oikeus: Hallinto-oikeus toteaa, että seksuaalinen hyväksikäyttö on ollut pitkäaikaista ja lapsen mielenterveyden häiriintyminen vakavaa.

(Ote 42. Huostaanottohakemus, lääkärin lausunto, oikeuden perustelu)

Seksuaalisen hyväksikäytön kuvauksissa lapsen traumatisoitumiseen viittaaminen on pääasiallinen tapa tehdä hyväksikäytön vakavuus näkyväksi. Yllä olevassa tapauksessa ei yksityisyssyistä ole lainattu kerrontaa lapsen hyväksikäytön yksityiskohdista. Sekä huostaanottohakemuksessa että oikeuden perustelussa viitataan kuitenkin hyväksikäytön lapselle aiheuttamiin seurauksiin. Huostaanottohakemuksessa kerrotaan ahdistuksesta ja lapsen itsetuhoisesta

käyttäytymisestä ja oikeuden perustelussa viitataan vakavaan mielenterveyden häiriintymiseen. Kuvauksissa lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuodaan myös poikkeuksetta esille tekijä ja uhri. Tapauksia kuvataan tarkasti eikä seksuaalisen väkivallan kokemuksia ohiteta. Kahdessa tapauksessa viitattiin kuitenkin siihen, ettei äiti ollut kyennyt suojaamaan lasta hyväksikäytöltä.

Kokonaisuudessaan lapsen traumoihin tai pelkoon liittyvä kerronta tekee väkivaltaa vaikutuksineen näkyväksi. Monissa tapauksissa äidin kokemus väkivalta kuitenkin mitätöityy tai häviää kokonaan kuvauksien keskittyessä lapseen. Lapselle traumatisoitumista aiheuttanut väkivalta esitetään usein sukupuolettomana perheväkivaltana tai vanhempien välisenä väkivaltana. Siten lapsen traumatisoitumiseen keskittyvä tapa kuvailla väkivaltaa tekee väkivallan vaikutuksia sekä näkyväksi että ohittaa väkivallan kokonaisuutta. Poikkeuksena tästä ovat kuvaukset lapsen kokemasta seksuaalisesta väkivallasta, joiden yhteydessä tekijä ja uhri kerrotaan jokaisessa tapauksessa.

Aktiivinen väkivallan esilletuonti

Tapauksia, joissa väkivaltaa tuotiin aktiivisesti esille, on aineistossa kahdeksan (8). Neljässä tapauksista väkivaltaa tuodaan aktiivisesti esille vain sosiaalityön toimesta, mutta oikeus joko ohittaa kysymyksen kokonaan tai tulkitsee sen osaksi muita ongelmia. Aktiivinen väkivallan esilletuonti muistuttaa Keskisen (2005a, 157) nimeämää ”naisiin kohdistuvan väkivallan” -diskurssia, jonka puitteissa väkivallasta puhutaan vallankäyttönä ja jossa väkivaltakokemusten nähdään tuottavan uhreille traumaoireita. Keskisen mukaan perheneuvoloiden työntekijät näkevät vallankäyttöaspektin huomioivan väkivaltatyön vaativan erityisiä toimintatapoja. Työskentelymuodot nähdään erilaisina uhrien, tekijöiden ja lasten kanssa. Olen tulkinnut löytämäni kahdeksan aktiivisen väkivallan esilletuonnin tapauksen nojaavan juuri Keskisen erittelemään diskurssiin. Kaikissa tapauksissa on kyse isän äitiin tai äitiin ja lapsiin kohdistamasta väkivallasta.

Erittelen seuraavaksi väkivaltadokumentoinnin tapauksesta, jossa väkivaltaa tuodaan esiin jokaisessa tapauksessa olevassa dokumentissa. Isä on myös aiemmin tuomittu äitiin kohdistuneista pahoinpitelyistä.

Huostaanottohakemus: Lapsen isän äitiin kohdistama väkivalta ja sen uhka sekä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa esiintyneet puutteet ovat vakavasti uhanneet vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. (...) Isä on käyttäytynyt väkivaltaisesti usean vuoden ajan, minkä vuoksi äiti on hakenut lähestymiskieltoa [pvm.] ja [pvm.]. Äiti on kertonut, ettei hän pysty kokonaan luottamaan isään. Väkivallan pelko ja kodin turvattomuus ovat saaneet lapsen oireilemaan.

Asiakaskertomus: Asiakaskertomuksessa on selostettu muun muassa perheeseen tehtyjä kotikäyntejä, ja siinä on useita merkintöjä äidin ahdistuksesta ja väsymyksestä, lasten levottomuudesta ja aggressiivisuudesta sekä isän väkivaltaisuudesta. Kaksi viimeisintä uhkaavista tilanteista isän taholta on [muutama kuukausi sitten].

Perhetyö: Äidin kanssa on keskusteltu väkivallasta ja sen vaikutuksista lapseen sekä valmistauduttu vauvan syntymään.(...) Perhetyöntekijöiden huolta perheessä on herättänyt isän väkivaltaisuus sekä lasten ja äidin pelko isää kohtaan, lasten väkivaltainen käyttäytyminen, psyykinen tasapaino ja lapsen sulkeutuneisuus, äidin jaksaminen ja äidin lapsuudenperheessään ja omassa parisuhteissaan kokema väkivalta, näiden kokemusten myötä traumatisoituminen ja vaikeus tunnistaa perheen sisällä eri väkivallan muotoja ja turvata lasten väkivallaton kasvuympäristö.

Hallinto-oikeus: Asiassa esitetyn selvityksen mukaan isä on ollut väkivaltainen äitiä kohtaan ainakin vuosina [vuosiluku] ja [vuosiluku] [kolme ja kaksi vuotta sitten], ja äiti on hakenut isälle lähestymiskieltoa. Tämän jälkeenkin lapsen asiakaskertomuksessa on merkintöjä äidin ja isän välisistä uhkaavista tilanteista sekä siitä, ettei äiti oman kertomansa mukaan voi luottaa isään. Perhetyön lausunnoista ilmenee, että lasten kasvatusta ja huolenpitoa on ollut yksin äidin vastuulla.(...) Perheen epävarma ja äidin voimavaroja kuormittava tilanne on jatkunut jo vuosia, ja lapsi on oireillut vakavasti. Äiti on huolehtinut lapsen perustarpeista, ja äiti on tehnyt parhaansa, mutta hän ei ole kyennyt vastaamaan lapsen psyykkisiin tarpeisiin ja oireiluun.(...) Isä on vastikään muuttanut takaisin perheeseen eikä vanhempien välisen suhteen väkivallattomuudesta ja isän kyvystä tukea äitiä ole varmuutta.

(Ote 43. Huostaanottohakemus, asiakaskertomus, perhetyön yhteenvedo, oikeuden perustelu)

Esimerkissä väkivallan vaikutuksia pohditaan erityisen laajasti perhetyön yhteenvedossa. Äidin kanssa on lainauksen mukaan tehty väkivaltatyötä

keskustelemalla väkivallan vaikutuksista lapsiin. Vaikka työtä erityisesti äidin kanssa väkivallan uhrina ei mainita, otetaan äidin uhriutumisen kuitenkin vakavasti tai ainakin vakavammin kuin suurimmassa osassa aineistoa. Tarkkaan ottaen tässäkin tapauksessa viitataan äidin vastuuseen lasten pahoinvoinnista. Esimerkiksi Keskinen (2010, 333) kuitenkin toteaa, että äitiys voi myös toimia väkivaltaa kokeneelle naiselle voimana, jonka kautta nainen jaksaa jatkaa eteenpäin. Tulkitsen, että tapauksissa, joissa kerrotaan väkivallasta tarkasti, eli eritellään tekijät ja uhrin sekä seuraukset, lasten tilanteen painottaminen ei välttämättä liity naisten vastuuttamiseen väkivallasta. Vastuuta naisille jaetaan ennen kaikkea silloin, kun väkivallasta kerrotaan näennäisen sukupuolineutraalisti.

Perhetyön lausunnossa viitataan kuitenkin myös traumatisoitumisen heikentämään äitiyteen (*näiden kokemusten myötä traumatisoituminen ja vaikeus tunnistaa perheen sisällä eri väkivallan muotoja ja turvata lasten väkivallaton kasvuympäristö*). Tällaista traumateoriaan pohjaavaa käsitystä väkivaltatrauman vaikutuksesta äitiyteen käytetään myös perheneuvoloiden väkivaltatyössä (Keskinen 2005a, 303–309). Tällöin aktiivinen väkivallan esilletuonti voikin johtaa siihen, että kaikki naisen toiminta tulkitaan nimenomaan uhriutumisen kautta ja väkivaltaa kokeneesta naisesta muodostuu yksipuolinen kuva.

Oikeuden perustelu esimerkkitapauksessa on erityisen poikkeuksellinen, sillä juuri oikeudet jättävät useimmiten väkivallan sivurooliin silloinkin, kun sosiaalityössä on käsitelty väkivaltaa. Tässä tapauksessa oikeus tulkitsee äidin äitiyden lähtökohtaisesti positiivisesti (*ja äiti on tehnyt parhaansa*), vaikka päätyykin siihen, ettei äiti kykene vastaamaan lapsen tarpeisiin. Vaikka lapsen tilanteen nähdään vaarantuneen, ei väkivallan uhriksi joutuneen äidin äitiyttä nähdä epäonnistuneena sinänsä. Ainoastaan tilanne, jossa isä asuu lapsen kanssa, ymmärretään vaarallisena.

Isän ja äidin vastuualueet näyttäytyvät kuitenkin tässäkin esimerkissä hyvin erilaisina. Isän isyyttä ei pohdita vaan isä nähdään mahdollisena tukena äidille. Oikeus toteaa, että isä on vastikään *muuttanut takaisin perheeseen eikä vanhempien välisen suhteen väkivallattomuudesta ja isän kyvystä tukea äitiä ole varmuutta*. Lopulta oikeus päätyy käyttämään väkivallasta sukupuoletonta kuvaustapaa siirtyessään kuvailemaan kotona olevaa väkivallan uhkaa. Sen sijaan, että oikeus ottaisi kantaa siihen, että juuri isä valitsee väkivallan tekemisen ja äiti sekä lapset joutuvat sen uhreiksi, väkivallasta tuleekin jotain, joka tapahtuu vanhempien välisessä *suhteessa*. Väkivaltaa parisuhdeongelmana tai ristiriitoina tulkitseva diskurssi siis päättyy keskusteluun jopa silloin, kun väkivallan uhka ja seuraukset tuodaan tapauksissa aktiivisesti esille. Tämä kertoo ennen kaikkea ristiriitadiskurssin vahvuudesta ja sen hegemonisesta asemasta väkivallan selityksenä.

Niissä kahdeksassa tapauksessa, joissa väkivaltaa tuodaan aktiivisesti esille, pohditaan kaikissa myös uhrien asemaa ja mahdollista traumatisoitumista. Toisin kuin äitien vastuuta korostavassa puheessa, äitien ongelmat tulkitaan ainakin osittain väkivallasta johtuvina ja siten äideistä ei muodostu kelvottomia äitejä sinänsä. Vastuu lasten pahoinvoinnista asetetaan kuitenkin suurelta osin äideille tässäkin diskurssissa. Siitä huolimatta väkivallan ja sen vaikutusten aktiivinen esilletuonti mahdollistaa esimerkiksi sen, että äidit voivat myöhemmin saada huostaanoton purettua, jos suhde väkivaltaiseen isään loppuu. Kun väkivaltaa kokeneita äitejä ei kuvailla lähtökohtaisesti huonoina äiteinä, avautuu siten mahdollisuuksia siihen, että väkivallan uhan poistuttua äitiys voidaan tulkita myös hyväksi. Aineistossa on myös tapauksia, joissa väkivalta saattaa olla käsittelyn keskiössä, mutta sitä käsitellään erilaisin väkivaltaa (tai tiettyjä väkivallan muotoja) mitätöivinä diskursseina. Tällöin väkivallan uhrina olevalle äidille ei avata mahdollista positiota hyvänä äitinä.

5.6 Yhteenveto

Tarkastelin tässä luvussa, miten vanhempien tekemää väkivaltaa selitetään, tuodaan esille tai ohitetaan. Keskityin väkivaltaa selittävien tai eri tavoin ohittamien ja esiintuovien diskurssien erittelyyn. Tarkastelin myös, miten perheiden väliset ja sisäiset eroavaisuudet toimivat kuvauksissa. Analysoin ensin väkivaltakertomuksia sen mukaan, kenen sitä kerrottiin tekevän ja kenen kokevan. Sen jälkeen avasin kysymystä laajemmin analysoimalla, kuinka väkivalta muodostetaan ongelmaksi tai ohitetaan ja miten sukupuoli sekä muut perheiden väliset ja sisäiset eroavaisuudet toimivat määrittelyprosesseissa. Analysoin aineistosta väkivaltadiskursseja eli erilaisia väkivallan selittämisen tai esiintuomisen tapoja. Luvun aineistona toimi 88 huostaanottopäätöstä, joissa kuvattiin vanhempien tekemää väkivaltaa. Tämä oli 38 prosenttia kaikista tekstiaineistona käyttämistäni päätöksistä. Väkivalta siis oli hyvin yleinen syyperuste lasten huostaanottojen taustalla.

Tekijöitä ja uhreja tarkastellessani havaitsin, että isien kerrottiin tekevän valtaosan väkivallasta. Tapauksista 52 prosenttia oli sellaisia, joissa isä oli mainittu yhtenä väkivallan tekijänä. Äitien tekemästä väkivallasta kerrottiin 26 prosentissa tapauksista. Yleisiä ”perheväkivaltaa” tai ”vanhempien välistä väkivaltaa” mainintoja

oli 18 prosentissa tapauksista. Isäpuolen kerrottiin tekevän väkivaltaa 10 prosentissa tapauksia. Myös isoisan kerrottiin tekevän väkivaltaa yhdessä tapauksessa samoin kuin lapsen veljen. Viidesosassa aineistoa kerrottiin kuitenkin monista yhtäaikaisista tekijöistä ja uhreista. Sen sijaan, että väkivalta määrittäisi (pelkästään) naisiin kohdistuvaksi, kuvaa aineisto pikemminkin moninaista perheissä esiintyvää väkivaltaa. Kuvaukset ovat sukupuolittuneita tekijöiden osalta siten, että isien ja äitien tekojen kerrotaan olevan erilaisia ja mahdollinen toimijuus muodostuu eri tavoin. Uhrien osalta kuva on vielä tekijöitäkin vahvemmin eriytynyt. Lasten kerrotaan joutuneen väkivallan uhreiksi useammin kuin muiden perheenjäsenten (60 prosenttia tapauksista). Myös äitien kerrottiin olevan väkivallan uhreja usein (47 prosenttia tapauksista). Isistä vain yhden kerrottiin joutuneen väkivallan uhriksi. Vaikka sekä isien että äitien kerrotaan kohdistavan väkivaltaa lapsiin, äitien ei juurikaan kerrota olevan väkivaltaisista isistä kohtaan.

Löytämäni väkivaltadiskurssit esiintyivät useimmiten limittäin. Samoissa teksteissä saatettiin viitata moniin erilaisiin väkivallan selitystapoihin ja väkivaltaa voitiin samalla tehdä näkyväksi sekä ohittaa tiettyjen diskurssien kautta. Analyysissäni tarkastelin diskursseja kuitenkin erillisinä. Löysin kahdeksan tapaa, joilla väkivallasta kerrottiin teksteissä. Nämä olivat: ristiriidat ja parisuhdeongelmat, impulssikontrollin pettäminen, väkivalta kasvatukseen, kulttuuri väkivallan selityksenä, moniongelma-perheen problematiikka, vanhemman epäonnistunut suojelutehtävä, lapsen pelko ja traumatisoituminen sekä aktiivinen väkivallan esilletuonti. Väkivaltadiskurssit jakautuivat kolmeen osaan: niihin, joissa väkivaltaa selitettiin, niihin, joissa väkivalta esitettiin osana perheisiin liittyviä diskursseja sekä niihin, joissa väkivallan merkitystä pyrittiin nostamaan esiin.

Väkivallan selityksenä toiminut aineistossa hyvin yleinen väkivaltadiskurssi liittyi vanhempien ristiriitoihin ja parisuhdeongelmiin väkivallan selityksenä. Tätä diskurssia on kuvailtu useammassa aiemmissakin tutkimuksissa (ks. Humphreys 2000; Niemi-Kiesiläinen 2004; Keskinen 2005a; Hautanen 2010) ja sen on todettu olevan erityisen vahva juuri perheammattilaisten väkivaltaymmärryksessä tai ylipäänsä perheissä esiintyvää väkivaltaa kuvattaessa. Diskurssia käytettiin moninaisissa tilanteissa. Se saattoi esiintyä tapauksissa, joissa väkivallasta kerrottiin tarkasti tekijät ja uhrit huomioiden, mutta toisaalta sitä käytettiin myös selittämään sukupuolen ohittavia mainintoja ”perheväkivallasta”. Vanhempien ristiriitoihin tai parisuhdeongelmiin viittaava puhe peitti alleen myös lasten kokemuksia väkivallasta. Vaikka lapsi vastaanotti joissain tapauksissa yhtä lailla äidin kanssa isän iskuja, saatettiin tilanne tulkita vanhempien parisuhteen epävakaisuuden kautta ja ohittaa kokonaan lapsen väkivaltakokemukset. Jos lapsen kokemaa väkivaltaa eriteltiin, se

esitettiin isän ja äidin ”välisestä” väkivallasta erillisenä ilmiökenttänä, vaikka tilanteiden kuvauksista kävi ilmi, että isä uhkasi ja teki väkivaltaa koko perheelle. Myös lasten peloista saatettiin kertoa ristiriitadiskurssin yhteydessä, mutta silloin yleensä keskityttiin vain lapsen kokemaan väkivaltaan ja ohitettiin isän ja äidin väliseksi tulkittu väkivalta. Ristiriitadiskurssia käytettiin myös muutamissa vanhempien lapsia kohtaan tekemän väkivallan kuvauksissa. Ristiriitadiskurssi oli vahvin väkivaltaa selittämään asettuva tapa kuvailla väkivaltatilanteita.

Väkivaltaa selitettiin myös impulssikontrollin menettämisen kautta. Kun väkivallasta puhuttiin impulssikontrollin menettämisenä, kerrottiin lähes yhtä usein äideistä kuin isistä (5 äitiä ja 4 isää). Tuolloin väkivaltaa ei käsitelty lainkaan vallan ja kontrollin kysymysten kautta, vaan yksittäisenä tilanteena, jossa vanhempi menetti hermonsensa tai suuttui. Diskurssia voi pitää tapana minimoida väkivallan seurauksia. Se esiintyi usein vain lyhyinä mainintoina joissain dokumenttien kohdissa, mutta oikeudet eivät nostaneet sitä esiin. Samoin kerrottaessa väkivallasta lasten kasvatukseen, sen vaikutuksia saatettiin vähätellä ja vanhempien tekemää väkivaltaa pyrittiin pitkälti ymmärtämään. Myös kasvatukseen tai ”kuritukseen” viitattiin yleensä lyhyehkösti ja se katosi käsittelyistä.

Kahdessa tapauksessa viitattiin myös ”kulttuuriin” väkivallan selityksenä. Tuolloin oli kyse vanhempien väkivallasta lapsia kohtaan ja puhetapa risteili kasvatukseen väkivaltadiskurssin kanssa. Vaikka kulttuuriin viitattaessa ei varsinaisesti ohitettu väkivaltaa, rakennettiin kulttuurista kuitenkin kaiken kattava selitys väkivallalle. Oli kyse kulttuuristavasta väkivaltapuheesta, jossa kulttuuri ja uskonto sekoitettiin ja väkivalta liitettiin ainoastaan perheiden ”kulttuuriin” tai uskontoon (ks. Keskinen 2011; 2012). Analysoimassani tapauksessa, jossa äiti oli tehnyt väkivaltaa lapselle, väkivallan nähtiin aiheutuneen ”kulttuurien ristipaineesta”, jonka tulkittiin johtuvan äidin islamilaisuudesta ja lapsen omaksumista ”suomalaisen yhteiskunnan tavoista”. Perheiden muita yhteiskunnallisia asemia tai tilanteen yksityiskohtia ei muutoin pohdittu. Kulttuuristavat puhetavat saattavatkin peittää alleen perheen yksilöllisiä tilanteita ja tehdä väkivaltaongelmaan vastaamisen vaikeaksi tai jopa normalisoida väkivaltaa. Kulttuuristavan väkivaltapuheen toimijuus on yleensä varattu isälle (kuten toisessa esiintuomassani esimerkissä), jonka nähdään, toisin kuin ristiriita- tai suojelutehtävä diskursseissa, valitsevan väkivallan teon ja kohdistavan sen avuttomaan äitiin. On oleellista, että ”suomalaiseksi” tulkittu äiti tulee väkivallan uhriksi jouduttuaan usein käsitteellistetyksi vahvana ja toimintaan velvoitettuna, toisin kuin ”maahanmuuttajaksi” määrittynyt äiti, jonka ei edes oleteta toimivan.

Diskurssi, jota kutsun moniongelmaperheen problematiikaksi liittyi laajempiin diskursseihin perheistä. Nämä perheet nähtiin moniongelmaisuuudessaan

”normaalin” perheen vastakohtina (ks. Yesilova 2008; 2009). Kyseessä oli kulttuurinen diskurssi, joka kuvasi pikemminkin epäkelvoja perheitä kuin suoraan väkivaltaa. Kuvaukset väkivallasta hukkuivat muiden ongelmanmäärittelyjen joukkoon tai normalisoituivat osana muutoinkin ongelmaista perhettä (ks. Keskinen 2005a, 231–236). Puhe oli usein myös sukupuolen ja väkivallan moninaisuuden ohittavaa. Moniongelmaisuuutta korostettaessa piiloon jäivät erityisesti kuvaukset isien äiteihin tai äiteihin ja lapsiin kohdistamasta väkivallasta. Silloin, kun kerrottiin äitien lapsiin kohdistamasta väkivallasta, moniongelmaisuuuden problematiikka ei noussut keskiöön. Moniongelmaisperheiden problematiikan kautta minimoitu tai sivuutettu väkivalta oli kertomusten perusteella vakavinta. Siinä myös usein rinnastettiin alkoholinkäyttö saumattomasti väkivaltaan ja puhe väkivallasta saattoi kesken kaiken muuttua puheeksi alkoholinkäytöstä. Myös pohdittaessa tavoiteltavia lopputuloksia tilanteille keskityttiin pikemminkin päihteidenkäytön lopettamiseen kuin väkivaltaan.

Vastuuta väkivallasta käsiteltiin vanhemman epäonnistuneen suojelutehtävän kautta. Tämän diskurssin puitteissa määriteltiin ensisijaisesti sukupuolittuneita vastuita perheestä ylipäänsä, vaikka joissain tapauksissa se selitti myös isän tekemää väkivaltaa. Diskurssin kautta uhri (yleensä väkivaltaa kokenut äiti) asetettiin vastuuseen väkivallasta tai nähtiin jopa syyllisenä väkivallan tapahtumiseen. Väkivaltaa kokeneiden äitien vastuulle asetettiin paitsi lapset myös isän toiminta. Epäonnistuminen suojelutehtävässä liitettiin myös kahteen isään, mutta tuolloin oli kyse isän lapsen kohdistamasta väkivallasta eikä isän kerrottu olevan samalla väkivallan uhri.

Lastensuojelun ammattilaisten äitiyskäsityksiä tutkinut Kristiina Berg (2008, 86) huomasi, että parisuhteeseen liittyvä väkivalta saattoi jäädä perhetyössä kokonaan piiloon ja tulla käsitellyksi vain äidin ja lapsen vuorovaikutussuhteen ongelmana. Uhriksi joutuneen äidin äitiyden laatu saatettiin kyseenalaistaa ja tulkita juuri äitiys lastensuojelun ongelmaksi. Berg huomauttaakin, että äidin ja lapsen vuorovaikutuksesta lähtevä ja sille pohjaava arvioimisen tapa voi syyllistää ja rangaista väkivallan kohteeksi joutuvia äitejä. Hester (2004) on havainnut, että monissa Euroopan maissa juuri lastensuojelussa äiti asetetaan helposti epäonnistuneen vanhemman asemaan ja välillisesti vastuuseen isän tekemästä väkivallasta. Äiti asetetaan tuolloin positioon, jossa hänen on uhriutumisensa lisäksi taisteltava oikeudesta kasvattaa lastaan. Äidin vastuuttaminen perheen tilanteesta sivuuttaa isän vastuun tekemästään väkivallasta, jonka lisäksi kerrontatapa ohittaa isyyden merkityksen lapsen elämässä – hyvässä ja pahassa.

Dokumenteissa viitattiin myös traumaterapeuttiseen diskurssiin lasten traumatisoitumisesta tai peloista. Diskurssi toi monin tavoin näkyväksi lasten asemaa, mutta peitti usein kokonaan vanhempien välisen väkivallan moninaisuuden. Lasten traumoihin viittaaminen toi esille väkivallan kielteisiä vaikutuksia lapsiin ja tuotti siten vanhempien tekemästä väkivallasta lastensuojelullista huolta. Se, millaista lasten kokema tai näkemä väkivalta oli ollut, ei kuitenkaan näyttäytynyt oleellisena kysymyksenä. Kaikissa aineiston tapauksissa, joissa kerrottiin lasten kokemasta seksuaalisesta väkivallasta, viitattiin lasten traumatisoitumiseen.

Laajimman väkivaltaa ja sen vaikutuksia arvioinut tapa kertoa väkivallasta oli tuoda se aktiivisesti esille. Puhetapa mukaili Keskinen (2005) erittelemää naisiin kohdistuvan väkivallan diskurssia. Sen puitteissa pohdittiin laajasti väkivallan vaikutuksia vanhemmuuteen ja lapsiin sekä ymmärrettiin väkivallan seurauksia. Väkivaltaa tuotiin aktiivisesti esille vain kerrottaessa tilanteista, joissa isä oli väkivaltainen. Tosin myös silloin, kun väkivaltaa tuotiin aktiivisesti esille, saatettiin samalla viitata esimerkiksi vanhempien ristiriitoihin tai nojata ajatukseen äidin vastuusta lasten kasvatuksen suhteen. Erona väkivaltaa ohittaville puhetavoille oli kuitenkin, ettei väkivaltaa kokeneen äidin äitiyttä sinänsä esitetty huonona, vaan äitiyden nähtiin traumaterapeuttisten mallien kautta heikentyneen väkivallan seurauksena.

Vaikka muutamissa tapauksissa tuotiin väkivallan seurauksia aktiivisesti esille, suurin osa analysoimistani väkivaltatapauksista sivuutti tai minimoi väkivaltaa tavalla tai toisella. Miksi väkivaltaa kuvataan huostaanotto-oikeudenkäynneissä epämääräisesti? Hester (2011) on tarkastellut tätä kysymystä ja toteaa, että lastensuojelun harjoittama lapsiin ja perhekokonaisuuteen keskittyvä arviointi saattaa ohjata työtä siten, ettei väkivallan uhriksi joutunutta vanhempaa tueta, vaan pikemminkin vastuutetaan lapsen pahoinvoinnista. Näin lastensuojelun työmenetelmissä erityisesti vanhempien toisilleen tekemä väkivalta ja sen sisäiset vallan ja kontrollin kysymykset jäävät ongelmana usein käsittelemättä. Kyse on tietynlaisen asiantuntijuuden ohjaamasta työstä. Hester (2004; 2011) kutsuu väkivaltaongelman eri tahoja ja asiantuntijuutta eri ”planeetoiksi”. Se, millaiseksi ongelmaksi väkivalta määrittyy ja miten siihen vastataan, liittyy keskeisesti niihin asiantuntijatahoihin, joiden piirissä perhe kulloinkin liikkuu. Väkivalta määrittyy erilaiseksi ongelmaksi väkivaltaan keskittyneessä työssä, lastensuojelussa ja huoltajuudesta päätettäessä. Erityisesti väkivaltaan keskittynyt työ suuntautuu vallan ja kontrollin kysymyksiin sekä väkivaltaan rikoksena. Lastensuojelutyössä keskiössä ovat lapset, jolloin väkivallan uhriksi joutunut vanhempi voi jäädä auttamistyön ulkopuolelle. Tilanne muuttuu kuitenkin huoltajuudesta päätettäessä, jolloin

väkivaltaa käyttänyt vanhempi näyttäytykin yllättäen lapsen edun kannalta tärkeänä ylläpidettävänä ihmissuhteena. Väkivallan uhrin joutuvat usein kulkemaan läpi kaikki nämä erilaiset asiantuntijatahot.

Väkivaltadiskurssien tarkastelu on oleellista, koska se, kuinka väkivalta tulee määritellyksi, myös suuntaa tukitoimia, joiden kautta väkivaltaan vastataan. Diskurssit rajaavat ja mahdollistavat eri tavoin äitien ja isien toimijuutta (ks. Ronkainen 2006; Ojala 2010, 42). Esimerkiksi puhuttaessa vanhempien välisistä ”ristiriidoista” tilanteissa, joissa myös lapsi kokee väkivaltaa, huomio kiinnittyy vain vanhempien väliseen suhteeseen tai lapsen uhriutumista käsitellään täysin erillisenä kysymyksenä vanhempien ”välisestä” väkivallasta. Toimijuus määrittyy näennäisen samanlaisena molempien ”ristiriidan” osapuolten välillä eikä uhrin ja tekijän mahdollisuuksissa valita tai vastuussa tapahtumankuluista nähdä eroa. Puhuttaessa vanhemman epäonnistuneesta suojelutehtävästä, toimijuus ja vastuu määritellään vain väkivaltaa kokeneelle vanhemmalle, aineistossa yleensä äidille. Tuolloin väkivallan tekijä vapautetaan vastuusta.

Ronkainen (2006, 533) on hahmottanut väkivallan toimijuutta kolmen kysymyksen kautta: kenen pitää tehdä jotakin, kenen ongelma väkivalta on ja kenen vastuulla väkivalta on. Tämän tutkimuksen aineistossa vastuu on lähes aina määriteltä äidille. Toimintaa sen sijaan saatetaan vaatia molemmilta vanhemmilta, mutta yleensä väkivalta on lopulta vain äidin ongelma. Tästä säännöstä löytyy vain muutama poikkeama silloin, kun sosiaalityö on tuonut väkivaltaa aktiivisesti esille ja määritelmässä on sitouduttu naiseen kohdistuvan väkivallan diskurssiin.

6 Vanhempien ääni

Vanhempien ja sosiaalityön väliset suhteet ovat vastentahtoisissa huostaanotoissa usein mutkikkaita. Sosiaalityö on voinut tukea perhettä pitkäänkin, mutta jos lapsen tilanne ei perheen kanssa työskentelevän sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan parane tuesta ja ohjauksesta huolimatta, joudutaan valmistelemaan huostaanottoa tai lapsen kiireellistä sijoittamista. Tässä tilanteessa ei siis ole lainkaan erikoista, että ne vanhemmat, jotka eivät näe huostaanottoa tarpeellisena, asettuvat vastustamaan sosiaalityön heistä tuottamia määritelmiä. Tarkastelen tässä luvussa tapoja, joilla vanhemmat vastaavat heistä tehtyihin luonnehdintoihin tai ottavat kantaa kirjoitettuihin tapahtumakuvauksiin. Sosiaalityön tekstit, vanhempien kirjalliset selvitykset sekä lyhennelmät suullisista käsittelyistä kertovat niistä määrittelyprosesseista, jotka liittyvät oikeudenkäyntiin. Luvussa analysoin erityisesti vanhempien omia kuvauksia kunnollisuudestaan. Kysyn, kuinka vanhemmat vastaavat sosiaalityön määritelmiin vanhemmuudestaan ja rakentavat itsestään kunnollisia.

Käytän kunnollisuutta (respectability) teoreettisena käsitteenä, kuten sitä on käytetty yhteiskuntaluokkaa koskevassa tutkimuksessa (ks. Skeggs 1997; 2004b; Tolonen 2008; Skeggs & Loveday 2012; Peltola 2014). Kunnollisuus viittaa muun muassa niihin eroavaisuuksiin, joiden kautta joidenkin vanhemmuutta arvotetaan ylitse muiden. Ymmärrän siis kunnollisuuden olevan osa luokittelun tuottamisen prosessia (Urponen 2008; Lahikainen & Mäkinen 2012). Kyse on myös sosiaalisista arvoasteikoista, kuten Kelhä (2009, 42) huomauttaa. Vaikka tasa-arvoisia mahdollisuuksia korostavaan retoriikkaan kuuluu ajatus siitä, että kuka tahansa – tai mikä tahansa perhe - pystyy vastaamaan lapsen tarpeisiin, käytännössä kuitenkin vain tiettyjen sosiaalisissa arvoasteikoissa ylempänä olevien perheiden katsotaan vastaavan lapsen tarpeisiin asianmukaisesti. Kyse on myös erilaisista mahdollisuuksista päästä käsiksi erilaisiin kasvatuksellisiin resursseihin ja lastenkasvatusta koskevaan tietoon (Kelhä 2009; Lawler 2000; Skeggs 2004b; Jokinen 2005, 131–132). Kunnollisen perheen tulee asettua avoimeksi tuelle ja ohjaukselle, ymmärtää avuntarpeensa ja haluta muutosta tilanteeseen (Yesilova 2008; Miller & Rose 2010). Kuten Donzelot (1979) esittää, ”autonomian ehtona on itsehallinta”.

Kuitenkin juuri vaikea tai vähättelevä suhde asiantuntijatietoon ja viranomaisiin – tätä kautta myös ohjaukseen ja hallintaan - on liitetty aiemmissa tutkimuksissa työväenluokkaan (Kelhä 2008; Skeggs 2004b, 119–127; Yesilova 2008, 106). Voidaan kysyä, kuka saa kertoa itsensä haluamallaan tavalla ja kuka tekee sen pakotettuna.

Skeggs (1997, 1) k sitt  kunnollisuuden olevan yksi avaintekijöistä erilaisten ryhmien luokittelussa ”toisiksi”. Juuri tämän havainnon kautta lähden tutkimaan aineistoani. Tarkastelen sitä, kuinka vanhemmat vastaavat sosiaalityön m aritelmiin vanhemmuudestaan ja kuinka vanhemmat itse rakentavat itsest an kunnollisia. Analyysini kohdistuu ennen kaikkea vanhempien kirjallisiin tai suullisiin vastineisiin (selvitykset ja suulliset käsittelyt), mutta p adyn pohtimaan myös sosiaalityön ja hallinto-oikeuksien m aritelmi  kunnollisuudesta, sillä tekstit eivät ole irrotettavissa toisistaan. Lähestyn esittämäni kysymystä erittelemällä ensin vanhempien käyttämiä argumentaatiotapoja. Sen jälkeen siirryn analysoimaan vastineita temaattisesti, jolloin paneudun tarkemmin kunnollisuuden rakentumiseen. Analysoin myös sitä, kuinka esimerkiksi sukupuoli, seksuaalisuus, luokka ja etnisyys kietoutuvat näihin m arittelyprosesseihin.

Keskityn analyysissani nyt muihin teemoihin kuin aiemmin käsittelemiini alkoholink ytt n, väkivaltaan ja/tai mielenterveysongelmiin. Katseeni kohdistuu niihin yksityiskohtiin, joita ongelmien ”ytimen” lisäksi k sitell an. Olen etsinyt aineistosta toistuvia kuvauksia kunnollisuudesta, jotka konkretisoituvat erilaisissa kulttuurisissa, taloudellisissa tai sosiaalisissa resursseissa (ks. Bourdieu 1986; 1987; Jokinen 2005, 127; Peltola 2014) ja erilaisissa normatiivisissa parisuhde- ja perheymm rriyksiss  (Skeggs 1997; Yesilova 2008; 2009). Olen poiminut tätä lukua varten tekstiaineistosta ne tapaukset, joissa vanhemmat ovat lähettäneet oikeuteen selvityksiä tai joiden p at ksiss  esitet an suullisen käsittelyn lyhennelm ⁵¹ (n=96). Kutsun näitä molempia tekstimuotoja selkeyden vuoksi vastineiksi. Tämän teen siksi, että sekä vanhempien kirjoittamissa vastineissa että suullisissa käsittelyissä vastattiin sosiaalityön m aritelmiin perheiden tilanteista. Nuo vastaukset ovat tässä luvussa analyysini kohteena. Erotan kuitenkin esimerkeissä toisistaan tekstit suullisista käsittelyistä ja kirjallisista selvityksistä. Analysoin jokaista kunnollisuuden teemaa esitellessäni yhden tapauksen laajemmin. Tällöin lainaan tekstiä sekä huostaanottohakemuksesta, vanhempien vastineesta että oikeuden lopullisesta perustelusta. Ensin paneudun kuitenkin siihen, kuinka vanhemmat vastaavat sosiaalityön m aritelmiin itsest an ja perheest an.

⁵¹ Oikeuskäsittelyssä on mahdollista suorittaa myös suullinen valmistelu ennen varsinaista käsittelyä. Yht an tällaista valmisteluteksti  ei sisälly tämän luvun aineistoon.

6.1 Vanhempien vastaukset

Vanhemmat vastaavat sosiaalityön määritelmiin oikeudenkäynneissä joko lähettämällä selvityksiä tai ottamalla osaa suullisiin käsittelyihin. Tästä huolimatta vanhempien vaikutusmahdollisuudet prosessissa ovat varsin heikot, sillä valtaosa asiantuntijalausunnoista laaditaan sosiaalityössä. Vanhempien oikeuteen toimittaman todistelun täytyy olla varsin aukotonta, jotta se vakuuttaisi oikeuden asiantuntijatietoa vahvemmin. Pösö (2012, 91) toteaa, että on jopa todennäköistä, että oikeus epävarmuuteen kuuluu sosiaalityöntekijälle, ei asiakkaille. Vaikka siis sosiaalityön tieto perheestä olisi epävarmaa, se päättyy kuitenkin ohjaamaan päätöksiä. Vanhemmalla ei ole vastaavaa mahdollisuutta vanhemmuutensa epäröimiseen. Kuinka vanhemmat sitten päätyvät vastaamaan oikeudessa?

Vanhemmat vastustavat usein vastineissaan niitä määrittelyjä, joita heistä on tehty tai joita he ennakoivat tai olettavat tehdyn (ks. Juhila 2012b, 219). Esimerkiksi eräs äiti kertoo, että *kodissa on usein sekaista ja esimerkiksi lasten lelut ovat levällään, mutta asunnossa ei kuitenkaan ole ollut likaista* (Ote 44.) ja tuottaa näin puheessaan kuvaa normaalista lapsiperheen arjesta, vastustaen samalla määritelmää likaisessa kodissa asuvasta huonosta vanhemmasta. Kaikki tieto lastensuojeluprosessista ei kuitenkaan päädy asiakirjoihin. Vanhempien vastineet eivät siten vastaa itsestään selvästi tai pelkästään heistä kirjoitettuun tietoon. Vanhemmat voivat vastata myös määritelmiin tai väittämiin, joita he ovat kohdanneet kasvokkaisissa tapaamisissa sosiaalityöntekijöiden, perhetyöntekijöiden, lääkärien tai muiden perhetyön ammattilaisten kanssa. Vastineet voivat liittyä myös niihin kulttuurisiin diskursseihin hyvästä vanhemmuudesta, joita vanhemmat ovat omaksuneet. Vastineiden sisältämät argumentit eivät näin ollen kohdistu vain tekstiaineistoon.

Vanhemmat vastaavat huostaanottohakemuksissa esitettyihin määritelmiin tai tapahtumakuvauksiin pääosin kahdella tavalla: puhumalla määritelmiä vastaan tai vedoten muuttuneeseen elämäntilanteeseen. Kun sosiaalityöntekijät kuvailevat ja määrittelevät asiakkaiden ongelmia, sisältyy määrittelyprosessiin aina valtaa. Ne määrittelyt, jotka päätyvät hallitseviksi, ohjaavat myös toimenpiteitä. Huostaanotto-oikeudenkäynneissä onkin esimerkiksi avohuollon sosiaalityötä hierarkkisempi valtasuhde. Asiakkaan vanhemmuus on jo sosiaalityössä todettu lasta uhkaavaksi ja vanhemmilla on hakemusta vastustaessaan todistustaakka siitä, että kasvuolosuhteet eivät vaaranna lapsen kehitystä lastensuojelulain määrittämällä tavalla.

Vanhempien käyttämät argumentaatiotavat ovat osittain limittäisiä. Lisäksi erilaisia argumentaatiotapoja käytetään usein samoissa asiakirjoissa. Luokittelin

tapaukset seuraavaksi niissä käytetyn pääasiallisen argumentaatiotavan perusteella – eli sen, jonka katsoin laajimmin esiintyvän vastineessa. Luokittelemalla tapaukset tällä tavoin pystyin vertaamaan oikeudenkäyntien lopputuloksia eli huostaanottohakemusten vahvistamista tai raukeamista. Esitän taulukossa suluissa rauenneiden tapausten määrän, joista olen eritellyt vielä ne tapaukset, joissa lapsi on huostaanotettuna sijoitettu toisen vanhemman (jokaisessa tapauksessa isän) luokse⁵².

Taulukko 8. Pääasialliset argumentaatiotavat vanhempien vastineissa (N=96)⁵³

<i>Vanhempien argumentaatiotapa</i>	<i>Tapausten määrä (suluissa rauenneet)</i>
Vastapuhe	67 (6, joista yksi sijoitettu isän luo)
Olosuhdemuutos	29 (10, joista kaksi sijoitettu isän luo)

Vanhempien yleisin tapa vastata sosiaalityön hakemustekstin määritelmiin on kiistää siinä esitettyjä tapahtumia tai kyseenalaistaa sosiaalityön vanhemmista tekemiä määritelmiä. Kutsun tätä tapaa vastata hakemuksiin vastapuheeksi (ks. Juhila 2004). Vanhemmat saattavat esimerkiksi kieltää kotikäynnin yhteydessä havaitun humalatilan tai lapsen lyömisen. Toisaalta vanhemmat myös usein kyseenalaistavat kategorioita, joihin he katsovat tullessa asetetuksi ja tarjoavat sosiaalityön teksteistä eriäviä selityksiä toiminnalleen. Olosuhdemuutokseen viitattaessa ei sosiaalityön määritelmiä vanhemmuudesta tai tapahtumista vanhempien vastineissa kyseenalaisteta, vaan vanhemmat ovat hyvin samanmielisiä tuen tarpeesta ja ongelmien laadusta. Osassa tapauksista vedotaan myös onnistuneeseen terapeutukseen interventioon. Argumentaatiotapojen ja rauenneiden tapausten

⁵² LSL 49 § mukaan lapsi on mahdollista sijoittaa vanhempiensa luo, kun kotiin palaamista valmistellaan. Lakiin on kuitenkin kirjattu myös maininta ”tai kun se on lapsen edun kannalta muusta syystä perusteltua”. Asiakirjojen perusteella vanhempien luo huostaan otettuna sijoittamista käytetään myös muissa tapauksissa. Käsittelen vanhempien luo sijoittamista samassa kontekstissa kuin hakemuksen hylkäämistä (raukeamista) – eli ymmärrän myös huostaanotettuna kotiin sijoittamisen lapsen palaamisena kotiin tai pysymisenä kotona, vaikka se lainsäädännöllisesti poikkeaa hakemuksen raukeamisesta.

⁵³ Kahdessa tapauksessa lausunto oli saatu vain huostaanottoa puoltavalta vanhemmalta, jolloin lausunnot olivat samanmielisiä sosiaalityön kanssa. En tässä tarkastele samanmielisiä lausuntoja erillisenä kategoriana.

määrän välisen vertailun perusteella näyttää siltä, että olosuhdemuutokseen vetoaminen on johtanut tapauksen raukeamiseen jopa joka kolmannessa käsittelyssä. Samansuuntaisen tuloksen sai selvityksessään de Godzinsky (2012a), jonka aineistossa kahdeksasta hylätystä huostaanottohakemuksesta viidessä vanhemmat vetosivat muuttuneisiin olosuhteisiin.

Vastapuhe

Lapsi on kasvatettu kotona sisarensa kanssa, koska vanhemmat ovat pitäneet tärkeänä sitä, että lapset saavat parhaan mahdollisen huolenpidon ja kasvatuksen, kun äiti on kotona lasten ollessa pieniä. Viranomaiset ovat toistuvasti yrittäneet tunkeutua perheen kotiin lasten läsnä ollessa, vaikka perustuslain mukaan yksityiselämä ja kotirauha on turvattu. Kenenkään ei ole pakko ottaa vastaan sosiaalista apua (...) Perhe on elänyt omaa elämäänsä eikä lapsilla ole ollut mitään terveyden vaaraa eikä puutetta ravinnosta ja huolenpidosta eikä kasvu ole vaarantunut millään tavoin.

(Ote 45. Vanhempien selvitys)

Juhila (2004, 29; 2012b) erittelee vastapuheen muotoja tavallisuusretoriikan ja eron politiikan käsitteiden kautta. Tavallisuusretoriikassa ihmiset vastustavat heistä tehtyjä määritelmiä ja kategorisointeja puolustamalla tai korostamalla omaa tavallisuuttaan. Normaaliuteen viittaaminen toistuu myös tämän tutkimuksen aineistossa usein. Yhden äidin vastineessa todetaan esimerkiksi näin: *kasvuolosuhteissa ei ole puutteita, vaan he ovat normaali perhe*. Normaaliutta ja tavallisuutta tehdään myös vetoamalla vanhempien heteroseksuaaliseen parisuhteeseen, arjen askareisiin tai perheen yhteisiin harrastuksiin. Tämä normaaliuden tuottaminen onkin yksi kunnollisuuden todistelun kulmakivistä. Paneudun erilaisiin kunnollisuuden ja normaaliuden tuottamisen teemoihin myöhemmin tässä luvussa.

Perheet puhuvat määritelmiä vastaan myös vahvemmin vastarinnan kautta, jolloin omaa normaaliutta ei korosteta vaan kamppaillaan hallitsevia kategorisointeja vastaan. Skeggs ja Loveday (2012) kuvaavat, kuinka viha ja suuttumus voivat olla valtaa vailla olevilla ihmisillä ainoita keinoja säilyttää itsekunnioituksensa tai ylipäänsä tehdä minuuttaan. Vastapuheessa voi olla kyse ”ilkeiden tunteiden” ilmaisusta. Kamppailu liittyy siihen, että vanhempien näkökulmasta erilaisia vanhemmuuden tekemisen tapoja pyritään nostamaan hallitsevien kategorioiden rinnalle. Näin tekee

esimerkiksi äiti yllä olevassa esimerkissä, jossa hän toteaa, että *perhe on elänyt omaa elämäänsä eikä lapsilla ole ollut mitään terveyden vaaraa*. Äiti myös toteaa, ettei *kenenkään ei ole pakko ottaa vastaan sosiaalista apua*. Äiti siis puhuu suoraan sosiaalityön tarjoamaa tukea ja apua vastaan.

Sekä tavallisuuteen viittaavassa vastapuheessa että vastarintaan asettuvissa kuvauksissa viitataan hyvin perinteisiin, heteroseksuaalisen ydinperheen järjestyksen ja sukupuolittuneen vanhemmuuden, teemoihin. Yllä olevassa tekstikatkelmassa äiti esimerkiksi toteaa, että *lapsi on kasvatettu kotona sisarensa kanssa, koska vanhemmat ovat pitäneet tärkeänä sitä, että lapset saavat parhaan mahdollisen huolenpidon ja kasvatuksen, kun äiti on kotona lasten ollessa pieniä*. Vastaavia kuvauksia on aineistossa paljon, ja erittelen niistä muutamia luvun temaattisessa osiossa. Nämä ”perinteiseen” hoiva- ja heteroydinperhejärjestykseen viittaavat tekstit eivät kuitenkaan asetu olettamaan, että sosiaalityöntekijät jakavat samat käsitykset vanhempien kanssa, vaan vanhemmat pikemminkin olettavat asettuvansa marginaaliin perinteisten perhekäsitysten vaalijoina liberaaleja sosiaalityöntekijöitä vastaan.

Muutos olosuhteissa

Äiti kertoi olleensa pojan kiireelliseen sijoitukseen johtaneiden väkivaltatilanteiden jälkeen sairaalajaksolla, ja että hänen vointinsa parani, kun hän sai apua. Hän kertoo saaneensa myös mielenterveystoimistosta keskusteluapua. Äidin mukaan vanhemmat ovat pystyneet selvittämään asiansa ja heillä menee tosi hyvin. Äiti kertoi isän käyneen keskustelemassa (väkivallan vastaisen työn projektissa), josta he ovat myös saaneet apua. Vanhemmat ovat myös ottaneet itseään ”niskasta kiinni”. (...) Vanhemmat ovat opetelleen vuorovaikutusta ja jos heille tulee riita he pystyvät selvittämään asiat puhumalla.

(Ote 46. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Vanhemmat eivät kaikissa vastineissa puhu sosiaalityöntekijöiden kanssa erimielisesti. Olosuhdemuutoksiin viitattaessa vanhemmat jakavat käsitykset (tai osan niistä) tilanteensa tai vanhemmuutensa heikkouksista ja pyrkivät vastineissaan todistamaan, että tilanne on perustavanlaatuisesti muuttunut huostaanottoprosessin alkamisen jälkeen. Näissä vastineissa viitataan siis muutoksiin, jotka ovat tapahtuneet

kiireellisen sijoituksen jälkeen lapsen ollessa sijoitettuna oikeudenkäyntiin saakka tai muutoksiin, jotka ovat tapahtuneet sillä aikaa, kun huostaanotto-oikeudenkäyntiä on odotettu lapsen vielä asuessa kotona. Olosuhdemuutoksiin perustuvissa vastineissa viitataan usein muutoksiin esimerkiksi parisuhdetilanteessa, yleisimmin niin, että vanhemmat ovat oikeudenkäyntiä odottaessaan palanneet yhteen tai vanhempi on muuttanut yhteiseen kotiin uuden kumppanin kanssa. Muutamassa tapauksessa, jossa isä on tehnyt väkivaltaa koko perheelle, viitataan eroon isästä. Tämä ei kuitenkaan ole systemaattista, sillä myös tapauksissa, joissa isä on tehnyt vakavaakin väkivaltaa perheelle, vanhemmat viittaavat silti yhteen palaamiseensa osoituksena kunnollisuudestaan.

Viitattaessa olosuhdemuutoksiin saatetaan myös kertoa erityisesti onnistuneesta terapeutisesta interventtiosta, kuten otteessa 46. Siinä äiti toteaa, että hänen *vointinsa parani, kun hän sai apua. Hän kertoo saaneensa myös mielenterveystoimistosta keskusteluapua.* Äiti kertoo myös isän saaneen keskusteluapua väkivaltatyön projektista. Lopulta äiti toteaa, että *vanhemmat ovat opetelleen vuorovaikutusta ja jos heille tulee riitä he pystyvät selvittämään asiat puhumalla.* Vanhemmat ovat näin omaksuneet heistä tehdyn ongelmakategorisoinnin ja pyrkineet muokkaamaan itseään paremmiksi vanhemmiksi.

Valta, joka toimii siten, että yksilö itse ymmärtää tarpeensa muuttua, on yksi voimakkaimmista vallan muodoista (Miller & Rose 2010, 212). Tuolloin vaikutetaan esimerkiksi siihen, kuinka ihmiset ymmärtävät sellaisia asioita kuin miten saavuttaa onnellisuus tai hyvä elämä. Kyse on siis ymmärryksen muokkaukseen perustuvasta hallinnasta. Ihmiset muuttuvat tuolloin vapaaehtoisesti eivätkä pakon voimalla. Tämä muutos – tai halu muutokseen – edellyttää kuitenkin tietynlaisen itsemäärittelyn omaksumista esimerkiksi väkivaltaisena, päihdeongelmaisena tai kehnona vanhempana.

Olosuhdemuutokseen vedonneiden vastineiden vaikutus huostaanottohakemusten hylkäämiseen on ymmärrettävää, sillä niissä todistetaan nimenomaisen huolenaiheen, ja siten myös huostaanoton perusteiden, poistuneen. On kuitenkin huomionarvoista, että vanhemmat velvoitetaan prosessissa huostaanottouhan kautta osallistumaan tukitoimiin, vaikka he itse näkisivät avun tarpeettomana. Muun muassa Reich (2005, 15) tuo esille, että koko terapeutin intervention kokemus on hyvin erilainen riippuen siitä, päädytäänkö terapian piiriin vapaaehtoisesti vai pakotettuina. Reich toteaa, että vapaaehtoisuudella on linkki yhteiskunnalliseen asemaan. Vaikka ”keskiluokan” ongelmat voivat olla yhtä lailla suuria, vapaaehtoisen terapian voi aina lopettaa eikä terapian tarkoituksena ylipäänsä ole iskostaa vanhempaan valtaväestön kasvatusopillisia käsityksiä, sillä vanhemmat

ovat niistä jo valmiiksi tietoisia. Perheiden osallistuminen terapiaan viranomaistahon pakottamana tai lasten huostaanottouhan alla on ymmärrettävästikin aivan erilainen kokemus kuin vapaaehtoinen terapia. Tämän tutkimusaineiston perusteella neuvottelun sijaa erilaisten toimien (terapian, kuntoutusjaksojen, neuvonnan) vastaanottamisen suhteen ei vanhemmilla juuri ole. Monet vanhemmat ottivat kuitenkin terapia- tai ohjausapua vastaan mielellään huostaanottouhan aktualisoitumiseen saakka.

Arvostuksen tuottamisen näkökulmasta olosuhdemuutokseen viittaavat vastineet paikantuvat oikeassa suhteessa asiantuntijuuteen. Niissä tunnustetaan oma heikkous vanhempana (köyhyys, vajaavaisuus, väkivaltaisuus, tietämättömyys, ”väärin tekeminen”) ja asetetaan avuntarvitsijan rooliin. Toisin sanoen, omasta vanhemmuudesta kerrotaan ”oikein” (Skeggs 2004b, 121). Tuolloin asetetaan myös oikeanlaisen tuen tarvitsijan positioon: ollaan vastaanottavaisia ohjaukselle ja siten (ehkä tulevaisuudessa) voidaan tulla riippumattomaksi taloudellisesta tuesta (Yesilova 2008). Kyse on pitkälti samasta ilmiöstä, jota Juhila (2006, 81–82) kuvaa ansaitsevien ja ansaitsemattomien syrjäytyneiden käsitteillä. Juhila toteaa, että ansaitsevia syrjäytyneitä ovat ne, jotka pyrkivät parhaansa mukaan liittymään yhteiskuntaan ja omaksumaan arvot, jotka yhteiskunnassa vallitsevat. Ansaitsemattomia ovat Juhilan mukaan puolestaan ne, jotka valitsevat erilaiset elämäntavat, eivätkä edes pyri omaksumaan yhteiskunnassa jaettua arvoperustaa. Poissulkeminen kohdentuukin ensisijaisesti ansaitsemattomiin syrjäytyneisiin. Ansaitsemattomuutensa vuoksi tapa suhtautua näihin ihmisiin on tiukentaa otteita eikä suinkaan tarjota lisää tukea.

6.2 Kunnollisuuden rakennelmat

Huomasin argumentaatiotapoja tarkastellessani, että kunnollisuutta tehdään sekä mukautumalla asiantuntijoiden ohjaukseen (olosuhdemuutoksiin viittaaminen) että puhumalla asiantuntijamääritelmiä vastaan (vastapuhe). Kun viitataan olosuhdemuutoksiin, liikutaan kohti sosiaalityön määrittelemää keskusta, mutta kun puhutaan sosiaalityön määritelmiä vastaan, pyritään keskukseen – joko painottamalla oman tilanteen normaaliutta tai pyrkimällä sisällyttämään oma vanhemmuus normaaliin, mutta erilaisena. Kunnollisuuden (normaalin, keskustan) todistamisesta ei juurikaan poiketa riippumatta tavasta argumentoida.

Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin kunnollisuuden rakentumista vanhempien vastineissa. Olen etsinyt vastineista erityisesti teemoja, jotka eivät liity perheen pääasialliseen ongelmaan (joka on yleisimmin alkoholinkäyttö, väkivalta tai mielenterveysongelmat). Juuri noissa ”ylimääräisissä” todistelussa konkretisoituvat perheen kunnollisuuden reunaehdot eli kunnollisen perheen diskurssi, kuten vanhemmat itse sen käsittävät. On kyse sen tutkimisesta, millaiset kunnollisuuden teemat asettuvat vanhempien vastineissa implikoimaan hyvää vanhemmuutta. Vastineissa esiintyvät teemat ovat: 1. heteroseksuaaliset suhteet, 2. koulutus, sosiaaliset verkostot ja materiaallinen hyvinvointi, 3. kiintymyssuhteet ja rakkaudelliset tunteet lasta kohtaan, 4. arki ja hyvä hoiva sekä 5. kieli ja kulttuuri.

Tarkastelen jokaisen teeman yhteydessä yhden perheen tapausta laajemmin. Tällöin lainaan tekstiä huostaanottohakemuksesta, vanhemman vastineesta sekä oikeuden perustelusta. Lainaan tekstejä laajemmin kuin pelkästään kyseessä olevan teeman osalta eritellen myös päätösten rakentumista hakemuksesta oikeuden lopulliseen perusteluun. Samalla kiinnitän huomiota siihen, etteivät kunnollisuuden teemat ole yhdessäkään tapauksessa ainoita huostaanoton syitä, vaan ne kietoutuvat muihin ongelmanmäärittelyihin joko peittämällä ”suurempia” ongelmia tai vahvistamalla muita ongelmakategorioita.

Muutoksiin, parannuksiin tai ylipäänsä tilanteeseen heteroseksuaalisessa parisuhteessa viitattiin teksteissä 31 kertaa. Parisuhdepuhe olikin yleisin tapa tuottaa kuvaa kunnollisesta vanhemmuudesta. Siihen viitattiin niin pääosin vastapuheen kautta argumentoivissa vastineissa kuin olosuhdemuutoksiin vetoavissa teksteissäkin. Usein maininta parisuhdetilanteesta liittyi muutokseen siinä. Vastineissa saatettiin siis kiistää kaikki muut ongelmanmäärittelyt (esimerkiksi alkoholinkäyttö, väkivalta), mutta kertoa samalla parisuhdetilanteen muuttuneen tasapainoiseksi. Osassa vastineita kerrottiin kuitenkin yksinkertaisesti tilanteen olleen koko ajan tasapainoinen (jolloin myös implikoitiin huostaanoton olleen tarpeeton) ja viitattiin hyvään parisuhteeseen osoituksena vanhemmuuden tasapainoisuudesta.

Erittelen seuraavaksi esimerkin yhden tapauksen huostaanottohakemuksesta, äidin selvityksestä ja oikeuden perustelutekstistä. Olen lainannut osia tekstistä, jossa kuvaillaan äidin alkoholiongelmaa, lapsen hoidon laiminlyöntiä ja äidin parisuhdetta⁵⁴. Esimerkissä äiti kiistää alkoholiongelman, mutta jakaa sosiaalityön näkemyksen ydinperhemallisen parisuhteen tarpeesta.

Huostaanottobakemus: Äidillä on ollut pitkään päihdeongelma. Hänen perheensä on ollut lastensuojelun asiakkaana jo [useamman vuoden] ja poliisi sekä yksityiset henkilöt ovat tehneet äidin alkoholinkäyttöön liittyviä lastensuojeluilmoituksia. Lapsi on ollut äitinsä mukana juhlissa, joissa on käytetty alkoholia, ilman hänestä huolehtivaa aikuista. (...) Sijaishuollossa lapsi saa ikäiselleen kuuluvat perustarpeet tyydytetyiksi ja turvallisen elämän ilman päihkeitä eikä hänen tarvitse pelätä jäävänsä ilman äitinsä huolenpitoa. Lapsi saa sijaisperheessä kasvaa ja kehittyä tavallisessa perheessä, virikkeitä antavassa ympäristössä, missä hänestä huolehditaan.

Äiti: Äiti kiistää hänellä olevan alkoholiongelman. Ainoa ylilyönti alkoholinkäytössä on hänen mukaansa ollut kiireelliseen sijoitukseen johtanut tapahtuma, eikä lapsen turvallisuus ole ollut vaarassa. (...) Äidin elämäntilanne on hänen mukaansa vakiintunut ja hän asuu käytännössä miesystävänsä kanssa. Myös lapsi mieltää miesystävän kodin toiseksi kodikseen äidin kodin ohella. Äiti on suullisessa käsittelyssä vielä esittänyt

⁵⁴ Huostaanottohakemuksessa on kerrottu muistakin ongelmista, mutta keskityn pienempään osaan tekstistä.

tarkoituksenaan olevan rakentaa elämänsä miesystävän luo kunhan hän ensin saa lapsen takaisin.

Hallinto-oikeus: Arvioitaessa äidin alkoholinkäyttöä lapsen huostaanottoperusteena on otettava huomioon, että todistajien asiasta antamat kertomukset ovat osittain keskenään ristiriitaiset. (...) Edellä esitetyn huomioon ottaen hallinto-oikeus katsoo asiakirjanäytön ja sitä tukevien kertomusten perusteella, että äidin alkoholinkäyttö lapsen syntymän jälkeen on pitkään ollut hallitsematonta. (...) Äidin sosiaalis-taloudelliset elinolosuhteensa ovat olleet ja ovat edelleenkin epävakaa. Äidiltä puuttuu omankin käsityksen mukaan läheisten ihmisten tukiverkosto miesystävää lukuun ottamatta. Äidin ja miesystävän suhteen laadusta ei kuitenkaan suullisessa käsittelyssäkään syntynyt selkeää kuvaa. Selkeitä suunnitelmia yhteistaloudesta ei tullut esiin ja äiti viettää sosiaaliviranomaistenkin mukaan edelleenkin paljon aikaa kotonaan.

(Ote 47. Huostaanottohakemus, äidin lausunto suullisessa käsittelyssä, oikeuden perustelu)

Sosiaalityön huostaanottohakemus alkaa määritelmällä päihdeongelmaisesta äidistä. Tätä määritelmää tukee erittely lastensuojeluilmoituksista ja kertomus juhlista, joissa lapset ovat olleet läsnä. Huostaanottohakemuksessa käytetään kuvailua, jossa ei suoraan viitata aiempiin teksteihin, vaikka muut tekstit (lastensuojeluilmoituksista ja kotikäynneistä) ovat läsnä kertomuksessa. Huostaanottohakemuksessa äidistä kerrotaan yksityiskohtia kuvaillen, mutta sijaisperheen kuvaus on arvioivaa (ks. Taylor 2008). Äidin vastaus koskien päihdeongelmaa on kiistää sen paikkansapitävyys. Äiti viittaa mainittuihin juhliin *ylilyöntinä*, mutta ei kerro eritellen tapahtumista koskien mainittuja lastensuojeluilmoituksia. Äidin versiota tukemassa ei ole muita todistuksia tai vastineita ja hallinto-oikeus nojaa lopulta päihdeongelman osalta sosiaalityön määritelmään. Vaikka äiti kiistää alkoholiongelmansa, hän kuitenkin jakaa ymmärryksen alkoholiongelman haitallisuudesta lapselle. Tällöin ei argumentoida esimerkiksi lapsen edun kautta tai väitellä siitä, millainen vanhemmuus on lapselle haitaksi. Ongelmat tunnistetaan, mutta niihin liittyvä tai niitä implikoiva toiminta kiistetään.

Keskityn tässä osiossa kuitenkin pääosin yhteen teemaan lainaamassani tekstissä, parisuhdetilanteen epäselvyyteen. Huostaanottohakemuksessa tähän viitattiin korostamalla sijaisperheen hyötyjä lapselle nimenomaan perheen muotoon liittyen: *lapsi saa sijaisperheessä kasvaa ja kehittyä tavallisessa perheessä*. Asiakirjaselvityksestä – jota

en tekstin pituuden ja yksityiskohtaisuuden vuoksi liittänyt lainauksiin – käy myös ilmi, että *lapsi on äidin ainoa lapsi. Isyyttä lapseen ei ole vahvistettu*. Äiti nojaa todistuksessaan vahvasti siihen, että juuri tämä seikka (perheen epätavallisuus) on muuttunut, kun hän kertoo elämäntilanteensa vakiintuneen ja että *hän asuu käytännössä miesystävänsä kanssa*. Äiti viittaa sekä siihen, että lapsi mieltää miesystävän kodin toiseksi kodikseen, että tarkoitukseen rakentaa elämänsä miesystävän luo. Esimerkiksi Skeggs (1997, 126) toteaa, että hänen tutkimansa nuoret työväenluokkaiset naiset saattoivat kyllä haastaa luokkaperustaisia määrittelyjä, mutta heteroseksuaalisia parisuhteita – eritoten avioliittoa – he eivät kuitenkaan kyseenalaistaneet. Skeggsin sanoin heteroseksuaalinen parisuhde lujittaa kunnollisuutta (em., 135).

Isän puuttumisesta kertominen asiakirjaselvityksessä ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että se nähtäisiin ongelmallisena. Asiakirjaselvityksen tarkoituksena on kuvailla perheen tilannetta, ja isän tavoittamattomuus on oleellista oikeudenkäynnissä, koska tuolloin ei myöskään voida selvittää isän mahdollisuuksia lapsen hoitoon. Samoin se, että sijaisperhettä kuvaillaan *tavallisena perheenä* voi viitata yhtä lailla siihen, ettei vanhemmilla ole esimerkiksi alkoholiongelmia kuin siihen, että perhe on ydinperhemuotoinen. Äiti kuitenkin päätyy vastineessaan kertomaan juuri parisuhdetilanteestaan ja vakuuttelemaan vanhemmuutensa riittävyttä heteroseksuaalisessa parisuhteessa elämisen kautta. Tarkasteltaessa pelkkiä tekstejä (eikä äidin tulkintoja, oletuksia tai tekstien ulkopuolella käytyjä keskusteluita), neuvottelun kohteena on juuri parisuhde. Parisuhdetilanteen painoarvo päätöksenteossa varmistuu viimeistään, kun myös oikeus päätyy ottamaan aiheeseen kantaa: *äidin ja miesystävän suhteen laadusta ei kuitenkaan suullisessa käsittelyssäkään syntynyt selkeää kuvaa. Selkeitä suunnitelmia yhteistaloudesta ei tullut esiin ja äiti viettää sosiaaliviranomaistenkin mukaan edelleenkin paljon aikaa kotonaan*.

Kääriäinen (2003, 149) on pohtinut sosiaalityön asiakirjatekstien tavoitteellisuutta. Hän nostaa esiin muistiinpanotekstin, jossa sosiaalityöntekijä kertoo kehottaneensa asiakasperhettä ”harkitsemaan päätöstään perheenisäyksestä ennen kuin kykenevät vastaamaan tuloillaan nykyisestä perhekokonaisuudesta”. Kääriäinen tuo esiin, että kontekstistaan irrotettuna tekstikatkelma on jopa asiakkaan itsemääräämisoikeutta uhkaava ja painottaa, että teksteihin vaikuttavat useat tekijät, kuten kirjoittajan yksilölliset ominaisuudet ja kokemukset, sosiokulttuurinen tausta, kirjoittamistilanne ja siihen vaikuttavat normit ja niin edelleen. Itse olen valinnut toisenlaisen lähestymistavan. Ymmärrän tekstien myös tuottavan normeja ja normatiivisuuksia. Niin sosiaalityön huostaanottohakemukset, vanhempien vastineet kuin oikeuksien perustelutkin siis rakentavat kuvaa sekä yksittäisestä vanhemmasta että

vanhemmuudesta ylipäättään. Tällä tavoin tarkasteltuna toistuva viittaaminen vanhempien välisiin parisuhteisiin siis kertoo nimenomaan siitä, että käsitykset hyvän vanhemmuuden ja vakaan heteroseksuaalisen parisuhteen liitoksesta ovat kulttuurisesti jaettuja. Hyvä vanhemmuus kietoutuu vanhempien (heteroseksuaalisiin) suhteisiin.

Katja Yesilovan (2009, 177–183) mukaan 1970-luvulta alkaen muotoutunut ennaltaehkäisyyn tukeutuva perhekasvatus synnytti uudenlaisen huomion kohteen, moniongelma-perheen. Yksi moniongelma-perheen monista ongelmista on juuri ihmissuhteiden tasapainottomuus ja vaihtuvuus. Siinä missä biologinen ydinperhe nähtiin pysyvänä ja muuttumattomana, epäselvien vanhemmuussuhteiden sävyttämää moniongelma-perhettä luonnehti päinvastoin suhteiden kaoottisuus. Uusperheitä ja asiantuntijoiden tulkintoja uusperheistä tutkinut Ritala-Koskinen (2001) on huomannut, että asiantuntijat löytävät (perhe-)ongelmien ratkaisut usein tiukasti määritellyistä perhesuhteista, vaikka yleinen ymmärrys olisikin, että perhe on vapaasti neuvoteltavissa.

Korpinen (2008, 130–136) havaitsi vanhempien tuovan esiin uusien parisuhteidensa hyötyjä huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Korpinen toteaa, etteivät viranomaiset kuitenkaan välttämättä suhtaudu parisuhteen muutoksiin positiivisina asioina. Edellä erittelemässäni esimerkissä oikeus ottaakin negatiivisen kannan äidin esittämään muuttuneeseen parisuhdetilanteeseen, mutta juuri parisuhdetilanteen epäselvyys ja määrittelemättömyys nostetaan esille vanhemmuuteen liittyvänä ongelmana (*suhteen laadusta ei kuitenkaan suullisessa käsittelyssäkään syntynyt selkeää kuvaa*). Vaikka oikeudet eivät välttämättä ole yksimielisiä siitä, ovatko vanhempien esittämät muutokset suhteiden ”laadussa” paikkansapitäviä tai ovatko ne ylipäänsä sellaisia, joiden kautta lapsen tilanne paranee, oikeudet kuitenkin viittaavat juuri parisuhdetilanteisiin ja asettavat ne arvioinnin kohteeksi tai ainakin pohdinnassa harkittavaksi asiaksi.

Oikeuksien kannanotot parisuhdetilanteisiin olivat kuitenkin harvinaisempia kuin vanhempien itsensä. Vanhempien vastineissa kunnollisuutta tehtiin toistuvasti juuri parisuhdetilanteen vakauteen nojaten.

Äiti kertoo elämäntilanteensa muuttuneen täysin. Hän on vuosia asunut hyvässä parisuhteessa x:n kanssa ja ollut pysyvästi työssä. Äiti on ollut 16-vuotiaasta alkaen säännöllisessä työssä. Äiti ja äidin puoliso ovat muuttaneet rivitaloasunnosta omakotitaloon lasten kotiutusta ajatellen.

(Ote 48. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Olosuhdemuutokseen viittaavassa suullisen käsittelyn lyhennelmässä äiti tuo esille useita kunnollisuuteen kytkeytyviä teemoja, jotka eivät liity huostaanottohakemuksen tekstiin, jossa huostaanoton syynä mainitaan äidin päihdeongelma. Ensin äiti viittaa elämäänsä *hyvässä parisuhteessa* ja jatkaa sen jälkeen työtilanteensa selvittämistä. Lopuksi äiti kertoo muuttaneensa puolisonsa kanssa omakotitaloon. Mikä tekee kertomuksesta kunnollisuuden kuvauksen? Kysehän on ylipäänsä vanhemman selvityksestä perheen tilanteesta. Vaikka näin on (ja kuvaillut yksityiskohdat voivat olla oleellisia), erityiseksi kuvaukset tekee se, ettei niissä eritellä asioita, jotka ovat varsinaisena syynä huostaanottoon. Myös se, mitä päätetään kertoa, on oleellista. Vanhemmat eivät esimerkiksi kerro autoistaan, astiastoistaan tai vaatekaappiensa sisällöistä. Kuvaukset keskittyvät niihin asioihin, joista kunnollisuuden nähdään rakentuvan. Näitä ovat esimerkiksi heteroseksuaalisiin parisuhteisiin, työhön ja kotiin liittyvät kertomukset. Näistä yleisin tapa kertoa kunnollisuuttaan oli parisuhdetilanteeseen viittaaminen. Myös avioliitto näyttäytyi vanhempien vastineissa tärkeänä kunnollisuuden rakennusosana.

Hän [äiti] oli sellaisessa tilassa, että puhui aviomiehestään kielteistä, mutta koskaan hän ei ole luonnehtinut aviomiestänsä ilkeäksi tai pahaksi. Aviomies ei kylläkään hyväksy alkoholin eikä tupakan polttoa. Mitään ilkeyttä ei ole ollut eikä väkivaltaa käytetty. (...) Avioerohakemus on peruttu ja vanhemmat ovat muuttaneet takaisin asumaan yhdessä. Tähän vaikutti omalta osaltaan paljon lapsen mielipide, että vanhempien on parempi olla yhdessä, jolloinka vanhemmat pystyvät tukemaan toisiaan.

(Ote 49. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Äiti viittaa suullisessa käsittelyssä avioerohakemuksen purkuun, johon äidin mukaan vaikutti lapsen mielipide. Sosiaalityön esittämät väkivaltaväitteet äiti kieltää. Tapauksessa vanhemmat olivat kertoneet muuttaneensa erilleen asumaan isän väkivaltaisuuden vuoksi, mutta kielsivät kuitenkin väkivallan myöhemmin suullisessa käsittelyssä. Vanhempien yhteen paluuseen viitattiin usein juuri vastaavissa tilanteissa.

Vaikka sekä sosiaalityön että oikeuden käsitykset ydinperhemallisen perheen tarpeesta lapselle ovat vahvoja, vanhemmat tuovat niitä esiin vielä useammin. Vain

muutama vastine poikkeaa tästä mallista. Niissä äidin kokema väkivalta on ollut kohtuullisen vakavaa⁵⁵.

Äiti ei ole asunut miesystävän kanssa turvakotijakson jälkeen, vaikka on ollut tähän yhteydessä. Äiti ja miesystävä eivät ole yhteydessä enempää kuin heidän yhteisen lapsen tapaamisen tiimoilta on välttämätöntä. Suhde miesystävään on lopullisesti ohi. Äiti saa apua lapselleen ja itselleen ja kykenee huolehtimaan lapsen turvallisuudesta, eikä ole vaaraa, että vastaava enää pääsisi tapahtumaan missään olosuhteissa. Äidillä on nyt valmiudet toimia toisin kuin aikaisemmin.

(Ote 50. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Vastineessa konkretisoituu ero biologisen ja sosiaalisen vanhemman välillä. Äiti näkee kyseenalaistamattomasti *yhteisen lapsen tapaamisen tiimoilta* tapahtuvan yhteydenpidon välttämättömänä, mutta haluaa todistaa, ettei toinen lapsista pääse tapaamaan väkivaltaista entistä isäpuoltaan. Vastineet, joissa väkivaltaa kokenut äiti toi esiin suhteeseen palaamisen, liittyivät jokaisessa tapauksessa yhteen palaamiseen lapsen biologisen isän kanssa. Nämä vastineet eivät johtaneet huostaanottohakemusten purkamiseen. Ne kertovat pikemminkin siitä, kuinka vahvana heteroseksuaalisen ydinperheen ideaalit vanhempien todistelussa toistuivat. Vanhemmat toivat nimittäin vastineissaan esiin juuri niitä asioita, joiden katsoivat osoittavan heidän kunnollisuuttaan vanhempina ja perheinä.

Aloitin heteroseksuaalisten parisuhteiden käsittelyn lainaamalla sosiaalityön, vanhemman ja oikeuden tekstiä, jossa vanhemman parisuhdetilannetta käsiteltiin. Esimerkistä kävi ilmi, että kaikki tahot jakoivat käsityksen vakaan heteroseksuaalisen parisuhteen hyödyistä lapsille (sosiaalityön hakemustekstissä viitattiin jopa siihen, että *sijaisperheessä lapsi saa sijaisperheessä kasvaa ja kehittyä tavallisessa perheessä*). Muun muassa Moring (2013, 178) huomauttaa, että ”lakiteksteissä myös muiden kuin heteroseksuaalisten ydinperheiden vanhemmuutta tuotetaan ja määritellään heteroydinperhenormiin perustuvan järjestyksen kautta”. Näin tapahtui myös huostaanotto-oikeudenkäynneissä, kun parisuhdetilanteella perusteltiin kunnollisuutta uusperheissä. Heteroseksuaalinen ydinperhe ei kuitenkaan ollut ainoa tapa tuottaa kuvaa kunnollisesta perheestä. Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan niitä

⁵⁵ Tosin myös yhteen paluuseen viitattaessa väkivalta oli saattanut olla lapsen ja/tai vanhemman henkeä uhkaavaa.

kulttuurisia, sosiaalisia ja materiaalisia resursseja, joihin vanhemmat todistelussaan viittasivat.

Koulutus, sosiaaliset verkostot ja materiaallinen hyvinvointi

Koulutukseen, sosiaalisiin verkostoihin ja materiaaliseen hyvinvointiin vanhemmuuden resursseina viitattiin vanhempien vastineissa 21 kertaa. Se, kuinka nämä vanhempien vahvuuksinaan kokemat perhe-elämän yksityiskohdat muuntuvat arvostukseksi, on yksi kunnollisuuden rakentumisen tapa (Peltola 2014, 32). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että vanhemmat viittaavat vastineissaan koulutukseen, sosiaalisiin verkostoihinsa tai vaurautta implikoiviin asumisjärjestelyihin. Vaikka näiden teemojen välillä on eroja, niitä yhdistää vanhempien pyrkimys todistaa erilaisista perhe-elämäänsä liittyvistä vahvuuksista.

Seuraavassa tekstilainauksessa vanhemmat nojaavat erityisesti koulutukseensa vedotessaan huostaanottohakemuksen hylkäämisen puolesta. Vanhemmat ovat myös pystyneet hankkimaan lapselleen apua sekä lausuntoja yksityiseltä psykiatrilta, jonka tekstiä lainaan lyhyesti.

Huostaanottohakemus: Lastensuojelun työntekijöiden mukaan lapsella on päihteidenkäyttöä ja hän liikkuu itseään vanhempien, täysi-ikäisten miesten seurassa. Kotitilanne on huolestuttava, eivätkä vanhemmat ole pystyneet asettamaan lapselle riittäviä rajoja. Vanhemmat eivät ole nähneet tarvetta järjestää lapselle osastohoitoa tai sairaalakouluopetusta. Lastensuojelutoimet he näkevät uhkana lapsen jatko-opintojen onnistumiselle. (...) Äiti ei ole ollut halukas yhteistyöhön terveydenhuollon ja sosiaalitoimen kanssa.

Vanhemmat: Päätös perustuu pelkästään sosiaalityöntekijöiden näkemykseen asiassa eikä sen tueksi ole hankittu tarpeellisia lääkärin tai muiden asiantuntijoiden lausuntoja. (...) Vanhempien ammattitaito (ammatti ja ammatti) ylittää selkeästi sosiaalityöntekijöiden koulutus- ja ammattikokemuksen lapsen edun arvioinnissa. Huostaanottopäätöksessä on totuudenvastaisesti väitetty, että vanhemmat eivät olisi nähneet tarvetta järjestää työlle osastohoitoa tai sairaalakouluopetusta. Lapsi ja hänen vanhempansa eivät ole huostaanottopäätöksessä mainitulla tavalla myöskään vastustaneet tukitoimia.

Psykiatri: Yhteiskunnan puuttuminen asiaan oli lapselle suuri järkytys. Se lienee myös korjaava elementti. Lapsen ahdistus on nyt liittynyt lähinnä huostaanottoon. Psykiatrin mukaan psykiatrian näkökulmasta sijoituksen suurimpana riskinä on samaistumisprosessi, laitospäristöön identifioituminen. Sijoitetut nuoret tulevat yleensä erittäin rikkinäisistä oloista. Lapsen perheestä ja kodista psykiatrille on tullut toisenlainen kuva.

Hallinto-oikeus: Lastensuojeluviranomaiset eivät päässeet lapsen kanssa sellaiseen yhteistyöhön, että terveydenhuollon esittämiä saatikka muita avohuollon tukitoimia olisi voitu tosiasiasa harkita. Lapsen terveyttä ja kehitystä vaarantaneeseen elämään on kuitenkin tullut saada muutos. Kun avohuollon tukitoimet eivät olleet mahdollisia, on sosiaali- ja terveyslautakunnan tullut ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle sijaishuolto. Sijaishuollon arvioidaan olleen tuolloin lapsen edun mukaista. (...) Sittemmin on todettu, että lapsi on saavuttanut kohtalaisen tasapainon. Tätä ovat horjuttaneet lähinnä sijoituspäätöksen täytäntöönpanon uhka ja asiaa koskeva oikeudenkäynti. Lapsi on [ajankohta] alkaen ollut jatkuvasti tiiviissä terapiahoidossa. Hän on sittemmin jatkanut koulunkäyntiä vointinsa mukaan. (...) Vaikka huostaanottopäätöksen tekemisestä onkin kulunut vasta suhteellisen lyhyt aika, on lapsi nykyisestä elämäntilanteestaan saadun selvityksen perusteella katsottava, että huostaanoton edellytykset eivät enää ole olemassa.

(Ote 51. Huostaanottohakemus, vanhempien vastine, psykiatrin lausunto, oikeuden perustelu)

Huostaanottohakemuksessa tai oikeuden perustelussa ei käsitellä vanhempien koulutustaustaa vaan vanhemmat tuovat aiheen itse esille. Huostaanottohakemuksessa lausutaan vanhemmuudesta, että: *kotitilanne on huolestuttava, eivätkä vanhemmat ole pystyneet asettamaan lapselle riittäviä rajoja. Vanhemmat eivät ole nähneet tarvetta järjestää lapselle osastohoitoa tai sairaalakouluopetusta.* Lisäksi hakemuksessa mainitaan, ettei äiti ole ollut halukas yhteistyöhön.

Kuten olen jo aiemmin eritellyt, juuri moniongelma-perheeksi määrittäminen perustelee interventiota (ks. Yesilova 2008; 2009). Kaikilla perheillä ei ole asiantuntijuuteensa tai koulutukseensa perustuvaa mahdollisuutta saada ääntänsä kuuluville. Yllä olevassa esimerkkitekstissä vanhemmat itse viittaavat ensin koulutukseensa, jonka jälkeen psykiatri tekee selkeän eron niihin perheisiin, joista sijoitetut nuoret yleensä tulevat ja kyseessä olevaan kahden korkeasti koulutetun vanhemman ydinperheeseen. Uhkakuvana psykiatrin lausunnossa nähdään

samaistumisprosessi ja laitosympäristöön identifioituminen. Kun rikkinäisistä perheistä kerrotaan, oletetaan samalla vääjäämättä olevan olemassa myös toisenlaisia, eheitä perheitä. Katseen kohteena eivät olekaan siten lapsen heitteillejätto tai lasta vaarantavat olosuhteet sinänsä, vaan pikemminkin perheen eheys tai rikkinäisyys. Kuten aiemmin erittelin, (vakaa) heteroseksuaalinen parisuhde nähdään yhtenä merkinä tästä eheydestä.

Kunnollisuuden puuttumisen kautta jotkut ryhmät määrittyvät toiseksi, patologisiksi, kun taas joidenkin ryhmien (esim. keskiluokan, valkoisten, heteroseksuaalisten) nähdään omaavan kunnollisuuden ikään kuin ”luonnostaan”, osana olemistaan (Skeggs 1997, 1–40). Esimerkin vanhemmat saivat huostaanottohakemuksen kumottua vetoamalla muiden seikkojen ohessa koulutuksen tarjoamaan pääomaan, joka asemoi heidät kunnollisiksi. Skeggs toteaa, että kunnollisuus nousee harvoin pohdintaa vaativaksi kysymykseksi niille, jotka määrittyvät kunnollisiksi ja joiden ei tarvitse erikseen todistella kunnollisuuttaan. Tässä kohtaa analyysini tulos antaa kunnollisuuden todistustaakasta kuitenkin hieman eriävän kuvan. Esimerkin perhe omaa koulutuksensa kautta pääomaa, joka muuntuu kunnollisuudeksi, mutta perhe on silti tilanteessa, jossa omaa kunnollisuutta joudutaan todistamaan. Lastensuojelun asiakasperheet eivät taivukaan ”luokkajakoon” siten, että vain työväenluokkaiset tai köyhät perheet päätyvät intervention kohteeksi. Yesilova (2008) on jäljittänyt tätä ”kohderyhmän” muutosta 1970-luvulle, jolloin köyhien kontrolli muuttui ”aivan tavallisten” perheiden ongelmien ennaltaehkäisyksi. Eroavaisuudet perheiden yhteiskunnallisessa asemassa eivät siis konkretisoidu itsestään selvästi siinä, kuka päätyy lastensuojelun asiakkaaksi vaan siinä, millaisia vaikutusmahdollisuuksia vanhemmilla esimerkiksi viimesijaisten kontrollitoimien edessä on.

Perheet asettuvat oikeudenkäynneissä eriarvoisiin asemiin myös sen suhteen, millaiset mahdollisuudet heillä on hankkia asiantuntijoita lausumaan asiassa tai osallistumaan suullisiin käsittelyihin. Joidenkin vanhempien asiassa tuttavapiirissä on perhetyön ammattilaisia (sosiaalityön, opetuksen tai varhaiskasvatuksen alalta), joiden lausunnot perheen puolesta vaikuttavat oikeudenkäynnin tuloksiin (sama havainto: de Godzinsky 2012a). Toisilla, kuten esimerkin perheellä, on mahdollisuuksia maksaa lausunnonantajalle – ja samalla hankkia terapeutin tuki lapselle – yksityiseltä sektorilta. Asiantuntijoiden lausunnot perheen puolesta ovatkin oleellisin seikka huostaanottohakemusten kumoutumisessa. Ne liittyvät niin kulttuuriseen (vanhempien koulutukseen ja/tai asiantuntijuuteen) kuin sosiaaliseenkin pääomaan (verkostoihin).

Myös materiaalisesti ”tasokkaan” kodin nähtiin heijastavan kunnollisuutta tai ainakin siihen viitattiin positiivisessa valossa. Kyseessä on eri tapaus kuin edellä.

Suullisessa käsittelyssä on ilmennyt, että isän koti on ollut kunnossa ja tasoltaan hyvinkin sovelias lapsille. Edelleen esille on tullut lasten kannalta hyvinkin tärkeä seikka eli isän ruoanlaittotaito. Myöskään isän muista kodinhoitotaidoista ei ole herännyt epäilyksiä.

(Ote 52. Oikeuden perustelu)

Esimerkkitekstissä isän vanhemmuus kietoutuu kodin kuntoon ja tasoon. Isän tasokkaan asumisen nähdään implikoivan myös vanhempana onnistumista ja hyvää hoivaa. Myös muun muassa Reich (2005, 189) toteaa, että isiä arvioidaan lastensuojelussa pääasiallisesti talouden ylläpidossa onnistumisen kautta. Näiltä osin isien ja äitien arvioinnit poikkeavat oleellisesti toisistaan.

Esimerkissä tuodaan myös esille isän kodinhoitotaidot ja painotetaan erityisesti ruoanlaittotaitoa. Koska yhdessäkään äitejä koskevassa kuvauksessa (joita oli määrällisesti huomattavasti enemmän) ei kerrottu äitien kodinhoitotaidoista positiivisesti vanhemmuuteen heijastuvina, voi kertomuksen tulkita erityisesti isyyteen liittyvänä. Isiltä ei automaattisesti odoteta kodinhoito- tai ruoanvalmistustaitoja, joten niissä onnistuminen nähdään osana vanhemmuudessa onnistumista. Isän ruoanlaittoon viittasi myös suullisen käsittelyn todistaja yhdessä oikeudenkäynnissä.

Todistaja on kertonut, että isän koti on rakennuksena ja miljöönä upea. Siellä on lasten hyvä olla. Yläkerta on todistajan mukaan kokonaan lasten ”omistuksessa”. Isä on todistajan mukaan hyvä laittamaan ruokaa. Isä on pitänyt hyvää huolta siitä, että lapsilla on ollut kenkiä ja vaatteita.

(Ote 53. Todistajan lausunto suullisessa käsittelyssä)

Suullisissa käsittelyissä on usein mukana lausunnon antajia ja todistajia sekä sosiaalityön että vanhempien kutsumana. Tällöin myös todistuksen ”päämäärä” vaihtelee sen suhteen, onko tarkoituksena kertoa vanhemmista positiivisessa vai negatiivisessa valossa. Esimerkkitekstin todistaja on isän ystävä ja todistaa siten isän vanhemmuustaitojen riittävydestä. Kertomuksesta käy ilmi, että käsitys kodin materiaalsen tason yhteydestä nimenomaan isän vanhemmuuteen on jaettu käsitys

myös asiantuntijatiedon ulkopuolella. Lisäksi todistaja kertoo lasten vaatehuollosta. Nämä ovat asioita, joista äitien kuvausten yhteydessä kerrotaan eritellysti vain, jos niissä on epäonnistuttu.

Kuvauksia kotien puutteellisuuden ja vaurauden yhteydestä vanhemmuudessa onnistumiseen oli aineistossa vähemmän kuin kertomuksia, joissa kodin siisteys liitettiin vanhemmuuteen. Muutamat aineistossa esiintyvät puutteellisuuteen viittaavat kuvaukset sisältävät kuitenkin kaikuja menneeseen, 1900-luvun alun köyhäinhuoltoon, jossa tuen ja kontrollin kohteena olivat erityisesti köyhät työväenluokkaiset perheet (Juhila 2006, 20–28; Pulma & Turpeinen 1987, 73–86). Taloudellisen itsenäisyyden puutteen nähtiin kertovan myös moraalittomuudesta (Dean 1999, 62–63). Toisin sanoen, ”siellä missä oli moraalinen selkäranka, oli myös puhdas koti ja kurinalaiset lapset, perhe-elämää ja taloudellinen riippumattomuus” (Yesilova 2008, 116). Erityisesti aineiston äidit tekivät kunnollisuutta viitaten kodin siisteyteen.

Analyysini perusteella moraalisuus, puhtaus ja taloudellinen riippumattomuus liittyvät edelleen yhteen koteja arvioitaessa ja vanhempien omissa kuvauksissa kodeistaan. Huostaanottodokumentteja tutkinut de Godzinsky (2012a, 60) toteaa, että huostaanottohakemuksissa viitattiin perheen heikkoon taloudelliseen tilanteeseen ikään kuin yhtenä huostaanottoperusteena, vaikka lain mukaan taloudelliset vaikeudet eivät voi olla peruste huostaanotolle.

Vaikka nykykeskustelussa puuttumisen kohderyhmä on muuttunut köyhistä perheistä riski- ja moniongelma-perheiden tukemiseen (ks. Yesilova 2008), köyhyys ja puute heijastavat edelleen vanhemmuuden laatua.

Kotikäynnillä on tullut esiin kotiolojen puutteellisuus. Lapsi on muun muassa joutunut nukkumaan lasten sängyssä vaikka on jo aikuisen kokoinen. Pesukone ei ole toiminut pitkään aikoihin eikä sähkölieden uunia ollut käytetty ruoan laittoon, koska äiti on pelännyt liiallista sähkön kulutusta. Äidin puhelin on suljettu maksamattomien laskujen vuoksi. Äiti ei ole pitänyt perhetyötä tarpeellisenä. Perhe on saanut lastensuojelun taloudellista tukea lapsen sängyn hankintaan ja äidin bussikorttiin. Äitiä on myös ohjattu toimeentulotuen hakemiseen.

(Ote 54. Asiakaskertomus)

Yhtäältä vauraus ja asumisen ylellisyys ymmärretään osana hyvää vanhemmuutta, ja kuten esimerkissä, *kotiolojen puutteellisuus* implikoi vanhemmuudessa

epäonnistumista. Toisaalta, kuten aineistoesimerkit osoittavat, kontrollitoimien kohteeksi voi kuitenkin päätyä myös *tasokeaassa* kodissa asuva perhe. Oleellista esimerkin kuvauksessa on äidin kielteinen suhtautuminen perhetyöhön. Kuten olen jo aiemmin eritellyt, oman avuntarpeen ymmärtäminen on osa hyvää asiakkuutta – sellaista, jossa sekä vastaanotetaan tuki että jaetaan ymmärrys tuen tarpeesta ja kohteesta. Esimerkin äiti toimii tätä periaatetta vastaan. Samalla äidin kerrotaan kuitenkin ottaneen vastaan taloudellista tukea (rahaa sänkyyn ja bussikorttiin). Äidistä rakennetaan väärällä tavalla vastaanottavainen: positiivinen taloudellista tukea kohtaan, mutta kielteinen muunlaisen ohjauksen osalta. Yesilovan (2008, 112) mukaan juuri tällainen suhde yhteiskuntaan heijastaa moniongelmaisperheen problematiikkaa ja legitimoii yhteiskunnallisen puuttumisen perhesuhteisiin. Alaluvun alussa lainaamaani esimerkkiin verrattuna ero tämän perheen ja aiemmin erittelemäni koulutetun ydinperheen välillä on juuri köyhyys ja taloudellinen riippuvuus yhteiskunnan tukijärjestelmistä.

Vanhemmat viittasivat myös ystävä- ja sukulaisverkostoihinsa. Niihin viittaaminen sai painoarvoa vain, jos mainitut sukulaiset itse todistivat halukkuutensa lasten hoitoon esimerkiksi suullisessa käsittelyssä. Usein viittaukset sosiaalisiin verkostoihin jäivät käsittelemättä oikeuden perusteluissa.

Vanhemmilla on laaja ystävä- ja läheistukiverkosto, joka voi tarvittaessa auttaa heitä. Vanhempien parisuhde on kunnossa. Heillä on taloudellisesti niukkaa, mutta he pystyvät vastaamaan ruoka- ja vuokramenoista.

(Ote 55. Vanhempien selvitys)

Esimerkissä vanhemmat kertovat ystävä- ja läheistukiverkostostaan, tarkentamatta kuitenkaan, ketä siihen kuuluu tai miten verkosto voisi heitä auttaa. Vanhemmat mainitsevat taloudellisen niukkuuden, mutta painottavat hyvää elämänhallintaa (*he pystyvät vastaamaan ruoka- ja vuokramenoista*). Näin vanhemmat rakentavat kunnollisuuttaan nimenomaisesti pyrkimällä paikantumaan kunnollisten apua ansaitsevien köyhien kategoriaan sen sijaan, että heidän köyhyytensä tulkittaisiin osoituksena vanhemmuuden puutteellisuudesta. Huono taloudenhoito, henkinen pahoinvointi ja perheen häiriintyneisyys yhdistetään helposti toisiinsa liittyviksi ilmiöiksi. Myös seuraavassa esimerkissä äiti viittaa ystäväverkostoihin, mutta ilmaisee samalla vahvasti haluttomuutensa viranomaisyhteistyöhön.

Äiti olisi toivonut viranomaisilta muunlaista apua kuin perheen hajottaminen osaamatta kuitenkaan tarkentaa millaista apua. Hän ilmoitti saavansa tarvittavan avun ystäviltään, eikä halua viranomaisten puuttuvan asioihinsa. Hän kertoi myös muuttaneensa [paikkakunnan] asunnosta, mutta ei halunnut antaa tietoa asuinpaikastaan läsnä oleville sosiaaliviranomaisille.

(Ote 56. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Esimerkin tilanne tuo esille lastensuojelutyön paradoksin. Yhtäältä voi olla kyse lasta uhkaavista tilanteista, joihin on saatava muutos, mutta toisaalta perheillä ei ole prosessissa juurikaan sijaa neuvottelulle. Tarjottu terapiatuki on vastaanotettava ja ohjaukseen on taivuttava tai lapsi huostaanotetaan. Saurama (2002, 34) toteaaakin, että lastensuojelu on mieltänyt tehtävänsä ”emansipatoriseksi suhteessa lapseen”, mutta tehtävänsä toteuttaessaan se käyttää myös repressiivisiä keinoja erityisesti suhteessa vanhempiin.

Kodin siisteydestä kerrotaan usein vanhempien vastineissa. Kuten aiemmin mainitsin, vanhempien vastineet ja suullisten käsittelyjen lausunnot olivat pitkälti vastauksia sosiaalityön esittämiin väittämiin ja määritelmiin vanhemmuudesta. Seuraavan esimerkin äidin kotia on luonnehdittu siivottomuutensa vuoksi lapsille kelvottomaksi asuinpaikaksi. Äiti vastaa tuohon määritelmään kertomalla oman versionsa kodin siisteydestä.

Äiti kertoi suullisessa käsittelyssä yrittäneensä huolehtia kodin siisteydestä ja jakaneensa isommille lapsille omia kodinhoitoon liittyviä tehtäviä. Äidin käsityksen mukaan tytär ei ole liikaa joutunut kantamaan vastuuta perheessä. Kodissa käy myös siivoaja joka toinen viikko, mutta kolmen pienen lapsen kanssa kotia on mahdotonta pitää siistinä. Äidin mukaan kodissa on usein sekaista ja esimerkiksi lasten lelut ovat levällään, mutta asunnossa ei kuitenkaan ole ollut likaista.

(Ote 57. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Vastineessaan äiti viittaa likaisuuteen ja painottaa, ettei asunnossa ole ollut likaista vaan sekaista. Tekstissä tehdään ero normaalin lapsiperheen arkisen sekaisuuden (*kolmen pienen lapsen kanssa kotia on mahdotonta pitää siistinä*) ja likaisuuden välille, jonka siis nähdään heijastavan vakavampia ongelmia. Likaisuus on myös yksi vahvasti

työväenluokkaan liitetty ominaisuus (Skeggs 2004b, 4; Gidley & Rooke 2010). Äiti itse tunnistaa näitä kulttuurisia määritelmiä ja normeja, joita kunnollisen lapsiperheen elämään kuuluu. Juhilan (2006, 231) sanoin, ”kulttuuriset diskurssit eivät olisi kulttuurisia, jos työntekijöiden lisäksi asiakkaat eivät tunnistaisi niitä”.

Myös kodin tilavuutta pohdittiin vanhempien suullisten käsittelyiden lyhennelmissä. Seuraavassa esimerkissä äiti vetoaa muuttuneisiin olosuhteisiin, joiden osana äiti mainitsee isomman asunnon.

Äiti kertoi haluavansa lapsen kotiin. Olosuhteet ovat hänen mielestään muuttuneet ja lapsilla on tilaa isommassa asunnossa. Äiti ei ole pahoinpidellyt lasta. Perheneuvolan ohjeen mukaan hän on pidellyt tätä kiinni ja isoa lasta kiinnipidellässä tulee mustelmia. (...) Nyt heillä on isompi asunto, jonne isä ei tule. Lapset ovat tyytyväisiä elämäänsä. Heillä on vapaus mennä ja tulla. Äiti ei käytä päihteitä.

(Ote 58. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Esimerkin äiti rakentaa tarpeeksi hyvää vanhemmuuttaan ensisijaisesti väljän asumisen, lasten tyytyväisyyden, oman väkivallattomuutensa sekä päihitteettömyytensä kautta. Se, miten äiti itsestään ja elämästään kertoo, on sekä vastaus sosiaalityön esittämiin määritelmiin että kuvaus siitä, millaiseksi äiti kunnollisen vanhemmuuden käsittää.

Olen edellä käsitellyt muun muassa korkeaan koulutukseen, sosiaalisiin suhteisiin ja kodin vaurauteen tai siisteyteen liittyviä esimerkkejä. Vanhemmat kuitenkin vetosivat usein myös esimerkiksi vakituiseen työhön, joka nähtiin myös oikeuksien perusteluissa positiivisena asiana. Työssäkäynti onkin Suomessa hyvin arvolatautunut käsite. Sen kautta määritellään muun muassa yksilöiden ”hyödyllisyyttä” ja ”hyödyttömyyttä”. (Davydova 2012; Jokinen ym. 2011.) On pitkälti kyse niistä eroavaisuuksista, joita Juhila (2006, 81–82) kuvaa ansaitsevien ja ansaitsemattomien syrjäytyneiden käsitteillä. Työssäkäyvä köyhä vanhempi asettuu luontevammin ansaitsevan tuen saajan kategoriaan.

Vanhemmat tunnistavat näitä kategorioita ja viittaavat niihin itse. Yhdessä lainaamassani tekstissä muun muassa kerrottiin kahdesta resurssista, joiden nähtiin kuvaavan vanhemmuuden laatua: *äiti on ollut 16-vuotiaasta alkaen säännöllisessä työssä. Äiti ja äidin puoliso ovat muuttaneet rivitaloasunnosta omakotitaloon lasten kotiutusta ajatellen* (Ote 48). Vaikka säännöllinen työ vaikkapa tehtaassa ei nauti samanlaista arvostusta

kuin esimerkiksi kirurgin virka, olivat maininnat vakituisista työpaikoista vahvasti sidottuja juuri kunnollisuuden tekemiseen.

Muun muassa Kelhän (2008) haastattelemat työväenluokkaiset nuoret äidit halusivat erityisesti erottautua ”sossun luukulla” kerjääjistä ja painottivat itsenäistä pärjäämistä. Toinen esimerkkitekstin eronteko, asumismuoto, toistui myös aineiston kuvauksissa, kuten olen jo aiemmin eritellyt. Aaltonen (2008, 39) huomasi tutkimuksessaan, että asumismuoto (erityisesti kerros- ja omakotitalojen välillä) oli yksi eronteko nuorten välisissä suhteissa. Kerrostaloissa asuvat määrittäytyivät työväenluokkaan, kun taas omakotitaloissa asuvat olivat arvoasteikolla ylempänä. Aineistossani vanhemmat olivat hyvinkin tietoisia näistä erilaisista hienovaraisistakin eroista ja viittasivat niihin usein.

Vaikka koulutukseen, sosiaalisiin verkostoihin ja materiaaliseen hyvinvointiin liittyvät kunnollisuuden rakentamisen resurssit ovatkin keskenään hyvin erilaisia, niihin kaikkiin voi liittyä kulttuurista arvoa. Esimerkiksi korkeasti koulutettu vanhempi nähdään helposti myös vanhemmuudessaan onnistuneena, työssäkäyvä äiti rakentuu ansaitsevaksi köyhäksi ja kodin siisteys implikoi erilaisia vanhemmuuden taitoja. Sosiaalisten verkostojen tarjoamat resurssit sen sijaan rakentuvat hieman eri tavoin. Sosiaaliset verkostot arvotetaan eri tavoin eri konteksteissa. Vanhempien viittaukset lähipiiriin kuuluvista perheasiantuntijoista tai korkeasti koulutetuista sukulaisista muuntuvat arvostukseksi, mutta esimerkiksi naapureiden tai ystävien apuun viittaaminen ei välttämättä tuo samaa tulosta. On kyse siitä, että tietyissä tilanteissa tietyt vahvuudet muuntuvat arvostukseksi (ks. Thomson 2008; Moore 2012; Skeggs 1997). Esimerkiksi nuorisoyhteisöissä kavereiden suuri määrä saattaa kasvattaa arvostusta, mutta lastensuojelutoimien kohteena olevan perheen kohdalla se saattaa implikoida holtitonta elämää. On siis kyse normatiivisuuksista, jotka koskevat nimenomaisesti lastensuojelutyötä ja resursseista, jotka juuri tuossa yhteydessä muuntuvat arvostukseksi tai implikoivat vanhemmuudessa onnistumista.

Kiintymyssuhteet ja rakkaudelliset tunteet

Vanhemman ja lapsen välisiin kiintymyssuhteisiin tai rakkauden tunteisiin vedottiin 20 vastineessa. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta rakkaudellisiin tunteisiin viittasivat vain äidit. Toisin kuin esimerkiksi parisuhdetilanteesta kerrottaessa, rakkaudellisten tunteiden ei kerrottu muuttuneen vaan niiden nähtiin

olleen aina. Useissa vastineissa vedottiinkin siihen, että lapsen etu on kasvaa rakastavien vanhempiensa kanssa tuntemattoman sijaisperheen tai laitoksen henkilökunnan sijaan. Äidit vetosivat myös rakkauden tunteisiinsa kertoessaan sosiaalityön näkemyksistä eroavista tavoista kasvattaa lastaan.

Seuraavassa esimerkissä keskustellaan laajasti äidin kasvatustavoista, jotka äiti itse käsittää perustelluiksi⁵⁶. Äiti siis puhuu sosiaalityön näkemyksiä vastaan, ja esimerkki sisältyykin vastapuheeksi nimeämäni argumentaatiokategoriaan. Äiti ei näe kasvattavansa lastaan huostaanottohakemuksessa mainitun *kurin ja tottelemisen* kautta, vaan perustelee tapansa kasvattaa lasta tällä tavoin omana valintanaan ja viittaa siihen, ettei *lapselta puutu hellyyttä ja rakkautta*.

Huostaanottohakemus: Äiti ei pysty huolehtimaan lapsesta yksin. Hän saattaa hätääntyä pienenkin vastoinkäymisen johdosta. Äiti korostaa kovasti kuria ja tottelemisen vaatimusta. Ulospäin tämä näkyy tunteettomuutena lasta kohtaan. Äiti ei ole kykenevä kasvattamaan pientä lasta. Avohuollon tukitoimin ei tilannetta pystytä korjaamaan. (...) Lapsen kokonaiskehitys tulisi turvatuksi, jos hän saisi jatkaa nykyisessä sijaisperheessään. Lapsi saisi olla ristiriidattomassa ympäristössä, jossa olisi pysyvät arjen rakenteet ja vakaat ihmissuhteet. Ennen kaikkea hän saisi sijaisperheessä olla lapsi, eikä häneltä vaadittaisi aikuisen käyttäytymistä. Hän saisi hellyyttä ja saisi olla yhdessä aikuisten kanssa.

Äiti: Lapsella on maatilalla oma huone. (...) Lapselta ei puutu hellyyttä ja rakkautta (...) Kasvatusperiaatteina äidillä on hyvät käytöstavat. Vapaata kasvatusta hän ei kannata. Vapautta hän antaa siinä mielessä, että lapsi saa tehdä paljon tiettyjen rajojen sisällä. Kurinpitona äiti käyttää parin minuutin jäähyenkkiä, jos lapsi heittelee tavaroita tai on aggressiivinen. sitten halataan ja sovitaan. Väkivaltaa hän ei ole koskaan käyttänyt lasta kohtaan. Äiti ei pidä itseään kylmänä ihmisenä. Jos on paljon ihmisiä ympärillä, häntä ahdistaa; hän on erakkotyyppi (...) Äiti katsoo pystyvänsä ottamaan lapsen iän ja kehitystason ihan hyvin huomioon. Rutiineja ja rajoja hän pitää tärkeinä. Hän kasvattaa lasta omalla tyylillään eikä näe siinä mitään väärää. Ei hänen tarvitse kasvattaa lasta kuten sosiaalityöntekijät kasvattaisivat. Ohjeiden antamisen hän ymmärtää, mutta ei sitä, että hyökkäävästi sanotaan, että tee näin tai olet huono äiti.

⁵⁶ Päätöksessä käsitellään lyhyesti myös toisaalla asuvan päihdeongelmaisen isän tilannetta ja todetaan, ettei lapsi voi päihteidenkäytön vuoksi asua isän luona. Jätin isää koskevat yksityiskohdat pois lainauksista, koska isän vanhemmuutta ei päihdeongelmaiseksi määrittelyn lisäksi arvioitu.

Hallinto-oikeus: Huolta lapsen ja äidin välisestä vuorovaikutuksesta sekä äidin kyvystä kasvattaa ja hoitaa lasta ovat esittäneet vuosien varrella lääkärit, perhepäivähoitajat ja [laitoksen] henkilökunta. Lapsen käyttäytymisestä ja hänen suhtautumisestaan äitiinsä voi päätellä, että hänen ja hänen äitinsä vuorovaikutuksessa on ollut ongelmia, samoin kuin, että äidin käyttämät kasvatukseen eivät ole aina olleet hyväksyttäviä. Sosiaalitoimen edustaja totesi suullisessa käsittelyssä, että hänestä tuntuu äitiä kuunneltuaan, ettei ole ollenkaan kyse hänen tuntemastaan tapauksesta. Lisäksi sosiaalitoimen edustajat ovat kertoneet lapsen olleen äidin tapaamisissa varautuneen oloinen. (...) Äidin puheesta suullisessa käsittelyssä sai sen käsityksen, että hän ei ole valmis ottamaan apua vastaan, ellei sitä anneta tietyllä hänen toivomallaan tavalla. Mikäli kyky ottaa apua vastaan on tällä tasolla, niin sosiaalitoimella ei ole mahdollisuutta myönteisellä tavalla puuttua niihin seikkoihin, jossa lapsen katsotaan apua tarvitsevan. Lisäksi äidillä tuntuu olevan omat tekemiset aina etusijalla eikä hänellä tunnu olevan halua ottaa vastuuta omasta lapsestaan.

(Ote 59. Huostaanottohakemus, äidin lausunto suullisessa käsittelyssä, oikeuden perustelu)

Huostaanottohakemus on kirjoitettu asiantuntijalausunnon muotoon. Siinä ei eritellä tapahtumakuvauksia eikä viitata muihin teksteihin. Toisaalta toteamukset pohjautuvat dokumentoituun asiakaskertomukseen ja eri asiantuntijoiden lausuntoihin, jotka on sisällytetty muihin dokumentin osiin. Esimerkkiteksti on aineistossa poikkeuksellinen, sillä siinä ei äidin osalta vedota mihinkään lasta konkreettisesti vaarantavaan yksityiskohtaan, kuten esimerkiksi väkivaltaan, päihiteisiin tai materiaalisen hoivan (ruoan tai vaatetuksen) puutteeseen. Äidin vanhemmuuden puute liitetään pikemminkin tunteiden puuttumiseen, jonka ei nähdä olevan korjattavissa avohuollon tukitoimin. Tunteettomuus on näin määritelty muuttumattomaksi osaksi äitiä, jota ei pystytä korjaamaan (*Avohuollon tukitoimin ei tilannetta pystytä korjaamaan*). Ongelma tunteettomuudessa aktualisoituu tekstissä siinä, että se *näkyä ulospäin*.

Myös arvio sijaisperheen hyödyistä lapselle kertoo tulkituista äidin vanhemmuuden puutteista. Hakemuksessa todetaan, että: *lapsi saisi olla ristiriidattomassa ympäristössä, jossa olisi pysyvät arjen rakenteet ja vakaat ihmissuhteet. Ennen kaikkea hän saisi sijaisperheessä olla lapsi, eikä häneltä vaadittaisi aikuisen käyttäytymistä. Hän saisi bellyyttä ja saisi olla yhdessä aikuisten kanssa.* Toin aiemmin esille, että perhetyön kohdetta, riskikertoimien perusteella paikantunutta moniongelma-perhettä,

luonnehditaan muun muassa vanhempien (ja lasten) epävakaiden suhteiden kautta. Suhteiden vakaus korostuikin sijaisperheiden esittelyissä. Sijaisperheiden ja laitosten vahvuutena nähtiin usein myös tiukat rajat (erityisesti nuorten kohdalla), jotka tässä päätöksessä ovat perusteina äidin epäonnistuneelle vanhemmuudelle.

Skeggs (1997, 69) huomasi hoivakursseille osallistuneita työväenluokkaisia naisia tutkiessaan, että tullakseen oikeanlaiseksi hoivaajaksi, naisen piti myös olla oikeanlainen. Hoivasta tuli tekemisen sijaan tunne. Naisia arvioitiin sen mukaan, kuinka kykeneviä he olivat tuntemaan (oikeanlaisia) tunteita. Samalla tavoin hyvään äitiyteen kytkeytyy varsinkin kiintymyssuhdeteoreettisen ajattelun piirissä ajatus äidin rakkaudellisten tunteiden välttämättömyydestä lapsen kehitykselle⁵⁷. Nikolas Rose (1990, 156) kuvaa tätä vaatimusta toteamalla, että (vanhempien) rakkaus on muuttunut moraalisesta vaatimuksesta tai romanttisista ideaaleista mittariksi, jonka kautta voidaan määrittää – tai jonka kautta automaattisesti määrittyy – se, kasvaako lapsista normaaleja vai epänormaaleja. Vuori (2001, 40) kiinnittää huomion siihen, että alkuperäisissä kiintymyssuhteiden mittauksissa 1960-luvulla (Ainsworthin koe), turvallisen suhteen äitiensä kehittivät ”vakaisissa keskiluokan perheissä” asuvat lapset. Tuolloin työväenluokkaiset äidit näyttäytyvät juuri esimerkin kaltaisesti tunteettomina, autoritaarisina ja epämiellyttävinä. Kaikuja näistä käsityksistä esiintyy edelleen vanhempia arvioivissa lausunnoissa.

Tunnesiteiden voimakkuuden arviointi liittyi asiakirjoissa lähes pelkästään äiteihin. Isien rakkaudellisista tunteista tai ilon kokemisesta liittyen lapsiin (niiden puuttumisesta tai liiallisesta tunteellisuudesta) ei kerrottu juurikaan⁵⁸. Isien vanhemmuutta arvioitaessa käsiteltiin muun muassa kodinhoitotaitoja, kuten jo aiemmin erittelin.

Äiti vastaa suullisessa käsittelyssä määritelmään hänen tunteettomuudestaan. Äiti toteaa jo suullisen käsittelyn alkuvaiheessa, ettei lapselta puutu hellyyttä ja rakkautta, kuten huostaanottohakemus antaa ymmärtää. Äiti tarjoaa huostaanottohakemuksen

⁵⁷ Kiintymyssuhdeteoreetikoista muun muassa Winnicottin (1964) mukaan lapsen psyykkiselle kehitykselle oli erittäin tärkeää, että äiti rakastaa lastaan ja nauttii äitiydestään. Myös Bowlbyn ajatuksiin kuuluu äidin rakkaudellisten tunteiden merkitys lapsen psyykkiseen kehitykseen. Ellei äiti ”iloitse ja antaudu” äitiydelle, lapsen mielenterveys on vaarassa (Yesilova 2008, 53). Toisaalta Bowlby myös alun perin vastusti huostaanottoja ja lapsen sijoittamista muiden kuin äidin hoitoon (Bowlby 1957, 107–112).

⁵⁸ Koko aineistossa (kaikki argumentaatiokategoriat mukaan lukien) muutama isä itse viittasi siihen, että ”rakastaa lapsiaan”.

tunteettomuusmääritelmälle uuden selityksen määrittelemällä itsensä vapaan kasvatuksen vastustajaksi. Äiti vielä vahvistaa tätä kasvatuksellista tulkintaa kertomalla, ettei hän ole käyttänyt väkivaltaa. Tämä väkivallattomuuden esilletuonti ei suoraan liity dokumentoituun tietoon vastaamiseen, sillä väitteitä äidin tekemästä väkivallasta ei esitetä dokumenteissa. Juhila (2012b, 219) toteaa, että yksi tapa vastustaa negatiivista kategorisointia on irrottautua sen negatiiviseksi määrittyvistä määreistä (ks. myös Jokinen 2006b). Äiti siis tunnistaa *kurin vaatimuksen* ja *tunteettomuuden* määrittävän hänen äitiyttään tavoilla, jotka voidaan yhdistää myös väkivaltaiseen vanhempaan, mutta haluaa nimenomaisesti erottautua tästä kategoriasta. Muun muassa Kelhä (2008, 92) huomauttaa, että työväenluokkaiset naiset tekevät luokkaa dialogisesti: jokaisessa arviossa itsestä arvioidaan ja kategorisoidaan myös muita. Näin tekee esimerkkitekstin äiti eritellessään omaa, hyviin käytöstapoihin perustuvaa kasvatukseenmenetelmäänsä.

Äidit myös vetosivat omiin rakkaudellisiin tunteisiinsa perusteena sille, ettei lasta tulisi ottaa huostaan. Näissä vastineissa oli oleellista, että lapsen edun määriteltiin olevan toisaalla, eli sijoituksen sijaan äidin ja lapsen välisessä suhteessa.

Äiti rakastaa tyttärtään ja on huolehtinut lapsestaan hyvin. Tytär kaippaa varmasti äitiään, eikä lapsen edun mukaista ole erottaa häntä ainoastaan pysyvästä ihmissuhteestaan, äidistään. (...) Äiti kokee viranomaisten syyllistävän häntä, vaikka hän on ollut hyvä äiti ja hänen tekemisiensä jatkuva kontrollointi on raskasta.

(Ote 61. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Kuten aiemmassakin esimerkissä, myös tässä äiti haluaa tuoda esille äitiytensä riittävyden, johon hän liittää rakkauden tunteet. Äidin lausunto muistuttaa aiemman lainauksen lausuntoa, jossa äiti kyseenalaisti sosiaalityön toimintaperiaatteet (*ohjeiden antamisen hän ymmärtää, mutta ei sitä, että hyökäävästi sanotaan, että tee näin tai olet huono äiti*). Esimerkeissä konkretisoituu perheiden hallinnan problematiikka. Perheitä pyritään ohjaamaan hyvään vanhemmuuteen ja oikeanlaisiin perheenjäsenten välisiin suhteisiin nimenomaan suostuttelevaa valtaa käyttämällä. Tuolloin oleellista on nimenomaan se, että vanhemmat itse ymmärtävät oman avuntarpeensa ja haluavat muuttua. Tämä muutos edellyttää, että vanhemmat sekä jakavat ongelmanmäärittelyt että myöntävät ”syyllisyytensä”. Tällöin voidaan luoda pohja muutokselle. Vanhempien vastineista vain harvat taipuvat tähän vaatimukseen ja vanhempien lausuntoja luonnehtii pikemminkin suuttumus kuin yhteistyöhalukkuus. Tältä osin

on myös kyse siitä, että aineisto koskee vain vanhempien ja/tai nuorten tahdonvastaisia toimenpiteitä eikä siis luonnehdi kaikkea lastensuojelutyötä.

Yksi vastapuheen muoto oli siirtää lapsen etu toisaalle, kuten esimerkin äiti tekee (*tytär kaipaa varmasti äitiään, eikä lapsen edun mukaista ole erottaa häntä ainoasta pysyvästä ihmissubteestaan, äidistään*). Nätkin ja Vuori (2007) käsittelevät tätä ilmiötä todeten, että juuri huoli lapsesta on keskustelu, jota vastaan on lähes mahdotonta väittää. Toisin sanoen ainoa tapa vastustaa lapsesta esitettyä huolta tai lapsen edun määrittelyä on todistaa, että huoli ja/tai lapsen etu ovat toisaalla kuin on määriteltä. Esimerkissä äiti siirsi viranomaisten huolen huonosta vanhemmuudesta huoleen äidin ja lapsen välisen suhteen rikkoutumisesta. Vaikka huolen kohteen siirtämistä voikin tarkastella retorisenä keinona, kertoo se myös kulttuurisesti jaetuista äitiyttä koskevista vaatimuksista ja ymmärryksistä. Äitiydessä epäonnistumista vastaan argumentoitiin useiden äitien vastineissa. Seuraavan esimerkin äiti ei vastusta huostaanottoa, mutta tuo silti esiin, ettei ole mielestään *huono äiti*.

Äiti ei vastusta huostaanottoa eikä sijoitusta. Hän kuitenkin haluaa, että huostaanoton perusteet säännöllisesti tarkistetaan, jottei lapsi ole täysi-ikäisyyteen asti huostassa, mikäli se ei ole tarpeellista. Hän on tuonut esille sen, että ei katso olevansa huono äiti, vaan kyse on siitä, että lapsi on pahassa murrosiässä ja se on ohimenevä vaihe.

(Ote 61. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Kuten esimerkeistä on käynyt ilmi, sosiaalityöntekijät eivät suinkaan ole yksin vahvistamassa sukupuolittuneita määritelmiä isistä ja äideistä tai äitiyden ja rakkaudellisten tunteiden kytköksistä. Myös äidit tunnistavat nämä kategoriat ja ottavat niihin vahvasti kantaa. Se, että äiti tuo esille, ettei hän ”katso olevansa huono äiti”, ei koko aineiston kontekstista erotettuna ole lainkaan erityistä. Kukapa tahtoisi tulla määritellyksi epäonnistuneena tai huonona? Erityiseksi äitien vetoamukset tekee se, ettei yksikään isä (missään argumentaatiokategoriassa) korosta olevansa hyvä tai onnistunut isä. Seuraavassa esimerkissä isä ottaa kantaa sosiaalityön toimintaan, mutta ei ryhdy perustelemaan isyytensä riittävyttä.

Pojan osalta isä totesi, että lasta saa hoitaa kotona ja ihmetteli, onko pakko viedä päivähoidon. Molemmat lapset ovat terveitä. Isä on valmis ottamaan avoimuuden tukitoimia vastaan, mutta hänelle ei ole syntynyt käsitystä siitä, mitä ne olisivat. Suhteet

sosiaaliviranomaisiin alkoivat tulehtua silloin, kun isä alkoi puhua rahasta ja omista oikeuksistaan. (...) Palavereihin osallistumattomuuden osalta isä kertoi, että palavereja tuputetaan ja niissä ei kuitenkaan haluta kuunnella vanhempia.

(Ote 62. Isän lausunto suullisessa käsittelyssä)

Isän lausunto suullisessa käsittelyssä kuvaa vahvaa, oikeutensa tuntevaa toimijaa. Isä tuo todisteena kotihoidon onnistumisesta esille lasten terveyden, kun taas monet äidit argumentoivat omien rakkaudellisten tunteidensa kautta (esim. ote 61: *Äiti rakastaa tyttärtään ja on huolehtinut lapsestaan hyvin*). Äitiys näyttää aineiston perusteella aktualisoituvan tunteissa, kun taas isyys kietoutuu toimintaan tai muihin konkreettisiin asioihin (ks. myös Vuori 2004; Eräranta 2007). Isät eivät argumentoi ”huonon isän” kategoriaa vastaan samalla tavoin kuin äidit, mutta kuten totesin luvussa 4, isiin ei myöskään liitetä samanlaisia vuorovaikutukseen ja tunteisiin liittyviä ongelmakategorioita kuin äiteihin. Muutamassa vastineessa isä kuitenkin viittaa isän ja lapsen väliseen suhteeseen.

Isä on tytön sijoituksen jälkeen saanut hankittua asunnon, jonne hän on muuttanut. Isän mukaan hänellä on hyvä suhde tytön kanssa ja hän kykenee huolehtimaan työstä. Myös isän äiti on valmis auttamaan tytön hoidossa. Isä ei käytä liikaa alkoholia ja hänellä on vakituinen työpaikka. Hänellä on muutenkin asiat elämässään kunnossa.

(Ote 63. Isän lausunto suullisessa käsittelyssä)

Tavat, joilla isät ja äidit todistelivat kunnollisuuttaan, poikkeavat juuri rakkauden ja kiintymyssuhteen käsittelyssä. Vaikka sekä isät ja äidit kertovat parisuhteistaan, työssäolostaan ja sosiaalisesta verkostostaan, isät eivät kuitenkaan painota rakkaudellisia tunteita. Sen sijaan isät saattavat esimerkin tavoin kertoa ”hyvästä” suhteestaan lapseen.

Arkeen ja sen kautta muotoutuneeseen onnistuneeseen hoivaan viitattiin 14 vastineessa. Arjen sujuvuuteen viitattiin yleensä luettelemalla perheen päiväohjelmaa. Arjen kuvaus oli usein vastaus sosiaalityön määritelmään epäsäännöllisestä elämästä.

Huostaanottohakemus: Kasvuolosuhteisiin liittyviä tekijöitä, jotka uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen kehitystä ja terveyttä ovat vanhempien epäsosiaalinen elämäntapa ja päihteidenkäyttö sekä isän väkivaltaisuus ja arvaamattomuus. Isä on viimeksi [päivämäärä] riehunut kodissaan, herättänyt perheen, heitellyt ruokaa ja tavaroita, rikkonut paikkoja. Toinen lapsi on onnistunut väistämään isän lyöntiä, mutta toiseen lapseen isä on osunut. Isä on [ajankohta] vapautunut vankilasta⁵⁹ ja vapauduttuaan hän alkoi heti käyttää päihteitä. Äiti ei kykene suojaamaan lapsia isän käytökseltä.(...) Kodista huolehtiminen ja aikuisten vastuulla olevat asiat ovat ajoittain jääneet hoitamatta.(...) Lapsi tarvitsee säännöllistä vuorokausirytmää. Erityistä huomiota tulee kiinnittää ravintotottumuksiin, riittävään lepoon ja liikunnan harrastamiseen sekä [sairauden] huomioimiseen arjessa.

Äiti: Äiti toteaa, että perheessä herätään noin kello 6.30, syödään aamupalaa ja lapsen lähtevät kouluun. Kun lapset tulevat kotiin, laitetaan ruokaa. Lapsi tulee kotiin viimeistään kello 21 ja viikonloppuisin kello 22. Isä ei ole käyttänyt ollenkaan päihteitä [päivämäärä muutamaa kuukautta aiemmin] lähtien lasten takia. Äiti itse ei käytä päihteitä. Isä on kotona; siivoaa, tekee ruokaa ja on perheen pääkokki. Lapsilla on hyvä suhde isäänsä. Nyt kodin olosuhteet ovat parantuneet. Perheessä halataan eikä näytetä rakkautta tavaroiden ostamisella.(...) He haluavat olla perhe, mutta ei ole perhettä ilman lapsia.

Isä: Isä kertoi, että aamulla herätään kouluun, siivotaan, tiskataan ja käydään päivällä kaupungilla. Kun lapset tulevat kotiin kello 16, on ruokaa ja sen jälkeen tehdään läksyt. (...) Rikollisuus on ollut nuoruuden viehätystä. (...) Vankilasta isä on soittanut perheelle joka päivä. Hän ei ole syylistynyt väkivaltarikoksiin, ainoastaan poliisin kanssa on ollut

⁵⁹ Mainitsen yksityiskohdan, koska aineistossa oli useita vankilassa olleita isiä ja en siten katso maininnan vaarantavan juuri tämän perheen yksityisyyden suoja. Yksikään aineiston äiti ei ollut suorittanut vankilatuomiota.

jotain.(...) Perheessä pärjätään lasten kanssa. Perheessä on rakkautta. Lapset saavat vapaata kasvatusta ja itse päättää, mitä syövät ja minne menevät. Isä on menossa päihdekuntoutukseen. Hän on siihen valmis, kun ensin saa perhetilanteen rauhoitettua.

Hallinto-oikeus: Suullisessa käsittelyssä, samoin kuin kirjallisista selvityksistä, on vanhemmista sekä heidän olosuhteistaan välittynyt epävakaa kuva. Äiti on työttömänä ja isä eläkkeellä. Isä on ollut vankilassa ja hänen on epäilty [muutama kuukausi ennen käsittelypäivää] syyllistyneen rikokseen, mistä voidaan päätellä, että hän ei ole onnistunut irtautumaan rikollisesta elämäntavastaan.(...) Johtavan sosiaalityöntekijän laatimasta yhteenvedosta käy ilmi perheen historia ja vanhempien elämäntapa, jota isä ja äiti eivät ole kiistäneet. Hallinto-oikeus toteaa, että lapset ovat vuosien varrella kokeneet hyvin epävakaita olosuhteita, turvattomuutta ja traumaattisia kokemuksia. Nykyhetken tilanne on tietyiltä osin rauhallisempi, mutta merkittävää pysyvää muutosta ei isän ja äidin elämäntavoissa voida katsoa tapahtuneen, kun otetaan huomioon kuluneen vuoden aikana ilmennyt isän päihteidenkäyttö ja sen mukanaan tuomat ongelmat perheessä.(...) Suullisessa käsittelyssä, samoin kuin kirjallisista selvityksistä, välittyi myös kuva, etteivät vanhemmat kaikilta osin kykene näkemään ja ymmärtämään, miten heidän elämäntapansa ja kodin olosuhteet ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat lapsiin.

(Ote 64. Huostaanottohakemus, äidin lausunto suullisessa käsittelyssä, isän lausunto suullisessa käsittelyssä, oikeuden perustelu)

Vanhempien vastineet, joissa arjen sujumista eritellään, tuottavat kunnollisuutta perustuen nimenomaan säännöllisyyteen. Esimerkissä yksityiskohtainen päiväruutiinien läpikäynti suuntautuu vastapuheena sosiaalityön määritelmälle *epäsosiaalisista elämäntavoista* sekä lausuntoon, jossa lapsen nähdään tarvitsevan säännöllistä vuorokausirytmää. Vanhemmat myös vastustavat arkensa erittelyllä kategorisointia heistä päihdeongelmaisina ja rikollisina. Tarkka päivärytmi tuottaa kunnollisuutta. Se implikoi vastuuta ja hyvää hoivaa, oikeanlaista näyttämöä kunnolliselle perheelle.

Esimerkin vanhempien päivärytmi ja heidän vakuuttelemansa päihteetön elämä on kestänyt muutaman kuukauden ajan, jonka aikana isä on oikeuden perustelun mukaan tehnyt uuden rikollisen teon, joka on päätynyt jälleen uuteen syyteharkintaan. Näiden yksityiskohtien valossa oikeus päättyy vahvistamaan huostaanottohakemuksen. Se, kuinka oikeus päätöksensä perustelee, on analyysini kannalta oleellista. Oikeus toteaa, että *äiti on työttömänä ja isä eläkkeellä. Isä on ollut vankilassa ja hänen on epäilty [muutama kuukausi ennen käsittelypäivää] syyllistyneen rikokseen,*

mistä voidaan päätellä, että hän ei ole onnistunut irtautumaan rikollisesta elämäntavastaan. Ensin äidin ja isän kerrotaan olevan vailla työtä, työttömänä ja eläkkeellä. Tämä tuottaa vanhemmat jo lähtökohtaisesti epäilyttävinä, yhteiskunnasta riippuvaisina. Lisäksi isän rikoksista kerrotaan elämäntapana tekojen sijaan. Vanhemmat asetetaan kunniantomaan, epäkelvojen vanhempien kategoriaan.

Esimerkissä sivutaan myös aiemmin erittelemiä parisuhteen ja rakkaudellisten tunteiden teemoja. Vanhempien vastineissa on kuitenkin keskinäinen ristiriita: äiti kertoo lasten elämästä hyvinkin aikataulutettuna ja hallittuna, kun taas isä toteaa lasten saavan itse päättää, *mitä syövät ja minne menevät*. Isä tulee lausunnollaan pikemminkin vahvistaneeksi elämänhallinnan puuttumista kuin kumonneeksi sen.

Lainasin aiemmin esimerkkiä, jossa huostaanoton syynä oli äidin *liiallinen kurin ja tottelemisen vaatimus*. Edellä eritellyssä, kuten lähes kaikissa muissakin kasvatustapoihin liittyvissä dokumenteissa, perusteet määrittävät kuitenkin päinvastoin. Vanhemmat vastaavat rutiinin ja rajojen puuttumisen määritelmiin erittelemällä arkista toimintaansa.

Äiti totesi, että hän ja isä pystyvät asettamaan lapselle turvalliset rajat. Lapsi oli tämän vuoden alusta kokopäivähoidossa, jonne hänet vietiin kello 8–8.30 ja haettiin kello 16. Lapsi söi välillä aamupalan kotona, välillä päivähoidossa. Lapsi viihtyi hoitopaikassa erinomaisesti. Perheen illat kuuluivat niin, että ensin tehtiin ruokaa, sitten leikittiin tai katsottiin elokuvia. Kahdeksalta oli vuorossa iltasatu ja yhdeksän aikaan lapsi yleensä nukahti, ja nukkui yönsä hyvin. Äidin mielestä hänellä ja lapsella on hyvä äiti-lapsisuhde, mutta voisi se olla parempikin.

(Ote 65. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Arjen erittelyllä tuotetaan kunnollista vanhemmuutta. Järjestelmällinen perhe-elämä asetetaan vastustamaan epäkelpoa vanhemmuutta ja väitteitä aikuiskeskeisyydestä. Kelhä (2008) on pohtinut luokkaa työväenluokkaisista taustoista tulevien äitien puheessa ja huomannut, että juuri työväenluokkaiset naiset kertovat äitiytensä tapahtuvan ikään kuin ”luonnostaan”. Äidit painottivat Kelhän tutkimuksessa muun muassa suunnittelemattomuutta vanhemmuuden voimavarana. Kontrastina tähän huomioon, Skeggs (1997) toteaa työväenluokkaisille naisille suunnattujen hoivakurssien painottavan rutiineja ja järjestystä oikeanlaisen hoivanaisuuden tuottamisessa. Aineistossa esiintyvä arkirutiinien erittely näyttää kytkeytyvän juuri Skeggsin esittelemään ilmiöön: kunnollisuutta tehdään järjestyksen

kautta. Sillä todistetaan paitsi hoivan onnistumista, myös elämänhallintaa ja erottautumista kaoottisen moniongelmaisperheen kategoriasta. Arjen hallinnasta kerrotaan myös tulevaisuuden suunnitelmana, kuten seuraavan esimerkin äiti tekee.

Äidin tilanne on viime vuosina ollut erityisen raskas vaikean parisuhteen johdosta, minkä vuoksi hän hakeutui maantieteellisesti etäämmälle miehestään. Lapset oireilivat vaikean perhetilanteen vuoksi. Äidin sijoittuminen työelämään ja säännölliset tulot ovat jatkossa omiaan rauhoittamaan perhetilannetta edelleen. Perheellä tulee olemaan säännöllinen päivärhythmi ja enemmän yhteistä aikaa. Arjen ongelmat, kuten kodin siisteys, ovat osaltaan johtuneet äidin sitoutumisesta opiskeluun, mikä on ammattiin valmistumisen myötä poistunut. Äidillä ei ole todettu psyykkisiä ongelmia tai mielenterveyden häiriöitä.

(Ote 66. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Äiti kohdistaa sosiaalityön aiemman huolen parisuhdetilanteeseen, joka viitanee asiakirjoissa eriteltyyn isän väkivaltaisuuteen. Äiti kertoo myös syyn kodin aiemmin havaittuun epäsiisteyteen olleen opiskelun, joka nyt on loppunut. Äiti myös painottaa, ettei hän ole psyykkisesti sairas ja irrottautuu näin myös mielenterveysongelmaisen kategoriasta, jota esimerkiksi epäsiisti koti voi implikoida. Tapauksen huostaanotto päädytään purkamaan ja todisteluna käytetään muun muassa lausuntoa äidin työnantajalta. Se, että äiti oli *sijoittunut työelämään* ja lisäksi vielä lausunnon mukaan hyvin, tuli määritelleeksi myös äidin vanhemmuutta. Äiti myös viittaa itse tähän kytkökseen kertomalla, kuinka *säännölliset tulot ovat jatkossa omiaan rauhoittamaan perhetilannetta edelleen*. Toisin kuin alussa lainaamani tapaus, jossa äiti ei ollut saanut minkäänlaista koulutusta ja isä oli viettänyt pitkiä aikoja vankilassa, yllä olevan esimerkin äiti saa oikeuden vakuuttuneeksi omasta kunnollisuudestaan.

Myös toisessa hylätyssä huostaanottohakemuksessa viitattiin arjen sujumiseen. Kyseessä oli tapaus, jossa perheen äiti oli diagnoosiltaan ”kehitysvammainen” ja isä oli kantanut päävastuun perheen arjesta. Tästä huolimatta huostaanottohakemuksessa ei juurikaan eritelty isän vanhemmuutta. Tapauksessa oli erityistä myös se, ettei siinä mainittu minkäänlaisia varsinaisia lasta vaarantavia yksityiskohtia, kuten väkivaltaa tai vanhempien alkoholinkäyttöä.

Isä kertoi aina hoitaneensa lasta. Isä on tällä hetkellä osapäivätyössä. Hän auttaa lasta läksyjen teossa ja vie tätä harrastuksiin. Lapsi syö ja tekee iltatoimet omatoimisesti.

Lapsella on kavereita ja harrastuksia. Lapsi myös piirtää mielellään ja leikkiä autoilla sekä pelaa muistipelejä. Lapsi on aina tottunut olemaan isänsä kanssa. Hän leikkiä enimmäkseen isän kanssa ja äiti on siinä mukana. Isän mukaan äiti on pärjännyt hyvin lapsen kanssa.

(Ote 67. Isän lausunto suullisessa käsittelyssä)

Analysoidessani tekstiä, pohdin, joutuuko isä todistamaan vanhemmuuttaan ja osaamista erityisesti liittyen sukupuoleensa. En kuitenkaan löydä lainauksesta tällaisia viitteitä, toisin kuin esimerkiksi tapauksissa, joissa viitataan isän ruoanlaitto- tai siivoustaitoihin. Isä vastaakin hyvin samantapaisesti kuin arkeaan erittelevät äidit. Arjen kuvauksesta muodostuu kunnollisuuden tekemisen väline.

Eritellessäni esimerkkejä sosiaalisesta pääomasta totesin, ettei kaikilla verkostoilla, kuten ystäväpiirillä tai nuorisoporukoilla, ole samankaltaista painoarvoa oikeudenkäynneissä. Edellä esittelemässäni tapauksessa isän ja äidin vanhemmuudesta kertoi suullisessa käsittelyssä poikkeuksellisen monta vanhempien sukulaista, joiden kaikkien ammatit liittyivät perhetyöhön ja joista yksi oli johtavassa asemassa. Asiantuntijuudelle, tuli se sitten sosiaalityöstä tai vanhempien todistajien kautta, annettiin oikeudessa suuri painoarvo. Suurimmalla osalla perheistä ei kuitenkaan ollut todennäköisesti mahdollisuuksia asiantuntija-arvioiden hankkimiseen, jolloin määritelmät perheen ongelmista perustuivatkin pelkästään sosiaalityön selvityksiin. Tarkastelen kysymystä laajemmin vielä seuraavassa luvussa, jossa erittelen perusteluja hylätyissä huostaanottohakemuksissa.

Kieli ja kulttuuri

Vanhemmat viittasivat vastineissaan etniseen taustaansa kuudessa tapauksessa. Muualla kuin Suomessa syntyneitä vanhempia oli aineistossa huomattavasti enemmän, mutta kaikki eivät tuoneet esille etnistä taustaansa. Vastineissa kerrottiin kulttuurista tai kielestä ja kielitaidosta ja rakennettiin joko kunnollisuutta kulttuurin kautta tai vedottiin huonoon kohteluun kulttuurista johtuen.

Huostaanottohakemus: Lapsen käyttäytyminen on jo pitkään ollut omaehtoista, hän ei ole noudattanut äidin asettamia kotiintuloaikoja ja hän on ollut öitä poissa kotoa. Lapsi on kaupungilla liikkueksaan käyttäytynyt väkivaltaisesti.(...) Vanhemmat ovat eronneet ja

lapsi on eron jälkeen asunut äitinsä kanssa. Isä on tavannut häntä epäsäännöllisesti. Aikaisemmin lapsi on syyttänyt isää fyysisten rangaistusten käytöstä. Lapsen huostaanotto ja sijoitus kodin ulkopuolelle mahdollistavat hänen tarvitsemansa lähes jatkuvan aikuisen tuen kouluasioissa ja muissa arkeen liittyvissä toiminnoissa sekä aikuisen asettamat rajat ja huolenpidon, ja ovat siten lapsen edun mukaisia.

Isä: Isä kertoo syntyneensä leirillä. Hän puhuu kolmea kieltä, joista yksi on hänen äidinkieltensä. Äidinkieltään isä ei osaa kuitenkaan kirjoittaa. Hän kävi suomen kielen kurssia, mutta hän ei pystynyt omaksumaan suomen kieltä, koska hänen äidinkieltensä on niin heikko. Myös lapsilla on kielivaikeuksia, mikä heijastuu koulunkäyntiin. Lapsella ei ole omaa äidinkieltä. Isä haluaisi tehdä työtä, mutta se edellyttää suomen kielen taitoa.(...) Isä ja lapsi puhuvat tällä hetkellä keskenään [kieltä], jota isä osaa kirjoittaa ja lukea. Isän piti perustaa oma yritys, mutta hanke ei toteutunut, koska hän ei saanut rahoitusta järjestymään. Isällä on tällä hetkellä aikaa ja hän voisi nyt viettää aikaa lapsen kanssa ja keskustella tämän kanssa. Hän on valmis ottamaan lapsen huoltajuuden. On myös keskusteltu siitä mahdollisuudesta, että vanhemmat palaisivat yhteen. Isä haluaisi yhden mahdollisuuden lapsen kanssa, ja jos järjestely ei onnistu, isä voi itse tuoda lapsen viranomaisten luokse. Perheen kulttuurissa on suuri häpeä, kun elossa olevilta vanhemmilta otetaan lapsi huostaan.

Äiti: Lapsi on murrosiässä ja tarvitsee vanhempien rakkautta. Myös muu perhe kärsii sijoituksesta. Sijoitus aiheuttaa äidille stressiä, mikä estää häntä keskittymästä muiden lasten asioihin. Perheen omassa kulttuurissa sijoitus on häpeä. Lapsi on luvannut muuttua.(...) Lapsen ja isän välit ovat parantuneet ja lapsi tarvitsee molempia vanhempiaan. Vanhempien paluu yhteen olisi lapselle hyvä asia, mutta vanhemmilla on kuitenkin paljon selvitettävää ennen kuin se on mahdollista.

Hallinto-oikeus: Lapsi on omaehtoisella, epäsosiaalisella ja aggressiivisella käyttäytymisellään sekä koulunkäynnin laiminlyömisellään vaarantanut vakavasti terveyttään ja kehitystään. Koulun tarjoamat tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi aikaansaamaan muutosta lapsen koulunkäyntiin. Äiti ei ole huonon suomen kielen taitonsa vuoksi kyennyt tukemaan lapsen koulunkäyntiä eikä ole aina ollut selvillä lapsen tekemisistä. (...) Lapsen oirekuva on hänen ikänsä huomioon ottaen vakava. Huono kielitaito ja alisuoriutuvuus lisäävät osaltaan riskiä syrjäytyä ja ajautua rikolliseen elämänmuotoon. Lapsi tarvitsee paljon tukea koulunkäynnissään. Hänen suomen kielen taitonsa vahvistaminen on keskeisessä asemassa.(...) Isä ei huonon suomen kielen taitonsa vuoksi kykene tukemaan lapsen koulunkäyntiä eikä vastaamaan

nykytilanteessa lapsen kasvatuksesta. Isä ei ole tähän mennessä tosiasiallisesti vastannut lapsen huollosta, joten lapsen tilanteen vakavuus huomioon ottaen tällaista ratkaisua ei voi enää kokeilla. Vanhempien voimakas vetoaminen huostaanoton vahvistamatta jättämisen puolesta on kulttuuritaustankin perusteella ymmärrettävää, mutta lapsen edun näkökulmasta kuitenkin toissijaista.

(Ote 68. Huostaanottohakemus, isän lausunto suullisessa käsittelyssä, äidin lausunto suullisessa käsittelyssä, oikeuden perustelu)

Huostaanottohakemuksessa eritellään pääasiassa lapsen käyttäytymiseen liittyviä seikkoja, kuten väkivallantekoja, joista kaikkia en tunnistettavuuteen liittyvistä syistä ole lainannut. Hakemuksessa kerrotaan myös vanhempien eronneen ja lapsen syyttäneen isää fyysisistä rangaistuksista. Väkivaltaan ei kuitenkaan myöhemmin dokumenteissa oteta kantaa eikä sitä selvennetä. Huostaanottohakemuksessa sijaishuollon tarve paikantuu lapsen koulunkäynnin tukemiseen. Oikeuden perustelutekstissä suurin painoarvo annetaan juuri lapsen koulunkäynnin vaarantumiselle vanhempien kielitaidottomuuden vuoksi. Uhkana esitetään lapsen syrjäytyminen ja vaara *ajautua rikolliseen elämänmuotoon*. Harrikari (2008, 128) huomauttaa nopean puuttumisen käsitteen ilmaisevan suvaitsematonta suhtautumista lasten ja nuorten, ei pelkästään ”tekemiseen” vaan myös ”olemiseen”. Puuttuminen kohdentuu erilaisiin ”esirikollisiin kategorioihin” (ks. Foucault 2003; lisää luvuissa 7 ja 8).

Kulttuurin ja kunnollisuuden yhteyksiä tarkasteltaessa oikeuden esittämä uhkakuva on kuitenkin oleellinen. Oikeus määrittelee huonon kielitaidon riskiksi rikollisuuteen ajautumiselle ja perustelee sillä lapsen huostaanottoa. Jungar (2003) huomasi filippiiniläisen äidin ja suomalaisen isän huoltajuusriitaa tarkastellessaan, että äidin kielitaidon puute esitettiin lapselle haitallisena, vaikka isä oli todistetusti väkivaltainen. Jungar toteaaakin, että lakiin kirjattua ”lapsen etua” voi käsitteen avoimuuden vuoksi tulkita siten, että muualta tullut vanhempi rakennetaan ongelmaksi. Yllä erittelemässäni esimerkissä oikeus ei erittele esimerkiksi huostaanottohakemuksessa mainittua isän väkivaltaisuutta (*aikaisemmin lapsi on syyttänyt isää fyysisten rangaistusten käytöstä*), vaan katse kohdistuu nimenomaan vanhempien heikkoon kielitaitoon ja sen potentiaalisesti tuhoisina nähtyihin vaikutuksiin.

Lainaan seuraavaksi vertailun vuoksi toisen oikeuden perustelutekstiä, jonka huostaanottohakemuksessa viitattiin äidin kehitysvammaisuudesta johtuvaan

kyvyttömyyteen tukea lasta koulunkäynnissä. Oikeus päätyi hylkäämään huostaanottohakemuksen.

Vanhempien kykyä toimia kasvattajina on saadun selvityksen perusteella pidettävä osin heikkona ja puutteellisena. Tämä on selvä riskitekijä viimeistään lapsen saavuttaessa murrosiän. Tällaista tulevaisuuteen liittyvää oletusta ei kuitenkaan voida pitää huostaanoton perusteena kun perheen olosuhteissa ei ole tällä hetkellä sellaisia tekijöitä, mitkä uhkaisivat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. Avohuollon tukitoimilla ei ole saatu aikaan kaikilta osin pysyvää muutosta lapsen edun mukaisen huolenpidon kannalta, mutta niillä on kuitenkin pystytty tukemaan ja opastamaan vanhempia monissa kasvatukseen liittyvissä kysymyksissä. Myös lapsen koulunkäynti erityisluokalla, missä hän saa paljon aikuisen tukea koulunkäyntiinsä, tukee hänen kasvuaan ja kehitystään.

(Ote 69. Oikeuden perustelu)

Vaikka lainaamassani tapauksessa lapsi oli paljon edellistä nuorempi eikä lapsen käytöksessä ollut toisen tapauksen kaltaisesti aggressiivisia piirteitä, asettuu perustelu kuitenkin ristiriitaan sen kanssa. Kun ensimmäisessä tapauksessa huostaanotto perusteltiin juuri tulevaisuuteen liittyvällä uhkakuvalla, toisessa otettiin kantaa siihen, ettei *tulevaisuuteen liittyvää oletusta* voida pitää huostaanoton perusteena. Oikeudet käyttivät riskipuhetta eri tavoin.

Palaan vanhempien kunnollisuuden määrittelyyn aiemmassa tekstikatkelmassa (Ote 68). Vanhemmista erityisesti isä viittaa tässä analyysiluvussa hahmottelemiini kunnollisuuden rakenteisiin. Isä kertoo että haluaisi tehdä töitä, mutta ei ole niitä kielitaidottomuutensa vuoksi saanut. Isä rakentaa kuvaa itsestään yritteliäänä, vastakohtana laiskalle työttömälle, joka ei edes yritä hakea töitä. Tällainen kulttuurinen kuva laiskasta sosiaaliturvaa nostavasta työttömästä voi olla maahan muuttaneelle isälle juuri se yksityiskohta, jota vastaan täytyy puhua ja se kategoria, josta pyritään erottautumaan. Isä tuo kuitenkin esille myös sen, että hänellä on aikaa keskustella lapsensa kanssa, mutta tämä ajan tarjoaminen ei päädy arvioinnin kohteeksi tai tule tulkituksi lapseen panostamisena.

Skeggs (2004b, 2) toteaa tietynlaisten ruumiiden tulevan merkityiksi tietyillä ominaisuuksilla. Tietyt yksilöt myös omistavat hyveitä ikään kuin luonnostaan. Kun korkeasti koulutettu isä lausui aiemmin lainaamassani esimerkissä (Ote 51) heidän perheensä olevan *turvallinen ja vanhemmat ovat läsnä ja, että vanhemmilla on voimavaroja ja kykyä hoitaa lapsen ongelmia*, saivat nuo lausunnot erilaisen painoarvon (huostaanotto purettiin) kuin pakolaisleirillä syntyneen työttömän ja kielitaidottoman isän

vakuuttelu samankaltaisesta läsnäolosta ja halusta hoitaa lapsen asiat kuntoon (*isä haluaisi vielä yhden mahdollisuuden lapsen kanssa*). Esimerkin vanhemmat eivät myöskään kertoneet itsestään reflektoiden tai asettuneet hallinnan alaisiksi vakuuttamalla haluaan muutokseen. Sen sijaan äiti totesi, että *lapsi on luvannut muuttua*.

Molemmat vanhemmat myös viittaavat vastineissaan siihen, että *sijoitus on heidän kulttuurissaan suuri häpeä*. Oikeus päätyi ottamaan kantaa aiheeseen lapsen edun kautta: *vanhempien voimakas vetoaminen huostaanoton vahvistamatta jättämisen puolesta on kulttuuritaustankin perusteella ymmärrettävää, mutta lapsen edun näkökulmasta kuitenkin toissijaista*. Argumentaatio on samansuuntainen kuin monissa muissakin tapauksissa, joissa vanhemmat viittasivat omiin tunteisiinsa huostaanoton suhteen. Vanhempien tunteet tai tarvitsevuus (kuten myös tapauksen äidin vetoaminen hänen sijoituksen vuoksi kokemaansa stressiin) ohitettiin lapsen etuun kuulumattomina. On kuitenkin huomionarvoista, että jotkut oikeudet määrittelivät kulttuuriin liittyvän kysymyksen myös toisin eli näkivät synnyinperheessä elämisen lapsen edun mukaisena nimenomaan kulttuurisen taustan vuoksi.

Vanhemmat ovat harjoittaneet kuritusväkivaltaa, mutta heidän rikosoikeudellinen vastuunsa siitä tulee arvioitavaksi eri menettelyssä. Lapsen huostaanotto ja sijoitus kodin ulkopuolelle on toimenpiteenä voimakas ja sillä on aina myös kielteisiä vaikutuksia lapsen ja vanhempien välisiin kiintymyssuhteisiin. Lisäksi lapsen yhteys kulttuuriseen ja kielelliseen taustaansa heikentyy sijoituksen myötä.

(Ote 70. Oikeuden perustelu)

Esimerkkitapauksessa (jota käsittelen tarkemmin luvussa 7) viitattiin ”kulttuuriin” päinvastaisesti kuin alun esimerkissä. Tässä tapauksessa lasta ei päädytty huostaanottamaan ja oikeus otti kantaa juuri kulttuurisen taustan säilyttämisen puolesta. Sen sijaan, että suomen kielen puutteellisesta osaamisesta rakennettiin riski, lapsen yhteys vanhempien (ja/tai aiemman kotimaan) kielelliseen taustaan sai positiivisia merkityksiä. Kulttuurisen taustan arviointi oli oikeuksissa kuitenkin harvinaista, vaikka lastensuojelulaki periaatteessa velvoittaa kysymyksen pohdintaan (LSL 4§ ja LSL 50§). Kulttuurin käsitteeseen viittasivatkin pikemminkin vanhemmat perustellessaan vanhempana toimimisen tapoja kuin sosiaalityö tai oikeudet.

Äiti kertoi, että hän rakastaa lastaan ja lapsi rakastaa äitiään niin paljon, ettei haluaisi jakaa häntä kenenkään kanssa. Äiti kertoi kokeneensa yksinhuoltajana syyllisyyttä siitä, ettei lapsella ollut perhettä. Nyt kaikkien piti olla hyvin. [Adoptioisä] on hyvä isä. (...) Äiti pitää huonona asiana sitä, ettei lapsi ole saanut tavata häntä. He tekevät [uskonnollisena] perheenä kaikki yhdessä. Äiti haluaisi, että lapsi menisi [uskonnolliseen] kouluun. Lapsi tarvitsee omaa kulttuuria, koska ei tule aina ymmärretyksi. Äiti pitää tyttärensä opiskelua tärkeänä ja hän on aina kannustanut tätä opiskelemaan. Myös [äidinkielen] oppiminen on tärkeää ja hyödyllistä lapselle.

(Ote 71. Äidin lausunto suullisessa käsittelyssä)

Esimerkkitekstissä äiti viittaa rakkaudellisiin tunteisiin sekä parisuhdenormeihin, jonka jälkeen äiti painottaa perheen uskonnollisen vakaumuksen roolia perheen arjessa. Lopuksi äiti vetoaa sekä lapsen ”omaan kulttuuriin” että lapsen äidinkielen oppimisen tärkeyteen. Anis (2008, 82) huomasi tutkimuksessaan, että sosiaalityön maahanmuuttaja-asiakkaiden ”kulttuuripuhe” oli vastaus ammattilaisten normittamiin hyvän elämän malleihin. Näiltä osin vanhemmat siis käyttivät kulttuuria samaan tapaan kuin esimerkiksi aiemmassa alaluvussa lainaamani äiti, joka kertoi, ettei kannata vapaata kasvatusta ja sanoi kasvattavansa lasta *omalla tyylillään eikä näe siinä mitään väärää*. Kulttuurista puhuttaessa vanhemmat kuitenkin tekivät näkemyseroista osan ”kulttuuria”, jolloin vastapuhe kiinnittyi kulttuuriin. Pelkkä kulttuuriin viittaaminen ei kuitenkaan johtanut huostaanottojen raukeamiseen. Olosuhteiden muuttuminen ja onnistunut muutos vanhempien asenteissa sen sijaan johtivat huostaanottohakemuksen hylkäämiseen.

Isä totesi, ettei ollut tiennyt, ettei lasten kasvatukseen saa käyttää ruumiillista kurittamista. Isän mielestä kyse on kulttuuristen taustojen erilaisuudesta. Monilla ulkomaalaisilla on tapana ruumiillisin rangaistuksin kasvattaa lastaan. Isä totesi nyt tietävänsä, ettei se ole sallittua.

(Ote 72. Isän lausunto suullisessa käsittelyssä)

Toisessa, myös hylätyssä hakemuksessa, toisaalla asuva isä osallistui aktiivisesti oikeudenkäyntiin ja kertoi myös ”kasvatukseen”.

Isä kertoi rakastavansa lapsiaan erityisen paljon ja haluavansa, että perhe muuttaisi hänen luokseen [ulkomaille], mutta totesi sen olevan mahdotonta lasten sairauksien takia. Isä totesi käyttävänsä omien lastensa suhteen eurooppalaisia kasvatukseenkeinoja, mutta kasvattavansa molemmat pojat myös kunnioittamaan afrikkalaista kulttuuria.

(Ote 73. Isän lausunto suullisessa käsittelyssä)

Olen aiemmin vain sivunnut kysymystä kunnollisuuden rakentumisesta kieli- ja kulttuuritaustoista puhuttaessa. Näin siksi, koska ”kulttuuri” ei yksiselitteisesti taipunut kunnollisuuden rakennusvälineeksi, kuten muut aiemmin esittelemäni teemat. Kulttuuripuheen ja kunnollisuuden välillä on kuitenkin kytkös. Yhtäältä ”maahanmuuttajaksi” tai ”ulkomaalaiseksi” kategorisoitu henkilö voi joutua todistamaan kunnollisuuttaan jo valmiiksi leimattua identiteettiä vastaan, kuten maahan muuttanut isä teki esimerkissä, jossa hän kertoi, että haluaisi tehdä töitä. Toisaalta silloin, kun kulttuurista puhutaan ”oikein”, se voi olla mukana rakentamassa kunnollista perhettä. Yllä olevan esimerkkitekstin isän lausunto on esimerkki tästä ”oikein” puhumisesta. Isä tunnistaa *eurooppalaiset kasvatukseenkeinot*, mikä voi olla tulkittavissa sosiaalityön kanssa jaetuiksi käsityksiksi lasten kasvatuksesta, mutta samalla isä myös muistaa mainita kasvattavansa poikansa myös *kunnioittamaan afrikkalaista kulttuuria*. Oleellista ei siis ole kulttuurista puhuminen ylipäänsä, vaan kulttuurista puhuminen tavalla, joka mukailee käsityksiä ”hyvästä maahanmuuttajasta”, joka on oikeanlaisessa suhteessa suomalaiseen kulttuuriin. Tällaisen itsemäärittelyn olivat omaksuneet molemmat yllä lainaamani isät, joiden lasten huostaanotto oli peruttu. Ensimmäisessä lainauksessa isä kertoi omaksuneensa Suomen lainsäädännön suhteessa väkivaltaan ja toisessa isä totesi kasvattavansa lapsiaan eurooppalaisin kasvatukseenkeinoin.

Keskinen (2011; 2012) on eritellyt keskustelua kulttuurista kahden käsitteen, kulttuuristamisen ja universaaliuden, kautta. Kulttuuristaminen viittaa siihen, että kulttuuri-käsitettä käytetään kaikenkattavana selityksenä kuvattaessa maahan muuttaneiden ihmisten elämää. Tällöin kulttuuriset tekijät korostuvat esimerkiksi sosiaalisten tekijöiden kustannuksella. Kulttuuriin viitaten voidaan yhtä lailla tulkita asiakasperheet lähtökohtaisesti väkivaltaisiksi kuin ohittaa väkivaltaa kulttuuriin kuuluvana.

Valtaosassa maahan muuttaneiden, siirtolais- tai muutoin monikulttuurisista ja erilaisista uskonnollisista taustoista tulevien perheiden kuvauksissa kuitenkin ei kerrottu etnisestä taustasta juuri mitään, eikä se noussut huolen aiheeksi oikeuden perustelutekstissä. Universaalius, kuten kulttuuristaminenkin, voivat molemmat

toimia perheiden oikeudenkäynneissä perheiden vaikutusmahdollisuuksia vastaan joko ohittaen yksilölliset tilanteet tai vahvistaen ennakkoluulojen sävyttämiä yleiskäsityksiä ”kulttuurista”.

6.3 Yhteenveto

Tässä luvussa tarkastelin erityisesti niitä dokumentteja, joissa vanhemmat olivat osallistuneet oikeusprosessiin lähettämällä oikeuteen vastineita tai osallistumalla suulliseen käsittelyyn (n=96). Kysyin, kuinka vanhemmat vastaavat sosiaalityön määritelmiin vanhemmuudestaan ja rakentavat itsestään kunnollisia. Erittelin analyysissäni tapoja, joilla vanhemmat vastasivat heistä tehtyihin luonnehdintoihin tai ottivat kantaa kirjoitettuihin tapahtumakuvauksiin. Erotin aluksi toisistaan kaksi tapaa vastata sosiaalityön hakemusteksteihin: vastapuheen ja olosuhdemuutoksen. Näistä yleisempi tapa vastata sosiaalityön määritelmiin oli vastapuhe eli esitettyjä vanhemmuuden määritelmiä tai tapahtumakuvauksia vastustava kerronta (67 tapausta). Toinen tapa vastata sosiaalityön määritelmiin oli viitata huostaanottoprosessin aikana tapahtuneisiin muutoksiin (29). Olosuhdemuutoksiin vedottaessa huostaanoton kumoutuminen oli yleisempää kuin puhuttaessa sosiaalityön määritelmiä vastaan. Jopa kolmasosa tapauksista, joissa vedottiin olosuhdemuutoksiin, kumoutui aineistossa. Vastapuheen osalta kumoutuneita huostaanottoja oli vain noin kymmenesosa.

Olosuhdenmuutoksiin vetoaminen ja vastapuhe erosivat toisistaan siinä, että olosuhdemuutoksiin vedottaessa hyväksyttiin sosiaalityön tekemät määritelmät perheestä, kun taas vastapuheeseen perustuvassa argumentoinnissa oltiin määritelmistä eri mieltä. Olosuhdemuutokseen vetoaminen paikantuikin vastaanottavaisessa suhteessa asiantuntijuuteen. Joissain tapauksissa viitattiin terapeutin intervention onnistumiseen ja sitä kautta uudella tavalla muokkautuneeseen ymmärrykseen omasta vanhemmuudesta. Oli kyse onnistuneesta hallinnasta, jossa vanhemmat todistivat omaksuneensa uuden ymmärryksen siitä, millaiseen perhe-elämään tulee pyrkiä (ks. Miller & Rose 2010; Yesilova 2008). Toisin oli kuitenkin vastapuheen kohdalla. Sosiaalityön määritelmiä vastustavat vanhemmat asettuivat auttamattomissa olevan kategoriaan. Heidän ei nähty edes haluavan muuttua. Tällainen vastustus rakentui yhdeksi huostaanoton perusteeksi

lastensuojelulain (40 §) nojalla, jossa määritellään, että huostaanottoon voi ryhtyä vain avohuollon tukitoimien ollessa mahdottomia. Tuesta kieltäytyminen tai haluttomuus siihen tulkittiin siten, että tukitoimet olivat muuttuneet mahdottomiksi.

Olen yhdistänyt ohjailevan hallinnan pyrkimysten onnistumiseen prosessin, jossa vanhemmat kertovat mukautuvansa ongelmakategorioihin (Miller & Rose 2010, 212). Tuolloin oletuksena on, että vanhemmat ovat ohjauksen sekä huostaanottouhkaan liittyvän autoritäärisen kontrollin kautta ymmärtäneet tarpeensa muutokseen. Tässä on kuitenkin syytä huomauttaa, että vastineissa on myös yhtä lailla kyse siitä, kuka osaa kertoa vanhemmuudestaan ”oikein” ja kenellä on hallussaan sellaista kulttuurista tietoa, jonka kautta oikeudet saadaan vakuuttumaan vanhempien kunnollisuudesta (Skeggs 2004b; Yesilova 2008). Tähän vaikuttaa lisäksi se, kenellä on käytettävissään pätevää oikeusapua vastineiden laatimisessa tai suullisten käsittelyiden yhteydessä. Aineiston perusteella on mahdotonta sanoa, ovatko ymmärryksen muutokset vanhempien sisäistämiä uusia tapoja ajatella vai taitavia retorisia keinoja vakuuttaa oikeudet.

Analysoin myös vanhempien määritelmiä kunnollisuudestaan. Vanhempien vastineissa perheistä rakennettiin kunnan vanhempia viiden teeman kautta. Näitä olivat: heteroseksuaaliset suhteet, koulutus, sosiaaliset verkostot ja materiaallinen hyvinvointi, kiintymyssuhteet ja rakkaudelliset tunteet lasta kohtaan, arki ja hyvä hoiva sekä kieli ja kulttuuri. Tarkastelin näitä löytämiäni kunnollisuuden rakentamisen tapoja resursseina kertoa vanhemmuudesta tavalla, joka vakuuttaa oikeudet vanhempien hyvästä vanhemmuudesta. Resurssit ymmärsin Peltolan (2014, 32) tavoin mahdollisuuksina kartuttaa jotain tunnustettua pääomaa.

Vanhempien yleisin tapa rakentaa kunnollisuutta vastineissaan oli viitata heteroseksuaalisiin suhteisiin eli yhdessä asumiseen, avioliittoon tai toimivaan (heteroseksuaaliseen) parisuhteeseen. Myös sosiaalityö ja oikeudet ottivat tähän kunnollisuuden määritelmään kantaa ja määrittelivät parisuhteiden epämääräisyyden yhdeksi huostaanottooperusteeksi. Erityisesti äidit vetosivat usein siihen, että olivat muuttaneet uudelleen yhteen lapsen isän kanssa. Tätä kunnollisuuden rakentamisen tapaa käytettiin, vaikka lastensuojelun aiempänä huolena olisi ollut isän väkivaltaisuus. Vanhemmat käsittivät hyvän vanhemmuuden rakentuvan parisuhteen ympärille. Vanhemmat vetosivat myös erilaisiin vahvuuksiinsa käsittämiinsä resursseihin, kuten koulutukseensa, materiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin sekä sosiaalisiin verkostoihinsa. Nämä muuntuivat eri tavoin arvostukseksi oikeudessa ja saattoivat auttaa prosessissa myös konkreettisesti. Koulutuksen kautta vanhemmille kävi mahdolliseksi muun muassa argumentoida, että heillä on lapsen edusta parempaa tietoa kuin sosiaalityöllä. Taloudellinen hyvinvointi mahdollisti

laadukkaan oikeusavun sekä mahdollisuuden esimerkiksi viedä lapsi hoitoon yksityissektorille. Sosiaalityö saattoi tuoda dokumenteissaan esille myös kotiolojen puutteellisuutta, jolla tuettiin pikemminkin kuvaa moniongelmaperheestä kuin ymmärrettiin vanhempien ahdinkoa. Joissain tapauksissa vanhemmat myös vastasivat luonnehdintoihin holtittomasta tai epäsosiaalisesta elämästä erittelemällä tarkan päiväohjelmansa ja siihen kuuluvan lapsen hoivan. Tämä ei kuitenkaan vakuuttanut oikeuksia.

Vanhemmat erottautuivat vastineissaan niistä määritelmistä, joita esimerkiksi perhekasvatuksen historiaa tutkinut Yesilova (2009) kuvaa moniongelmaperheen käsitteellä. 1970-luvun jälkeen hiljalleen muotoutunut moniongelmaperhe syntyi erilaisten yhteiskunnallisten eriarvoisuuksien leikkauspisteessä. Moniongelmaperheet viettivät asiantuntijoiden mukaan hallitsematonta elämää. He olivat esimerkiksi yksinhuoltajaperheitä, joissa isähahmot vaihtelivat, köyhiä perheitä ja rajattomia nuoria. Juuri moniongelmaperheissä riskikertoimet kohtasivat. Yesilova huomauttaakin, että moniongelmaperhe muistuttaa kuvauksiltaan aiempaa työväenluokkaista perhettä, joka oli juuri köyhyytensä ja rappiolliseksi tulkittun elämän myötä puuttumistoimien kohde (Yesilova 2008).

Dokumentit rakentuivat siten, että sosiaalityö liitti vanhemmat moniongelmaperheen kategoriaan ja vanhemmat vastasivat näihin kategorisointeihin irrottautumalla niistä. Vanhempien vastineissa kunnollisuuden rakentuminen oli sukupuolittunutta. Kodin kuntoon tai tasokkuuteen viittasivat isät, jotka toivat esille myös ruoanlaitto- ja kodinhoitotaitojaan. Äitien vastineissa tällaisia teemoja ei aineistossa esiintynyt. Vetoamukset rakkauden tunteista lapsia kohtaan liittyivät puolestaan vain äitien vastineisiin. Isät korostivat pikemminkin tekemistä kuin tuntemuksiaan. Havainto liittyy pitkään historiaan, jossa naisten tehtävänä on ollut huolehtia perheen hyvinvoinnista ja kunniallisuudesta (Yesilova 2008; Hélen 1997, 156). Juuri naisruumiin on nähty olevan jatkuvassa vaarassa ajautua kunniaattomuuteen ja sekasortoon (Smart 1992, 31). Isä saattoi määrittyä kunnialliseksi pienemmillä vaatimuksilla kuin äiti, mutta isän ja lapsen suhdetta ei myöskään kuvailtu yhtä intensiivisesti rakkauden ja kiintymyksen kautta kuin äitien.

Vanhemmat rakensivat kunnollisuuttaan myös tuomalla esiin kulttuurista taustaansa. Kulttuurin asettuminen kunnollisuuden rakennuspalikaksi oli kuitenkin ristiriitaista. Yhtäältä kulttuuri saatettiin nähdä oikeuden toimesta positiivisesti, jos se oli oikeassa suhteessa suomalaiseen kulttuuriin. Tässä olennaista oli luoda kuva ”oikeanlaisesta maahanmuuttajasta”, joka tarjotessaan lapselleen tietoa kulttuuristaan ei kuitenkaan asettunut vastustamaan suomalaista kulttuuria. Toisaalta kulttuuri tai

eritoten kielitaidon puute tulkittiin oikeudessa vanhemmuuden puutteeksi ja se rakentui tuolloin myös huostaanottoperusteeksi.

Kunnollisuus tai sen puuttuminen oli analyysini mukaan keskeinen tapa kuvata perheiden tilanteita sekä vanhempien itsensä että sosiaalityön ammattilaisten ja oikeuksien toimesta. Kuvaukset eivät liittyneet suoranaisesti huostaanottojen pääasiallisiin syihin, kuten väkivaltaan, mielenterveysongelmiin tai päihteidenkäyttöön. Vanhemmat vastasivat luonnehdintoihin heistä rakentamalla itsestään kunnollisia. Yleensä vanhemmat eivät onnistuneet pyrkimyksissään vakuuttaa oikeuksia kunnollisuudestaan.

Kunnollisuus määrittyi Skeggsin (1997) tutkimuksessa pitkälti hyvän hoivan ja naiseuden oikeanlaisen esittämisen kautta. Ei riittänyt, että nainen vain hoivasi hyvin vaan tullakseen hyväksi hoivatyöntekijäksi naisen täytyi myös olla oikeanlainen hoivaava nainen. Hoiva ei ollut vain tekemistä, vaan se oli myös tunne.

Skeggsin tutkimuksessa keskiössä olivat naiset. Peltola (2014) taas on tutkinut Suomeen muuttaneiden perheiden määritelmiä kunnollisuudestaan. Peltola (em., 271–272) toteaa, että maahan muuttaneiden perheiden vanhemmat ja lapset tuottivat kunnollisuuttaan sekä suhteessa suomalaiseen kulttuuriin että erilaisiin etnisiin ja uskonnollisiin yhteisöihin. Kunnollisuuden rakennusvälineinä käytettiin muun muassa hyvän työmarkkinakansalaisen ominaisuuksia, koulutusta sekä työntekoa ja työmoraalia. Viitattaessa kunnolliseen perheeseen korostettiin muun muassa vanhempien kunnioitusta, läheisyyttä, vastavuoroisuutta ja tasa-arvoisuutta. Etnisiin yhteisöihin liittyneet kunnollisuuden kuvaukset taas liikkuivat esimerkiksi juurten tuntemisen, oman kielen ja uskonnon normistojen seuraamisen ympärillä.

Analyysini vanhempien huostaanotto-oikeudenkäynneissä tuottamasta kunnollisuudesta toistivat monia aiempien empiiristen analyysien tuloksia. Kuten Skeggsin analyysissä, myös tämän tutkimuksen mukaan äidit korostivat juuri oikeanlaiseen hoivanaiseuteen liittyvää kunnollisuuttaan. Äidit rakensivat kunnollisuuttaan heidän lasta kohtaan tuntemansa rakkauden teemojen ympärille. Isät kertoivat erityisesti menestymisestään työelämässä, kodin materiaalisista puitteista sekä kodinhoitoon liittyvien tehtävien sujumisesta. Analyysissani paljastui, että yksi sekä isien että äitien käyttämä kunnollisuuden rakentamisen tapa oli viitata työhön ja koulutukseen, kuten myös Peltola huomasi tutkimuksessaan. Peltolan tuloksia mukailee myös se, että maahan muuttaneet vanhemmat korostivat kunnollisuuttaan rakentaessaan ”oikeanlaista” (kuuluvaa, mutta juurensa tiedostavaa) suhdetta suomalaiseen kulttuuriin.

Aiemmissä tutkimuksissa ei kuitenkaan ole tarkasteltu sekä miesten että naisten kunnollisuuden rakentumista tietyllä kentällä – tässä tapauksessa huostaanotto-

oikeudenkäynneissä⁶⁰. Skeggs (1997) tutki erityisesti naisia ja Peltola (2014) taas perheitä, erittelemättä kuitenkaan sukupuolen merkitystä. Analyysissäni juuri sukupuoli määritteli vahvimmin sitä, miten kunnollista vanhemmuutta kuvattiin sekä sosiaalityön, oikeuksien että vanhempien itsensä toimesta.

Analyysini perusteella osa vanhemmista vastasi sosiaalityön määritelmiin jopa suuttumuksella. Tähän kytkeytyy yksi lastensuojelun sosiaalityön dilemmoista. Vanhempien tulisi tukea saadakseen taipua yhteistyöhön ja omaksua sosiaalityön tekemä määrittely heistä ongelmallisina. Kuitenkin, kuten myös Skeggs ja Loveday (2012) huomauttavat, suuttumus ja vastarinta voivat olla ainoita tapoja, joilla valtaa vailla olevat vanhemmat⁶¹ voivat tuottaa minuuttaan. ”Ilkeät tunteet” tai vastustuksen valitseminen voivatkin näin olla ainoita mahdollisuuksia säilyttää oma kunniansa tilanteissa, joissa muita vaikutusmahdollisuuksia ei ole.

⁶⁰ Tässä yhteydessä on tosin syytä kuitenkin mainita Matti Kortteisen (1992) tutkimus, josta käy ilmi, että koneistajina työskentelevät miehet uhrautuvat työlleen ja kokevat juuri työnsä määrittävän kunniaansa, kun taas naiset uhraavat itsensä muille – miehilleen ja lapsilleen. Kunnian kentät olivat varsin sukupuolittuneita.

⁶¹ Skeggs ja Loveday (2012) puhuvat työväenluokasta, mutta olen valinnut aineiston vanhempia paremmin kuvaavan ”vailla valtaa oleva” -käsitteen. Tällä viitataan paitsi vanhempien yhteiskunnalliseen asemaan myös siihen, että vanhempien vaikutusmahdollisuudet oikeusprosesseissa ovat rajatut.

7 Hallittu perhe: perustelut kumotuissa huostaanotoissa

Olen aiemmissa luvuissa tarkastellut, kuinka epäonnistunutta vanhemmuutta ja vastuuta sosiaalityön ja oikeuden teksteissä määritellään sukupuolittuneesti, kuinka väkivallasta ja vanhemmuudesta kerrotaan ja miten erilaiset perheiden väliset eroavaisuudet, kuten yhteiskuntaluokka tai etnisyys, kietoutuvat kunnolliseen vanhemmuuteen. Tässä luvussa koettelen edellisen luvun analyysin tuloksia, joiden mukaan huostaanottojen hylkääminen on yhteydessä siihen, miten hyvin vanhemmat mukautuvat sosiaalityön määritelmiin. Kohdistan katseeni logiikkaan, johon hallinto-oikeudet vetoavat harkinnassaan silloin, kun lapsen huostaanottoa ei vahvisteta. Erittelen niitä tapoja, joilla lapsen huostaanotto voidaan ymmärtää tarpeettomana tai tarpeellisena. Kysyn, miten huostaanoton kumoutuminen perustellaan ja millaisia ongelmanmäärittelyjä kumottujen päätösten perusteluihin liittyy.

Huostaanottohakemuksen kumoutuminen on varsin harvinaista. Yleensä vanhempien tai lasten vetoamukset eivät vakuuta oikeuksia. Ne muutamat tapaukset, joissa hakemukset kuitenkin kumotaan, ovat siten erityisen merkityksellisiä. Niissä määritellään juuri sitä, millainen vanhempi on vapaa kasvattamaan lastaan ja eritellään monia erilaisia tulkintoja perheistä. Siksi tämän luvun aineistona ovat ne 21 päätöstä, joissa huostaanottohakemus on hylätty tai lapsi on huostaanotettuna sijoitettu vanhempansa luokse. Erittelen dokumenteista löytämiäni tapoja ymmärtää perheiden ongelmien syntyä, nykytilaa ja niihin vastaamista. Kiinnitän analyysissäni huomioni problematisointeihin eli siihen miten asiat esitetään ongelmina. Ongelman määrittäminen on myös erottamattomasti yhteydessä niihin toimiin, joita nähdään voitavan tehdä ongelman ratkaisemiseksi. (Hélen 2005; Miller & Rose 2010, 28.)

Yksi oleellinen tekijä puuttumiskeinojen perustelun kannalta on, selitetäänkö ongelmien syyt ja seuraukset perheestä vai lapsesta käsin. Kataja (2012, 78) toteaa, että nuo ongelmanmäärittelyt muuntuvat lapsen iän myötä. Aluksi lapsen oireilu voidaan selittää perheestä johtuvana reagoitina vaikeaan tilanteeseen, mutta myöhemmin lapsen oireilu voi määrittyä lapsen omaksi ongelmaksi. Lapsen nähdään tuolloin itse vaarantavan omaa kehitystään lastensuojelulain (40 §) määrittämällä tavalla. Oleellista on, että se, miten ongelmat ymmärretään, on yhteydessä siihen,

mitä pyritään muokkaamaan, miltä kannalta asiat ovat ongelmallisia, mitä tavoitellaan ja mitä asioita tarkastellaan. Esimerkiksi silloin, kun tarkastellaan lasta yksilönä (oireilevana tai ongelmaisena), huostaanotto ei muodostu yhdenkään toimijan epäonnistumiseksi vaan näyttäytyy yhtenä käytettävänä olevista menetelmistä lapsen käyttäytymisen muokkaamiseksi. Tällöin huostaanotto on hoidollinen toimenpide ja esimerkiksi verrattavissa terapeutiseen interventioon. Tarkasteltaessa ongelmia perheestä käsin huostaanotto määrittyy vanhempien tai vanhempien ja lasten välisten suhteiden epäonnistumisena. Kysymys on käytännöllisestä harkinnasta, jossa pyritään hahmottamaan ja ratkomaan määrättyä ongelmaa. Yksi asiakirja saattaa sisältää useita, keskenään ristiriitaisiakin ongelmanmäärittelyjä, jotka kietoutuvat erilaisiin diskursseihin.

Foucault (2000, 118–119) käyttää problematisoinnin käsitettä toiminnasta, jonka myötä asiat tulevat ajateltaviksi tietynlaisina ongelmoina. Näin siis eri aikoina tietyt elämänalueet tai käyttäytymisen muodot muodostuvat ongelmiksi. Esimerkiksi lapsen ”kuritus” on nähty toimivana kasvatukseen pitkään ja muodostui rangaistavaksi rikokseksi Suomessa vasta vuonna 1984. Juuri problematisoinnin kautta määrittyvät Foucault’n mukaan myös ehdot, joiden puitteissa ratkaisumallit voivat syntyä. Siinä missä Miller ja Rose (2010, 28) ehdottavat ongelman ja ratkaisun olevan yhteensopiviksi tehtyjä, Foucault (2000, 118) näkee ratkaisun ehtojen olevan problematisoinnin määrittämiä. Hienoisista eroista huolimatta, ongelmien ja ratkaisujen nähdään siis molemmilla tavoilla olevan yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi silloin, kun lapsen ruumiillinen kuritus muodostui ongelmaksi vanhemmuudessa, olivat keinot lasten kasvatukseen myös kehittyneet kehityspsykologisen tiedon myötä. Lasten pahoinpitely nähtiin siten pikemminkin ongelmana lapsen kehitykselle kuin ratkaisuna lasten käytösongelmiin⁶². Onkin kyse siitä, mitä saatetaan kunakin aikana ajatella ongelmana. Tätä tarkastelen aineistoni kautta seuraavissa analyyseissa. Olen kiinnostunut siitä, millaisten diskurssien kautta oikeudet voivat päätyä kyseenalaistamaan sosiaalityön arviot ja ongelmanmäärittelyt.

Aineisto jakautui kahteen tapaan perustella sitä, kuinka sosiaalityön ongelmanmäärittely ei pitänyt paikkaansa tai se ei ollut huostaanottoa vaativa. Hallinto-oikeudet joko määrittivät vanhemmuuden uudelleen tai viittasivat lapsen

⁶² Vaikka käytin esimerkkinä lasten pahoinpitelyä koskevaa ongelmanmäärittelyä, on huomioitava, että laki ei välttämättä heijasta vanhempien asenteita. Lapsen kurittamisen hyväksyy edelleen osa vanhemmista (mm. Lastensuojelun keskusliitto 2012) ja esimerkiksi lastensuojelulain 25 § säätelee ilmoitusvelvollisuuden poliisille vain lasten pahoinpitelyissä tai törkeissä pahoinpitelyissä. Lievistä pahoinpitelyistä ilmoittaminen on siis työntekijän harkinnan varassa.

pärjäämiseen ongelmavanhemmuudesta huolimatta. Kutsun näitä perusteluja perhe- ja lapsikeskeisiksi diskursseiksi. Analyysini koostuu noiden diskurssien sisältöjen erittelystä.

7.1 Vanhemmuuden uudelleenmäärittely

Kun huostaanoton kumoutuminen perustuu vanhemmuuden uudelleenmäärittelyyn, perhe nähdään ensisijaisena syynä ja sitä kautta myös ratkaisuna lapsen ja perheen ongelmiin. Kutsun tätä huostaanottohakemusten kumoutumisen perustelua *perhekeskeiseksi diskurssiksi*. Juuri tämän diskurssin kautta myös muutos vanhemmuudessa tai ongelmanmäärittelyn muuttuminen oikeudessa voi asettua perustelemaan huostaanoton tarpeettomuutta. Logiikka on samansuuntainen kuin silloin, jos lapsi päädytään huostaanottamaan ja sijoittamaan ongelmallisesta perheestä ongelmattomaan. Tuolloin lapsen ongelmallinen käytös nähdään merkinä huonosta vanhemmuudesta eikä erillisenä ongelmanaan. Yhtäältä oireettoman lapsen nähdään olevan vaarassa perheen kelvottomuuden vuoksi ja toisaalta oirehtivankin lapsen voidaan nähdä pärjäävän kunnollisessa perheessä.

Olen käsitellyt aiemmassa luvussa eriteltysti vanhempien omia vetoamuksia kunnollisuutensa puolesta. Totesin, että hylätyissä huostaanottohakemuksissa vanhemmat olivat viitanneet yleisimmin muutoksiin vanhempien tai lasten olosuhteissa. Käytännössä tämä tarkoitti yleensä muutoksia vanhempien elämäntilanteessa. Vanhemmat olivat siis lapsen huostaanoton ja hallinto-oikeuden käsittelyn välisenä aikana ”kunnollistuneet”. Huomasin, että oikeudet ottavat näihin muutoksiin kantaa. Kunnollisuuden teemat esiintyvät oikeuksien perusteluissa usein silloin, kun lasta ei päädytä huostaanottomaan. Ajattelumallin mukaan kunnolliset vanhemmat siis kasvattavat myös kunnollisia lapsia. Tapaukset, joissa oikeus otti sosiaalityöstä eriävän kannan lapsen huostaanoton tarpeellisuudesta, nojasivat lähes poikkeuksetta tavalla tai toisella vanhempien kunnollisuuteen. Näiltä osin tämän luvun analyysi täydentää edellisen luvun tuloksia, joiden mukaan kunnollisuus on keskeistä myös vanhempien vastineissa.

On myös muistettava, että sosiaalityön huostaanottohakemusten tehtävänä on rakentaa vanhemmista ja/tai lapsesta kuva, jonka kautta interventio tulee järjestelliseksi. Tämän vuoksi huostaanottohakemuksissa painotetaan vanhempien ja lasten heikkouksia ja epäonnistumisia. Tuo painotus rakennetaan usein kuvaamalla vanhemmuudessa epäonnistumista ja vahvistamalla käsitystä moniongelma-perheestä.

Vanhempien kunnollistuminen

Oikeudet eivät suoraan kiellä sosiaalityön tekemiä määritelmiä perheestä, vaikkakin muutamassa hylätyssä tapauksessa oikeudet ovat erimielisiä osasta kelvottomuuden määritelmiä, mutta vahvistavat osan kuten lapsen kuvaillun oireilun. Yleisesti oikeudet toteavat määritelmien – tai osan niistä – pitäneen paikkansa huostaanottotilanteessa, mutta kertovat asiakirjaselvityksiin nojaten, tilanteen muuttuneen oleellisesti vanhempien kunnollisuuden osalta.

Kannanotoissa oikeudet siis perustelevat huostaanottohakemuksen kumoamisen perheen kunnollistumisen kautta. Tässä oleellisina seikkoina painotetaan muun muassa työtä ja koulutusta. Huomasin edellisessä luvussa, että vanhemmat tuovat itsekin vastineissaan esiin samoja teemoja. Tässä paneudun nimenomaisesti siihen, kuinka oikeudet tematiikkaa soveltavat.

Hallinto-oikeus on tässä harkinnassa ottanut huomioon lapsen iän ja äidin opintojen päättymisen ja työllistymisen. Näiden olosuhteiden on arvioitu vakauttavan äidin olosuhteita siten, että hänellä on mahdollisuus vastata lapsen hoidosta ja kasvatuksesta.

(Ote 74. Oikeuden perustelu)

Esimerkkitekstissä yksinhuoltajaäidistä oli ensin huostaanottohakemuksessa rakennettu moniongelmainen pääsiassa liittyen kodin sotkuisuuteen ja lasten hoitamattomuuteen sekä puutteelliseen ruokahuoltoon. Oikeus näki tilanteen muuttuneen äidin opintojen päättymisen ja työtilanteen osalta, joiden nähtiin myös muuttavan muita vanhemmuuden puutteellisuuksia (*näiden olosuhteiden on arvioitu vakauttavan äidin olosuhteita siten, että hänellä on mahdollisuus vastata lapsen hoidosta ja kasvatuksesta*). Mutta mitä tekemistä työssäkäynnillä on alkuperäisenä

huostaanottokriteerinä mainitun kodin siisteyden ja lapsista huolehtimisen kannalta? Kuinka oikeus päätty ratkaisuunsa?

Jos kodin sotkuisuus ja lasten nälkäisyys voivat – ainakin osittain – korjaantua sillä, että äiti valmistuu ammattiin ja menee töihin, on näiden asioiden välillä oltava yhteys. Sotkuisuus, kaoottisuus, työttömyys ja kouluttamattomuus heijastavat toinen toisiaan. Heikko talous, kuten työttömyys, viittaa hallitsemattomuuteen ja epäitsenäisyyteen, joka taas toimii perusteena interventiolle. Yhdessä tapauksessa huostaanottohakemuksessa painotetaan lapsen oireilua, jonka syynä nähdään äidin huono vanhemmuus, mutta oikeus tulkitsee oireiden syyt eri kautta. Oikeus ilmaisee jälleen yhtenä todisteena äidin työssäkäynnin.

Asiassa saadun selvityksen perusteella hallinto-oikeus katsoo, ettei lapsen ahdistus ja muu oireilu ole ensisijaisesti johtunut siitä, että hänen äitinsä ei olisi jaksanut tai kyennyt vastaamaan lapsen hoidosta ja huollosta riittävässä määrin, vaan lapsen isän [kuolemantapa] aiheutuneesta järkytyksestä ja siihen liittyvästä vaikeasta surutyöstä. (...) Äiti käy työssä ja hallinto-oikeuden järjestämässä suullisessa käsittelyssä kuultujen todistajien mukaan äiti ei käytä alkoholia. Äiti on edellä kerrotuin tavoin ilmoittanut sitoutuvansa avohuollon tukitoimiin.

(Ote 75. Oikeuden perustelu)

Sekä huostaanottohakemuksessa esitetty huoli äidin kyvyttömyydestä että oikeuden tulkinta isän kuoleman lapselle aiheuttamista traumaista mukailevat perhekeskeistä ongelmanmäärittelyä. Lapsen oireilu on merkki perheessä tapahtuneista asioista eikä perheestä erillinen ongelma. Lopulta oikeuden perustelussa isän kuoleman aiheuttama surutyö ei kuitenkaan tuota kuvaa moniongelmaperheestä eikä äiti tule tulkituksi kyvyttömänä. Surutyötulkinnan myötä perhe säilyy lähtökohtaisesti kunnollisena ydinperheenä, joka on kohdannut itsestään riippumattoman tragedian. Perhe asettuu siten niin sanotun ”ansaitsevan yhteiskunnallisen tuen saajan” kategoriaan (ks. Juhila 2006, 81–84).

Kunnollisuuteen otettiin oikeuksissa kantaa myös silloin, kun lapsen lähivanhempi ei pystynyt huolehtimaan lapsesta ja aiemmin etävanhempana toiminut vanhempi (yleensä isä) oli kunnostautunut elämässään.

Sinänsä pitkän ja vaikean huumetaustan omaavalla isällä on luonnollisesti riski ajautua uudelleen päihteiden käyttäjäksi. Tällä hetkellä ei ole kuitenkaan viitteitä siitä, että riski

olisi erityisen suuri. Isä on elänyt ilman huumeita jo yli kaksi vuotta, hän ei tietävästi liiku enää huumepiireissä eikä myöskään hänen nykyisellä naisystävällään ole päihdeongelmia. Isä ei ole ollut pitkään aikaan ansiotyössä, hänen taloudellinen tilanteensa on heikko eikä työllistymissuunnitelmien toteutumisesta ole tässä vaiheessa varmuutta. Näitä seikkoja ei kuitenkaan voida pitää esteenä lapsesta huolehtimiselle. Myöskään isän tämän hetkisiä asumisolosuhteita ei voida pitää tällaisena esteenä.

(Ote 76. Oikeuden perustelu)

Tapauksessa on aiemmin mainittu myös isän väkivaltaisuus äitiä kohtaan, mutta ainoastaan huumeongelmaa selvitetään tarkemmin oikeuden perustelussa. Näiltä osin teksti mukailee havaintojani väkivallan vaarallisuuden ohittamisesta (ks. luku 5). Perhekeskeisen ongelmanmäärittelyn piirissä lapsen oireilu voi olla mukana vahvistamassa tulkintaa epäonnistuneesta vanhemmuudesta tai oireettomuus voidaan tuoda esille osoituksena kunnollisesta vanhemmuudesta, mutta lapsen oireet sinänsä eivät kerro puuttumisen tarpeesta. Problematisoinnin kohteena on vanhemmuus, jonka ilmenemismuodoista riskejä on mahdollista kalkuloida jo varhaisessa vaiheessa (ks. myös Harrikari 2008, 125). Yllä kuvatussa esimerkissä lapsi oireili monin tavoin, mutta sitä ei oikeuden perustelussa nostettu oleelliseksi seikaksi arvioitaessa isän vanhemmuuden riittävyttä. Riskipuhetta käytettiin vain isästä itsestään (*isällä on luonnollisesti riski ajautua uudelleen päihdeiden käyttäjäksi*). Muissa perhekeskeisiin selitysmalleihin nojaavissa teksteissä kuitenkin liitettiin usein vanhempien epäonnistuminen lapsen tulevaan syrjäytymisvaaraan.

Esimerkissä kunnollisuutta ei poikkeuksellisesti tehdä työllistymisen, taloudellisen tilanteen tai asumisolosuhteiden kautta, vaan keskitytään huumeettomuuteen ja erityisesti siihen, ettei isä enää liiku *huumepiireissä* eikä hänen *naisystävällään ole päihdeongelmaa*. Aineisto-ote mukailee lastensuojelutyötä Yhdysvalloissa tutkineen Jennifer Reichin (2005, 193) havaintoa, jonka mukaan juuri isien kumppanivalinnat heijastavat lastensuojelun työntekijöiden arvioissa isien kykyä tehdä kypsiä valintoja ylipäänsä.

Lisäksi tekstissä viitataan siihen, etteivät huono taloudellinen-, työllisyys- tai asumistilanne ole esteitä lapsesta huolehtimiselle. Lastensuojelulaissa (35 §) todetaan, että lastensuojelutarve, joka johtuu riittämättömästä toimeentulosta tai puutteellisista asumisolosta on korjattava välittömästi. Lainkohtaa kuitenkin sovelletaan vain muutamissa päätöksissä. Yleisin tapa kertoa työttömyydestä, köyhyydestä tai asumisesta on tuoda niitä esiin yhtenä huostaanoton perusteluista.

Vanhempien kunnollisuuteen ottavat kantaa niin vanhemmat itse kuin oikeudetkin. Oikeuksien perusteluissa kunnollisuus tai lapsen huostaanoton aikana tapahtunut ”kunnollistuminen” toimii perhekeskeisen diskurssin ohjaamana. Lapsen huostaanotto perustellaan perheen, erityisesti vanhempien, epäonnistumisen kautta ja se voidaan välttää, jos perhe kunnollistuu tai onnistuu oikeudessa todistamaan kunnollisuutensa. Jos vanhemmat eivät todistetusti muutu tai kunnollisuutta ei muilla tavoin saada todistettua huostaanottohakemuksesta poikkeavaksi, lapsi huostaanotetaan. Huostaanottoa ei ryhdytä kuitenkaan valmistelemaan hoidollisin perustein, vaan nimenomaan siksi, että lapsi saisi uuden kasvuympäristön, jonka nähdään turvaavan hänelle paremmat lähtökohdat elämään.

Ymmärryksen hallinta

Perhekeskeisessä diskurssissa keskeinen on vanhempien ymmärryksen hallinta. Tarkoitin tällä sitä suostuttelevan sekä kontrolloivan vallankäytön yhteispeliä, jolla pyritään nimenomaan muokkaamaan vanhempien ymmärrys uudenaikaiseksi. Suostuttelevan hallinnan rinnalla kulkee lastensuojelussa jatkuvasti myös kontrolli. Ne, joihin ei katsota voitavan vaikuttaa suostuttelevan vallan keinoin, kohtaavat autoritaarista valtaa, johon sisältyy erilaisia kurinpidon ja rankaisun menetelmiä. Tässä tutkimuksessa kurinpidollisena menetelmänä toimii lapsen huostaanotto. Tällä tavoin suostutteleva valta, jossa pyritään saamaan esimerkiksi köyhä väestönosa ymmärtämään avuntarpeensa, ja kurinpidolliset keinot toimivat käsi kädessä. (ks. Yesilova 2008; Rose 1990; Kaisto & Pyykkönen 2010.) Toisin sanoen ymmärryksen hallinnassa on kyse moninaisista erilaisista keinoista saavuttaa toivottu lopputulos eli saada vanhemmat käyttäytymään ja ajattelemaan itsestään sekä vanhemmuudestaan tietyllä tavalla. Aineistossa ymmärryksen hallintaan viitataan yleensä vain sen epäonnistuttua eli silloin, kun vanhemmat eivät nimenomaan olleet ymmärtäneet tarvettaan muuttua. Tästä ymmärryksen puutteesta muodostuu tuolloin yksi huostaanoton peruste. Oikeudet viittaavat ymmärryksen hallinnan epäonnistumiseen harvoin, mutta huostaanottohakemuksissa sekä asiantuntijalausunnoissa sitä eritellään usein laajasti.

Kohtia, joissa puutteelliseen ymmärrykseen viitataan, on useissa aineiston asiakirjoissa. Ne eivät yleensä toimi yksinomaan tai pelkästään syinä huostaanottoon, vaan ne pikemminkin vahvistavat käsityksiä siitä, että vanhemmat ovat kelvottomia kasvattamaan lapsiaan. Käsittelin aiemmassa luvussa kysymyksiä siitä, kuinka

”oikeanlaisen” perhettä ja vanhemmuutta koskevan tiedon, kielen ja käyttäytymisen tuntemus oli yksi resurssi, jota vanhemmat käyttivät vastineissaan osin onnistuneestikin. Vaatimuksena on, että vanhemmat käsittävät omat sekä lastensa ongelmat oikealla tavalla tai tulkitsevat vaikeudet juuri tietyistä syistä johtuvina ongelmina. Jos ymmärrystä ongelmista (ja sitä kautta myös ratkaisukeinoista) ei synny, nähdään sen usein kertovan vanhemmuudessa epäonnistumista laajemmin. Tällöin siis vanhempien haluttomuus muutokseen tai epäonnistuminen siinä heijastaa vanhemmuudessa epäonnistumista ja on siten peruste interventiolle. Lasten tai nuorten osalta ymmärryksen hallintaan liittyvää arviointia ei aineistosta löydy juuri lainkaan. Yleisimmin aineistossa kerrotaan vanhempien epäonnistumisesta päihdeongelman ymmärtämisessä, tunnustamisessa tai myöntämisessä. Seuraavat esimerkit ovat samasta tapauksesta, jossa isoisä toimii lapsen huoltajana.

Huostaanottohakemus: Isoisä ei ole myöntänyt päihdeongelmaansa eikä hän ole ottanut hänelle päihdeettömyyteen tarjottua tukea vastaan.

Hallinto-oikeus: Hallinto-oikeus toteaa, ettei pelkästään vuosia x ja y koskevan asiakirjaselvityksen perusteella voida tehdä päätelmiä siitä, että puutteet lapsen huolenpidossa ja muissa kasvuolosuhteissa uhkaisivat isoisän alkoholinkäytön vuoksi tällä hetkellä vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä

(Ote 77. Huostaanottohakemus, oikeuden perustelu)

Esimerkin huostaanottohakemus nojaa ymmärryksen hallinnan epäonnistumiseen (*isoisä ei ole myöntänyt päihdeongelmaansa*), mutta oikeus ei nojaa perustelussaan hallinnan epäonnistumiseen. Oikeus ei näe myöskään yhteyttä isoisän aiempina vuosina todistetun alkoholinkäytön ja lapsen nykyisten kasvuolosuhteiden välillä. Vastaavasti seuraavassa esimerkissä peruspalvelujohtaja tuo lausunnossaan esiin, että lapsi voitaisiin sijoittaa kotiin, jos isä tunnustaisi alkoholinkäyttönsä ongelmaksi ja sitoutuisi hoitoon. Oikeus ottaa tapauksessa jälleen asiaan eri näkökulman.

Peruspalvelujohtaja: Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen kotiin voisi olla mahdollista siinä tapauksessa, että isä tunnustaisi alkoholinkäyttönsä ongelmaksi ja sitoutuisi päihdekuntoutukseen.

Hallinto-oikeus: Asiassa ei ole tuotu esille, että nuoren huolenpidossa sinänsä hänen asuessaan isänsä kanssa olisi ollut puutteita.

(Ote 78. Peruspalvelujohtajan lausunto, oikeuden perustelu)

Jälleen oikeus ohittaa sosiaalityön arvion päihteidenkäytön haitallisuudesta lapselle viittaamalla huolenpidon riittävyteen. Mutta miksi juuri päihdeongelman myöntäminen on sosiaalityön lausunnoissa tärkeä seikka lapsen huostaanottotarvetta arvioitaessa? Kyse on pitkälti perhe- ja päihdetyön hoitomalleista, joissa on erityisen tärkeää muokata hoidettavan käsityksiä itsestä (Selin 2010). Ensimmäinen ja tärkein vaihe on ymmärtää ongelma samalla tavoin kuin hoitoa järjestävä taho sen ymmärtää. Ei siis riitä, että päihteidenkäyttöä vain vähennetään tai se lopetetaan, vaan oleellista on, että yksilö hyväksyy määrittelyn itsestään ja ymmärtää myös sitä kautta kokonaan uudella tavalla sen, mitä hänen on onnellisen elämän ja hyvän vanhemmuuden eteen tehtävä. Seuraavaksi lainaamassani tapauksessa huostaanotto kumoutui, koska lapsen läheisverkoston kartoitus oli jätetty tekemättä. Äiti kuitenkin määriteltiin kykenemättömäksi lapsen hoitoon.

Äiti ei ole myöntänyt päihteiden käyttöään eikä elinympäristönsä ja tapansa haitallisuutta lapselle, minkä vuoksi on arvioitavissa, ettei avohuollon tukitoimilla saada korjausta asioihin.

(Ote 79. Oikeuden perustelu)

Itsensä ongelmaiseksi määrittelyn ja ”paranemisen” välinen suhde on niin itsestään selvä, ettei sitä välttämättä edes tule ajatelleeksi ellei siihen kiinnitä erityisesti huomiota. Tämä konkretisoituu esimerkiksi yllä lainatussa tapauksessa, jossa oikeus arvioi äidin kelvottomaksi kasvattajaksi. Jotta ongelmanmäärittely tulisi ymmärrettäväksi ja näkyväksi, on kysyttävä konkreettisesti, mitä esitetään ongelmana. Äidin kelvottomuuden esitetään nimenomaisesti johtuvan siitä, ettei äiti ole *myöntänyt päihteiden käyttöään eikä elinympäristönsä ja tapansa haitallisuutta lapselle*. Juuri tästä ongelmanmäärittelyihin taipumattomuudesta johtuen (*minkä vuoksi on arvioitavissa*) äidin tilanne ei ole oikeuden näkemyksen mukaan korjattavissa. Ongelmaksi siis muodostuu se, ettei hallinnan kohde taivu siihen määritelmään tai toiminnan muutokseen, jota hallintatekniikoiden (terapian, päihdehuollon, perhetyön) onnistuneeseen soveltamiseen vaaditaan.

Perhekeskeisissä hyvän vanhemmuuden arvioissa eivät paina pelkästään tietynlaiset tavat toimia, vaan myös se, kuinka vanhempi on sisäistänyt myös tietynlaiset tavat ajatella ja kokea. Tämä ohjaaminen tietynlaisen ymmärryksen omaksumiseen on yksi perhekeskeisen diskurssin puitteissa käytetyistä hallintamenetelmistä. Miller ja Rose (2010, 245) kutsuvat ”terapeuttiseksi koneeksi” moniin elämänhallinnan ongelmiin kiinnittynyttä asiantuntijoista, keinoista ja representaatioista koostuvaa koneistoa, joka levittää tietynlaista tapaa ymmärtää ja arvioida laajaa käytäntöjen aluetta ja ottaa niistä ote. Yksi merkittävä askel otteen saamisessa on nimenomaan ohjata yksilöitä ymmärtämään ne ongelmanmäärittelyt, jotka tietyn alueen asiantuntijat ovat määritelleet. Tätä kautta on mahdollista myös tarjota ongelmille ratkaisuja. Seuraavassa esimerkissä oikeuden asiantuntijajäsen lausuu eriävän mielipiteen huostaanoton kumoamisesta ja viittaa prosessiin, jonka kautta päihdeongelmasta voi kuntoutua.

Kuntoutuminen osoitetusta pitkään jatkuneesta ongelmallisesta päihteidenkäytöstä ja sen mukaisesta elämäntavasta vie pitkähkön ajan; se vaatii ongelman tunnustamisen ja sitoutumisen hoitoon.

(Ote 80. Oikeuden asiantuntijajäsenen eriävä lausunto)

Asiantuntijajäsenen lausunnossa eritellään itsehallintaprosessin kulkua. Sen nähdään kestävän pitkän ajan, vaativan ongelman tunnustamista ja sitoutumista hoitoon. Aiempien esimerkkien perusteella voi todeta, että ongelman tunnustaminen määrittänyt hoitoon sitoutumisen kannalta jopa välttämättömäksi. Esimerkkitapauksessa oikeus, joka ei päätenyt asiantuntijajäsenen kannalle, perusti päätöksensä nuoren ikään, pärjäämiseen ja omaan mielipiteeseen ottamatta juuri lainkaan kantaa sosiaalityön perhekeskeisiin tulkintoihin. Ongelmattomuus määrittäyikin oikeuden perustelussa – toisin kuin yllä lainatussa lausunnossa – nuoren itsensä eikä perheen tai vanhempien kautta.

Vanhempien ymmärryksen ohjailussa ei ole pelkästään kyse siitä, että vanhemmat oppisivat uuden ymmärryksen itsestään, vaan pikemminkin siitä, että vanhemmat löytäisivät jo olemassa olevan luontaisen ymmärryksen itsestään, vanhemmuudesta ja perheestä. Yesilova (2009, 119) toteaa, että tämä ajatus oli kulmakivi jo 1970-luvun perhekasvatuksessa, jonka tarkoitus ei ollut ”muuttaa perhettä, vaan vahvistaa sitä sellaiseksi kuin perhekasvattajat tiesivät perheen olevan. Tiedon avulla tuotettiin perhettä siihen, mitä perhe oli joka tapauksessa, luonnostaan”. Ymmärryksen

hallinnassa on kyse myös tiedosta, jonka kautta tietynlainen olemisen tapa muodostuu edustamaan ”normaalia”. Esimerkiksi eräässä aineiston huostaanottohakemuksessa luonnehdittiin äitiä seuraavasti: *[äidillä oli] puutteita vuorovaikutuksessa liittyen äitiyden kokemukseen sekä siihen liittyvään onneen ja iloon lapsesta.* Kuten jo aiemmista esimerkeistä on käynyt ilmi, ymmärrys, tunteet ja ajatukset kytkeytyvät kaikki toisiinsa projektissa, jonka tarkoituksena on vanhemman itsehallinta. Kun vanhempi tulee ymmärtäneeksi itsensä oikein, tulee hän logiikan mukaan myös tunteneeksi oikein. Ja tuo oikeanlainen tunteminen on siten myös luonnollista. Puutteellisuus ymmärryksessä liittyy siis siihen, että vanhempi tuntee tai reagoi luonnottomasti. Äitiyden yhteydessä koettua onnea pidetään tärkeänä osana äidin onnistumista vanhempana ja se onkin esimerkki vahvasta kulttuurisesta ymmärryksestä liittyen ”luonnolliseen” (kritiikistä: Vuori 2001; Yesilova 2009).

Avoimuus

Perhekeskeisen diskurssin puitteissa vaadittuun ymmärryksen hallinnan muokkaamiseen liittyy läheisesti myös vaatimus perheen avoimuudesta. Jos perhe ei avaudu terapialle tai tuelle, vanhempien ymmärrystä ei myöskään voida muokata.

Hylätyissä huostaanottohakemuksissa eriteltiin yleensä aina vanhempien kykyä ottaa vastaan ”avohuollon tukitoimia” eli käytännössä esimerkiksi vanhemmuuden tukemiseen ja arviointiin keskittyvää perhetyötä, perhekuntoutuksia tai ensikotijaksoja. Lastensuojelulaissa (40 §) mainitaan, että huostaanottoon voi ryhtyä vain jos avohuollon tuki on mahdotonta, riittämätöntä tai ei ole sopivaa ”lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi”. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että niissä oikeuksien perusteluissa, joissa lapsen huostaanotto kumotaan, kerrotaan myös siitä, kuinka perhe on – toisin kuin sosiaalityö on esittänyt – autettavissa näiden avohuollon tukitoimien avulla.

Olen aiemmassa luvussa (6) sivunnut kysymystä siitä, kuinka vanhemmat usein asettuvat vastustamaan sosiaalityön määritelmiä ja usein myös tarjottua tukea. Yleensä tämä vastustus tulkitaan vastarinnaksi, ja sitä kautta siitä syntyy yksi huostaanoton peruste juuri lain pykälään 40 § liittyen. Perheen ”sulkeutuminen” yksityisyyteen siis perustelee interventiota (Yesilova 2008). Tämä sulkeutuminen oli päätösteksteissä sekä konkreettista ”ovelta käännyttämistä” sosiaalityöntekijöiden tullessa kotikäynnille että mukautumattomuutta niihin ongelmamäärittelyihin, joita perheestä oli esitetty.

Monet perheet kuitenkin nauttivat yksityisyyden suojaa ilman lastensuojelun interventiota. Ei siis ole kyse vain sulkeutumisesta vaan pikemminkin siitä, kenellä on mahdollisuus yksityisyyteen. Tällöin voikin kysyä, millä ehdoin perhe (tai yksilö) voi olla vapaa. Liberaali hallinta sisältää Deanin (2002) mukaan väestön jakamisen niihin, jotka kykenevät itsehallintaan (esimerkiksi ymmärtämään oman elämänsä uudella oikealla tavalla) ja niihin, joiden ei nähdä siihen kykenevän. Deanin jaottelussa⁶³ jälkimmäiseen ”ryhmään” sijoitetuksi päätyvät yksilöt asettuvat autoritaarisen hallinnan tekniikoiden alaisiksi. Toisin sanoen heidän kohdallaan käytetään myös pakkokeinoja tai uhkaillaan niillä, sillä heidän ei katsota muutoin kykenevän tulemaan oikealla tavalla ”vapaiksi” tai ylipäänsä kykenevän olemaan ”vapaita”.

Kun ryhdyin tutkimaan hylättyjä huostaanottohakemuksia, oletin, että ne koskisivat juuri perheitä, jotka ovat taipuneet hallinnan alaisiksi ja muuttaneet tapaansa ymmärtää elämänsä perheenä ja pyrkineet korjaamaan ongelmiaan. Ennen kaikkea oletin niiden huostaanottohakemusten päätyvän hylätyiksi, joissa vanhempien ja sosiaalityön yhteistyö on sujunut ja kenties ainoastaan lapsi on vastustanut huostaanottoa. Näin ei kuitenkaan yksiselitteisesti ollut, vaan sosiaalityöhön hyvin kielteisestikin suhtautuvien vanhempien saatettiin katsoa olevan kykeneviä vanhemmuuteen.

⁶³ Tarkkaan ottaen Dean (2002) hahmottelee hallinnan subjektit viiteen luokkaan: 1. autonomiakykyisiin, 2. niihin, jotka tarvitsevat tukea pysyäkseen autonomiakykyisinä, 3. niihin, jotka tarvitsevat ohjausta autonomiakyvyn saavuttamiseen, 4. niihin, jotka eivät kykene toimimaan omaksi parhaakseen sekä 5. yhteiskuntajärjestyksen häiritsijöihin (kuten rikollisiin). Näistä ”ryhmistä” kahden ensimmäisen hallintatekniikat perustuvat vapauden kautta hallintaan. Ensimmäinen ryhmä on omaksunut ne diskurssit ja toimintatavat, jotka yhteiskunnassa tietyllä hetkellä määrittävät subjektina olemista (ks. Kaisto & Pyykkönen 2010, 19). Toinen ryhmä tarvitsee tukea pysyäkseen riippumattomana, mutta on kuitenkin kyvykäs. Dean (2002) antaa tästä esimerkkinä työhön valmiin (”job-ready”) yksilön, joka syystä tai toisesta on joutunut työttömäksi. Lastensuojelun kontekstissa tällaista autonomiakykyistä yksilöä voisi edustaa esimerkiksi vanhempi, joka on kohdannut kriisin. Tällöin ei sovelleta varsinaisia kontrollitoimia vaan pyritään auttamaan perhe jälleen riippumattomaksi.

Äidille ei ole annettu mahdollisuutta aloittaa [lapsen] terapiaa kuluvana syksynä.(...) Äidin ei voida katsoa laiminlyöneen lapsen hoitoa tai avun hakemista tämän ongelmiin. Kriittisyydestään huolimatta hänen katsotaan kykenevän ottamaan apua vastaan.

(Ote 81. Oikeuden perustelu)

Nimenomaan kysymyksessä tuen vastaanottamisesta oikeudet ottivat usein sosiaalityön hakemuksesta eriävän kannan. Tällöin ei kuitenkaan yleensä kyseenalaistettu tarvetta tukeen ja avoimuuteen, vaan nähtiin sosiaalityön tarjonnan liian vähän tukea, vääränlaista tukea tai esimerkiksi mahdottomia vastaanottoaikoja.

Seuraavassa tapauksessa oikeus erittelee ensin sosiaalitoimen käsityksen, jossa vanhempien yhteistyökyvyttömyys asettuu arvioinnin kohteeksi. Huostaanottohakemuksessa on esitetty, että lapsen psykiatrisen hoidon tarpeen arviointi vaatii huostaanottoa, sillä äiti ei ole yhteistyökykyinen. Hallinto-oikeus ei kuitenkaan nojaa tähän tulkintaan, vaan toteaa, ettei lapsen huolenpidossa ole esiintynyt puutteita äidin *ajoittain esiintyneestä yhteistyökyvyttömyydestä huolimatta*.

Hallinto-oikeus katsoo äidin edellä kuvastusta ajoittain esiintyneestä yhteistyökyvyttömyydestä huolimatta toisin kuin sosiaalitoimen loppulausunnossa on todettu, ettei kodin kasvuolosuhteissa ja äidin kyvyssä pitää huolta lapsesta ole ilmennyt sellaisia puutteita, joiden perusteella olisi katsottava niiden vakavasti uhkaavan vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä lapsensuojelulain 40 §:ssä tarkoitettulla tavalla.

(Ote 82. Oikeuden perustelu)

Lainaamani tapaus on erityinen siksi, että lapsen sisarus päädyttiin huostaanottamaan perustuen pääasiassa hänen vaikeaan psyykkiseen oireiluunsa, mutta – yllättäen – myös äidin yhteistyökyvyttömyyteen viittaamalla.

Kun otetaan huomioon lapsen oireilusta johtuva voimakas tuen tarve, äidin ja lapsen väliset ristiriidat sekä edellä kuvattu äidin ajoittainen yhteistyökyvyttömyys, ei lapsen tervettä kehitystä ja kasvua voida turvata hänen asuessaan kotona.

(Ote 83. Edellisen tapauksen lapsen sisarus, oikeuden perustelu)

Kuinka siis saman äidin yhteistyökyvyttömyys nousee toisen lapsen kohdalla lasta vaarantavaksi tekijäksi, kun taas toisen lapsen huostaanottohakemus hylätään? Katson oikeuden katseen kiinnittyvän tässä erityisesti lapsen yhteiskuntakelpoisuuteen. Vanhemmuus ja perheeltä vaadittu avoimuus tulee siis tulkittua myös suhteessa siihen, millaisena yksilönä lapsi nähdään. Ensimmäisen lapsen psyykkistä oireilua kuvataan lieväksi. Tuolloin äidin täyttä avoimuutta ei nähdä välttämättömänä. *Ajoittain esiintynyt yhteistyökyvyttömyys* avaa perheen tarpeeksi, jotta autonomiakykyiseksi määriteltyä lasta voidaan ohjata. Toinen, vakavammin oireileva lapsi, vaatisi kuitenkin järeämpiä kontrolliin perustuvia keinoja, jolloin perheen osittainen sulkeutuneisuus asettuukin ongelmaksi.

Toin edellisessä luvussa esille tapauksen, jossa vanhemmat saivat oikeuden vakuutettua kunnollisuudestaan viittaamalla muun muassa korkean koulutuksensa mukanaan tuomaan asiantuntijuuteen lapsen asiassa. Kyseinen tapaus on mielenkiintoinen myös perheeltä vaaditun avoimuuden ja hallinnan näkökulmasta. Oikeus toteaa vanhempien hankkiman psykiatrin lausunnon pohjalta, että huostaanoton edellytykset eivät enää ole olemassa (Ote 51). Sosiaalityön huostaanottohakemuksessa on eritelty nimenomaisesti vanhempien haluttomuus yhteistyöhön sosiaalityön kanssa. Sen osalta oikeus lausuu, että *lastensuojeluviranomaiset eivät ole päässeet perheen kanssa sellaiseen yhteistyöhön, että terveydenhuollon esittämiä saatikka muita avoimuuden tukitoimia olisi voitu tosiasiasa edes harkita*. Järkeilyssä vastuun yhteistyön epäonnistumisesta kantaa sosiaalityö. Tapauksen huostaanottohakemus on pitkälti samansuuntainen kuin edellä erittelemässäni esimerkissä, mutta oikeuden perustelussa yhteistyön epäonnistuminen tulkitaan eri suunnasta.

Aiemmassa esimerkissä (Otteet 82 ja 83) yhteistyön epäonnistuminen tulkittiin äidin yhteistyökyvyttömyytenä, kun taas asiantuntijuuteensa viitanneiden vanhempien (Ote 51) kohdalla yhteistyön epäonnistumisen nähtiin liittyvän sosiaalityöhön. Ei ole yhdentekevää, kenen ”syyksi” yhteistyön epäonnistuminen määritellään. Yleisesti aineistossa yhteistyössä epäonnistujaksi oli määritelty vanhempi tai lapsi, mutta myös sosiaalityöntekijöiden toiminnassa saatettiin nähdä yhteistyön epäonnistumiseen johtavia tekijöitä, kuten joustamattomuutta tapaamisten ja terapioiden järjestämisessä.

Vaikka lapsen autonomiakyky oireilun perusteella kyseenalaistetaan aiemman luvun otteessa 51, korkeasti koulutettu perhe ei kuitenkaan tule tulkituksi yhteiskunnasta riippuvaisena. Perhekasvatuksen historiaa tutkineen Yesilovan (2008, 111) mukaan 1970-luvulta lähtien kehittynyt perhekasvatusrationaali teetti toimi muun muassa siten, että taloudellisesti autonominen perhe haluaa kriisitiloihinsa vapaaehtoisesti hakea yhteiskunnan tarjoamaa terapiatukea, kun taas taloudellisesti

epäitsenäinen perhe on vastustuksestaan huolimatta pakotettu ottamaan sitä vastaan. Asiantuntijuuteensa viitanneiden vanhempien tapaus ei täysin toista tätä ajatusta. Pikemminkin taloudellinen riippumattomuus, asiantuntijuus ja resurssit hankkia yhteiskunnan tukiverkoston ulkopuolista apua yksityissektorilta näyttävät mahdollistavan perheen sulkeutumisen yksityisyyteen. Joskaan tuen ja avun tarvetta ei erittelemässäni järjestyksessä kyseenalaisteta. On kyse siitä, miten (pakotettuna vai vapaaehtoisesti) ja mistä (yhteiskunnan palvelujärjestelmästä vai yksityissektorilta) tukea hankitaan.

Toisin kuin edellä, useissa tapauksissa tuen vastaanottaminen esitettiin pakkona, ja sen laiminlyöminen muistutettiin johtavan huostaanottoon. Näin tehtiin erityisesti silloin, kun lapsi sijoitettiin kotiin tai aiemmin etävanhempana (tai ei lainkaan huoltajana) toimineen vanhemman luokse huostaanotettuna lastensuojelulain 49 § pohjalta⁶⁴.

Nykyisessä tilanteessa on edelleen olemassa todellinen riski siitä, että sijoittaminen kumman tahansa vanhemman luokse tuttuun ympäristöön vaikuttaisi kielteisesti lapsen käyttäytymiseen. Kun kuitenkin otetaan huomioon lapsen käytöksessä sijoituksen aikana kiistattomasti tapahtunut myönteinen kehitys, vanhempien vakaa käsitys siitä, että he kykenevät nyt yhteistyössä asettamaan lapselle riittävän tukevat rajat ja heidän valmiutensa tukea lapsen psyykkisen tilanteen selvittämistä, sijaishuollon isän luona arvioidaan tämänhetkisessä tilanteessa olevan lapsen edun mukaista. Hallinto-oikeus on harkinnassaan ottanut huomioon myös pyrkimyksen perheen yhdistämiseen yhtenä lastensuojelulain keskeisenä periaatteena. Mikäli lapsen asumisessa isän luona havaitaan ongelmia, sosiaalitoimen tulee välittömästi ryhtyä toimenpiteisiin lapsen sijaishuoltopaikan muuttamiseksi.

(Ote 84. Oikeuden perustelu)

Jos vanhempien kasvatuskyvystä tai nuoren käyttäytymisestä ei ollut syntynyt täyttää varmuutta, lapsi sijoitettiin huostaanotettuna kotiin. Tällöin siis lapsen sijoittaminen pois kotoa tapahtuisi tulevaisuudessa tarvittaessa pelkällä

⁶⁴ 49 § ”Lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti enintään kuudeksi kuukaudeksi myös vanhempansa tai muun huoltajansa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi silloin, kun valmistellaan lapsen kotiin palaamista kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen tai kun se on lapsen edun kannalta muusta syystä perusteltua.”

sijaishuoltopaikan muuttamisella, eikä tarvetta uuteen huostaanottohakemukseen syntyisi. Menettelyssä vanhemmille annetaan eräänlainen ehdonalainen vapaus kasvattaa lastaan. Esimerkkitekstissä todetaan, että *mikäli lapsen asumisessa isän luona havaitaan ongelmia, sosiaalitoimen tulee välittömästi ryhtyä toimenpiteisiin lapsen sijaishuoltopaikan muuttamiseksi*. Perhe asettuu näin erityisen tarkkailun alaiseksi.

Tekstissä viitataan myös vanhempien keskinäiseen yhteisymmärrykseen lapsen kasvatukseen liittyvissä asioissa. Muutamissa tapauksissa vanhempien väliset kiistat⁶⁵ on nostettu osaksi huostaanottohakemusta ja juuri vanhempien keskinäisen yhteistyökyvyn puutteen nähdään implikoivan huonoa vanhemmuutta. Vaatimus avoimuudesta ulottuu siis koskemaan myös (eronneiden) vanhempien keskinäisiä suhteita. Ydinperhesuhteiden turvaamiseen muuttuvissa olosuhteissa viitattiin dokumenteissa usein ja niitä pyrittiin ylläpitämään. Tapauksessa toimiikin samantapainen vanhempien keskinäisen yhteistoiminnan ideaali kuin huoltajuudesta päättämisen yhteydessä (Kurki-Suonio 1999; Hautanen 2010).

Perusteltu vahva tuki: ”kulttuuri” ja vammaisuus

Perhekeskeisen diskurssin sisällä käytetään kahdessa hylätyssä huostaanotossa perusteluja, joilla ohitetaan aiemmin erittelemäni vanhempien kunnollistuminen, ymmärryksen hallinta ja avoimuus tuelle. Tarkoitin näillä sellaista perustelutapaa, jossa huomioidaan perheen erityistarpeet ja nähdään perheen erityisyyden olevan peruste vahvemmalle tuelle huostaanoton sijaan. Tapaukset liittyvät vanhempien kulttuuriseen taustaan ja vammaisuuteen.

Ensimmäinen tapaus koskee kahta lasta, joiden isä on lasten kertoman sekä poliisin mukaan kohdistanut heihin vakavaa väkivaltaa. Molempiin kohdistunut väkivalta on aiheuttanut vammoja, mutta isän vanhempaan tyttäreeseen kohdistuva väkivalta on ollut raaempaa. Vanhempi lapsista, vakavampaa väkivaltaa kohdannut, päädyttiin pitämään huostassa, mutta nuoremman huostaanotto kumottiin. Seuraava esimerkki on nuoremman lapsen asiakirjoista.

⁶⁵ Viitataan kiistoihin huoltajuudesta tai eroprosessiin liittyviin riitoihin enkä esimerkiksi fyysiseen väkivaltaan, jota päätösteksteissä usein nimitettiin ”riitelyksi”.

Sosiaalitoimen puolelta on esitetty huolta siitä, etteivät vanhemmat osaa eläytyä lapsen traumaattisiin kokemuksiin väkivallasta ja vastata lapsen tarpeisiin tässä suhteessa. Tältä osin hallinto-oikeus arvioi asiassa olleen pitkälle kyse isän suullisessa käsittelyssä esiintuomasta erosta sen suhteen, miten lapsen ruumiilliseen kurittamiseen eri kulttuureissa suhtaudutaan. Hallinto-oikeus katsoo, ettei asiassa voi tehdä sellaista johtopäätöstä, etteivät vanhemmat arkielämässä muutoin kykenisi vastaamaan lapsen tarpeisiin myös tunnetasolla. Suullisessa käsittelyssä hallinto-oikeudelle välittyi vanhemmista kuva lapsistaan aidosti välittävänä vanhempina, joiden kasvatuskäytännöt ruumiillisen kurittamisen osalta eivät ole kuitenkaan hyväksyttäviä. (...) Hallinto-oikeus toteaa saadun selityksen perusteella, ettei yhteistyö vanhempien ja sosiaalitoimen välillä ole sujunut parhaalla mahdollisella tavalla ja siihen on liittynyt väärinymmärryksiä, jotka ovat vaikeuttaneet yhteistyötä. Asiakirjoista ja suullisesta käsittelystä välittyi sosiaalitoimen puolelta kuva siitä, ettei vanhemmille ja perheelle ole tosiasiallisesti edes yritetty löytää ja tarjota avohuollon tukitoimia, joiden avulla perheen tilanne olisi voinut parantua ja joilla huostaanotto olisi vältettävissä. Riittävänä avohuollon tukitoimena ei voida pitää sitä, että neuvottelussa vanhempia on ohjattu hakemaan kriisiapua antamalla yhteistiedot ulkomaalaisten kriisikeskukseen.

(Ote 85. Oikeuden perustelu)

Tapauksessa isä on suullisessa käsittelyssä vedonnut siihen, ettei ollut tiennyt, että Suomessa ei saa käyttää ruumiillista kuritusta. Oikeus tarttuu tähän selitykseen väkivallan osalta arvioiden *asiassa olleen pitkälle kyse isän suullisessa käsittelyssä esiintuomasta erosta sen suhteen, miten lapsen ruumiilliseen kurittamiseen eri kulttuureissa suhtaudutaan*. Kyse on siitä, että tietyn kulttuurin oletettujen sääntöjen noudattaminen nähdään rationaalisenä, järkeenkäyvänä, vaikka tuota toimintaa ei pidettäisikään hyväksyttävänä. Jos vanhempien olisi esimerkiksi nähty toimineen mielenterveysongelmien tai alkoholin vuoksi raa'an väkivaltaisesti, tulisi käytöksen yhteys vanhemmuuteen myös tulkituksi eri tavoin⁶⁶.

Perustelussa kerrotaan sosiaalityöhön viitaten, etteivät vanhemmat osaa eläytyä lapsen kokemuksiin väkivallasta. Tuolloin viitataan perhekeskeiseen diskurssiin, jonka ohjaamana vanhempiin on yritetty soveltaa ymmärryksen muokkauksen

⁶⁶ On syytä huomioida, että valtaosassa päätöksiä ohitettiin ja vähäteltiin väkivaltaa. Vakavaa väkivaltaa tehneiden vanhempien lapset kuitenkin päädyttiin yleensä huostaanottamaan, joskin vedoten usein muihin syihin kuin väkivaltaan.

menetelmiä. ”Kulttuuri” selityksenä kuitenkin mahdollistaa tuon tulkinnan ohittamisen. Vanhemmat eivät näyttäyty pahoina tai väkivaltaisina vaan pikemminkin ”toisina”, joihin ei voida soveltaa samoja vaatimuksia ymmärryksestä kuin suurimpaan osaan perheistä. Väkivaltaa selitetään ”kulttuurilla”, kuten olen todennut jo luvussa 5. Kulttuuriin viittaaminen mahdollistaa väkivallan ohittamisen. Koska väkivalta – tässä tapauksessa vakava väkivalta – tulkitaan kulttuurista johtuvana, voidaan se myös oikeuden perustelussa nostaa väkivallan selitykseksi ja tehdä ymmärrettäväksi. Perustelutekstistä löytyy myös seuraava lausunto huostaanotto-oikeudenkäynnin ja rikosoikeusprosessin erillisyydestä.

Vanhemmat ovat käyttäneet kuritusväkivaltaa, mutta heidän rikosoikeudellinen vastuunsa siitä tulee arvioitavaksi eri menettelyssä. Lapsen huostaanotto ja sijoitus kodin ulkopuolelle on toimenpiteenä voimakas ja sillä on aina myös kielteisiä vaikutuksia lapsen ja vanhempien välisiin kiintymyssuhteisiin. Lisäksi lapsen yhteys kulttuuriseen ja kielelliseen taustaansa heikentyy sijoituksen myötä.

(Ote 86. Oikeuden perustelu⁶⁷)

Koska lastensuojelun toimenpiteitä ohjaa ensisijaisesti lapsen etu, voidaan päätöksiä perustella rikoslaista erillisinä. Vaikka vanhempi siis tuomittaisiin lapsen kohdistuvasta pahoinpitelystä, ei tuo tuomio välttämättä vaikuta lastensuojelullisiin toimiin. Toisaalta esimerkiksi vanhemmalta, joka rikosprosessissa todetaan syyttömäksi lapsen pahoinpitelyyn, voidaan ottaa lapsi huostaan lapsen etuun perustuen. Esimerkissä lapsen etuna on esitetty kielellisen ja kulttuurisen taustan turvaaminen, joka mainitaan myös lastensuojelulain keskeisissä periaatteissa (LSL 4 §). Tähän lainkohtaan viitattiin päätösteksteissä harvoin.

Esimerkkitapauksessa oikeus myös arvioi, että sosiaalityö on epäonnistunut avohuollon tukitoimien järjestämisessä (*asiakirjoista ja suullisesta käsittelystä välittyi sosiaalitoimen puolelta kuva siitä, ettei vanhemmille ja perheelle ole tosiasiallisesti edes yritetty löytää ja tarjota avohuollon tukitoimia, joiden avulla perheen tilanne olisi voinut parantua ja joilla huostaanotto olisi vältettävissä*). Myös yhteistyön epäonnistumisesta lausuttiin. Näin

⁶⁷ Ote on samasta tapauksesta kuin aiemmin eritelty ote 70. Tarkastelin luvussa 6 kunnollisuuden rakentumista ja lausunto kulttuurisen taustan vaikutuksesta oli myös siinä analyysissa oleellinen. Tässä tarkastelen tekstiä eri näkökulmasta eli sen kautta, millaisia järkeilyjä huostaanoton kumoutumisessa voidaan käyttää.

”kulttuuri” selityksenä huonolle vanhemmuudelle asettui myös perustelevaan vahvaa tukea. Miksi lapsen isosisko päädyttiin kuitenkin huostaanottamaan? Siskon tapauksessa todetaan seuraavalla tavalla:

Saamansa selvityksen perusteella hallinto-oikeus arvioi, että kodin kasvuolosuhteet siellä sattuneiden pahoinpitelyiden ja niiden lapsessa aiheuttaman pelon ja lapsen vanhempiaan kohtaan tuntemaan epäluottamuksen vuoksi uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä lastensuojelulain 40 §:ssä tarkoitettulla tavalla.

(Ote 87. Oikeuden perustelu)

Interventioon johtanut tapaus (väkivalta) jää lapsen sisaruksen käsittelyssä sivurooliin, vaikka sen vakavuus todetaankin molemmissa päätöksissä⁶⁸. ”Kulttuuria” ei kuitenkaan mainita lainkaan huostaanotetun vakavampaa väkivaltaa kokeneen vanhemman sisaruksen kohdalla. Siis juuri sitä perustelua, joka nuoremman sisaruksen kohdalla nostettiin syyksi huostaanoton kumoamiselle. Harkinta onkin vanhemman lapsen osalta lapsikeskeistä. Siinä ei niinkään painoteta vanhempien epäonnistumista kuin lapsen omia pelon ja epäluottamuksen tunteita.

Toinen erilaisella logiikalla toimiva perustelu perheen vapaudelle kasvattaa lapsiaan on vanhemman vammaisuus. Vanhempien vammaisuudesta, yleisimmin *lievästä älyllisestä kehitysvammasta*, mainittiin huostaanottopäätöksissä tai oikeuksien perusteluissa yhteensä seitsemän kertaa (koko aineistosta, n=354). Ainoastaan yhdessä tapauksessa lievä älyllinen kehitysvamma – joka perustelutekstissä ja oikeuden perustelussa esitettiin ”kyvyttömytenä” – oli nostettu huostaanottohakemuksessa pääasialliseksi syyksi. Hakemus raukesikin ja sisältyy siten tämän luvun aineistoon. Muissa vammaisuuden maininneissa tapauksissa vanhempien kerrottiin myös esimerkiksi olevan päihdeongelmaisia tai väkivaltaisia

⁶⁸ Päätökset alkavat sanoin: 1 (nuorempi tytär): ”Hallinto-oikeus toteaa selvityksensä perusteella, että vanhempien erityisesti sisareen kohdistamat pahoinpitelyt ovat olleet vakavia”; 2 (vanhempi tytär): ”Hallinto-oikeus toteaa selvityksensä perusteella, että vanhempien lapsen kohdistamat pahoinpitelyt ovat olleet vakavia”

eikä vanhemman kehitysvamma päätynyt arvioitavaksi ainoana syynä huostaanottoon⁶⁹.

Kun kysymystä vanhemman vammaisuudesta ja lapsen huostaanottotarpeesta tarkastellaan oikeudessa, on vääjäämättä kyse normaalin määrittelemisestä. Tätä kautta kysymys paikantuukin juuri hallinnan kysymyksiin (ks. Hélen 1997, 124; Kaisto & Pyykkönen 2010, 12; Canguilhem 1991). Vammaiseksi määrittymisessä on kuitenkin kyse hienoisesta erosta esimerkiksi suhteessa ”ongelmaperheeksi” määrittymiseen. Kun ongelmaperheeseen katsotaan voitavan ymmärryksen hallinnan tai kurinalaistavien keinoin puuttua, ”vammaisuus” määrittyy pikemminkin sairaudeksi. Seuraavassa tapauksessa nimenomaan äidin vammaisuus on arvioinnin kohteena (joskin tarkentamattomana oikeuden perustelussa).

Vanhemmilla on kuitenkin ollut pitkään vaikeuksia lapsen kasvatuksessa ja erityisesti rajojen asettamisessa hänelle. Vanhemmat ovat toisaalta olleet yhteistyöhaluisia sosiaaliviranomaisten kanssa ja ovat pyrkineet muuttamaan käytäntöjään siinä kuitenkaan kaikilta osin onnistumatta. Isän osuus perheen arjessa on ratkaisevan merkityksellinen. Tätä käsitystä tukee myös vanhempien esittämä lääkärinlausunto äidin terveydentilasta ja kyvystä huolehtia lapsesta. (...) Vanhempien kykyä toimia kasvattajina on saadun selvityksen perusteella pidettävä osin heikkona ja puutteellisena. Tämä on selvä riskitekijä viimeistään lapsen saavuttaessa murrosiän. Tällaista tulevaisuuteen liittyvää oletusta ei kuitenkaan voida pitää huostaanoton perusteena kun perheen olosuhteissa ei ole tällä hetkellä sellaisia tekijöitä, mitkä uhkaisivat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. Avohuollon tukitoimilla ei ole saatu aikaan kaikilta osin pysyvää muutosta lapsen edun mukaisen huolenpidon kannalta, mutta niillä on kuitenkin pystytty tukemaan ja opastamaan vanhempia monissa kasvatukseen liittyvissä kysymyksissä. Myös lapsen koulunkäynti erityisluokalla, missä hän saa paljon aikuisen tukea koulunkäyntiinsä, tukee hänen kasvuaan ja kehitystään.

(Ote 88. Oikeuden perustelu⁷⁰)

⁶⁹ Kuitenkin esimerkiksi otteessa 31 käsitellään tapausta, jossa väkivalta esitetään huostaanottokriteerinä sosiaalityön toimesta, mutta oikeus nojaakin pitkälti vain vanhempien kehitysvammaisuuteen. Tuo tapaus ei kuulu tämän luvun aineistoon, sillä siinä lapsi otettiin huostaan.

⁷⁰ Tapausta käsitellään myös otteessa 69, kun verrataan oikeuksien arvioita tulevista uhkakuvista.

Esimerkissä viitataan lääkärinlausuntoon, jossa lievä älyllinen kehitysvamma todetaan. Vaikkei vammaa mainita, katson sen vaikuttavan harkintaan juuri lääkärilausunnon esiintuomisen vuoksi. Esimerkissä otetaan kantaa perhekeskeiselle diskurssille tyypillisiin teemoihin eli perheen avoimuuteen tuen vastaanottamisen suhteen ja itsen muokkauksen pyrkimyksiin. Vaikkakin tapauksessa päädytään hylkäämään huostaanottohakemus, äidin *terveydentila* asettuu kuitenkin ongelmaksi. Terveen isän *osuus perheen arjessa* nähdään *ratkaisevan merkityksellisenä*. Puuttumisen tarve määrittyy myös suhteessa vammaisen vanhemman sukupuoleen ja siihen, keneen viimesijainen vastuu kiinnitetään. Myös esimerkiksi päihdeongelman kohdalla juuri äidin päihteidenkäyttö päättyy arvioinnin kohteeksi, kun taas isien päihteidenkäyttö nähdään ongelmana vain jos myös äiti on kelvoton (ks. luku 4). Vammaisuutta ja sukupuolta tutkinut Marjo-Riitta Reinikainen (2007, 24) toteaa, että ”siinä missä äitiys ja hoiva kytketään vahvasti normatiiviseen naiseuteen, tapa, jolla vammaisuuden oletetaan tekevän naisesta kyvyttömän vastaamaan näihin vaatimuksiin, osoittaa äitiyden ja hoivan vaativan myös vammatonta ruumista ja täydellistä yksin suoriutumista näissä tehtävissä naiseuden normin täyttämiseksi”. Lainaamani esimerkin perheestä on huolestuttu juuri siksi, ettei äidin yksin nähdä kykenevän lapsen hoitoon. Sen sijaan, että isän olisi nähty lähtökohtaisesti olevan toinen vastuullinen (tai mahdollisesti päävastuullinen) lapsen kasvatuksesta, isän kykenevyyttä vanhemmuuteen täytyy erityisesti perustella.

Sosiaalityön hakemusteksteissä esiintyy muutamia kertoja yleisiä mainintoja vanhempien *heikkolahjaisuudesta*⁷¹ ilman viittauksia varsinaisiin diagnooseihin tai lääkäreiden lausuntoihin. Vammaisen ja vammattoman ”kyvyttömän” vanhemman raja on näiden mainintojen valossa häilyvä. Samalla tavoin kuin vammaisuuden, myös moniongelmaisuuden voidaan nähdä periytyvän (Yesilova 2009, 177–200). Vammaisista vanhemmista kerrottaessa heidät rakennetaan myös kyvyttömiksi edes ymmärtämään niitä kunnollisen vanhemmuuden normeja, joita hyvän vanhemman tulisi noudattaa. Kyvyttömiksi ei kuvailla kuitenkaan pelkästään vammaisia vanhempia, vaan monia aineiston perheitä. Vanhempien kuvaileminen kyvyttömiksi tekee ainakin kaksi asiaa. Ensinnäkin se poistaa kuvauksesta moraalisen tuomittavuuden, joka sisältyisi esimerkiksi tilanteeseen, jossa vanhempi ei haluaisi hoitaa lastaan tai valitsisi itse lasta vahingoittavan toiminnan. Toiseksi käsitteen käyttö poistaa kuvauksista konfliktin, joka on potentiaalisesti läsnä sosiaalityöntekijän ja vanhemman käsitysten eroavaisuuksissa. Tuolloin

⁷¹ Suora lainaus

sosiaalityöntekijä ei ole varsinaisesti vanhemman kanssa eri mieltä esimerkiksi siitä, millainen on hyvä kasvuympäristö, vaan vanhempi näyttäytyy kyvyttömänä ymmärtämään oikean tai luonnollisen näkemyksen.

Oikeus myös viittaa siihen, kuinka vanhempien heikko kyky toimia kasvattajina on *selvä riskitekijä viimeistään lapsen saavuttaessa murrosiän*, mutta toteaa, ettei tulevaisuuteen liittyvää oletusta voi pitää huostaanoton perusteena, sillä nykytilanne perheessä ei uhkaa lasta (ks. myös luku 6). Riskien erittely on siis oleellinen osa monia perusteluja, mutta sitä käytetään vaihtelevasti eri tavoin. Tämä mukailee Millerin ja Rosen (2010, 158) havaintoa siitä, että ”uusiin ammatillisiin vaatimuksiin” kuuluu riskien tunnistaminen. Ei siis riitä, että sosiaalityöntekijä toteaa vanhempien laiminlyövä, pahoinpitelevän tai jättävän lapsen heitteille, vaan heidän myös on yhä enemmän kyettävä ennustamaan, kuinka erilaiset tapahtumat tai toimenpiteet tulevat vaikuttamaan lapsen tulevaisuuteen. Ainakin vanhemman vammaisuus näyttää aineiston perusteella olevan seikka, joka tulkitaan riskiksi lapsen kehitykselle. ”Kulttuuri” sen sijaan ei näyttäydä riskinä hylätyssä huostaanottohakemuksessa, vaan siihen pikemminkin vedotaan huostaanoton tarpeettomuutta perusteltaessa. Aiemmassa analyysissäni huomasin kuitenkin, että myös kulttuuri saattoi tulla tulkituksi riskinä tapauksissa, joissa lapsi otettiin huostaan (ks. luku 6).

Sosiaalityön menettelyvirhe

Sosiaalityön menettelyvirheeseen nojaavia hylättyjä huostaanottohakemuksia oli aineistossa kaksi. Ensimmäisessä päätöksessä oikeus totesi hakemuksen olevan puutteellinen läheisverkoston kartoituksen osalta.

Huostaanottohakemuksestakin ilmenee, että turvallisuutta lapsen elämään ovat tuoneet lapsen isovanhemmat, jotka ovat pitäneet hänestä huolta, kun äiti ei ole siihen kyennyt. Edellä mainitusta läheisverkoston kartoittamista koskevasta selvityksestä ilmenee, että isovanhempien mahdollisuutta ja kykyä huolehtia lapsesta ei ole tarkemmin selvitetty, koska isovanhempien ja lapsen välisen ikäeron on katsottu olevan ehdoton este sijaisperheeksi hyväksymiselle.(...) Hallinto-oikeus katsoo, ettei mahdollisuutta sijoittaa lapsi isovanhempiensa luokse ole voitu jättää selvittämättä yksinomaan näiden iän perusteella arvioimatta heidän tosiasiallisia kykyjään huolehtia lapsesta. Hakemuksessa on todettu lapsen tarvitsevan pitkäaikaista perhekotisijoitusta, mutta sijaishuoltopaikkaa ei ole

hakemuksessa millään tavoin tarkemmin yksilöity tai kuvattu. Hallinto-oikeus ei tällaisen selvityksen perusteella voi arvioida, miten sijaishuolto vastaisi lapsen tarpeisiin ja olisiko se lapsen edun mukainen ratkaisu verrattuna sijoitukseen esimerkiksi isovanhempien luokse.

(Ote 89. Oikeuden perustelu)

Sosiaalityön virheelliseen menettelyyn tai puutteelliseen hakemukseen nojaavat hylätyt huostaanotot olivat varsin harvinaisia. Oikeuden saattoivat asian käsittelyn yhteydessä todeta puutteellisuuksista, mutta yleensä ne ohitettiin lapsen etuun vedoten eli siksi, että puutteellisuuksista huolimatta lapsen etu vaatii huostaanottoa. Siten yllä lainaamani esimerkkitapaus on erityinen. Tapauksessa otetaan kantaa myös yhteen vähäisestä päätöksissä käsiteltyyn eroavaisuuteen eli lapsen huoltajien ikään. Yllättävää kyllä, vanhempien ikää ei juurikaan käsitellä huostaanottohakemuksissa, perhetyön ammattilaisten lausunnoissa tai oikeuksien perusteluissa. Tässä oikeus kuitenkin toteaa, että isovanhempien ikää ei olisi tullut pitää itsestään selvästi esteenä lapsesta huolehtimiselle.

Toinen sosiaalityön menettelyvirheen vuoksi hylätty huostaanotto koski lasta, joka asui äitinsä kanssa yhdessä päihdekuntoutuksessa. Oikeus totesi, ettei huostaanotto tällaisessa tilanteessa ole tarpeellista.

Hakija ei kuitenkaan ole esittänyt selvitystä siitä, että lastensuojelulaissa tarkoitetut avohuollon tukitoimet eivät olisi äidin ja lapsen nykyinen tilanne huomioon ottaen lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia. Lapsen sijoittaminen sijaishuoltoon erilleen äidistään ei ole edes suunnitteilla, vaan hakemuksen mukaan tarkoituksena on tukea lapsen ja hänen äitinsä yhdessä asumista [päihdekuntoutuskeskuksessa].

(Ote 90. Oikeuden perustelu)

Kaikkiaan huostaanottohakemusten hylkääminen pelkästään sosiaalityön menettelyvirheen perusteella ei ollut tavallista. Kuten jo aiemmin olen todennut, oikeudet saattoivat kuitenkin viitata siihen, ettei perheelle oltu tarjottu tarpeeksi tai oikeanlaista tukea tai todeta, ettei yhteistyö sosiaalityön kanssa ollut onnistunut parhaalla mahdollisella tavalla. Kuten de Godzinsky (2012a, 19) toteaa, sosiaalityöntekijöiden asema oikeudenkäynnissä muistuttaa asianomistajan asemaa,

vaikka he ovat tarkkaan ottaen oikeudenkäynneissä viranomaisia ja osapuolia eivätkä siis päätöksenteon kohteena. Käytännössä oikeudenkäynneissä on kuitenkin vastakkainasettelu sosiaalityön ja vanhempien välillä. On syytä huomioida, että siten myös alkuperäinen huostaanottohakemus – ja tätä kautta sen laatinut sosiaalityöntekijä – on oikeudessa arvioitavana. Miller ja Rose (2010, 158) liittävät tällaisen asiantuntijuuden arvioinnin hallinnan muutokseen, jossa keskeistä on laskettavissa olevien riskien tunnistaminen ja toimenpiteiden vaikutusten arviointi. Näin asiantuntijoiden vastuu päätöksistään ja niiden seurauksista asettuu aiempaa vahvemmin tarkkailun kohteeksi. Tutkimusta siitä, oliko asiantuntijuuden arviointi yleistä vielä vanhan lastensuojelulain (682/1983) mukaisesti tehdyistä alistuksista päätettäessä, ei ole. Tuolloin nimittäin arvioitiin sosiaalilautakunnan eikä siis yksittäisten sosiaalityöntekijöiden tekemiä päätöksiä. Huostaanottohakemusten aiempaa runsaampi kumoutuminen viittaisi siihen, että niitä todella arvioidaan uuden lastensuojelulain (417/2007) ohjaamassa menettelyssä tarkemmin (ks. Hiitola & Heinonen 2009; de Godzinsky 2012a).

7.2 Lapsen pärjääminen

Kun ongelmat selitetään lapsesta käsin, ongelmallisesti käyttäytyvän lapsen – esimerkiksi rikoksiin syyllistyneen nuoren – nähdään olevan vaarassa syrjäytyä, mutta ei vanhempien mahdollisesta hyvästä tai huonosta vanhemmuudesta johtuen, vaan lapsen oman käyttäytymisen myötä. Lapsi itse on tärkein merkki tulevasta. Yhteiskuntaan opiskelun, kesätöiden tai hyvän koulumenestyksen kautta kiinnittyneen nuoren ei nähdä olevan vaarassa, vaikka vanhemmat ovat esimerkiksi todistetusti alkoholisoituneita. Tässä järkeilyssä kysymykset vanhempien kunnollisuuden todistamisesta eivät ole merkityksellisiä, vaan huostaanottohakemuksen hylkääminen perustellaan lapsen käytöksen kautta. Kysymykset lapsen mielipiteestä saavat myös painotetun merkityksen. Kutsun tällaisia perusteluja huostaanoton kumoamiselle *lapsikeskeiseksi diskurssiksi*.

On pitkälti kyse siitä, nähdäänkö lapsi osana perhettä ja sitä kautta kyvyttömien, köyhien tai pahoinpitelevien vanhempien kohtelun aikaansaannoksena vai yksilönä, jonka oma käyttäytyminen ymmärretään merkinä hänen tulevaisuudestaan. Nämä kaksi katsomisen suuntaa eivät tosin ole toisistaan erillisiä. Kataja (2012) huomasi, että huostaanottodokumenteissa poikkeavuuden tulkinta voi muuttua prosessin

aikana kasvuolosuhteista lapsen ominaisuuksiin. Voi siis olla niin, että lastensuojelullinen huoli syntyy ensiksi kodin olosuhteista, mutta työskentelyn kuluessa huomio kiinnitetään yhä enemmän lapsen omaan käyttäytymiseen. Aineistossa perheeseen ja lapseen liittyvät ongelmanmäärittelyt olivat yleensä yhtäaikaaisesti läsnä kuvauksissa. Erittelen tässä kuitenkin niitä hylättyjen huostaanottojen perusteluja, jotka liittyivät vain lapsen käytökseen.

Analyysini kannalta on oleellista ymmärtää, että lapsuus ja siihen liittyvät kysymykset, kuten lapsen subjektiivisuus, hoivan tarve tai asema yhteiskunnassa, voidaan käsitellä ja käsitteellistää monin eri tavoin. Lapsuuden historian kautta avautuu mahdollisuus ymmärtää, kuinka lapsuus – samalla tavoin kuin perhekin – on rakentunut eri aikakausina eri tavoin (mm. Vänskä & Autio 2009). Esimerkiksi Ariès'n (1962) mukaan lapset eivät vielä keskiajalla erottuneet omaksi ryhmäkseen, vaan maailma jakaantui vasta myöhemmin lasten ja aikuisten maailmoihin⁷². Sen, minkä ikäisenä lapsi muuttuu aikuiseksi sekä sen, millainen lapsuuden kuuluu olla, voisi ymmärtää monien muunlaistenkin diskurssien kuin nykyisen kehityspsykologisen tiedon tai juuri kahdeksaentoista ikävuoteen osuvan täysi-ikäisyyden rajan kautta.

Lapsuuden merkitykset ovat vaihdelleet myös sosiaalityön piirissä. Esimerkiksi 1800-luvulta lähtien Suomessa pääasiallisena huolena olivat nimenomaan köyhälistön kerjäävät, rikolliset tai turvattomat lapset ja auttavina tahoina toimivat porvarilliset kansalais- ja kristilliset liikkeet (Juhila 2006, 27; Forsberg ym. 2006, 11). Hyvinvointipolitiikan ja hyvinvointivaltion rakentamisen aikana keskityttiin pikemminkin yhteiskunnan taloudellisiin-sosiaalisiin rakenteisiin ja tukeen, jossa vältettiin lasten ja perheiden leimaamista. Harrikari (2008, 110) esittää, että tuolloin esimerkiksi alaikäisen rikollinen teko ymmärrettiin aikaisempaa selvemmin nuoren ja ympäristön ”ristiriitana” eikä esimerkiksi nuoren sisäisten ominaisuuksien kautta. Nykyinen interventio-politiikka on joidenkin tutkijoiden mielestä siirtynyt jälleen riskitilanneajattelusta riskiryhmäajatteluun (Satka & Harrikari 2008; Satka 2009; Harrikari ym. 2014).

Tarkastelen seuraavaksi aineistossa esiintyvää lapsikeskeistä diskurssia, jossa lapsi määritellään vahvasti toimijaksi oman elämänsä suhteen. Tämä tarkoittaa yhtäältä sitä, että lapsen mielipiteet saatetaan ottaa konkreettisesti huomioon päätöksenteossa, mutta toisaalta samalla voidaan tulla ohittaneeksi ne olosuhteet, joissa lapsi elää. Tämä ristiriita on olemassa osittain myös lastensuojelutyötä

⁷² Ariéstä on kritisoitu yksipuolisista tulkinnoista (mm. Hendrick 1992). On myös esitetty, että lapsia kohdeltiin jopa suuremmalla herkkyydellä ennen modernia aikaa (Orme 2001).

ohjaavassa lakitekstissä. Samalla kun lapsen osallisuutta korostetaan, ohjataan työntekijöitä myös arvioimaan kodin olosuhteita ja vanhempien kasvatuskäytäntöä lapsen mielipiteestä riippumatta. Käytännössä lapsi ei ole prosessissa koskaan itse viimesijainen oman etunsa arvioitsija. Lapsen asema subjektina ja toimijana sotiinkin siis joskus lastensuojelulain ja sosiaalityön suojelutehtävää vastaan (vrt. Forsberg ym. 2006, 8). Pyrkimys lapsen aseman näkyväksi tekemiseen voi johtaa myös siihen, että lapsi irrotetaan sosiaalisista yhteyksistä ja riippuvuuksista. Tuolloin lapsuus individualisoidaan. (Pösö 2012, 92–93).

Arvioitaessa lapsen selviytymistä viitataan usein lapsen koulumenestykseen tai ylipäänsä koulunkäyntiin. Käsittelen seuraavaksi esimerkkiä, jossa lapsi palautettiin kotiin huolimatta isän tekemästä lapseen kohdistuneesta vakavasta väkivallasta.

Saadusta selvityksestä ilmenee, että lapsen koulunkäynti sujuu pääasiassa hyvin, hänellä on kavereita ja hän on sosiaalinen tyttö, joka tulee hyvin toimeen toisten ihmisten kanssa. Lapsi osaa näyttää tunteensa ja kertoo asioistaan avoimesti. Lastenpsykiatrilla ei ole herännyt huolta lapsen psyykkisestä voinnista, vaikkakin hän suosittelee terapiaa ennaltaehkäisevässä mielessä. Vanhemmat ovat kiintyneitä lapseen, eikä lapsi ole tuonut esiin pelkoa vanhempiansa tai kotiinpaluuta kohtaan lukuun ottamatta tapahtumia kiireellisen sijoituksen aikaan. Hän on päinvastoin ilmaissut toistuvasti halunsa palata kotiin. Tämän ei voida katsoa pelkästään johtuvan lojaalisuudesta vanhempia kohtaan, vaan olevan myös lapsen todellisen tahdon mukaista.

(Ote 91. Oikeuden perustelu)

Oikeus viittaa lastenpsykiatrin arvioon. Lapsesta rakennetaan selviytyvä kuva hyvin sujuvan koulunkäynnin ja sosiaalisuuden kautta. Lapsen nähdään myös näyttävän tunteensa ja *kertovan asioistaan avoimesti*. Lapsi itse siis asettuu oikealla tavalla muokattavaksi mikä mahdollistaa muun muassa terapeuttisen intervention. Esimerkissä kerrotaan myös, että lapsi ei ole tuonut esiin pelkoa vanhempiaan kohtaan ja että hän on halunnut palata kotiin. Näistä yksityiskohdista rakennetaan toteamus siitä, että halu palata kotiin on *lapsen todellisen tahdon mukaista*.

Esimerkissä kiteytyy huostaanottotapauksissa läsnä oleva ristiriita lapsen subjektiaseman ja vanhempien laiminlyöntien välillä. Koko aineistossa – siis myös suuressa osassa tapauksia, jotka päättyivät huostaanottoon – oli hyvin yleistä, että lapset halusivat takaisin vanhempiansa luokse. Huostaanottohakemusten hylkääminen tällä perusteella oli kuitenkin erittäin harvinaista. Monet kysymykset

jäävätkin avoimiksi. Milloin lapsen mielipidettä tulisi noudattaa? Voiko lapsi ymmärtää oman etunsa? Onko lapsen etu lopulta aina aikuisen määrittelemä? Tämä myös lastensuojelulaissa läsnä oleva ristiriita lapsen edun ja kuulemisen sekä konkreettisten toimien toteuttamisen välillä lienee yksi ratkaisemattomista.

Esimerkissä viitataan myös lapsen psyykkiseen terveyteen (*lastenpsykiatrilla ei ole herännyt huolta lapsen psyykkisestä voinnista*). Psyykkiseen terveyteen viittaaminen oli yksi tavoista, joilla huostaanoton kumoamista perusteltiin lapsikeskeisessä diskurssissa. Samoin suuressa osassa vahvistettuja huostaanottoja kerrottiin juuri lapsen psyykkisistä ongelmista. Seuraavassa esimerkissä lapsen lapsuudenaikaiset kokemukset nähdään vaikeina, mutta todetaan lapsen silti olevan psyykkisesti terve.

Lapsella on ollut erittäin vaikea lapsuus. Psykologin lausunnon mukaan lapsen persoonallisuuden on kuitenkin tästä huolimatta todettu kehittyneen suhteellisen ehjäksi, eikä lapsella ole mainittu olevan erityisiä psyykkisiä ongelmia.

(Ote 92. Oikeuden perustelu)

Psykologien ja psykiatrien lausunnot vaikuttivat oikeuksien harkintaan laajasti koko aineistossa. Tässä oikeus on nostanut esiin sen, että lapsen persoonallisuus on kehittynyt ehjäksi. Tuo persoonallisuuden eheys asettuu perustelemaan sitä, että lapsi palautetaan asumaan aiemmin huumeongelmasta kärsineen isän luo. Kuinka toimitaan tapauksessa, jossa lapsen persoonallisuus tulkitaankin rikkinäiseksi? Seuraavassa esimerkissä kerrotaan juuri sellaisesta tapauksesta.

Lapsi tarvitsee tutkimuksissa todettujen käyttäytymisen pulmiensa ja masennusoireidensa vuoksi tukea ja mahdollisesti psykiatrista hoitoa, mutta hänen ongelmiensa ei voida katsoa olevan edellä mainitun lainkohdan [LSL 40§] nojalla peruste hänen huostaanotolleen ja sijoittamiselleen kodin ulkopuolelle.

(Ote 93. Oikeuden perustelu)

Esimerkkitapauksessa huostaanottohakemuksen perustelut liittyivät sekä eronneiden vanhempien riitoihin että lapsen käytösongelmiin. Vanhemmat kuitenkin todistivat oikeudenkäynnissä, että kykenevät yhteistyöhön keskenään, jolloin siis ainoaksi perusteluksi jää lapsen oma käyttäytyminen. Tästä oikeus kuitenkin päätyy

toteamaan, että pelkästään lapsen psyykkiset ongelmat eivät voi olla peruste lapsen huostaanotolle. Se, miten lapsen psyykkiset ongelmat asettuvat perustelemaan huostaanottoa, liittyy siis pitkälti myös vanhemmuuden arvioituun laatuun. Tapauksen vanhemmat eivät tulleet missään vaiheessa määritellyiksi moniongelmaisina, vaan ongelmat liitettiin heidän väliseensä riitaisaan suhteeseen eron jälkeen.

Lapsikeskeisessä diskurssissa painottuivat myös lapsen omat toiveet. Seuraavassa esimerkissä nähdään lapsen edun olevan kotona asuminen, koska lapsi ei ole sopeutunut sijaishuoltopaikkaansa.

Tässä tilanteessa ja kun saadun selvityksen mukaan lapsi ei ole sitoutunut perhekodissa asumiseensa, ei huostaanottamista ja sijaishuoltoon sijoittamista voida pitää hänen etunsa mukaisena. Vaikka lapsen mielipide onkin kotona asumisen suhteen vaihdellut, hallinto-oikeus on lapsen etua arvioidessaan pannut painoa lapsen suullisessa käsittelyssä esittämälle mielipiteelle, jonka mukaan hän haluaa asua kotona.

(Ote 94. Oikeuden perustelu)

Tässä tapauksessa lapsi oli itse ottanut yhteyttä sosiaalitoimeen vanhempien riitelyn ja alkoholinkäytön vuoksi. Sijoitusta ryhdyttiin valmistelemaan ja lapsi sijoitettiin lopulta perhekotiin, mutta kahden viikon perhekodissa asumisen jälkeen lapsen mielipide kotona asumisesta muuttui. Koska vanhempien liiallisesta alkoholinkäytöstä tai riitelystä ei oltu saatu näyttöä ja koska lapsi halusi takaisin kotiin, huostaanottohakemus kumoutui oikeudessa. Tapaus ei kuitenkaan ollut ainoa kumottu huostaanotto, jossa lapsen sopeutumattomuus sijoituspaikkaan nostettiin harkinnassa esille. Seuraavassa esimerkissä viitataan nuoren sopeutumattomuuteen.

Saadusta selvityksestä ilmenee, että lapsi ei ole sopeutunut hänelle alun perin esitettyyn sijoituspaikkaan. Asiassa ei ole tuotu esille, että lapsen huolenpidossa sinänsä hänen asuessaan isänsä kanssa olisi ollut puutteita. Isän ja pojan välillä on kiinteä tunneside, ja lapsi haluaa ehdottomasti asua isänsä luona. Isä on tuonut esille valmiutensa sitoutua päihdehoitoon. Ottaen lisäksi huomioon, että lapsi täyttää 18 vuotta [puolen vuoden päästä], hallinto-oikeus katsoo, että tässä tilanteessa on lapsen edun kannalta perusteltua sijoittaa hänet isänsä hoidettavaksi ja kasvatettavaksi täysi-ikäisyyteen asti.

(Ote 95. Oikeuden perustelu)

Esimerkissä käytetään sekä perhe- että lapsikeskeisiä diskursseja perustelemaan lapsen huostaanoton kumoamista. Perhekeskeisinä perusteluina painotetaan isän ja pojan välistä *tunnesidettä* sekä isän halua sitoutua päihdehoitoon. Tässä oikeus ottaa sosiaalityöstä eriävän kannan, joka on aiemmin lausunut isän haluttomuudesta sitoutua hoitoon. Lapsikeskeinen ymmärrys kuitenkin ohjaa päätöstä. Juuri nuoren sopeutumattomuus sijoituspaikkaan nousee keskeiseksi syyksi sille, että asumista isän luona pohditaan isän päihdeongelmasta huolimatta. Nuoren omalle tahdolle asiassa annetaan myös painoarvoa. Oleelliseksi harkinnassa nousee lisäksi, että nuori on pian täysi-ikäinen ja sijaishuolto olisi siis nuoren tapauksessa varsin lyhytaikainen. Lapsen ikä olikin merkittävä tekijä useammassa lapsikeskeisiin diskursseihin viittaavissa hylätyissä huostaanotoissa. Vaikka kaikenikäisiä lapsia on velvollisuus kuulla huostaanottoasiassa, on esimerkiksi 12 vuoden ikä raja sille, että lapsi voi itse vastustaa huostaanottoaan. Tämä siis eroaa lapsen mielipiteen kuulemisesta (joka koskee kaikkia lapsia), sillä 12 vuotta täyttäneen lapsen vastustaessa huostaanottoaan, tapaus tulee hallinto-oikeuden käsiteltäväksi.

Iän vaikutuksesta päätökseen kertoo myös toinen päätös, jossa osa sisaruksista on päädytty huostaanottamaan äidin alkoholiongelman vuoksi, mutta vanhimman (yläkouluiäkäisen) lapsen katsotaan pärjäävän kotona alkoholia käyttävän äidin kanssa.

Asiakirjoista ilmenee, että lastensuojeluilmoitusten ja kotikäyntien perusteella esitetty huoli äidin alkoholin käytön vahingollisista vaikutuksista on koskenut enimmäkseen puutteita perheen pienempien lasten huolenpidossa ja heidän kokemaansa turvattomuutta. Hallinto-oikeus katsoo, että huostaanoton edellytykset on arvioitava kunkin lapsen kohdalla erikseen eikä johtopäätöstä huostaanoton edellytysten täytymisestä lapsen kohdalla voida tehdä hänen sisarustensa huolenpidossa olleiden puutteiden perusteella. Lapsi ei ole tuonut esiin kokevansa turvattomuutta äidin alkoholin käytön ja kodin kasvuympäristössä olleiden puutteiden vuoksi. Lapsen käyttäytymisestä ja selviämisestä arjessa ei asiakirjoissa ja suullisessa käsittelyssä saadun selvityksen perusteella myöskään ole noussut samanlaista huolta kuin nuorempien lasten osalta. Lapsen koulussa selviytymisestä ei ole syntynyt huolta.

(Ote 96. Oikeuden perustelu)

Ikäkysymys nousee suurimmaksi perusteeksi juuri tämän lapsen kohdalla, sillä samassa kodissa asuvat pienemmät lapset päädytään huostaanottamaan. Kyse on myös aiemmin esiintuomastani eroista sen suhteen, nähdäänkö lapsi oireilevana tai

muutoin ongelmaisena. Vanhemmuuden vaatimukset muotoutuvatkin suhteessa paitsi lapsen käytökseen myös ikään.

Koulussa selviytyminen nousee useissa esimerkeissä keskeiseksi tekijäksi harkittaessa lapsen kotiinpaluuta. Kyse ei kuitenkaan jokaisessa tapauksessa ollut koulussa menestymisestä vaan pikemminkin siitä, että lapsi halusi käydä koulua eikä siten tahallisesti laiminlyönyt velvollisuuksiaan.

Lapsella ei ole ollut paljon poissaoloja koulusta ja todistajan mukaan hän lähti aamuisin mielellään kouluun. Vaikka lapsella on koulunkäyntivaikeuksia, hän ei ole kuitenkaan laiminlyönyt kouluaan. Lapsen ei myöskään ole todettu oireilevan psyykkisesti juuri lainkaan.

(Ote 97. Oikeuden perustelu)

Kuvaillessaan lasta mielellään kouluun meneväksi eikä lainkaan psyykkisesti oireilevaksi, oikeudet myös erottivat lapsen ”häirikön” tai ”nuorisorikollisen” kategoriasta, joihin koulukielteinen ja psyykkisesti oireileva lapsi usein asettuu kulttuurisissa diskursseissa. Yllä olevassa esimerkissä lapsesta piirtyy siis erilainen kuva. Hän menee kyllä kouluun, haluaa opiskella, ei laiminlyö velvollisuuksiaan, mutta on silti koulunkäyntinsä suhteen vaikeuksissa. Tässä harkinnassa oleellista on myös luoda kuva lapsen tulevaisuudesta. Yritteliästä lasta voidaan auttaa. Oleellista on, ettei lapsen käytös viittaa tulevaan syrjäytymiseen, kuten seuraavassa esimerkissäkin todetaan.

Hakemuksesta ei ilmene, että lapsi olisi koulunkäyntivaikeuksiensa vuoksi syrjäytynyt tai syrjäytymässä.

(Ote 98. Oikeuden perustelu)

Esimerkin lapsella on kerrottu olevan vaikeuksia koulunkäynnissään, mutta oikeus ottaa harkinnassaan kantaa siihen, ettei lapsi kuitenkaan ole koulunkäyntivaikeuksiensa vuoksi *syrjäytynyt tai syrjäytymässä*. Toisin sanoen, harkinnassa ei ole niinkään oleellista se, mitä tapahtuu juuri sillä hetkellä, vaan pikemminkin se, mitä ajatellaan tapahtuvan tulevaisuudessa. Juuri tähän tulevaisuuden ennustamiseen perustuukin suuri osa siitä harkinnasta, jota niin

perheasiantuntijat kuin oikeudetkin käyttävät päätöksissään. Oleellista ei ole lapsen tai nuoren sen hetkinen elämäntilanne sinänsä vaan ne erityiset seikat, jotka viittaavat tulevaisuuden määräytymiseen. Oikeudessa punnitaankin sitä, millaisiksi yksilöiksi lapset (ja vanhemmat) tulkitaan. Foucault (2003, 25) esittää, että juridinen ongelma ei ole enää pääasiallinen oikeudellisessa harkinnassa, vaan pikemminkin oleellista on yksilön vaarallisuus ja se, nähdäänkö hänen voivan uudistua⁷³. Näin esimerkiksi lapsen koulunkäyntivaikeus sinänsä ei määrity lastensuojelulliseksi huoleksi, vaan keskeistä on se, millaiseksi lapsen tulevaisuus tulkitaan.

Näkemyksiä syrjäytymisvaarasta ohjaa lisäksi tietty käsitys siitä, että ongelmia ja ongelmayksilöitä (riskejä) paikantamalla ongelmia voidaan ratkaista tehokkaasti. Huoli nouseekin tällöin vasta riskien leikkauspisteessä (Yesilova 2008). Tällöin yksi yksittäinen ongelma, kuten nuoren käyttäytyminen tai vanhemman päihteidenkäyttö, ei pelkästään määrity ongelmaksi, vaan puuttumisen tarve määrittyy suhteessa ongelmien määrään, riskikertoimiin. Esimerkiksi aiemmin lainaamassani tapauksessa (Ote 97) oleelliseksi seikaksi nostettiin se, ettei koulunkäyntivaikeuksista kärsivä nuori oireile psyykkisesti ja että hän kuitenkin lähtee *aamuisin mielellään kouluun*. Tällöin nuoren ongelmien yhteissumma ei yllä puuttumispisteeseen saakka.

Riskikertoimet voivat ohjata päätöksentekoa kuitenkin myös siten, että lapsen yksilöllisiä ominaisuuksia tai pärjäämistä kotona ei huomioida. Jos arviointi perustuu tarkasti ennalta määriteltäisiin kriteereihin, jää asiantuntija-arvioinnille vähemmän tilaa (Pösö 2007, 74). Tällöin ei välttämättä voida arvioida lapsen tilannetta laajemmin esimerkiksi sen kautta, tukisiko vanhempien luona asuminen vai sijoitus lapsen kasvua paremmin.

Lainaan vielä lopuksi esimerkkiä, jossa oikeus päättyy lapsikeskeiseen harkintaan, mutta oikeuden asiantuntijajäsen tarjoaa asiasta erilaisen selityksen. Lapsi asuu isoisänsä perheessä.

Lapsi ei ole itse tuonut esiin kokevansa turvattomuutta [isoiän] päihteidenkäytön vuoksi eikä lapsen käyttäytymisestä ja selviämisestä arjessa kuten koulunkäynnissä ole hallinto-oikeuden arvion mukaan asiakirjoista saatavan selvityksen perusteella nykytilanteessa ollut välitöntä huolta.

(Ote 99. Oikeuden perustelu)

⁷³ Foucault (2003) käsittelee psykiatria ja rikosoikeudellista harkintaa, mutta katson, että teoretisointi soveltuu erityisen hyvin huostaanotto-oikeudenkäynteihin, joissa asiantuntija-arviot ovat päätöksenteon keskiössä.

Erimielisessä asiantuntijalausunnossa sen sijaan todetaan toisin.

Hakemuksen hylkääminen tilanteessa, jossa lapsen kasvuolosuhteet kotona ovat monen epävarman tekijän varassa, ei ole lapsen edun mukaista. Katson, että huostaanotto ja sijoituksen jatkaminen [paikassa] on lapsen edun mukaista. Opiskeluaan aloittava lapsi voi keskittyä opintoihin, pitää yhteyttä isoisään ja muihin läheisiin [sijoituspaikasta] käsin samalla, kun voidaan olla varmoja arjen turvallisuudesta ja riittävästä tuesta ja huolenpidosta. Lapsesta välittyy asiakirjojen rivien välistä kuva selviytyvästä lapsesta, joka on joutunut ottamaan kotona vastuuta aikuisille kuuluneista asioista. Hän on saanut peruskoulun käytyä, ollut kesätoissa ja on nyt siirtymässä ammatillisiin opintoihin. Lapsi on itsenäistyvän elämän alussa, ja tässä nivelvaiheessa yhteiskunnan monipuolinen tuki on tarpeen.

(Ote 100. Edellisestä päätöksestä eriävä asiantuntijalausunto)

Molemmat lausunnot viittaavat lapsen selviämiseen. Ensimmäinen esimerkki on oikeuden perustelu, joka selitti päätöstä hylätä huostaanottohakemus, kun taas toinen lausunto ei johtanut seurauksiin. Erimieliset lausunnot kertovat jotain oleellista siitä harkinnasta, joka on perheymmärryksen puitteissa mahdollista.

Oikeus on päättänyt lausumaan, että *lapsi ei ole itse tuonut esiin kokevansa turvattomuutta* kotonaan. Lausunto mukailee lapsikeskeistä logiikkaa, jossa tärkein vihje tulevasta on lapsi itse eivätkä ne varsinaiset olosuhteet, joissa lapsi elää. Lisäksi oikeus viittaa siihen, kuinka lapsen *selviämisestä arjessa kuten koulunkäynnissä* ei ole syntynyt välitöntä huolta. Koulussa pärjääminen rakentuu siis myös tässä esimerkissä yhdeksi tärkeäksi lapsen selviytymistä mittaavaksi tekijäksi, vaikka näyttö isoisän päihteidenkäytöstä on kiistaton. Asiasta tekee erityisen se, että oikeuden asiantuntijajäsenen käyttää harkinnassaan aivan toisenlaista logiikkaa. Hän viittaa siihen, että *kasvuolosuhteet kotona ovat monen epävarman tekijän varassa*. Tämä heijastelee perhekeskeisen diskurssin ongelmanmäärittelyä.

Lapsen selviytyminen ei asiantuntijajäsenen lausunnossa ole tärkein merkki tulevasta, vaan riski huonoon kehitykseen on jo perhetilanteen myötä olemassa. Siksi myös *yhteiskunnan monipuolinen tuki*, tässä tapauksessa lapsen huostaanotto, on asiantuntijajäsenen mukaan tarpeen. Lausunnossa lapsen selviytyminen kääntyykin intervention perusteluksi. Lapsi nähdään perhekokonaisuuden osana, josta

huolimatta hän on selviytynyt, mutta silti alati vaarassa syrjäytyä. Ero lapsesta käsin lähtevästä harkinnasta ja perheestä ja/tai vanhemmista kumpuavasta harkinnasta tulee näkyväksi juuri tässä tapauksessa. Perhekeskeisen diskurssin kautta kelvottomien vanhempien lapsi on jatkuvassa vaarassa syrjäytyä, kun taas lapsikeskeinen diskurssi usein ohittaa lapsen kasvuolosuhteet ja painottaa lapsen selviytymistä, omaa tahtoa tai ikää. Näiden kahden huostaanottojen oikeudellista harkintaa kuvaavan diskurssin välillä on kamppailua. Molempien kautta voi perustella sekä lapsen huostaanottoa että sen kumoamista.

7.3 Yhteenveto

Tarkastelin tässä luvussa diskursseja, joiden puitteissa lapsen huostaanotto tai sen tekemättä jättäminen perustellaan. Kohdistin katseeni niihin dokumentteihin, joissa oikeus oli päätyntä hylkäämään huostaanottihakemuksen ja mahdollisesti ottamaan sosiaalityöstä eriävän kannan ongelmien luonteesta. Tällöin katsoin oikeuden myös omaksuneen tietoa arvioivan roolin toisella tapaa kuin niissä tapauksissa, joissa huostaanottihakemus lyhyellä käsittelyllä hyväksyttiin olemassa olevin sosiaalityön kirjaamin perustein. Kysyin, miten huostaanoton kumoutuminen perustellaan ja millaisia ongelmanmäärittelyä noihin perusteluihin liittyi.

Löysin aineistosta kaksi hallitsevaa diskurssia: *perhekeskeisen* ja *lapsikeskeisen*. Diskurssit kuvaavat sitä harkintaa ja ongelmanmäärittelyä, jota oikeudet päätöksissään käyttävät. Siten ne eivät asetu kuvaamaan laajasti ymmärrystä lapsiperheiden vaikeuksia. Molempia diskursseja voisi kuvata Vuoren (2001) erittelemän psykososiaalisen diskurssin kautta, sillä ne nojaavat kehityspsykologiseen tietoon hyvästä vanhemmuudesta ja lapsuudesta. Eroavaisuus diskurssien välillä on, että toisessa ongelmien nähdään kumpuavan perheestä tai vanhemmista ja toisessa keskitytään lapsen käytökseen tärkeimpänä merkinä puuttumisen tarpeesta.

Perhekeskeisessä diskurssissa interventio perusteltiin perheen kelvottomuudella tai tarpeettomuus puuttumiseen perheen kunnollisuudella⁷⁴. Lapsen käytös sinänsä ei kertonut puuttumisen tarpeesta. Oikeudet viittasivat ensinnäkin siihen, että

⁷⁴ Kelvottomuus ja kunnollisuus eivät esiinny aineistossa vaan ovat teoreettisia käsitteitä (ks. luku 6).

vanhemmat olivat ”kunnollistuneet” huostaanotto-prosessin ja oikeuskäsittelyn aikana. Toiseksi oikeudet saattoivat tulkita perheen ahdingon eri kautta kuin sosiaalityö, eli ei niinkään merkkinä vanhemman kelvottomuudesta kuin tietyistä elämäntapahtumista kumpuavana. Kolmanneksi oikeudet saattoivat määrätä lapsen aiemmin etävanhempana toimineen vanhemman luokse asumaan, jos tuo vanhempi oli pystynyt todistamaan oikeudelle kunnollisuutensa. Kunnollisuuteen viitattaessa liikuttiin samoissa teemoissa kuin aiemmassa luvussa käsittelemissäni vanhempien vastineissa. Kunnollinen vanhempi määrittyi esimerkiksi työn, koulutuksen tai raittiuden kautta.

Perhekeskeinen diskurssi ei kuitenkaan pelkistynyt kunnollisuuden määritelmiin. Oli myös oleellista, että vanhemmat ymmärsivät ongelmansa ja taipuivat oikealla tavalla vastaanottavaisiksi tuelle. Ymmärryksen hallinnaksi kutsumani ulottuvuus liittyi vaatimukseen siitä, että vanhemmat käsittävät omat sekä lastensa ongelmat juuri tietyistä lähtökohdista käsin. Jos ymmärrystä ongelmista ja sitä kautta myös ratkaisukeinoista ei syntynyt, sen tulkittiin kertovan vanhemmuudessa epäonnistumisesta laajemminkin. Oikeudet ottivat ymmärryksen hallinnan kysymyksiin kuitenkin suhteellisen harvoin kantaa, ja perusteluissa saatettiin ohittaa huostaanottohakemuksessa esiintynyt tulkinta hallinnan epäonnistumisesta.

Perhekeskeisessä diskurssissa oli oleellista myös, että perhe oli avoin ymmärryksen muokkaamiselle. Jos vanhempien ei nähty olevan yhteistyökykyisiä, ei hallintapyrkimyksiä voitu toteuttaa, ja tuolloin tämä sulkeutuneisuus muodostui yhdeksi huostaanotto-perusteeksi. Tämä peruste on kirjattu myös lastensuojelulakiin (§ 40), jonka mukaan huostaanottoon voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimin ei saada muutosta aikaan. Toin analyysissäni esille, että päätöksistä heijastui jako niihin, jotka kykenivät itsehallintaan – eli ymmärtämään itsensä uudella tavalla – ja niihin, joiden ei nähty siihen kykenevän tai sitä haluavan. Jälkimmäiseen ryhmään kohdistetaan autoritäärisiä kontrolloikeinoja. Tässä aineistossa tämä tarkoittaa huostaanottoa. Autoritääriset keinot ja ohjaava, ymmärryksen muokkaukseen pyrkivä valta toimivat tapauksissa käsi kädessä. (Rose 1990; Lawler 2000; Yesilova 2008; Kaisto & Pyykkönen 2010.) Huostaanoton uhka toimii varmistuen, että vanhemmat avaavat perheensä tuelle ja pyrkivät muuttamaan itseään.

Perhekeskeisen harkinnan puitteissa saatettiin myös arvioida, että perhe tarvitsee eroavaisuutensa vuoksi vahvempaa tukea. Nämä tapaukset koskivat vanhempien tulkittua ”kulttuurista” tai asiakirjoissa esitettyä vammaisdiagnoosia. Molempien perusteiden osalta niitä saatettiin käyttää sekä perustelemaan lapsen huostaanottoa että perustelemaan huostaanottohakemuksen peruuntumista. Kun ”kulttuurista” tai vanhemman vammaisuutta käytettiin perusteena sille, etteivät ongelmat olleet

huostaanottoa vaativia, tukeuduttiin erilaiseen hallinnan logiikkaan kuin vaadittaessa avoimuutta tai kunnollisuutta. Esimerkiksi jonkun tietyn ”kulttuurin” tai uskonnon kautta toimiminen saattoi näyttäytyä rationaalisena tapana toimia, vaikka tuo toimintatapa olisikin normien vastaista. Vammaisuus sen sijaan määrittyi kyllä riskiksi lapsen kehitykselle, mutta vammaisen vanhemman vanhemmuuden vahvempi tukeminen lapsen huostaanoton sijaan saatettiin siitä huolimatta nähdä perusteltuna. Käsitellyssä tapauksessa oleellista oli myös vammattoman isän tuki. Isän vanhemmuuden riittävyttä täytyi kuitenkin erityisesti perustella.

Jos ”kulttuurin” ja vammaisuuden kaltaiset eroavaisuudet voivat toimia hyväksyttävänä selityksinä vanhemmuuden normien rikkomiselle, herää kysymys, voisiko samaa perustelua käyttää esimerkiksi köyhyyden kaltaisen yhteiskunnallisen eriarvoisuuden yhteydessä. Tällöin köyhyyden voisi nähdä itsessään aiheuttavan vanhemmuudessa tilanteita, jotka perustelevat vahvempaa yhteiskunnan tukea. Tällaisia selityksiä ei aineistossa kuitenkaan ollut. Päinvastoin, kuten edellisen luvun yhteydessä erittelin, köyhyydestä voidaan rakentaa yksi syyperuste huostaanotolle. Köyhyys saattaa määrittyä pikemminkin ”huonona taloudenpitona” tai ”holtittomana rahankäyttönä”, jolloin siitä muodostuu yksilön itse aiheuttama tilanne (ks. Gillies 2014).

Lapsikeskeisessä diskurssissa harkinta liittyi lapsen käytökseen ja korjaavat toimet suunnattiin lapseen. Juuri lasta pyrittiin hoitamaan, ja tärkein merkki tulevasta oli lapsen oma käytös. Huostaanotto saatettiin hylätä, jos lapsesta rakentui selviävä ja pärjäävä kuva esimerkiksi opinnoissa menestymisen tai työelämään sitoutumisen vuoksi, riippumatta siitä, millaisia ongelmia vanhemmilla kuvailtiin olevan. Asiantuntija-arvioihin perustuva näkemys lapsen psyykkisestä terveydestä vaikutti lapsikeskeisessä harkinnassa. Psyykkisesti terve lapsi saatettiin määrätä asumaan ongelmaisen vanhemman luo. Psyykinen terveys oli siten yhteydessä tulkittuun vanhemmuuden laatuun. Ongelmaisten vanhempien kanssa määrättiin asumaan vain terveiksi ja pärjääviksi luokiteltuja lapsia. Tällainen päättely koski kuitenkin vain teini-ikäisiä tai lähellä täysi-ikäisyyttä olevia lapsia.

Olen tämän tutkimuksen alkulehdillä tuonut esiin, kuinka sosiaalityö on entistä enemmän oikeudellistunut (ks. Mutka 1998; Sinko 2004). Sosiaalityöntekijöiden tehtäväksi on tullut aiempaa laajemmin myös asiakkaiden tulevaisuuden ennustaminen sekä omien päätöstensä mahdollisten seurausten arviointi (Satka & Harrikari 2008; Satka 2011; de Godzinsky 2012b; Harrikari ym. 2014). Harrikari (2008, 128) huomauttaa, että nopea puuttuminen voi kohdentua erinaisiin lasten ja nuorten ”esirikollisiksi kategorioiksi” hahmotettuihin yhteiskunnallisiin paikantumisiin. Tuolloin katseen kohteena eivät olekaan enää nuoren toiminta, vaan

nimenomaan olemassa oleminen tietynlaisena (ks. Foucault 2003, 16–17). Tämä näkyy myös aineistossa. Lapsen huostaanottoa voitiin sosiaalityössä perustella syrjäytymisriskillä tai mahdolliseen tulevaan riskiin saatettiin viitata oikeudessa. En kuitenkaan löytänyt tässä riskien arvioinnissa yhteistä linjaa eri tapausten välillä. Esimerkiksi vanhemman vammaisuutta voitiin pitää syrjäytymisuhkana isomman lapsen osalta ja ymmärtää pienen vauvan hoidon sujuvan. Edellisessä luvussa käsittelin tapausta, jossa maahan muuttaneiden vanhempien kielitaidottomuus esitettiin tulevaisuuden syrjäytymisuhkana lapselle, mutta tämän luvun aineistossa oli tapaus, jossa ”kulttuuri” esitettiin perusteluna lapsen palauttamiselle kotiinsa. Erityistä on, että esimerkiksi vanhempien tekemän väkivallan yhteydessä tulevaisuuden riskejä ei kuitenkaan pyritty ennustamaan, vaikka juuri väkivaltaongelmaan on kehitetty täsmällisiäkin riskinkartoitusmenetelmiä (ks. luku 5).

Tämän luvun teoreettisena kehyksenä on ollut perheiden hallinta. Olen tarkastellut analyysissäni erityisesti sitä, millaisten diskurssien kautta perheiden ja lasten ongelmia sekä niihin tarjottuja ratkaisuja käsitetään oikeudessa. On kuitenkin syytä huomauttaa, ettei hallinta kohdistu vain perheisiin. Myös sosiaalityöntekijät ovat hallinnan ja tarkkailun kohteena. Ensiksi se tieto, joka ammattikunnalla on perheistä, vanhemmuudesta, lapsista sekä sosiaalisista ongelmista ylipäänsä, on historiallisesti muotoutunut ohjaamaan toimenpiteitä tiettyyn suuntaan. Toiseksi sosiaalityöntekijälle on syntynyt uutena velvollisuutena myös enenevässä määrin ennustaa toimenpiteidensä tuloksia ja lasten tulevaisuutta ylipäänsä. Ei siis riitä, että työntekijä havaitsee puutteita lapsen huolenpidossa, vaan hänen on entistä enemmän myös kyettävä kertomaan, miten lapsen tulevaisuus kehittyy, jos lapsi joko jää asumaan puutteelliseksi tulkittuun kotiin tai hänet otetaan huostaan. Molemmissa tapauksissa sosiaalityöntekijä voi joutua vastaamaan päätöksensä huonoista seurauksista. Kolmanneksi uusi tai enenevä varhaisen puuttumisen vaatimus ohjaa sosiaalityötä entistä vahvemmin riskien havaitsemisen ja mahdollisimman ripeän puuttumisen suuntaan. Keskiössä on tehokkuus niin normeista poikkeavien kuriin saamiseksi kuin taloudelliseltakin kannalta. Varhainen puuttuminen esitetään kustannustehokkaana verrattuna kaikkien auttamiseen. Varhaisen puuttumisen mukanaan tuoma vaatimus tunnistaa ja yksilöidä voi kuitenkin ohjata asiantuntijoiden marginalisoivan katseen erilaisuuteen, vähemmistöryhmiin, yksinhuoltajiin, sairaisiin tai köyhiin. Mirja Satka (2009, 24) toteaa, että ”varhaisen puuttumisen uskotaan olevan kustannustehokasta nimenomaan siksi, että sillä on kohteenaan huolta aiheuttava riskiyksilö tai heidän muodostamansa ryhmä, jolloin puuttuminen voidaan tehdä nopeasti ja tuntuvasti sekä räätälöidä sopivaksi yksilön

henkilökohtaisten tai ryhmän ominaisuuksien perusteella”. Lopuksi, sosiaalityöntekijöiden arviot lapsen tilanteen vaarallisuudesta tai heidän tekemänsä toimenpiteet ovat käytännön tasolla yhtä lailla oikeuden arvioitavana kuin vanhempien kasvatuskykykin⁷⁵ (ks. de Godzinsky 2012a). Vaikka seuraukset vanhemmille ja sosiaalityöntekijöille ovat intervention osalta hyvin erilaiset, eivät sosiaalityöntekijät ole oikeuden vallankäytön ulkopuolella.

⁷⁵ Sosiaalityöntekijä on käsittelyssä hallintoprosessin osapuoli, ei asianomistaja. Mutta de Godzinsky (2012a, 19) huomauttaa, että työntekijän asema oikeuskäsittelyssä muistuttaa vastakkainasettelultaan (vanhemman vs. sosiaalityö) asianosaisen asemaa.

8 Vanhemmuus, riskit ja eroavaisuuksien politiikka

Ryhdyin tutkimuksessani selvittämään, millaisiin vanhemmuutta koskeviin käsityksiin huostaanottopäätökset perustuvat. Olen tarkastellut sukupuolittuneita ongelmakategorioita, väkivaltadiskursseja, vanhempien määritelmiä kunnollisuudestaan sekä lopulta sitä, millaisiin diskursseihin perustuen oikeudet päätyvät hylkäämään osan huostaanottohakemuksista. Eri luvuissa käymäni keskustelut ovat olleet toisistaan erillisiä, mutta ne ovat muodostaneet kokonaisuuden, jonka avulla olen päätenyt pohtimaan niitä käsityksiä, jotka vanhemmuutta rajoittavat ja mahdollistavat.

Yksi lähtökohdistani on ollut feministisen tutkimuksen traditio, jonka kautta olen suunnannut katseeni erityisesti luonnollisuuksien ja normatiivisuuksien kyseenalaistamiseen (ks. Liljeström 2004). Tämä ei ole tarkoittanut pelkästään eroavaisuuksien rakentumisen tarkastelua, vaan myös perheiden ja vanhempien välisten erilaisten yhteiskuntaluokkaa, etnisyyttä ja vammaisuutta tai vammattomuutta koskevien eroavaisuuksien hahmottamista vanhempien erilaisina resursseina ”puolustaa” itseään oikeudenkäynneissä. Olen pitäytynyt analyysissäni vanhemmuuden kuvauksissa. Lienee silti syytä todeta, etteivät vanhemmat näyttäytyä dokumenteissa välttämättä vahvimmin vailla valtaa olevina. Vaikeimmissa tilanteissa kuvaillaan olevan juuri lasten, oli sitten kyse vaihtuvista sijoituspaikoista ja vanhemmille tarjotusta puutteellisesta tuesta tai vanhempien väkivallasta ja piittaamattomuudesta.

Tutkimukseni ei ole syntynyt tyhjiössä vaan niin omiin lähtökohtiini kuin päätösteksteihinkin ovat vaikuttaneet monet erilaiset kulttuuriset käsitykset siitä, millaista hyvä vanhemmuus on. Julkinen keskustelu, sosiaalityön ammattilaisten ymmärrykset, oikeuksien käytännöt ja erilaisiin lakeihin liittyvät normit sekä kulttuurisiin diskursseihin sitoutuneet normaaliuden määritelmät vaikuttavat siihen, kuinka vanhemmuus tulee tulkituksi kunnollisena tai kelvottomana. Erittelen seuraavaksi, millaisia tuloksia analyysini tuotti. Sen jälkeen pohdin tuloksia suhteessa aiempaan tutkimukseen ja erittelen käyttämäni tutkimusmenetelmien rajoja ja mahdollisuuksia. Lopuksi tarkastelen, kuinka tutkimustulokset asettuvat laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen.

8.1 Tulosten yhteenveto

Tarkastelin tutkimuksessani sosiaalityön, perhetyön ammattilaisten sekä hallinto-oikeuksien käsityksiä vanhemmuudesta. Tutkimukseni aineistona on käytetty hallinto-oikeuksien päätöksiä tahdonvastaisista huostaanotoista. Aineisto sisältää vuonna 2008 tehtyjä huostaanottopäätöksiä. Ne koskevat yhteensä 354 perhettä, joissa on yhteensä 430 lasta. Analyysini kohdistuu sosiaalityön, perhetyön ammattilaisten ja hallinto-oikeuksien tuottamaan tietoon. Sosiaalityön huostaanottohakemuksissa eriteltiin huostaanoton syyt tiivistettynä, ja asiakaskertomusten tiivistelmissä sekä sosiaalityön lausunnoissa kerrottiin perheen historiasta. Psykologien, psykiatrien, lääkäreiden, varhaiskasvatuksen ammattilaisten ja opettajien lausunnoissa selostettiin lapsen ja perheen pärjäämistä tai erityisongelmia. Vanhemmat pääsivät ääneen hallinto-oikeuksiin lähetetyissä vastineissa sekä suullisissa käsittelyissä, joiden tiivistelmät kuuluivat aineistoon. Lopulta jokaisessa päätöksessä oli myös oikeuden perustelu eli eri tahojen tarjoamaan tietoon perustuva erittely lapsen ja perheen ongelmista ja päätös huostaanoton toimeenpanosta tai sen kumoutumisesta. Näistä teksteistä syntyi tämä tutkimus.

Sukupuoli ohjaamassa päätöksentekoa

Kartoitin ensimmäisen tutkimuskysymyksen kautta sitä, millaista vanhemmuutta erilaiset sukupuoliin liitetyt ongelmat rakentavat. Keskityin tähän kysymykseen erityisesti neljännessä luvussa, jossa erittelin isien ja äitien kohdalla käytettyjä huostaanoton syyperusteita. Sukupuoli liittyi myös muiden lukujen analyysiin.

Arvioiva katse kohdistui äiteihin. Äitejä kuvattiin dokumenteissa huomattavasti isiä useammin ja laajemmin. Näin tehtiin myös silloin, kun lapsi asui isän ja äidin ydinperheessä. Äidit kuvattiin erityisesti kyvyttömimpiä ja riittämättöminä. Isien taas kerrottiin yleisimmin tekevän väkivaltaa. Vanhemmista kerrottiin usein ohittamalla sukupuoli kokonaan. Tuolloin ongelmia kerrottiin olevan ”vanhemmilla” tai ”perheessä”. Yleisin ongelma, jonka yhteydessä sukupuoli ohitettiin, oli perheessä tapahtunut väkivalta. Sukupuoli ohitettiin myös kerrotaessa ongelmaisten nuorten perheistä ja vanhempien päihdeongelmista.

Äitejä ja isiä kuvailtiin eri tavoin. Äitien saatettiin nähdä epäonnistuneen isän käyttäytymisen rajaamisessa tai kontrolloinnissa, jolloin isän ongelmallinen käytös

näyttäytyi äidin epäonnistumisena. Tämä oli selkeä eroavaisuus äitiyden ja isyyden kuvauksissa, sillä isää ei kuvailtu epäonnistuneina äitien ongelmien vuoksi tai niihin liittyen. Äideistä kerrottiin useammin suhteessa lapsiin, kun taas isyys sivuutettiin monissa dokumenteissa. Tämä tuli esille erityisesti silloin, kun kuvailtiin sekä äitejä että isää. Äidin kykenemättömyyttä lapsen hoivaan kuvailtiin laajasti, mutta isän osalta saatettiin mainita vain lyhyesti isän olevan hoivaan kyvytön tai sen olevan isälle syyistä tai toisesta mahdotonta. Äitien kykyä ottaa vastuuta lapsen hoivasta ei yleensä sivuutettu vastaavasti. Joissain yksittäisissä dokumenteissa äideistä tosin mainittiin vain lyhyesti ja isistä kerrottiin laajemmin, mutta tuolloin isän vanhemmuudessaan epäonnistumista kuitenkin pyrittiin ymmärtämään ja hänen heikkouksiaan selittämään. Isiltä ei odotettu lasten suhteen samanlaista omistautumista kuin äideiltä.

Analysoin kuudennessa luvussa perheiden välisten eroavaisuuksien rakentumista kunnollisuuden käsitteen avulla. Sain selville, että vanhemmat todistivat kunnollisuuttaan sukupuolittuneilla tavoilla. Esimerkiksi kodin kuntoon tai ruoanlaittotaitoihin viittasivat vain isät, kun taas äitien vastineissa tällaisiin teemoihin ei viitattu. Äidit sen sijaan painottivat lapsia kohtaan tuntemiaan rakkauden tunteita ja kiintymystään lapsiin. Myös oikeudet toistivat näitä vanhempien esittämiä sukupuolittuneita kertomuksia.

Perheissä esiintyvä väkivalta

Tarkastelin isyyden ja äitiyden kuvauksia myös erityisesti väkivallasta kerrottaessa. Kysyin, miten vanhempien tekemää väkivaltaa selitetään, tuodaan esille tai ohitetaan. Olin kiinnostunut myös siitä, miten sukupuoli sekä muut perheiden väliset ja sisäiset eroavaisuudet toimivat kuvauksissa.

Väkivalta oli ongelma, josta kerrottiin usein siten, että tekijän ja uhrin sukupuolta ei mainittu. Kerrottaessa tekijöistä isien kerrottiin olevan tekijöitä runsaassa puolessa tapauksista (53 prosenttia) ja äitien neljäsosassa tapauksista (26 prosenttia). Kun huomioi sen, että perheistä 44 prosenttia on äitien yksinhuoltajaperheitä, isien osuus kerrotuista väkivallan tekijöistä on huomattava. Noin viidesosa väkivaltakuvauksia sisältäneistä asiakirjoista ei selventänyt tekijää ja uhria (18 prosenttia) ja kymmenesosassa tapauksista kerrottiin isäpuolen tehneen väkivaltaa (10 prosenttia). Useissa tapauksissa kerrottiin monista väkivallan tekijöistä ja kokijoista. Isien kuitenkin kerrottiin useimmin kohdistavan väkivaltaa koko perheeseen, kun taas äitien kerrottiin tekevän väkivaltaa vain lapsille yhtä poikkeusta lukuun ottamatta.

Väkivallasta kerrottiin huomattavasti laajemmin sosiaalityön asiakirjoissa kuin oikeuksien perusteluissa. Huomasin analyysissäni, että sosiaalityön esiintuoma väkivalta oli kadonnut jopa 42 prosentista oikeuksien perusteluteksteistä. Tuolloin väkivallasta siis mainittiin sosiaalityön huostaanottohakemuksessa tai muissa selvityksissä, mutta oikeudet eivät nostaneet väkivaltaa yhdeksi huostaanoton perusteeksi.

Erittelin analyysissä diskursseja, jotka liittyivät väkivallan esiintuomiseen tai sen ohittamiseen. Diskurssit jakautuivat väkivallan selityksiin (ristiriidat ja impulssikontrollin pettäminen, kasvatusväkivalta, kulttuuri väkivallan selityksenä), perheeseen tai vanhemmuuteen liittyviin diskursseihin (moniongelmaperheen problematiikka, vanhemman epäonnistunut suojelutehtävä) sekä väkivallan merkityksen esiin nostamiseen (lapsen pelko ja traumatisoituminen, aktiivinen väkivallan esilletuonti).

Väkivaltaa selittävistä diskursseista yleisin oli ristiriitoihin nojaava käsitys väkivallasta. Aiemmassa tutkimuksessa on myös todettu ristiriitoihin ja parisuhdeongelmiin liittyvien selitysten olevan varsinkin perheammattilaisten käsityksissä hallitseva tapa ymmärtää väkivaltaa (Humphreys 2000; Niemi-Kiesiläinen 2004; Keskinen 2005a; Hautanen 2010). Vaikka ristiriitadiskurssia saatettiin käyttää tapauksissa, joissa väkivaltaa eriteltiin ja arvioitiin, saattoi tuo selitys myös kadottaa väkivallan tekijän ja uhrin. Lisäksi vanhempien parisuhdeongelmiin keskityttäessä lasten väkivaltakokemukset saattoivat jäädä huomaamatta. Kun väkivallasta puhuttiin impulssikontrollin menettämisenä, puhuttiin lähes yhtä usein äideistä kuin isistä. Impulssikontrollin menettämiseen viitattaessa väkivaltaa käsiteltiin yksittäisenä tilanteena, jossa vanhempi menetti hermonsensa tai suuttui. Diskurssi minimoi väkivallan vaikutuksia ja ohitti vallan ja kontrollin kysymykset. Samoin kerrottaessa väkivallasta lasten kasvatukseen liittyen sen vaikutuksia saatettiin vähätellä. Maininnat kasvatusväkivallasta olivat kuitenkin aineistossa harvinaisia ja lyhyitä. Samoin kulttuuriin väkivallan selityksenä viitattiin harvoin. Kun kulttuuriin viitattiin, kerrottiin vanhempien väkivallasta lapsia kohtaan ja puhetapa esiintyi yhdessä kasvatusväkivaltaan liittyvän diskurssin kanssa. Kulttuuriin viitattaessa väkivaltaa ei varsinaisesti ohitettu, mutta kulttuurista rakennettiin kaikenkattava selitys väkivallalle. Perheiden tilanteen yksityiskohtia tai muita sosiaalisia paikantumisia ei pohdittu.

Väkivalta hukkuu myös silloin, kun vanhempia kuvattiin perheisiin ja vanhemmuuteen liittyvien diskurssien kautta. Näistä yleisin diskurssi oli käsitys moniongelmaperheestä (Yesilova 2008; 2009), jolloin perheellä nähtiin olevan niin moninaisia toisiaan implikoivia ongelmia, että väkivalta hukkuu niiden joukkoon tai

määrittyi ymmärrettäväksi osaksi moniongelmaisuuutta. Moniongelmaiseksi määritellyn vanhemman teot eivät sinänsä enää näyttäytynytkään ongelmina. Arvioitavana olivat pikemminkin vanhemman ominaisuudet. Perheen moniongelmaisuuutta korostettaessa piiloon jäi erityisesti isien äideille ja lapsille tekemä väkivalta. Väkivalta, joka hukkuu muiden perheen ongelmien joukkoon, oli aineistossa kaikkein vakavinta. Kun sosiaalityöntekijät ja oikeudet tarkastelivat ratkaisuja moniongelmaisperheen problematiikkaan nojaten, keskityttiin yleensä pikemminkin päihteidenkäytön lopettamiseen kuin väkivaltaan. Moniongelmaisuuuden keskellä päihteet näyttävätkin olevan asia, joka voidaan nostaa esiin ja johon osataan puuttua.

Toinen vanhemmuuteen liittyvä väkivaltaa ohittava diskurssi kiinnittyi vanhemman epäonnistuneeseen suojelutehtävään. Tämä diskurssi nojasi vahvasti sukupuolittuneeseen käsityksen vanhemmuuden vastuusta. Diskurssin puitteissa se vanhempi, joka ei ollut väkivaltaa tehnyt – yleensä väkivaltaa kokenut äiti – asetettiin vastuuseen paitsi lasten pahoinvoinnista myös toisen vanhemman tekemästä väkivallasta.

Väkivaltaa peittävien diskurssien lisäksi dokumenteissa käytettiin myös väkivaltaa ja sen seurauksia esiintuovia puhetapoja. Silloin kerrottiin muun muassa lasten traumatisoitumisesta tai peloista. Yhtäältä puhetapa teki erityisesti näkyväksi lasten aseman väkivallan keskellä korostaen väkivallan kielteisiä vaikutuksia lapsiin, mutta toisaalta se peitti usein kokonaan vanhempien välisen väkivallan moninaisuuden. Näin ollen myös kysymys siitä, millaista lasten näkemä ja kokemä väkivalta oli ollut, jäi usein avaamatta. Joissain päätöksissä tuotiin myös väkivaltaa aktiivisesti esille. Tällöin tukeuduttiin yleensä ”naisiin kohdistuvan väkivallan” kehykseen (Keskinen 2005a), jossa äidin uhriutumista käsiteltiin moninaisesti eikä väkivaltakokemuksia ohitettu. Kun väkivaltaa tuotiin aktiivisesti esille, saatettiin kuitenkin samalla viitata esimerkiksi vanhempien ristiriitoihin tai nojata ajatukseen äidin vastuusta lasten kasvatuksen suhteen. Väkivaltaa kokeneen äidin äitiyttä ei kuitenkaan tuolloin esitetty epäonnistuneena tai huonona, vaan äitiyden nähtiin heikentyneen väkivallan kokemusten seurauksena.

Kolmas tutkimuskysymykseni koski sitä, kuinka vanhemmat vastaavat sosiaalityön määritelmiin vanhemmuudestaan ja rakentavat itsestään kunnollisia. Erittelin diskursseja, joiden kautta vanhemmat rakensivat vanhemmuutensa kunnollisuutta. Olen määritellyt kunnollisuuden tarkoittavan niitä normeja, joiden kautta hyvä vanhemmuus muodostuu. Rajoja sen välille, millainen vanhemmuus on epäonnistunutta ja millainen kunnollista, tuotetaan sekä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, institutionaalisissa käytännöissä että lain määritelmissä. Kunnollisuuden käsite sitoutuu tässä tutkimuksessa intersektionaalisuuden näkökulmaan eli siihen, kuinka erilaiset eroavaisuudet tuottavat yhteiskunnallisia asemia ja arvostusta limittäin toistensa kanssa.

Tarkastelin, kuinka vanhemmat rakentavat oikeuteen lähetetyissä vastineissaan ja suullisissa käsittelyissä erilaisten diskurssien kautta itsestään kunnollisia. Tämä ei tosin ollut erotettavissa sosiaalityön tekemistä ongelmanmäärittelyistä, sillä vanhemmat usein vastasivat sosiaalityön tuottamaan tietoon pyrkien kumoamaan heistä esitettyjä väitteitä kunnollisuuttaan todistamalla. Analyysissäni erittelin nimenomaisesti niitä yksityiskohtia, joita vanhemmat toivat vastineissaan esille varsinaisten huostaanottojen syiden (kuten väkivallan, alkoholinkäytön tai mielenterveysongelmien) lisäksi. Analysoin kunnollisuuden tuottamista myös tapana erottautua moniongelma-perheen kategoriasta eli niistä kulttuurisista yleisesti tunnistettavista diskursseista, joiden kautta ongelmallinen perhe ymmärretään.

Vanhemmat vastasivat huostaanottohakemuksissa esitettyihin määritelmiin tai tapahtumakuvauksiin pääosin kahdella tavalla: puhumalla määritelmiä vastaan tai vedoten muuttuneeseen elämäntilanteeseen. Vanhemmat asettuivat usein vastustamaan juuri sosiaalityön määritelmiä. Tällöin saattoi olla kyse myös suuttumuksesta ja ”ilkeistä tunteista”, kuten Skeggs ja Loveday (2012) esittävät. Arvostuksen tuottamisen näkökulmasta – jonka kautta huostaanotto saattoi kumoutua – vanhemmille oli myös keskeistä tunnustaa lausunnoissaan oma heikkoutensa vanhempana (köyhyys, vajaavaisuus, väkivaltaisuus, tietämättömyys, ”väärin tekeminen”) ja asetuttua avuntarvitsijan rooliin. Toisin sanoen, omasta vanhemmuudesta tuli kertoa ”oikein”.

Vanhemmat pyrkivät aktiivisesti osoittamaan kunnollisuuttaan. Yleisintä oli kertoa parisuhteiden muuttumisesta sitoutuneempaan suuntaan, kuten äidin ja isän yhteen paluusta aiemman eron jälkeen, asumisesta tai hyvästä suhteesta uuden kumppanin kanssa tai esimerkiksi väkivaltaisen suhteen muuttumisesta

väkivallattomaksi ja toimivaksi. Vanhempien parisuhteisiin viitattiin myös sosiaalityön ja oikeuksien toimesta, jolloin parisuhteiden epämääräisyys nostettiin joissain tapauksissa huostaanoton perusteeksi.

Vanhemmat kertoivat kunnollisuudestaan myös eritellen koulutus- tai työtaustaansa sekä työelämässä menestymistään. Kertomukset siirtyivät oikeuksien perusteluihin eri tavoin. Esimerkiksi koulutuksensa kautta vanhemmat muun muassa pystyivät vakuuttavasti todistamaan myös oman näkemyksensä lapsensa edusta. Tieto muuttui siten hyödylliseksi pääomaksi oikeuskäsittelyssä. Vanhempien taloudellinen hyvinvointi takasi laadukkaan oikeusavun sekä mahdollisuuden esimerkiksi viedä mielenterveysongelmista kärsivä lapsi hoitoon yksityissektorille.

Myös sosiaalisista verkostoista kerrottiin monissa vastineissa. Nämä saattoivat sekä muuttua arvostukseksi että toimia todisteina perheen moniongelmaisuudesta. Arvokkaiksi muuntuivat muun muassa laajat sukulaisverkostot, jotka näyttäytyivät kunnollisina tai ystävänä, jotka työskentelivät perhetyön parissa ja saattoivat todistaa asiantuntijaroolissa perheen asiassa. Epämääräisiksi määrittynyt kaveriporukat taas saattoivat implikoida oikeudelle moniongelmaisuutta. Sosiaalityö toi dokumenteissa esille myös kodin puutteellisuutta, jolla tuettiin kuvaa moniongelmaisperheestä. Joissain tapauksissa vanhemmat myös vastustivat luonnehdintoja holtittomasta tai epäsosiaalisesta elämästä erittelemällä tarkan päiväohjelmansa ja siihen kuuluvan lapsen hoivan.

Kunnollisuuden tuottaminen oli sukupuolittunutta erityisesti silloin, kun vanhemmat kertoivat rakkaudellisista tunteistaan ja kiintymyssuhteista lapseen. Juuri äidit painottivat rakkauttaan lasta kohtaan kumoten sillä tavoin luonnehdintoja heistä huonoina äiteinä. Isät eivät kertoneet suhteestaan lapseen rakkautta painottavan diskurssin kautta. Tämä tulos mukailee Skeggsin (1997, 56–73) havaintoja naisten hoivakursseista, joissa ei pelkästään opetettu naisia hoivaamaan, vaan heitä myös muokattiin oikeanlaisiksi hoivaajiksi. Skeggsin mukaan juuri oikeanlainen hoivanaisuus mahdollistaa naisille kunnollisuuden tekemisen. Näin esimerkiksi Skeggsin tutkimat työväenluokkaiset naiset saattoivat saada arvostusta. Tämän tutkimuksen äidit vetosivat analyysini mukaan juuri noihin kulttuurisesti tunnistettavien kunnollisen, hoivaavan ja välittävän äitiyden normeihin. Vetoamukset olivat joissain tapauksissa suoraan vastauksia sosiaalityön määritelmien äitien kylmydestä, mutta monet äidit toivat rakkauden ja välittämisen tunteita esille myös riippumatta siitä, millaisia luonnehdintoja heistä oli sosiaalityön asiakirjoissa tehty.

Vanhemmat vetosivat vastineissaan myös kulttuuriseen taustaansa. Kulttuuri ei kuitenkaan aina asettunut kunnollisuutta vakuuttavaksi yksityiskohdaksi. Esimerkiksi

vanhempien kielitaidottomuus tulkittiin vanhemmuuden puutteeksi ja jopa lapsen syrjäytymisuhaksi. Jos vanhemmat kuitenkin toivat kulttuurista taustaansa esille ”oikeanlaisessa” suhteessa suomalaiseen kulttuuriin, saattoivat oikeudet vakuuttua vanhempien kunnollisuudesta. Silloin oli oleellista, ettei vanhempi asettunut vastustamaan niin sanottua ”suomalaista kulttuuria” vaan tarjosi lapselle sopivissa määrin tietoa lähtömaansa kulttuurista. Puhe kulttuurista, maahanmuuttajuudesta tai muista vähemmistöihin liittyvistä yksityiskohdista oli kuitenkin niukkaa sosiaalityön ja oikeuksien dokumenteissa. Useimmiten perheen kulttuurista taustaa tai uskontoa ei tuotu esille mitenkään.

Tarpeeksi hyvät vanhemmat?

Lopuksi tarkastelin, miten huostaanoton kumoutuminen perustellaan ja millaisia ongelmanmäärittelyjä kumottujen päätösten perusteluihin liittyy. Lähestyin kysymystä erittelemällä millaisia diskursseja perusteluihin liittyy. Analysoin niitä päätöksiä, joissa huostaanottohakemus oli hylätty. Jaottelin aineistoa sen perusteella, liittyikö huostaanoton kumoutuminen vanhemmuuden uudelleenmäärittelyyn vai lapsen pärjäämiseen. Kutsuin analyysissäni näitä perusteluja perhe- ja lapsikohtaisiksi diskursseiksi. Nämä perustelut tosin esiintyivät usein yhtäaikaisesti samoissa dokumenteissa.

Kun interventio perusteltiin perheen kelvottomuudella tai tarpeettomuus puuttumiseen perheen kunnollisuudella, lapsen käytös sinänsä ei kertonut puuttumisen tarpeesta. Oikeudet viittasivat ensiksikin siihen, että vanhemmat olivat kunnollistuneet huostaanottoprosessin ja oikeuskäsittelyn aikana. Toiseksi oikeudet saattoivat tulkita perheen ahdingon eri kautta kuin sosiaalityö, eli ei niinkään merkkinä vanhemman kelvottomuudesta kuin kumpuavana tietyistä elämäntapahtumista. Kolmanneksi oikeudet saattoivat määrätä lapsen aiemmin etävanhempana toimineen vanhemman luokse asumaan, jos tuo vanhempi oli pystynyt todistamaan oikeudelle kunnollisuutensa. Kunnollinen vanhempi määrittyi esimerkiksi työn, koulutuksen tai raittiuden kautta. Vanhemmuuden uudelleenmäärittelyssä oli myös oleellista, että vanhemmat ymmärsivät ongelmansa ja taipuivat oikealla tavalla vastaanottavaisiksi tuelle. Tämä ymmärryksen hallinnan muokkaaminen olikin ensisijainen menetelmä muuttaa vanhempien käyttäytymistä. Ymmärryksen hallinnaksi kutsumani ulottuvuus liittyi vaatimukseen siitä, että vanhemmat käsittävät omat sekä lastensa ongelmat juuri tietyistä lähtökohdista käsin.

Jos ymmärrystä ongelmista ja sitä kautta myös ratkaisukeinoista ei syntynyt, sen tulkittiin kertovan vanhemmuudessa epäonnistumisesta laajemminkin. Oikeudet ottivat ymmärryksen hallinnan kysymyksiin kuitenkin harvoin kantaa, ja perusteluissa saatettiin ohittaa huostaanottohakemuksessa esiintynyt tulkinta hallinnan epäonnistumisesta.

Vanhemmuuden uudelleenmäärittelyssä oli olennaista myös, että perhe oli avoin ymmärryksen muokkaamiselle. Jos vanhempien ei nähty olevan yhteistyökykyisiä, ei hallintapyrkimyksiä voitu toteuttaa ja tuolloin tämä sulkeutuneisuus muodostui yhdeksi huostaanottoperusteeksi. Tämä peruste on kirjattu myös lastensuojelulakiin (§ 40), jonka mukaan huostaanottoon voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimin ei saada muutosta aikaan. Toin analyysissäni esille, että päätöksistä heijastui jako niihin, jotka kykenivät itsehallintaan (eli ymmärtämään itsensä uudella tavalla) ja niihin, joiden ei nähdä siihen kykenevän tai sitä haluavan. Jälkimmäiseen ryhmään kohdistetaan siten autoritäärisiä kontrollikeinoja. Autoritääriset keinot ja ohjaava, ymmärryksen muokkaukseen pyrkivä valta toimivat tapauksissa käsi kädessä. Huostaanoton uhka toimii varmistaen, että vanhemmat avaavat perheensä tuelle ja pyrkivät muuttamaan itseään.

Lopuksi muutamassa perustelussa viitattiin myös siihen, että jokin vanhemman eroavaisuus oli peruste vahvemmalle tuelle. Näin tehtiin silloin, kun perheen ”kulttuurinen tausta” nähtiin etnisesti suomalaisista eroavana tai kun huostaanottoperusteina oli esitetty vanhemman vammaisuus. Tämä oli kuitenkin harvinaista. Jos tätä prosessia hahmotetaan selontekovelvollisuuden syntymisen ja täyttymisen näkökulmasta (Juhila 2012a), kulttuuri tai vanhemman vammaisuus voivat siis asettua sellaisiksi hyväksyttäviksi selityksiksi, joiden kautta vanhemmuus ei tule hahmotetuksi puutteellisenä, vaan normeja vastaamattomaan käytökseen löytyy perusteltu selitys.

Lapsen pärjäämiseen viittaava harkinta liittyi lapsen käytökseen, ja korjaavat toimet suunnattiin lapseen. Juuri lasta pyrittiin hoitamaan, ja tärkein merkki tulevasta oli lapsen oma käytös. Huostaanotto saatettiin siten hylätä, jos lapsesta rakentui selviävä ja pärjäävä kuva esimerkiksi opinnoissa menestymisen, työelämään sitoutumisen tai psyykkisen terveyden kautta, riippumatta siitä, millaisia ongelmia vanhemmillä kuvailtiin olevan. Tällainen päättely koski kuitenkin vain teini-ikäisiä tai lähellä täysi-ikäisyyttä olevia lapsia. Lapsiin ei kohdistettu ymmärryksen hallinnan menetelmiä.

8.2 Vanhemmuuden diskurssit kontekstissaan

Tämän tutkimuksen tehtävänä oli laajentaa käsityksiä siitä, millaisiin vanhemmuutta koskeviin käsityksiin huostaanottopäätökset perustuvat. Suuri osa analyysityöstäni on koskenut diskursseja, joita epäonnistuneeseen vanhemmuuteen liittyy. Juuri noiden ongelmavanhemmuuksien kartoittamisen kautta olen etsinyt tietoa ”normaalin” ja hyvän vanhemmuuden määritelmistä. Kuten Vuori (2004, 59) toteaa, tavallinen vanhemmuus on ongelmavanhemmuuden kääntöpuoli ja siihen pyritään erottautumalla ongelmavanhemmista. Tahdonvastaiset huostaanotot ovat juuri se instanssi, jonka kautta yhteiskunta puuttuu niiden vanhempien toimintaan, jotka eivät enää täytä normaalin ja hyvän vanhemmuuden ehtoja. Lastensuojelutyön institutionaalinen kehys tuen ja kontrollitoimien toteuttajana myös ohjaa nimenomaan ongelmakeskeiseen lähestymistapaan (ks. Forsberg 1998). Tahdonvastaisten huostaanottojen kohdalla ongelmakeskeisyys on vielä selvemmin osa työprosessia, sillä siinä sosiaalityön tehtävänä on vakuuttaa oikeus vanhempien, lapsen tai koko perheen ongelmista. Aineistona olevista asiakirjoista on siis luettavissa nimenomaan se, millaista vanhemmuutta pidetään normien vastaisena.

Olen tarkastellut huostaanotto-oikeudenkäynneissä käytettyä ammattilaistietoa osana yleisempiä julkisia mielipiteitä eli kulttuurisia diskursseja. Tällä tarkoitan sitä, etteivät sosiaalityön tai psykiatrian arviot lapsista ja perheistä esiinny tyhjiössä, vaan ne heijastelevat sitä, kuinka hyvä vanhemmuus, lapsuus ja perhe yhteiskunnassa käsitetään. Huostaanotto-oikeudenkäynnit ovat kuitenkin siinä mielessä erityinen tutkimuskohde, että niissä käytetyllä tiedolla on konkreettisia vaikutuksia perheiden elämään. Oikeus vetää rajoja ja määrittelee sitä, millainen vanhemmuus milloinkin on tarpeeksi hyvää. Lapsen huostaanotto on eräänlainen viimeinen määrittelijä sen suhteen, milloin vanhemmuus on niin poikkeavaa, ettei se enää mahdu normien mukaisiin määritelmiin hyvästä vanhemmuudesta (Kataja 2012, 134).

Normit kertovat arvoista ja ymmärryksistä tietyssä ajankohdassa ja paikassa. Normit eivät siis ole lähtökohtaisesti ”pahoja” tai ”hyviä”, mutta ne voivat olla julmia ja väkivaltaisia silloin, kun niistä poikkeaminen johtaa voimakkaisiin kontrollointipyrkimyksiin (Jokinen 2005, 142; Butler 2006, 30). Normit voivat kuitenkin myös suojella väkivallalta ja laiminlyönneiltä. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun lasten huostaanottoa perustellaan vanhempien väkivaltaisuudella. Sen sijaan esimerkiksi heteronormatiivisuuteen tai valkoiseen keskiluokkaisuuteen perustuvat ydinperhenormit voivat huostaanottopäätöksiä ohjatessaan olla

väkivaltaisista normeista, jolloin vanhemman poikkeaminen ”hyvän vanhemmuuden” normatiivisista ymmärryksistä johtaa lapsen huostaanottoon. On kyse myös siitä, mitkä normit ovat luonnollistettuja ja siten vaikeasti havaittavissa. Esimerkiksi ydinperheen näkeminen lapselle parhaana mahdollisena kasvuympäristönä voi olla juuri tällainen luonnollistettu normi. Sitä implikoi analyysini tulos, jonka mukaan ydinperheellistymiseen – koski se sitten toisen vanhemman muuttamista yhteen toisen biologisen vanhemman kanssa tai perheen perustamista uuden kumppanin kanssa – viittasivat sekä sosiaalityöntekijät, vanhemmat itse että oikeudetkin.

Huomasin analyysissäni, että sosiaalityön ja oikeuksien kuvaukset vanhemmuudesta olivat vahvasti sukupuolittuneita. Äitien epäonnistumista kuvailtiin runsaasti. Äitien kuvaukset myös keskittyivät sukupuolistereotyyppisiin aihepiireihin: tunteisiin ja vuorovaikutukseen lasten kanssa. Isiä sen sijaan kuvattiin harvemmin eikä isistä juurikaan kerrottu suhteessa lapsiin. Tämä ei yllätä. Varsin laaja joukko suomalaisia perhetutkijoita on päätenyt samoihin tuloksiin. Vanhemmuus on sukupuolittunutta perhetukikeskusten ja sosiaalityön käytännöissä (Forsberg 1998), perheammattilaisten kirjoittamissa opas- ja oppikirjoissa sekä tutkimusteksteissä (Vuori 2001), arjessa (Jokinen 2005), mediassa (Jallinoja 2006), työnjakoa koskevissa kysymyksissä (Lammi-Taskula 2007), isyyttä koskevissa asiantuntijajulkaisuissa (Eräranta 2007) ja isien kertomuksissa isyydestään (Aalto 2012). Jopa puhe sateenkaariperheiden vanhemmuudesta toistaa sukupuolittuneita käsityksiä isyydestä ”olemisena” tekemisen sijaan. Pelkän isän olemassaolon voidaan siis nähdä riittävän lapselle, kun taas äitiys kietoutuu arjen hoivaan (Moring 2013, 113). On lopulta vaikeampi löytää tutkimustiedon perusteella alueita, joissa äitiyden ja isyyden kysymykset eivät näyttäytyisi sukupuolittuneina kuin niitä, joissa ne näyttäytyvät. Muun muassa tämän vuoksi onkin erikoista, että maahan muuttaneita perheitä verrataan ”tasa-arvoisen suomalaisen” kulttuuriseen kuvaan (Tuori 2009; Keskinen 2011; 2012; Keskinen & Vuori 2012). Suomalainen vanhemmuus näyttäytyy tutkimusten valossa kaikkea muuta kuin tasa-arvoisena.

Jaana Vuori (2001, 355–371) huomasi jo yli kymmenen vuotta sitten tutkimuksessaan, että perheasiantuntijoiden ohjeet isille ja äideille poikkesivat toisistaan. Isiä kannustettiin vanhemmuuteen ja kuvailtiin asiantuntijateksteissä monipuolisemmin kuin äitejä. Äitien osalta suhde lapseen ei kaivannut kannustusta. Äidit olivat lapsen arjen hoivan huolehtimisen lisäksi avainroolissa isien tekemän lasten hoivaa tukemisessa. Lapsen suhde isään siis kaipasi tukea, mutta lapsen suhde äitiin oli kyseenalaistamaton ja luonnollistettu: äideiltä odotettiin hoivaa itsestään selvästi ja heidän ajateltiin tekevän sitä ilman erityistä kannustusta.. Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että isiä ei erityisesti kutsuttu vanhemmuuteen eikä heitä

vastuullistettu isinä ja vanhempina. Isiä ei myöskään arvioitu vastaavalla tavalla kuin äitejä. Lisäksi äideille saatettiin määritellä tehtäväksi lasten rajoittamisen lisäksi myös isien rajoittaminen.

Tulokseni mukailevat pitkälti Vuoren (2001) erittelemää äidinhoivan diskurssia. Äidit asetetaan sosiaalityön ja oikeuksien toimesta laajalti vastuuseen lapsista ja perheistä sekä myös isän ongelmista. Nämä vastuun sukupuolittuneet jaot korostuvat silloin, kun käsitellään isän tekemää väkivaltaa. Joitain poikkeuksia tähän toistuvaan äitien vastuun korostamiseen löytyy kuitenkin niiden perheiden kuvauksista, joissa äiti ei ole perheen elämässä mukana tai äiti on vakavasti sairas. Tuolloin isien isyyttä pohditaan, mutta eri tavoin kuin äitien. Isien vaikeuksia pyritään ymmärtämään. Isyydestä ei rakenneta epäonnistunutta, jos isä ei kykene tai halua toteuttaa arjen hoivaa tai vaikka lapsi jouduttaisiinkin yksinhuoltajaisältä huostaanottamaan. Yhtäältä isä on kuvauksissa hyvä isä vähemmällä omistautumisella, mutta toisaalta isien myös täytyy huostaanoton kumotakseen todistella arjen sujumista jopa äitejä laajemmin. Esimerkiksi isien ruoanlaittotaidot tai kodinhoito voivat nousta oleellisiksi kysymyksiksi, kun taas äitien osalta näiden taitojen oletetaan olevan äidillä hallussa. Niistä kerrotaan vain, jos äiti epäonnistuu kodinhoidossa. Äidinhoivan diskurssi ei myöskään murru niissä harvoissa tapauksissa, joissa yksinhuoltajaisää kuvataan kuten äitiä. Tuolloin paikan äitinä lunastaa isä, mutta puhe säilyy samanlaisena kuin puhe äidistä.

Asiakirjoissa ohitettiin usein sukupuoli kokonaan. Tämä ei ole myöskään uusi havainto. Puheen vanhemmista on monissa tutkimuksissa nähty olevan itse asiassa piiloista puhetta joko äitiydestä tai isyydestä (Vuori 2001, 21; Hurtig 2003, 21; Kuronen ym. 2004; Keskinen 2008; Berg 2008, 67). Eeva Jokinen (2005, 129) toteaa, että ”hukassa oleva vanhempi” tarkoittaa usein äitiä. Kun kauhistellaan vanhempien päihdeikäyttöä tai mielenterveysongelmia, saatetaan usein puhua itse asiassa äideistä. Isien ongelmat eivät nimittäin useinkaan määriy suhteessa lapseen. Isien ajatellaan lähtökohtaisesti olevan ongelmaisia miehiä, ei isiä. Kun äidit ovat ongelmaisia, liitetään ongelmat kuitenkin nimenomaisesti äitiyteen. Näin syntyy esimerkiksi ”päihdeäitien” kaltaisia kulttuurisia diskursseja. ”Päihdeisiä” taas ei ole yleisesti jaettu käsite. (Hautanen 2005.) Lastensuojelutyötä Yhdysvalloissa tutkinut Jennifer Reich (2005, 84–85) kuvailee, kuinka huumeita käyttävää äitiä syytetään sekä huumeidenkäytöstä että äitiydessä epäonnistumisesta. Isät sen sijaan määrittyvät ensisijaisesti huumeidenkäyttäjiksi eivätkä isiksi. Vuori (2004, 51) toteaa, että silloin, kun puhe on epäonnistuvista isistä, puhe etäännyy helposti puheiksi toisista isistä. Isien ongelmia kuvataan yksilön ristiriitoina eikä arkisessa suhteessa lapseen. Isät olivat tämän tutkimuksen aineistossa usein etäisiä tai kokonaan poissaolevia.

Puhuttaessa vanhemmuudesta äitiyden sijaan voidaan isät kuitenkin ottaa mukaan työskentelyyn ideaalien tasolla.

Äitiyden ongelmien muuntuminen vanhemmuuspuheeksi voi selittyä myös pohjoismaisten tasa-arvon ideaalien kautta (Magnusson ym. 2008). Ajatus sukupuolten tasa-arvosta on niin vahva diskurssi, että se peittää alleen käytäntöjä, jotka ovat läpeensä sukupuolittuneita. Samankaltainen prosessi on käynnissä myös silloin, kun isän äitiä kohtaan tekemä väkivalta muuntuu ammattilaisten puheessa ”vanhempien väliseksi” väkivallaksi tai ”perheväkivallaksi”. Myös tuolloin tasa-arvoideaalit ohjaavat puhumaan sukupuolineutraalisti ja korostamaan molempien vanhempien vastuuta tilanteesta. Keskisen (2005a, 210–211) mukaan väkivaltapuhe muuntui perheneuvoloissa sukupuolineutraaliksi silloin, kun työntekijät halusivat olla ottamatta kantaa toisen osapuolen puolesta. Huostaanottodokumenteissakin isät ja äidit saattoivat kuvailla väkivaltaa eri tavoin ja tekijöiden ja uhrien erittely olisi voinut merkitä toisen vanhemman ”puolelle asettumista”. Koska aineistossa kerrottiin kuitenkin runsaasti myös hyvin selkeistä väkivallan seurauksena tulleista vammautumisista ja peloista, ei kantaa ottamattomuus ja neutraalius voi liittyä pelkästään vanhempien kertomusten erilaisuuksiin. Väkivallan selittämisen ja ohittamisen tavat, kuten vanhempien parisuhteen ristiriitaisuuksiin tai moniongelma-perheen yleiseen problematiikkaan viittaaminen, toimivat dokumenteissa vahvoina diskursseina, jotka ohjasivat tulkintoja väkivallasta. Niiden näennäinen sukupuolineutraali kehys sopii hyvin myös tasa-arvon ideaaleihin.

Tulosteni mukaan kunnollisuuden todistaminen on yksi keskeinen tapa, jolla vanhemmat perustelevat huostaanoton tarpeettomuutta. Myös sosiaalityön tekstit aineistossani liikkuvat kunnollisen perheen määritelmien ympärillä. Niissä keskeistä on näyttää, että vanhemmat eivät ole kunnollisia. Tämä tapahtuu usein siten, että perheestä pyritään rakentamaan moniongelma-perhe (ks. Yesilova 2009), jonka vaikeudet näyttäytyvät niin monimutkaisina, ettei tukitoimia enää kannata harkita. Myös oikeuksien perusteluissa vanhemman kunnollisuus oli yksi tekijä, joka saattoi asettua perustelemaan huostaanoton kumoutumista. Olen peilannut tuloksia kunnollisen perheen rakentumisesta tutkimuksiin ja teoriaan, joka liittyy yhteiskuntaluokan tutkimukseen erityisesti arvostuksen muodostumisen kannalta ja luokittelun prosessina (Skeggs 1997; Skeggs 2004b). Skeggsin (1997) havainnot siitä, kuinka työväenluokkaisilla naisilla on niukasti resursseja kunnolliseksi määrittämiseen ja kuinka juuri oikeanlainen hoivanaiseus voi olla yksi ainoita keinoja todistaa kunnollisuuttaan, muistuttavat myös tämän tutkimuksen tuloksia. Sain analyysissäni kuitenkin selville myös, että miesten kunnollisuus rakentuu eri tavoin. Isät kertovat työssä menestymisestään tai vauraudestaan todistaessaan hyvää

vanhemmuuttaan. Näitä samoja teemoja toistavat myös sosiaalityö ja oikeus. Tosin myös äidit vetoavat vastineissaan esimerkiksi vakituiseen työpaikkaan. Keskeisin eroavaisuus äitien ja isien kertomusten välillä onkin, etteivät rakkauden tunteet lasta kohtaan nouse isien vastineissa keskeisiksi tavoiksi todistaa kunnollisuutta vanhempana.

Tutkimuksen rajat

Olen analysoinut aineistosta diskursseja tai liittänyt aineistossa esiintyviä teemoja eri diskursseihin. Tämä menetelmävalinta oli luonteva, sillä tutkimusaineisto kutsui pikemminkin teksteissä rakentuneiden tulkintojen kuin ”tosielämän” tapahtumien tarkasteluun. Eri ammattilaiset, oikeudet ja vanhemmat itse piirsivät perhe-elämästä hyvin erilaisia kuvia kukin omista näkökulmistaan. Aineisto mahdollisti ennen kaikkea sen kysymisen, kuinka vanhemmuutta eri ammattilaisten taholta määriteltiin. Hallinto-oikeuksien perustelutekstejä analysoimalla saatoin myös tarkastella sitä, millaisia seikkoja oikeudet laajasta dokumentaatiosta lopulta valitsivat päätöstensä perusteluiksi. Tämä osoittautui kiinnostavaksi muun muassa perheissä esiintyvää väkivaltaa tarkasteltaessa. Huomasin, että oikeudet systemaattisesti jättivät väkivallan kokonaan pois perusteluista tai ohittivat sen lyhyellä maininnalla.

Päädyin kuitenkin tarkastelemaan aineistoa erittelemällä diskursseja, enkä kohdistanut kysymyksiä dokumentaatiokäytäntöihin. Jälkimmäinen olisi ollut toinen vaihtoehtoinen lähestymistapa. Huomioin kysymyksenasetteluissani, että lastensuojelun dokumentaatiokäytännöistä oli jo aiemmin julkaistu kattava analyysi (Kääriäinen 2003). Siinä oli käytetty aineistoa, johon kuului huostaanottopäätösten lisäksi myös muuta sosiaalityön perheistä tuottamaa dokumentaatiota. Kääriäinen totesi, että erityisesti huostaanottopäätöksiä kirjoitetaan lakitekstien ilmaisuja lainaten (em., 166). Tässä tutkimuksessa ei keskitytty kysymyksiin tekstien rakenteesta tai niiden muodostumisesta. Lähestymistapa olisi kenties mahdollistanut laajemman tiedon ja vallan sidosten tarkastelun, joka jäi analyysissä väijäämättä vain sivujuonteeksi. Olisi kuitenkin ollut mahdotonta sisällyttää yksityiskohtaista dokumentaatiokäytäntöjen analyysia ja vanhemmuuden diskurssien tarkastelua samaan tutkimukseen jo aineiston laajuudenkin vuoksi. Edellä mainittu tutkimus perustui 20 lapsen asiakirjamerkintöihin (joskin laajemmista asiakirjakokonaisuuksista kuin tässä tutkimuksessa), mikä mahdollisti yksityiskohtaisemman dokumentaatiokäytäntöjen analyysin.

Tutkimukseni pohjautuu teoreettisilta lähtökohdiltaan erilaisiin perinteisiin. On kyse kulttuuristen (mm. Butler, Foucault, kriittinen perhetutkimus) sekä materiaalisten (Bourdieu, Skeggs, uusi luokkatutkimus) kysymysten yhdistämisestä (ks. McNay 2004). Kuten jo toisessa luvussa totesin, en nojaa niin sanotun affektiivisen käänteen – tai materiaalisen käänteen laajemmin – teoretisointiin tai ajatuksiin tässä tutkimuksessa. Nojaan kuitenkin luokkatutkimuksen osalta kirjoittajiin, jotka tarkastelevat osassa töistään myös esimerkiksi affekteja. Lisäksi tutkimusmenetelmänä soveltamani etnometodologian painotukset ovat varsin kaukana erittelemästani hallinnan analyysistä. Kuinka erilaisista lähtöoletuksista nousevien teorioiden ja metodologian yhdistäminen onnistuu? Ensiksikin on todettava, että esimerkiksi Skeggs (1997) soveltaa *Formations of Class and Gender* -teoksessaan myös Foucault'n ajatuksia, vaikkakin Foucault'n teoretisointi onkin Skeggsin tutkimuksessa sivuosassa.

Toiseksi aloittaessani tämän tutkimuksen, päädyin ensiksi tutustumaan Jacques Donzelotin teokseen *The Policing of Families* (1979), jossa Donzelot käy yksityiskohtaisesti läpi niitä rationaliteetteja, joihin perustuen perheitä on hallittu 1900-luvun eri aikakausina. Vaikka Donzelot ei päätenyt näyttelemään isoa roolia tässä tutkimuksessa, vaikuttavat hänen analyysinsä luokkaperustaisesta perheiden hallinnasta vahvasti näkökulmaani. Juuri Donzelotin kautta olen päätenyt uuden luokkatutkimuksen äärelle, josta olen ammentanut diskursiivista todellisuutta koskevia osia tähän tutkimukseen. Tässä on syytä mainita myös Yesilovan (2008) teksti *Onnellinen perhe asuu tiilitalossa. Yhteiskuntaluokista keskimääräiseen hyvinvointiin*, joka selvensi minulle minuuden tuottamisen, subjektiivisuuden ja yhteiskuntaluokan välisiä yhteyksiä hallinnan analyttisessä kehyksessä. Paikannun siis diskursiiviseen materialismiin (ks. Gordon 2008) niiltä osin kuin sitoudun teorioihin yhteiskuntaluokasta. Tämä tarkoittaa sitä, että samalla kun ymmärrän materiaaliset kategoriat, näen myös tarpeen tarkastella kulttuurisia kategorioita ja diskursseja. Materiaaliset kategoriat näyttelevätkin lopulta varsin pientä roolia tässä tutkimuksessa. Olen päätenyt poikkeamaan diskursiiviselta polulta vain muutamien kysymysten, kuten väkivallan toimijuuden, köyhyyden ja sosiaalisen aseman, kohdalla.

Kolmanneksi myös etnometodologinen perinne, johon soveltamani kategorianalyysi liittyy, on lähtökohdiltaan erilainen kuin esimerkiksi foucaultlainen hallinnan analyysi. Tässä yhdistämisessä on kyse erosta teoreettisen ymmärryksen ja empiirisen sovelluksen välillä. Hallinnan analyysissä tarkastellaan rationalisuuksia, jotka ovat ”laajoja historiallisesti rakentuneita diskursseja” (Kaisto & Pyykkönen 2010), kun taas etnometodologinen kategorianalyysi (kuten myös tekstianalyysiin soveltamani

diskurssianalyysi) tarkastelee ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa syntyneitä kategoriajäsenyyksiä tai puheessa käytettyjä diskursseja (Juhila ym. 2012b). Tämä näkökulma teksteihin tilanteisesti syntyneinä, mutta kuitenkin laajemmin yhteiskunnan normeja heijastavina, on toiminut dokumenttitekstien lähiluvussa. Hallinnan analyysi ei siis ole toiminut tämän tutkimuksen metodologiana vaan pikemminkin siitä on ammennettu taustaymmärrystä koko lastensuojelujärjestelmästä ja perheiden ohjailusta. Myös tutkimuksen yhtenä säikeenä kulkeva kiinnostus hallinnan muutokseen hyvinvointipainotteisesta suojelupainotteiseen ”varhaisen puuttumisen malliin” (ks. Satka 2009) on ammentanut hallinnan analyysin käsitteellistyksistä.

Yksi kysymisen tapoja rajoittanut ja mahdollistanut seikka on ollut aineiston laajuus. Analyyseissa on mukana 354 perheen päätösasiakirjat, jotka koskevat yhteensä 430 lasta. Jokainen asiakirjoista myös sisälsi eri ammattilaisten näkökulmia perheen tilanteista. Aineistoon perehtymisen jälkeen päädyin lopulta käyttämään koko aineistoa vain yhdessä analyysissä, joka koski sukupuolittuneita ongelmakategorioita. Muihin analyysihin valitsin osia tästä aineistosta. Vaikka määrällisesti laaja aineisto tuo tutkimukseen vääjäämättä sellaista vakuuttavuutta, jota pienemmällä aineistolla ei voi saavuttaa, rajaa aineiston määrä kuitenkin sitä, miten yksityiskohtaisesti sisältöjä voi tarkastella. Jos olisin valinnut vain yhden käsiteltävän teeman, kuten esimerkiksi Hautanen (2010) teki 158 huoltoriidan oikeudenkäyntiasiakirjojen kohdalla tutkiessaan väkivaltakerrontaa, olisi ison aineiston yksityiskohtainen analyysi mahdollistunut. Koska kuitenkin halusin valottaa vanhemmuuden rakentumista laajemmin kuin vain yhden teeman tai vanhemmuuden ongelman kautta, oli valinta eri aineisto-osien ottamisesta tarkemman analyysin kohteeksi luonteva. Tutkimuksen tuloksena syntyi näin useita erilaisia analyysieja huostaanotettujen lasten vanhemmuudesta.

Nojasin tutkimuksessani Beverley Skeggsiä (1997) mukailen kunnollisuuden käsitteeseen (myös Peltola 2014). Juuri kunnollisuuden rakentumisen kysymyksissä yhdistyivät sukupuolen, luokan ja etnisyyden sekä vammaisuuden ja vammattomuuden kaltaiset perheiden sisäiset ja väliset eroavaisuudet. Tavat, joilla vanhemmat rakensivat kunnollisuuttaan ja sosiaalityöntekijät vanhempien kelvottomuutta, olivat sidoksissa normatiivisiin ymmärryksiin hyvästä vanhemmuudesta, joka kietoutui seksuaalisuuden, kulttuurisen, sosiaalisen ja materiaalsen pääoman sekä (äidin ja lapsen välisen) kiintymyssuhteen ympärille. Oleellista oli myös, että ne, jotka määrittyivät ”kulttuurin” kautta toisiksi, olivat kuitenkin oikeanlaisessa arvostavassa ja integraatioon pyrkivässä suhteessa suomalaiseen kulttuuriin. Eroavaisuudet vanhempien ja perheiden välillä

konkretisoituivatkin siinä, millaisia seikkoja vanhemmuudessa arvostettiin ja millaisia resursseja vanhemmilla oli käytettävissään. Koulutus, vammattomuus, mielen terveys, etninen suomalaisuus ja varakkuus toimivat myös hyvää vanhemmuutta implikoiden. Vanhemmuuden arviointia ohjasi oleellisesti sukupuoli. Isiltä ja äideiltä vaadittiin erilaisia resursseja vanhemmuuteen.

Olen käyttänyt myös julkiseen yleiseen keskusteluun ja arvoihin viitatessani käsitettä kulttuurinen diskurssi. Tällä viitataan niihin yhteisesti jaettuihin arvoihin ja arvostuksiin, joita myös vanhemmuuden arvioinneissa hyödynnetään. Käsite on pysynyt tulkinnoissa mukana läpi tutkimuksen, vaikka sen vaarana on sekoittuminen analyysiin ”kulttuurista”, jolla viitataan niihin käsityksiin, joiden kautta maahan muuttaneiden ihmisten elämä tulkitaan vain tietynlaiseksi, ”toiseksi kulttuuriksi”. Myös tuo tulkinta on eräänlainen kulttuurinen diskurssi ”kulttuurista”. Monimutkaisuudesta huolimatta, olen päätenyt käyttämään käsitettä, koska se on yleisesti ymmärrettävämpi kuin esimerkiksi hegemoninen diskurssi, jolla voisin viitata samanlaiseen valta-aseman saaneeseen ymmärrysten kiteytymään (Jokinen & Juhila 2004). Pyrinkin läpi tutkimuksen käyttämään mahdollisimman ymmärrettävää kieltä ja käsitevalinnat liittyvät osittain tähän pyrkimykseen. Pohdin ennen kirjoitustyötä myös kulttuuristen odotusten käsitteen käyttöä, jota muun muassa Kristiina Berg (2008) on päätenyt käyttämään äitiyden diskursseista. Samoin käsite kulttuurinen tieto (Juhila ym. 2012a) oli vaihtoehtona kiteytyneiden ajattelutapojen kuvaamiseen. Kulttuurinen diskurssi sopi kuitenkin parhaiten tekstintutkimuksellisiin lähtökohtiini ja yhtenäisti analyysia sekä tulkintaa.

Tutkimus tuottaa tietoa myös sosiaalityön ammattilaisten käyttöön, joten korostetun teoreettinen kielenkäyttö (johon esimerkiksi ”hegemoninen diskurssi” voi liittyä) on jäänyt tutkimuksesta pois. Katson yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tehtävän tärkeäksi tässä tutkimuksessa. Kielenkäytön ymmärrettävyyden vuoksi olen välttänyt myös esimerkiksi erilaisten diskurssien jatkuvaa nimeämistä diskursseiksi, ja olen pyrkinyt selittämään jaottelujeni perusteet.

Koska tutkimus on kirjoitettu myös ammattilaisille, teksti on rakennettu siten, että tuloksia on verrattu jo analyysiosioissa aiempiin tutkimuksiin. Tällä on pyritty sekä tuomaan yhteen usein erillisinä keskusteluinaan kulkevia kriittisen perhetutkimuksen ja sosiaalityön tutkimuksen tuloksia että painottamaan tulosten laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Tarkoitus on ollut tehdä näkyväksi, kuinka sosiaalityöntekijöiden ja oikeuksien arviot perheistä liittyvät myös yleisempiin kulttuurisiin diskursseihin.

8.3 Riskit ja perheiden väliset eroavaisuudet

Olen tuonut analyysissäni esille, kuinka sukupuoli, etnisuus, vammaisuus ja yhteiskuntaluokka tai vanhemmilla käytössään olevat resurssit ohjaavat päätöksentekoa. Päätöksenteko pohjautuu vääjäämättä normeihin (ks. Koulu 2014, 31). Analyysini perusteella on syytä kysyä, kuinka vahvasti oikeudellinen tieto pohjautuu myös sellaisiin normatiivisuuksiin, joita kutsun normien väkivaltaisuuksiksi (ks. luku 2; Butler 2006; 2009). Normien väkivaltaa kuvaa sen keskeisyys, että vanhemmilta vaaditaan tietynlaista sukupuolen ja seksuaalisuuden tekemistä, tietynlaista suhdetta ”suomalaiseen kulttuuriin”, fyysistä ja psyykkistä kykenevyyttä sekä resursseja kertoa ja toteuttaa vanhemmuuttaan juuri tietyillä oikeaksi tulkituilla tavoilla. Tarkoitukseni ei tässä ole argumentoida, että nämä väkivaltaiset, julmat normit (Jokinen 2005, 142; Ribbens McCarthy 2013, 11), suoraan ohjaisivat päätöksentekoa tai, että erilaisten perheiden lapsia otetaan ”väärin perustein” huostaan. Väkivaltaiset normit pikemminkin toimivat päätösten vahvistajina tilanteissa, joissa lapsi on tavalla tai toisella vaarassa. Ne kuvaukset, jotka rakentavat vanhemmista poikkeavia, tulevat samalla implikoineeksi vanhemman kyvyttömyyttä muillakin alueilla tai kenties kaikilla elämänaloilla. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun perheestä rakennetaan moniongelma-perhe, jonka moninaisiin ongelmiin ei nähdä voitavan saada tukitoimien kautta parannusta (Yesilova 2008; 2009).

Vaikka toteankin tässä, että väkivaltaiset normit eivät yksinään toimi päätösten perusteluina, on selvää, että kuva, joka vanhemmista rakentuu, vaikuttaa muun muassa siihen, nähdäänkö tuen tarjoaminen – ja sen kautta huostaanoton välttäminen – mahdollisena. Foucault (2003, 25) toteaa, että yhdeksi oleellisiksi kysymyksiksi asiantuntijoille oikeudessa asettuu se, onko yksilö parannettavissa. Rikollinen päättyy näin normalisoivien tekniikoiden kohteeksi. Keskeisiä nähdäkseni ovat kääntämisen prosessit (Kaisto 2010), joissa yksilö saadaan ymmärtämään paitsi oma ongelmaisuutensa (työttömänä, maahanmuuttajana, alkoholistina, rikollisena) myös tarve tuon ongelmaisuuden muuttamiseen. Olen kutsunut tätä prosessia analyysissäni *ymmärryksen hallinnaksi* (luku 7).

Tällainen hallinnan muoto on keskeisin perhetyön tekniikka. Suurin osa perheistä ei missään vaiheessa päädy kontrollitoimien kohteeksi. Tässä kohtaa on tärkeää erottaa normi ja väkivaltainen normi normaalistamisen prosesseista ja tekniikoista. Ne perheet, jotka tavalla tai toisella määrittyvät normeista poikkeaviksi kohtaavat

ensisijaisesti ohjailevaa hallintaa, jossa pyritään kääntämisen prosessien ja ymmärryksen hallinnan kautta saamaan vanhemmat ymmärtämään itsensä, vanhemmuutensa, suhteensa lapseen ja elämänsä ylipäänsä uudella tavalla (ks. Miller ja Rose 2010, 212). Perheet ohjautuvat normalisaatioprosessien kohteeksi. Tästä on kyse esimerkiksi silloin, kun perhe päätyy ongelmiensa vuoksi lastensuojelun asiakkaaksi ja perhetyöntekijä vierailee perheessä opastaen vanhempien vanhemmuudessa. Tällöin keskeisiä eivät ole niinkään pakottavat – esimerkiksi lain voimaan perustuvat – normit vaan pikemminkin käsitykset normaalista perhe-elämästä. Tämä normaali määrittyy tarkkarajaisuuden sijasta pikemminkin suhteena keskimääräiseen ja siitä poikkeamiseen. Ohjauksen päämääränä on se, mitä normaaliksi kutsutaan.

Rose (1990, 121–122) liittää kuvaamani kaltaiseen ohjaukseen myös esimerkiksi perheille suunnatut tulonsiirrot, koulutusjärjestelmän ja lasten terveystarkastukset. Homasen (2013) neuvolajärjestelmän analyysistä käy ilmi, että nuo suostuttelevan hallinnan menetelmät ovat käytössä jo ennen lapsen syntymää. Näitä hallinnan prosesseja on vanhemman mahdotonta välttää eikä niiden välttämisen ehdottaminen – tai kritisointi sinänsä – ole tämän tutkimuksen tarkoitus. Normit ovat monin tavoin sosiaalityön ydinaluetta ja pehmeän vallan muodot ovat tapa, jolla asiakkaiden elämää myös saadaan konkreettisesti parannettua.

Normalisaatioprosessit eivät kuitenkaan ole täysin sama asia kuin vanhemmuutta rajoittavat normit, vaikka käsitteet ovatkin liitoksissa toisiinsa. Normeissa on kyse lakeihin kirjatusta säännöstöistä sekä vahvoista kulttuurisista diskursseista sen suhteen, mikä on sallittua ja mikä ei. Tällaiset normit ohjaavat erityisesti tässä tutkimuksessa tarkasteltuja tahdonvastaisia vanhempiin kohdistettuja toimenpiteitä. Myös käsitykset siitä, mitkä seikat näyttäytyvät riskeinä, pohjautuvat tällaiseen normikäsitteeseen. Riskienhallinnalla on kuitenkin yhtymäkohtia myös normalisaation prosesseihin (eli muun muassa ymmärryksen hallintaan). Juuri riskejä tunnistamalla pyritään saamaan yksilöt hallinnan ja ymmärryksen muokkauksen piiriin niin varhaisessa vaiheessa, ettei esimerkiksi uhkakuvana esiintyvä syrjäytyminen ehdi tapahtua. Näin riskien kautta nähdään voitavan tunnistaa kohteet, jotka kaipaavat muokkausta.

Riskien seulominen liittyy vahvasti ajatukseen tehokkaasti kohdistetusta tuesta kaikille suunnattavien hyvinvointipalvelujen sijaan. Ajattelun mukaan riskejä tunnistamalla ongelmat voidaan havaita varhain ja puuttua niihin, jolloin ne eivät päädy kasvamaan lasten huostaanottoja vaativiksi. On kuitenkin syytä kohdistaa katse niihin normeihin, jotka riskiseulontaa ohjaavat. Esimerkiksi Peltola (2014, 39, 279) huomauttaa, että maahan muuttanut perhe voi jo itsessään tulla tulkituksi riskinä

lapsen hyvinvoinnille. Analysoidessani kunnollisuuden diskurssin rakentumista, huomasin, että tekstit ohjasivat juuri tällaiseen tulkintaan. Lapsen kehityksen riskeinä pidettiin muun muassa vanhempien kielitaidon puutetta (luku 6). Myös yksinhuoltajuus määrittyi riskiksi, ja vanhemman heteroseksuaalinen vakaa parisuhde taas nähtiin lapselle otollisimpana kasvupaikkana. Tällaisten kysymysten kohdalla on kyse juuri normien väkivaltaisuudesta. Huostaanottopäätöksiä eivät tuolloin ohjaakaan enää konkreettiset tapahtumat tai lapsen laiminlyönnit. Arvioitavaksi päätyy vanhempien kunnollisuus, jonka määrittymistä normit ohjaavat. Tällöin on näkemykseni mukaan kyse Foucault'n (2003, 1–26) esiintuomasta asiantuntijuuden ja oikeuden kohtaamisesta, jossa tuomittavina eivät ole ”pelkät teot”, vaan tekijä itsessään, vaarallinen yksilö (Foucault 2000, 176–200). Rikoksen sijaan onkin kyse esimerkiksi *rikollisesta elämäntavasta* tai lapsen laiminlyönnin sijaan *kykenemättömyydestä vanhemmuuteen*. Tällaisen käsityskehikon kautta käy myös mahdolliseksi se, että vakavaa väkivaltaa tehnyt isä voidaan tulkita lapselle hyväksi vanhemmaksi, jos hän tunnustaa määrittelynsä itsestään rikollisena, päihdeongelmaisena ja vanhemmuuteen kykenemättömänä, mutta todistaa muuttaneensa itseään juuri noiden eettisten itseensä kiinnittyvien määritelmien osalta (luku 7). On kyse itsemäärittelynsä kääntämisestä (Callon 1989; Kaisto 2010, 63). Oleellista ei tuolloin enää olekaan, mitä vanhempi on tehnyt vaan se, mitä hän on ollut ja se, miksi hänen ajatellaan tulevan. Juuri tälle tulevalle itselle ei kuitenkaan ole mitään kriteeriä – paitsi usko muutoksenkykyisyyteen.

Olen toistuvasti maininnut yhteiskuntaluokan yhtenä ”eroavaisuutena” samassa listassa sukupuolen, etnisyyden ja vammaisuuden tai vammattomuuden kanssa. Analyysini luokasta ei kuitenkaan liity jaotteluihin alemmasta ja ylemmästä tai työnväen- ja keskiluokasta. Olen tarkastellut luokkaa resursseina (Skeggs 1997; Tolonen 2008; Peltola 2014). Tällä tarkoitan sitä, että vanhemmilla on niin oikeudenkäynnissä kuin elämässään ylipäänsä käytössään erilaisia esimerkiksi tietoon, koulutukseen, kielitaitoon, yhteiskunnalliseen asemaan, läheisverkostoihin ja varallisuuteen liittyviä resursseja. Näissä resurssien eroavaisuuksissa on kyse yhteiskunnallisista eroista, mutta yhteiskunnallinen eriarvoisuus päätyy kuitenkin varsin harvoin päätöksissä harkinnan kohteeksi. Esimerkiksi köyhyys tulkitaan yleensä yksilön itse aiheuttamana ongelmana, *huonona taloudenpitona* tai *holtittomana rahankäyttönä*. Köyhyys voi siten itse asiassa asettua pikemminkin huostaanoton perusteeksi kuin selitykseksi sille, että tietynlaisen perhe-elämän ylläpito on rahanpuutteen vuoksi vaikeaa. Eeva Jokinen (2005, 129) toteaa, että erot ja erilaisuudet määrittyvät usein yksilön ominaisuuksiksi erityisesti yhteiskunnassa, jossa korostetaan yksilöllisyyttä ja autonomiaa. Hélen (2011, 41) huomauttaa Mitchell Deania mukailleen, että tämä siirtyminen yksilökeskeisyyteen vaikuttaa merkittävästi

hyvinvointipolitiikkaan, sillä se johtaa sosiaalisten oikeuksien ja sosiaalisen kansalaisuuden murenemiseen. Näin ollen juuri köyhyys tai huono-osaisuus voidaan tulkita yksilön omana piirteenä eikä yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta johtuvana. Samaan johtopäätökseen päätyy myös Gillies (2014), joka näkee varhaisen puuttumisen doktriinin johtaneen köyhien vanhempien syyttämiseen omasta köyhyydestään ja heidän vanhemmuutensa patologisointiin.

Kysymykseen resursseista kiteytyy myös toinen merkittävä perheiden välisten eroavaisuuksien yhteiskunnallinen merkitys eli se, kenellä on resursseja kertoa itsestään ja vanhemmuudestaan siten, ettei perhe päädy puuttumistoimien kohteeksi. Foucault (2000, 176–200) toteaa, että motiivin ymmärtäminen on yksi nykyisen oikeusjärjestelmän toiminnan perusteista. Foucault'n mukaan ”oikeudellinen kone” ei toimi ilman itsestä kertomisen prosessia. Myöskään ohjailevan hallinnan pyrkimykset eivät toteudu ilman, että vanhemmat lähtevät mukaan itsen muokkaamisen prosessiin (ks. Kaisto 2010). Tällöin kertomisesta ja erityisesti oikein kertomisesta (Skeggs 2004b, 121) tulee edellytys sille, että vanhemmilla on mahdollisuus saada lapsensa huostaanotto oikeudessa kumottua. Lawler (2000, 26) toteaa, että ne joilla on tietoa, esimerkiksi henkilöt, joilla on perhetyön koulutusta, pääsevät käsiksi kulttuuriseen tietoon vanhemmuudesta, joka on resurssina maallikkotietoa arvokkaampaa. Jokinen (2005, 132) esittää ”hukassa olevan vanhemmuuden” diskurssia tarkastellessaan, että ne vanhemmat jotka ovat jo jollakin tapaa ”hukassa” eivät näe hukassa olevan vanhemmuuden diskurssia itsessään, sillä he ovat sen käyttöaineista. Sen sijaan niille vanhemmille, joilla jo valmiiksi on käytössään runsaasti resursseja itsestään kertomiseen, hukassa olevan vanhemmuuden diskurssi tarjoaa mahdollisuuden kertoa itsestään eettisenä toimijana erottautumalla ”hukassa olevasta” vanhemmasta. Näin ”hukassa olevan vanhemmuuden” diskurssi muuntuukin jo valmiiksi hyväosaisille vanhemmille resurssiksi pikemminkin kuin syyllistää heitä. Katson, että aineistosta peilaamani moniongelma-perheen käsite toimii saman logiikan kautta.

On huomionarvoista, etteivät itsestä kertomisen prosessit erittelemästäni näkökulmasta välttämättä liity onnistuneeseen ymmärryksen muokkaukseen. On kyse tiedosta, jota voi käyttää resurssina oikeudenkäynnissä. Yksilö, jolla on oikeanlaista (esimerkiksi kehityspsykologista) tietoa vanhemmuudesta, osaa kertoa tarinansa sekä tunnustuksellisuuteen että lapsen etuun nojaten. Keskeistä voi olla, kuten totesin luvussa 6, joko sosiaalityön ongelmanmäärittelyihin yhtyminen tai – resurssien sen mahdollistaessa – pätevämpään lapsen etua koskevaan tietoon viittaaminen. Silloin kun on kyse ongelmanmäärittelyihin yhtymisestä, ei kuitenkaan voi todeta, että olisi kyse sellaisesta itsen muokkaamisesta, jossa esimerkiksi

ymmärrys hyvästä elämästä olisi muuttunut. Vanhemmuutta koskevaa tietoa voi käyttää retorisenä keinona oikeudenkäynnissä. Itsestä oikein kertomisen resurssi liittyy myös perheiden taloudelliseen eriarvoisuuteen. Ne, jotka voivat ostaa yksityisiä psykiatri- ja lääkäripalveluja, voivat myös tarjota oikeudelle vaihtoehtoisia asiantuntijalausuntoja.

Sinko (2004, 41) liittää argumentaatiotaidon ja retoristen keinojen taitavan käytön vaikutuksen myös lisääntyvän oikeudellistumisen prosesseihin, jossa sekä sosiaalityöntekijöiltä että asiakkailta vaaditaan ”pelin taitoa” eli oikeudellisten prosessien tuntemusta ja taitavaa käyttöä. Keskeiseksi ei nousekaan tuolloin se, kuinka toimitaan, vaan se, kuinka toiminta osataan jälkikäteen selittää. Lienee itsestäänselvää, että tällaisessa ”pelissä” eniten resursseja on niillä, jotka taitavat suomen kielen ja tuntevat järjestelmän. Oleellista on myös se, että varsinkin ne vanhemmat, joilla on oikeuskäsittelyissä vain vähän vaikutusmahdollisuuksia, voivat vastata sosiaalityön määritelmiin myös suuttumuksen ja vihan kautta. Monissa tapauksissa kerrottiinkin nimenomaan sosiaalityön ja vanhempien riitautumisesta. On kyse ”ilkeistä tunteista” (Skeggs & Loveday 2012), jotka kuitenkin saattavat olla vanhempien ainoita tapoja tuoda esiin omaa näkökulmaansa ja säilyttää kunniansa prosessissa, johon on muutoin vaikea vaikuttaa.

Resursseista on kyse myös laadukkaan oikeusavun kysymyksessä, joka on merkittävä seikka oikeudenkäynnin ja oikeusturvan toteutumisen kannalta (Hiitola & Heinonen 2009; de Godzinsky 2012). Ne tapaukset tämän tutkimuksen aineistossa, joissa avustajia ei oltu käytetty, saattoivat olla hyvin niukasti dokumentoituja ja perusteltuja, eikä suullisia käsittelyjä järjestetty. Vanhempien ääni kuului tuskin koskaan niissä päätöksissä, jotka perustuivat vain kirjalliseen tietoon. Nähdäkseni juuri tässä kohtaa on kyse sellaisista perheiden välisistä eroavaisuuksista, jotka johtavat eriarvoisuuden oikeusprosesseissa.

Analyysissäni totesin, etteivät kaikki riskeiksi sosiaalityön toimesta tulkitut seikat oikeudessa näyttäytyneenkään samanlaisina ongelmina (luku 7). Esimerkiksi yhdessä lainaamassani tapauksessa, jossa sosiaalityö esittää äidin kyvyttömänä vanhemmuuteen, oikeus päätyikin nojaamaan äidin määritelmään vanhemmuutensa ongelmien syystä, eli isän kuolemasta aiheutuneesta surusta. Tällöin määritelmä riskistä sivuutettiin ja toiminta tulkittiin normaalin piiriin asettuvana. Myös toisenlaiset tulkinnat ovat siis mahdollisia. Erittelin luvussa 7 myös muutamia tapauksia, joissa oikeus oli ottanut sosiaalityöstä eriävän näkökulman nojaten yhdenvertaisuuteen. Tällöin oli kyse maahan muuttaneesta perheestä ja ”kulttuurista” väkivallan selityksenä sekä tapauksesta, jossa perheen äidin oli todettu psykiatrin lausunnossa olevan lievästi kehitysvammaisen tasolla älyllisessä suoriutumisessa.

Oikeus päätyi molemmissa tapauksissa ottamaan kantaa yhdenvertaisuuden puolesta ja näki, että juuri vanhempien eroavaisuudet olivat peruste vahvemmille tukipalveluille huostaanoton sijaan. Yhteiskunnallinen, tasa-arvokäsityksiin perustuva harkinta on kuitenkin mahdollista, vaikka se oli poikkeavaa valtaosassa aineistoa. Oli hyvin epätavallista, että vanhempien tai perheiden väliset eroavaisuudet päätyivät perusteiksi vahvemmalle tuelle eivätkä todisteiksi huostaanoton tarpeesta. Herää myös kysymys, miksei tasa-arvoisuuden kysymyksiä voitaisi liittää myös niihin perheisiin, joiden marginaaliasema kytkeytyy esimerkiksi köyhyyteen. Analyysissäni kävi ilmi, että juuri köyhimmät perheet päätyivät määrittämään niin moniongelmaisiksi, ettei tuella enää nähty voitavan vaikuttaa tilanteeseen.

Analyysissäni sukupuoli ohjasi vanhemmuuskuvauksia vahvimmin. Äideistä kerrottiin enemmän ja erilaisten kysymysten yhteydessä kuin isistä. Vaikuttaa siltä, että ongelmainen äiti määrittäyty lastensuojelulliseksi ongelmaksi isästä riippumatta, mutta ongelmaisia isiä ei päätöksissä kuvattu keskeisinä lastensuojelullisina huolina muutoin kuin väkivallan yhteydessä tai isien ollessa yksinhuoltajia. Samalla kun äidin tunteettomuus tai äidin lasta kohtaan tuntemaan rakkauden puute saattoi määrittäytyä riskiksi, isiltä vaadittiin kodinhoitotaitoja ja epäilyksen kohteeksi nousi isien kyky hallita lapsiperheen arkea. Riskiäitiys ja riski-isyys siis määrittäytyivät hyvin eri tavoin. Jos kehitys todella kulkee hyvinvointipainotteisen lastensuojelun sijaan riskinarvioinnin suuntaan Suomessakin, kuten olen jo tutkimukseni alkulehdillä esittänyt, on syytä kysyä, millaisiin käsityksiin sukupuolesta ”riskivanhemmuus” perustuu. Esimerkiksi Jallinoja (2006, 96–108) toteaa, että vuosituhannen vaihteessa kotiäitiys muodostui kulttuurisissa diskursseissa⁷⁶ yllättäen yhdeksi hyvän vanhemmuuden peruspilariksi. Tämä on tapahtunut samoihin aikoihin, kun muun muassa Harrikari (2008) on havainnut riskipolitiikan saaneen jalansijaa Suomessa. Onko siis niin, että hyvinvointikeskeinen lastensuojelu onkin perustunut vahvemmin käsityksiin tasa-arvosta kuin kehittymässä oleva kontrollitoimiin ja ohjeistettuun puuttumiseen perustuva järjestelmä? Aihe kaipaisi kipeästi tutkijaansa.

Asetan hieman kärjekkäästikin vastakkain hyvinvointikeskeisen asiantuntija-arvioihin perustuvan lastensuojelun ja riskikeskeiset kaavamaiset työtavat. Nämä erilaiset orientaatiot toimivat käytännössä rinnakkain. On kuitenkin merkkejä siitä, että hyvinvointikeskeinen lastensuojelu on väistymässä riskien arvioinnin tieltä tai vähintäänkin tietyt riskinarvioinnin menetelmät ovat saaneet jalansijaa myös suomalaisessa järjestelmässä. Samalla, kun riskinarviointitekniikoiden läpinäkyvyys voi tuoda näkyväksi ja siten myös kritiikin ja uudelleenmuotoilun kohteeksi niitä

⁷⁶ Jallinoja (2006) analysoi mediakeskustelua.

normeja, joihin perustuen perheisiin puuttuminen tapahtuu, on kuitenkin esitetty, että riskikeskeisyys ja erityisesti varhaisen puuttumisen politiikka kulkee käsi kädessä palvelujen karsimisen kanssa. Satka (2009, 17) esittää, että esimerkiksi Englannissa varhaisen puuttumisen ohjelmia kehitettiin samaan aikaan, kuin muita lasten ja nuorten hyvinvointipalveluja ajettiin alas. Harrikari (2008) taas painottaa, että riskipolitiikkaan liittyy leimaaminen ja ongelmien liittäminen yksilöihin yhteiskunnallisten pahoinvoinnin selitysten väistyessä.

Riskiarviointi saattaa leimaavien vaikutustensa lisäksi myös kaavamaistaa työprosesseja siten, ettei lasten ja perheiden yksilöllisiä tilanteita voida huomioida. Esimerkiksi tämän tutkimuksen seitsemännessä luvussa erittelemäni nuorten huostaanottojen kumoutumiset nuoren iän tai pärjäämisen perusteella ovat tilanteita, joissa oikeus on päätenyt pohtimaan sijoituksen hyötyjä nimenomaan nuoren näkökulmasta. On nähty, että nuoren on joissain tapauksissa parempi asua ongelmaisten vanhempien luona kuin sijaisperheessä tai laitoksessa. Tällainen yksilöllinen arviointi ei tiukan riskipolitiikan kehyksen mukaan ole mahdollista.

Riskiarvioissa ja läpinäkyvässä ohjatussa päätöksenteossa on kuitenkin puolensa. Erityisesti tämän tutkimuksen tulosten valossa hallinto-oikeuksien harkintaprosessit näyttäytyivät ainakin osittain hyvin satunnaisina tai jäsentymättöminä, jopa sattumanvaraisina. Jään pohtimaan, olisivatko sellaiset työmenetelmät mahdollisia, joissa hyvinvointikeskeinen lastensuojelu ja tietyt, esimerkiksi perheissä tapahtuvaan väkivaltaan liittyvät, riskiarviointimenetelmät yhdistyisivät. Tämä vaatisi erityisesti perheiden välisten eroavaisuuksien huomioimista ja perhekäsitysten laventamista siten, ettei ”riskiarviointi” muuntuisi käytännössä normeista poikkeavien vanhempien tai lasten leimaamiseksi.

Liitteet

Liite 1. Tutkimuslupahakemus

Hakemus tietojen saamiseksi viranomaisen salassa pidettävistä asiakirjoista

Viitaten liitteenä olevaan tutkimussuunnitelmaan (liite 1) haen julkisuuslain 28 §:n mukaista lupaa tutustua väitöstutkimustani varten salassapitosäännösten estämättä Helsingin hallinto-oikeuden vuonna 2007 lastensuojeluasioissa tekemiin alustus- ja valituspäätöksiin sekä vuonna 2008 tekemiin huostaanottopäätöksiin tapauksissa, joissa lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista taikka jos kuuleminen on jätetty suorittamatta muusta kuin lastensuojelulain 42 §:n 3 momentissa mainitusta syystä. Hallinto-oikeuden päätökset, joihin haen tutkimuslupaa, ovat sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskuksen Stakesin, 1.1.2009 alkaen terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen THL:n hallussa. Sitoudun pitämään saamani tiedot salassa.

1. Tutkimuksen nimi

Perheiden erot ja vaadittu vanhemmuus. Tutkimus hallinto-oikeuksien pakkohuostaanottopäätösten perusteluista.

2. Tutkimuksesta vastaava organisaatio, tutkija ja suorituspaikka

a) Tutkija

Johanna Hiitola, jatko-opiskelija, Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitos (työskentelen myös tutkijana Stakesissa, mutta hakemus koskee yliopistossa tehtävää väitöstutkimusta)

b) Vastuulliset ohjaajat

Jaana Vuori, vs. professori, Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitos

Suvi Keskinen, vs. yliassistentti, Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitos

c) Aineistosta vastuulliset yhteyshenkilöt

Tarja Heino, erikoistutkija, Stakes

Raija Rantamäki, projektisihteeri, Stakes

d) Työn suorituspaikka

Aineiston keräämisvaiheessa Stakes, Helsinki. Väitöstutkimuksen loppuvaiheessa Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitos.

3. Tutkimuksen toteutusaika ja aineiston suojaus ja hävittäminen

Lupaa haetaan väitöstutkimuksen ajaksi, joka on työsuunnitelman mukaan neljä vuotta 2009 - 2012 (ks. liite 1), mutta lupaa haetaan kuitenkin ajalle, joka päättyy vasta tutkimuksen ollessa valmis. Lupahakemuksessa halutaan huomioida mahdollinen tulosten tarkistamisen tarve väitöstutkimuksen aikana eikä aikaa sen vuoksi haluta rajata vain aineiston keräämisvaiheeseen. Henkilötunnistetietoja sisältäviä päätöksiä käsitellään vain tilastointia varten. Päätöksistä ei oteta henkilötunnistetietoja sisältäviä kopioita, vaan tunnistetiedot poistetaan ennen kopioimista.

Stakesin hallussa olevista päätöksistä otettavat kopiot hävitetään tutkimuksen päätyttyä sen jälkeen, kun niiden säilyttäminen ei ole tutkimuksen tulosten tarkistamiseksi tarpeen. Tutkimuksen ajan aineistoa säilytetään lukollisessa kaapissa.

4. Salassapitovelvollisuus

Lupaa Helsingin hallinto-oikeuden vuosina 2007 - 2008 tekemiin lastensuojelua koskeviin salassa pidettäviin päätösasiakirjoihin tutustumiseen haetaan tutkija Johanna Hiitolalle.

Tiedän että tiedot, joihin haen tutkimuslupaa, ovat salassa pidettäviä ja että minulla ei ole oikeutta luovuttaa tietoja sivullisille.

Hakemus tutkimusluvan jatkamiseen

3.10.2012

Hyvä vastaanottaja,

Minulle on myönnetty tutkimusluvut vuonna 2008 tehtyjen huostaanottopäätösten tutkimiseen Suomen kahdeksalta hallinto-oikeudelta (pois lukien Ahvenanmaan). Olen alkuperäisessä hakemuksessani eritellyt tutkimukseni keston vuosiin 2008–2012, mutta tutkimukseni on edelleen kesken (alkuperäinen tutkimuslupahakemus liitteenä, siinä mainitut aineiston suojaamiseen ja hävittämiseen sekä salassapitovelvollisuuteen liittyvät yksityiskohdat huomioidaan edelleen).

Helsingin, Turun ja Hämeenlinnan hallinto-oikeudet (diaarinumerot, Helsinki: 036/02/08 YT, Turku: H 00154/08, Hämeenlinna: H 00134/08) ovat päätöksissään määritelleet aineiston käytön takarajaksi 31.12.2012 ja Helsingin hallinto-oikeuden päätöksessä mainitaan tarpeesta jatkohakemukseen, mikäli tutkimus kestää mainittua pidempään. Lisäksi Kouvolan hallinto-oikeus on määritellyt tutkimuksen kestoksi 2008-2012, mutta ei ole eritellyt aineiston käytön takarajaa (nro. HBO 3). Kuopion, Rovaniemen, Oulun ja Vaasan hallinto-oikeudet ovat määritelleet aineiston käyttöajaksi tutkimuksen keston ilman vuosirajoitusta.

Haen täten jatkoa tutkimukselleni Helsingin, Turun, Hämeenlinnan ja Kouvolan hallinto-oikeuksilta. Tutkimukseni työnimi oli alkuperäisessä hakemuksessa: ”Perheiden erot ja vaadittu vanhemmuus. Tutkimus hallinto-oikeuksien pakkohuostaanottojen perusteluista”. Tämänhetkinen otsikko tutkimukselle on: Hallittu vanhemmuus – sukupuoli, luokka ja etnisyyss huostaanottoasiakirjoissa.

Tutkimustani on rahoittanut Alli Paasikiven Säätiö (09/2009–12/2009), Tampereen yliopisto (01/2010–12/2010) sekä Valtakunnallinen sukupuolentutkimuksen tohtoriohjelma (2011–2014). Nykyinen rahoitukseni kestää vuoden 2014 loppuun ja tarkoitukseni on väitellä tämän ajan sisällä.

Aineistonkeruu: Kopioin valtaosan aineistosta Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen arkistoista, sillä hallinto-oikeudet olivat lähettäneet arkistoon huostaanottopäätöksensä aina vuodesta 1994 lähtien (Heino ym. 1997). Vuoden 2008 aikana osa oikeuksista oli kuitenkin lopettanut päätösten lähettämisen.

Arkistossa oli kuitenkin kokonaisaineisto Helsingin, Kuopion, Oulun ja Vaasan hallinto-oikeuksilta. Sen sijaan Kouvolan, Rovaniemen ja Hämeenlinnan osalta puuttui osa vuoden 2008 aineistoa. Sain puuttuvat päätökset elektronisina Rovaniemen ja Hämeenlinnan hallinto-oikeuksilta ja postitse Kouvolan hallinto-oikeudelta. Turun hallinto-oikeuden päätökset puuttuivat kokonaan vuoden 2008 osalta ja kävin kopioimassa ne paikan päällä Turussa.

Kaikista kopioimistani päätöksistä poistettiin henkilötiedot ennen käyttöä tutkimustarkoituksiin (sukunimet, henkilötunnukset). Aineistoa säilytetään Tampereen yliopiston tiloissa lukollisessa kaapissa, jonne pääsy on ainoastaan minulla.

Hävitän tekstit tutkimukseni päätyttyä vuonna 2014 ja huolehdin niiden suojaamisesta tähän saakka. Jos tutkimukseni muista syistä keskeytyy, sitoudun hävittämään päätöstekstit välittömästi.

Lisäksi olen sitoutunut pitämään salassa kaikki salassa pidettävät, perheiden yksilöintiin mahdollisesti liittyvät, tiedot sekä kaikki mahdolliset tiedot, joista on lailla säädetty vaitiolovelvollisuus. Vaitiolovelvollisuus sitoo minua senkin jälkeen, kun tutkimustehtävän suorittaminen on päättynyt.

Olen tähän mennessä laatinut aineistosta tai siihen liittyen kolme julkaisua:

-Hiitola, Johanna & Heinonen, Hanna (2009) Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportteja 46/2009 (tämä julkaisu toteutettiin työsuhteessa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella ja siihen on myönnetty erilliset tutkimusluvut)

-Hiitola, Johanna (2011) Vanhempien tekemä väkivalta huostaanottoasiakirjoissa. *Janus* vol. 19 (1)2011, 4–19.

-Honkatukia Päivi, Hiitola Johanna, Piispa Minna. (2011). Tyttöjen kadonnut kiltteys?. *Nuorisotutkimus* 29 (4), 76–79.

Tutkimukseni ohjaajina toimivat:

YTT, dosentti, Jaana Vuori. Professori, Itä-Suomen yliopisto

YTT, dosentti, Suvi Keskinen. Yliopistonlehtori, Turun yliopisto

YTT, dosentti, Päivi Korvajärvi. Professori, Tampereen yliopisto

Yhteistyöterveisin, Johanna Hiitola

Liite 3. Tutkimuslupapäätökset diaarinumeroittain

Vaasan hallinto-oikeus: 15.12.2008, päätös H 00266/08
Helsingin hallinto-oikeus 17.12.2008, päätös H 00350
Oulun hallinto-oikeus: 7.1.2009, päätös A1
Turun hallinto-oikeus: 8.1.2009, päätös H 00154/08;
Hämeenlinnan hallinto-oikeus: 8.1.2012, päätös H 00134;
Kouvolan hallinto-oikeus: 9.1.2009, päätös HOB 3;
Kuopion hallinto-oikeus: 12.1.2009, päätös H 00074/08;
Rovaniemen hallinto-oikeus: päätös H 00022/08.
Aineistosta jäi pois Ahvenanmaan hallinto-oikeus.

Liite 4. Tutkimuslupien jatkopäätökset diaarinumeroittain

Helsingin hallinto-oikeus, 19.10.2012, päätös H 00388/12
Turun hallinto-oikeus, 4.10.2012, päätös H 00049/09
Hämeenlinnan hallinto-oikeus, 18.10.2012, päätös H 00160/1201
Kouvolan hallinto-oikeus, 5.10.2012, päätös H 00054/12

Liite 5. Tutkimuksessa lainatut lait ja niiden lyhenteet

Hallintolainkäyttölaki (1996/586)

LHL – Lapsenhuoltolaki – Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983/361)

LSL –

Lastensuojelulaki (52/1936)

Lastensuojelulaki (683/1983)

Lastensuojelulaki (417/2007).

Lähteet

Aalto, Ilana (2012) *Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa*. Turku: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 112.

Aaltonen, Sanna (2008) *Itseluottamusta, varovaisuutta ja vaaraa. Yhteiskuntaluokka ja tyttöjen tulkinnat sukupuolisesta häirinnästä*. Teoksessa: Tarja Tolonen (toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 36–57.

Adkins, Lisa (2004) *Introduction: Feminism, Bourdieu and after*. Teoksessa: Lisa Adkins ja Beverley Skeggs (toim.) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing, 3–18.

Ahmed, Sara (2004) *The Cultural Politics of Emotion*. Lontoo: Routledge.

Ainsworth, Mary, Blehar, Mary. Waters, Everett & Wall, Sally (1978). *Patterns of Attachment*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Alastalo, Marja & Pösö, Tarja (2014) *Number of Children Placed Outside the Home as an Indicator – Social and Moral Implications of Commensuration*. *Social Policy & Administration* 48, 1–18.

Anis, Merja (2008) *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47.

Annfelt, Trine (2008) *From soft fathers to the right of the sperm? Biologism as a Heteronormic Resource*. Teoksessa: Eva Magnusson, Malin Rönnblom & Harriet Silius (toim.) *Critical Studies of Gender Equalities. Nordic Dislocations, Dilemmas and Contradictions*. Göteborg/Stockhold: Makadam Publishers, 180–204.

Ariès, Philippe (1962) *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Käänt. Robert Baldick. New York: Knopf.

Atkinson, Paul & Coffey, Amanda (1997) *Analysing Documentary Realities*. Teoksessa: David Silverman (toim.) *Qualitative Research: Theory Methods and Practice*. 2. painos. London: Sage Publications, 45–62.

Austin, Helena & Fitzgerald, Richard (2007) *Resisting Categorization: An Ordinary Mother*. *Australian Review of Applied Linguistics* 30:3, 36.1–36.13.

Bardy, Marjatta (2009) (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Berg, Kristiina (2008) *Äitiys kulttuurisina odotuksina*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Helsinki: Väestöliitto.

Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. London: Routledge.

Bourdieu, Pierre (1985) *The Social Space and the Genesis of Groups*. *Theory and Society*, 14: 6, 723–744.

Bourdieu, Pierre (1986) *The forms of capital*. Teoksessa: John Richardson (toim.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood Press, New York, 241–258.

Bourdieu, Pierre (1987) *What makes class?* *Berkeley Journal of Sociology* 32, 1–18.

Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (1990) *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage. Alkuteoksesta: *La Reproduction: Élément pour une théorie du système d'enseignement*, Pariisi: Les Éditions de minuit. Suomentanut R.Nice, 2. painos.

Bowlby, John (1957) *Lasten hoivan ja hellyyden tarve*. Helsinki: WSOY. Alkuteoksesta: *Child care and the growth of love* (1953), suomentanut L. Jokinen.

Butler, Judith (2006) *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Gaudeamus, Helsinki. Alkuteoksesta: *Gender Trouble* (1990). Suomentanut Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi.

Butler, Judith (2009) *Frames of War. When is Life Grievable?* London & New York: Verso.

Callon, Michel (1989) *Some elements of a Sociology of Translation. Domestication of Scallops and the Fishermen of St. Brieuc Bay*. Teoksessa: John Law (toim.) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?* London & New York: Routledge & Kegan Paul, 196–233.

Canguilhem, Georges (1991) *The Normal and the Pathological*. Käänt. Carolyn Fawcett & Robert Cohen. New York: Zone Books.

Carbin, Maria (2008) *Honour Related Violence. The Invention of a Policy Problem in Sweden*. Teoksessa: Eva Magnuson, Malin Rönnblom & Harriet Silius (toim.) *Critical Studies of Gender Equalities*. Göteborg/Stockholm: Makadam Publishers, 24–47.

Chodorow, Nancy (1978) *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.

Crenshaw, Kimberle (1991) *Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color*. *Stanford Law Review*, 43:6, 1241–1299.

Crossley, Nick (2008) *Social class*. Teoksessa: Michael Grennfell (toim.) *Pierre Bourdieu. Key concepts*. Durham: Acumen Publishing, 87–100.

Davydova, Olga (2012) *venäjän lännestä Suomen itään. Sukupuolittunut maahanmuutto ja haurastuneet työmarkkinat*. Teoksessa: Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 72–100.

Dean, Mitchell (1999) *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Dean, Mitchell (2002) *Liberal Government and Authoritarianism*. *Economy and Society* 31:1, 37–61.

de Godzinsky, Virve-Maria (2012a) Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja* 260.

de Godzinsky, Virve-Maria (2012b) Lasten suojelua vai lastensuojelua? *Oikeus* 2012:4, 579–586.

Donzelot, Jaques (1979) *The Policing of Families*. London: Hutchinson

Douglas, Heather & Walsh, Tamara (2010) Mothers, Domestic Violence, and Child Protection. *Violence Against Women*, 16:5, 489–508.

Durkheim, Émile (1985) *Itsemurha: Sosiologinen tutkimus*. Helsinki: Tammi. Alkuteoksesta: *Le suicide: Étude de sociologie* (1897) suomentanut Seppo Randell.

Eriksson, Lars (1967) (toim.) *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi.

Eriksson, Maria (2003) *I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av faders våld*. Stehag: Förlags ab Gondolin.

Eräranta, Kirsi (2007) Olevasta tekijäksi? Psykososiaalinen tieto isän määrittäjänä. Teoksessa: Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 83–105.

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, Norman (2013) Critical discourse analysis and critical policy studies. *Critical Policy Studies*, 7:2, 177–197.

Ferraris, Maurizio (2013) *Documentality: Why is it necessary to leave traces*. New York: Fordham University Press.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa: Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.

Forsberg, Hannele (2012) Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa: Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 7–24.

Forsberg, Hannele (2013) Contested family practices and moral reasoning: updating concepts for working with family-related social problems. Teoksessa: Jane Ribbens McCarthy, Carol-Ann Hooper & Val Gillies (toim.) Exploring Changes and Challenges in the Family Lives of Children and Young People. Bristol: Policy Press, 305–314.

Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (2003) (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja (2004) Pelkoa, hämmennystä ja iloa – lapsen asema valvotuissa tapaamisissa. Teoksessa: Susanna Kalavainen (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 31–55.

Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa: Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia, Jyväskylä: PS-kustannus, 5–20.

Flinck, Aune (2009) Uusia lähestymistapoja parisuhdeväkivallan tutkimukseen. Oikeus 38:4, 445–453.

Foucault, Michel (1982) The Subject and Power. Teoksessa: Hubert Dreyfus & Paul Rabinow (toim.) Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics. Brighton: Harvester Press, 208–226.

Foucault, Michel (1998) *Seksuaalisuuden historia I–III*. Gaudeamus, Helsinki. Alkuteoksista: *La volonté de savoir* (1976), Pariisi: Gallimard; *L'usage des plaisirs* (1984), Pariisi: Gallimard ja *Le souci de soi* (1984), Pariisi: Gallimard suomentanut Kaisa Sivenius.

Foucault, Michel (2000) About the Concept of the “Dangerous Individual” in Nineteenth-century Legal Psychiatry. Teoksessa: J.D Faubion (toim.) *Essential Works of Foucault 1954–1984, volume 3, Power*. New York: The New Press, 176–200. Kääntänyt Robert Hurley ym.

Foucault, Michel (2003) *Abnormal. Lectures at the Collège de France 1974 – 1975*. Toimittanut Arnold Davidson. London & New York: Verso. Alkuteoksesta: *Les Anormaux* (1999) kääntänyt Graham Burchell.

Freeman, Michael (2010) Upholding the Dignity and Best Interest of Children: International Law and the Corporal Punishment of Children, 73 *Law and Contemporary Problems*, 211–251

Garfinkel, Harold (1967) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

Gee, James Paul (2005) *An Introduction of Discourse Analysis: Theory and Method*. New York: Routledge.

Gidley, Ben & Rooke, Alison. *Asdatown: The Intersections of Classed Places and Identities*. Teoksessa: Yvette Taylor (toim.) *Classed Intersections: Spaces, Selves, Knowledges*. Farnham, Surrey: Ashgate Publishing, 95–115.

Gillies, Val (2014) *Troubling Families: Parenting and the Politics of Early Intervention*. Teoksessa: Stephen Wagg & Jane Pilcher (toim.) *Thatcher's Grandchildren? Politics and Childhood in the Twenty-First Century*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 204–224.

Gordon, Tuula (2008) *Feministinen materialismi*. Teoksessa: Tarja Tolonen (toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 18–35.

Hall, Christopher, Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2003) *Legitimizing the Rejecting of Your Child*. Teoksessa: Christopher Hall, Kirsi Juhila, Nigel Parton &

Tarja Pösö (toim.) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities and Practises*. London: Jessica Kingsley Publishers, 27–43.

Hall, Christopher, Slembrouck, Stef & Srikant, Sarangi (2006) *Language Practises in Social Work: Categorisation and Accountability in Child Welfare*. London: Routledge.

Harrikari, Timo (2008) *Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 87.

Harrikari, Timo (2012) *Lapsuuden ongelmallistuminen, lasten suojelullistaminen ja lastensuojelullistaminen. Hallintateoreettinen näkökulma lastensuojelun ajankohtaiseen virtaan*. Teoksessa: Markku Jahnukainen (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*. 13. täysin uudistettu painos. Tampere: Vastapaino, 57–93.

Harrikari, Timo, Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2014) *Modernization and Social Work: Toward Governing Risks, Advanced Liberalism and Crumbling Society*. Teoksessa: Timo, Harrikari, Pirkko-Liisa Rauhala & Elina Virokangas (toim.) *Social Change and Social Work: The Changing Societal Conditions of Social Work in Time and Place*. Farnham: Ashgate Publishing, 1–14.

Hautanen, Teija (2005) *Bypassing the relationship between fatherhood and violence in Finnish policy and research*. Teoksessa: Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen & Keith Pringle (toim.) *Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas*. Bristol: Policy Press, 67–82.

Hautanen, Teija (2010) *Väkivalta ja huoltoriidat*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 989. Tampere: Tampere University Press.

Hays, Sharon (1996) *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven: Yale University Press.

Hearn, Jeff & McKie, Linda (2004) *Gender-neutrality, gender equality and policy: comparing and contrasting policy responses to 'domestic violence' in Finland and Scotland*. *Scottish Affairs* 48, 85–107 .

Hearn, Jeff, Pösö, Tarja, Smith, Carole & Korpinen, Johanna (2004) What is child protection? Historical and methodological issues in comparative research on Lastensuojelu / Child Protection. *International journal of Social Welfare* 13:1, 28–41.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista tilastolukujen takana. *Työpapereita* 30/2007. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 52–75.

Heino, Tarja & Korpinen, Johanna & Sallila, Seppo (1997) Tutkimus lääninoikeuksien tekemistä ratkaisuista lastensuojeluasioissa. *Aiheita* 36/1997. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja & Rantamäki, Raija & Sallila, Seppo (2002) Hallinto-oikeuksien ratkaisut lastensuojeluasioissa 1994–2000. *Aiheita* 6/2002. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja & Rantamäki, Raija & Sallila, Seppo (2006) Hallinto-oikeuksien ratkaisut lastensuojeluasioissa 2000–2004. *Työpapereita* 14/2006. Helsinki: Stakes.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2014) Onnistuneen lastensuojeluprosessin johtaminen. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (2002) Väkivallan kustannukset kunnassa. Viranomaisten arviointiin perustuva tapaustutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja sen kustannuksista Hämeenlinnassa vuonna 2001. *Selvityksiä* 2002:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Helavirta, Susanna, Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2014) Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus* 22:3, 288–298.

Helén, Ilpo (1997) Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Gaudeamus.

Helén, Ilpo (2005) Genealogia kritiikkinä. *Sosiologia* 2005:2, 93–109.

Hélen, Ilpo (2010) (toim.) Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen. Tampere: Vastapaino.

Hendrick, Harry (1992) Children and Childhood. Economics and history Society, 1992:15. Sähköisenä: [<http://www.ehs.org.uk/dotAsset/fc705ebe-8ed6-412a-8189-404a8c3759c9.pdf>]. Vierailtu 19.8.2013.

Hester, Marianne (2004) Future Trends and Developments: Violence Against Women in Europe and East Asia. Violence against women, 2004:10, 1431–1448.

Hester, Marianne (2011) The Three Planet Model: Towards an Understanding of Contradictions in Approaches to Women and Children's Safety in Contexts of Domestic Violence. British Journal of Social Work, 2011:41, 837–853.

Hiitola, Johanna (2009) Erilaisia eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutu-kunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista. THL – Avauksia 15/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Hiitola, Johanna (2011) Vanhempien tekemä väkivalta huostaanottoasiakirjoissa. Janus 19:1, 4–19.

Hiitola, Johanna & Heinonen, Hanna (2009) Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. THL – Raportteja 46/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Hollstein, James & Miller, Gale (1993) Social Constructionism and Social Problems Work. Teoksessa: James Hollstein & Gale Miller (toim.) Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory. New York: Aldine de Gruyter, 151–172.

Holt, Stephanie & Buckley, Helen & Whelan, Sadhbh (2008) The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. Child Abuse & Neglect, 32: 8, 797–810.

Homanen, Riikka (2013) *Doing Pregnancy, the Unborn, and the Maternity Healthcare Institution*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis: 1273. Tampere: Tampere University Press.

Humphreys, Catherine (2000) *Social work, domestic violence and child protection. Challenging practice*. Bristol: Policy Press.

Humphreys, Catherine (2006) *Relevant Evidence for Practice*. Teoksessa: Catherine Humphreys & Nicky Stanley (toim.) *Domestic Violence and Child Protection: Directions for Good Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 19–35.

Hurtig, Johanna (2003) *Lasta suojelemassa*. Acta Universitatis Lapponiensis. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.

Ikonen, Leeni (2013) *Salassa pidettävä – Suojeleeko laki lasta vai lastensuojelijaa?* Kuopio: RADIUM-kirjat.

Ilmonen, Kaisa (2011) *Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytkentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä*. SQS 2011:2, 1–16.

Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.

Joas, Hans & Knöbl, Wolfgang (2009) *Social Theory: Twenty Introductory Lectures*. Cambridge: Cambridge University Press.

Johansson, Marjana & Śliwa, Martyna (2014) 'It is English and there is no Alternative': Intersectionality, Language and Social/Organizational Differentiation of Polish Migrants in the UK. *Gender, Work & Organization*. doi: 10.1111/gwao.12049.

Jokinen, Arja (2004) Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa: Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 74–97.

Jokinen, Arja (2006a) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa: Arja, Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37–53.

Jokinen, Arja (2006b) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa: Arja, Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 126–159.

Jokinen, Arja (2012) Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa: Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino, 227–266.

Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa: Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2004) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa: Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 75–110.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2004) Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa: Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 17–47.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2012) Esipuhe ja lukuohje. Teoksessa: Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino, 9–16.

Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki, Gaudeamus.

Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.

Jokinen, Eeva, Könönen, Jukka, Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi (2011) (toim.) *”Yrittäkää edes!” prekarisaatio pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Juhila, Kirsi (2004) *Leimattu identiteetti ja vastapuhe*. Teoksessa: Arja, Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina*. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2012a) *Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat*. Teoksessa: Arja, Jokinen, Kirsi, Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 131–174.

Juhila, Kirsi (2012b) *Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen*. Teoksessa: Arja, Jokinen, Kirsi, Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 175–226.

Juhila, Kirsi, Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012a) *Kategoria-analyysin teesit*. Teoksessa: Arja, Jokinen, Kirsi, Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 45–88.

Juhila, Kirsi, Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012b) *Kategoria-analyysin juuret*. Teoksessa: Arja, Jokinen, Kirsi, Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 17–44.

Jungar, Katarina (2003) *Finländsk faderskap för "barnets bästa"*. Kön, våld och invandrarskap i en vårdnadstvist och i skyddshemsideologi. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 2003:2, 20–34.

Kaisto, Jani (2010) *Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna*. Teoksessa: Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta*. Helsinki: Gaudeamus, 49–70.

Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (2010) Johdanto: Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa: Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) Hallintavalta. Helsinki: Gaudeamus, 7–26.

Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Acta Universitatis Ouluensis. Scientiarum Rerum Socialium. Oulu: Oulun yliopisto.

Katainen, Anu & Seppälä, Pauliina (2008) K-junalla sedulaan. Luokkataustaiset makuluokittelut Helsingin yöelämässä. Kulttuurintutkimus 25:4, 37–52.

Kataja, Kati (2012) Lapsuuden rajoilla. Normaalin ja poikkeavan määrittäminen huostaanottoasiakirjoissa. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 78. Turku: Uniprint.

Kelhä, Minna (2008) Äitiys, luokka ja ikä. Teoksessa: Tarja Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 82–100.

Kelhä, Minna (2009) Vääränikäisiä äitejä? Ikä ja äitiyden yhteiskunnalliset ehdot. Kasvatustieteellisen laitoksen tutkimuksia 223. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Keskinen, Suvi (2005a) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press.

Keskinen, Suvi (2005b) Commitments and contradictions: linking violence, Parenthood and Professionalism. Teoksessa: Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen & Keith Pringle (toim.) Tackling Men's Violence in Families. Bristol: The Policy Press, 31–48.

Keskinen, Suvi (2008) Näkyvissä ja näkymättömissä. Väkipalta perheammattilaisten työskentelyssä. Teoksessa Sari Näre & Suvi Ronkainen (toim.). Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 311–343.

Keskinen, Suvi (2010) Sukupuolistunut väkipalta. Teoksessa: Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 243–256.

Keskinen, Suvi (2011) Troublesome Differences – Dealing with Gendered Violence, Ethnicity and Race in the Finnish Welfare State. *Journal of Scandinavian Studies on Criminology and Crime Prevention* 12:2, 153–172.

Keskinen, Suvi (2012) Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalin kohtelun paradoksi väkivaltatyössä. Teoksessa: Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiäho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 291–320.

Keskinen, Suvi (2014) Ylirajaiset perhesuhteet, väkivalta ja epävarmuuden tilat. *Janus* vol. 22, 1/2014, 19–34.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012) Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa: Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiäho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 7–38.

Kestilä, Laura, Paananen, Reija, Väisänen, Antti, Muuri, Anu, Merikukka, Marko, Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77:1, 34–52.

Kivimäki, Sanna (2008) Kadonnutta luokkaa etsimässä. *Kulttuurintutkimus* 25:4, 3–19.

Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. *Acta Universitatis Tamperensis* 1322. Tampere: Tampere University Press.

Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä: suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja jää.

Koulu, Sanna (2014) Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset : Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Krippendorff, Klaus (2012) *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. 3. painos. California: Sage.

Kristeva, Julia (1986) *Word, Dialogue and Novel*. Teoksessa: Toril Moi (toim.) *The Kristeva Reader*. New York: Columbia University Press, 34–61.

Kurki-Suonio, Kirsti (1999) *Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Akateeminen väitöskirja*. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu A-sarja N:o 222.

Kuronen, Marjo (1999) *The Social Organisation of Motherhood – Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland*. Unpublished PhD thesis University of Stirling.

Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (2004) *Sukupuolistunut ja sukupuoleton sosiaalityö*. Teoksessa: Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kuronen, Marjo & Hokkanen, Tiina (2008) *Vanhemmuuspuhe ja sukupuolen tutkimisen vaikeus*. Teoksessa: Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Helsinki University Press, 27–42.

Kuula, Tarja & Marttunen, Matti (2009) *Laitoksissa rikosten vuoksi. Selvitys alaikäisenä vastentahtoisesti huostaanotetuista*. Helsinki: Humanistisen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 12.

Kääriäinen, Aino (2003) *Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kääriäinen, Aino (2006) *Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa*. Teoksessa: Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.). *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 45–68.

Lahikainen Lauri & Mäkinen Katariina. (2012). Luokka erona ja antagonismina. *Kulttuurintutkimus* 29:1, 3–18.

Lammi-Taskula Johanna (2007) Parental leave for fathers? Gendered conceptions and practices in families with young children in Finland. Research report 166. Helsinki: Stakes.

Lastensuojelun Keskusliitto (2012) Kuritusväkivaltaa koskevat asenteet ja lapsiin kohdistuvan väkivallan kehitystrendejä Suomessa. Lastensuojelun Keskusliiton Taloustutkimuksella teettämän kyselyn tulokset. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Latour, Bruno (1986) The Powers of association. Teoksessa: John Law (toim.) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?* London & New York: Routledge & Kegan Paul, 264–280.

Lawler, Steph (2000) *Mothering the Self. Mothers, daughters, subjects.* London & New York: Routledge.

Liljeström, Marianne (2004) Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa: Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta.* Tampere: Vastapaino.

Lloyd, Sally, Few, April & Allen, Katherine (2009) (toim.) *Handbook of Feminist Family Studies.* California: Sage.

Lutz, Helma, Vivar, Maria Teresa Herrera & Supik, Linda (2011) Framing Intersectionality. *Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies.* Farnham, England: Ashgate Publishing Limited, 1–24.

Lykke, Nina (2010) *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing.* New York, London: Routledge.

Magnusson, Eva, Rönnblom, Malin & Silius, Harriet (2008) (toim.) *Critical Studies of Gender Equalities. Nordic Dislocations, Dilemmas and Contradictions.* Göteborg & Stockholm: Makadam Publishers.

Massumi, Brian (1995) The Autonomy of Affect. *Cultural Critique*, 1995:31, 83–109.

Maton, Karl (2008) Habitus. Teoksessa: Michael Grennfell (toim.) Pierre Bourdieu. Key concepts. Durham: Acumen Publishing, 49–66.

McCall, Leslie (2005) The complexity of Intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30:3, 1771–1800.

McNay, Lois (2004) Agency and experience: gender as a lived relation. Teoksessa: Lisa Adkins & Beverley Skeggs (toim.) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing, 175–190.

Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino. Alkuteoksesta: *Governing the Present* (2008) suomentanut Risto Suikkanen.

Mnookin, R.H. & Szwed, E. (1983) The Best Interest Syndrome as the Allocation of Power in Child Care. Teoksessa: Geach H. and Szwed E. (toim.) *Providing Civil Justice for the Child*. London: Edward Arnold, 7–20.

Modood, Tariq (2004) Capitals, ethnic identity and educational Qualifications. *Cultural Trends* 13:2, 87–105.

Modood, Tariq (2008) A basis for and two obstacles in the way of a multiculturalist coalition. *The British Journal of Sociology*, 59:1, 47–52.

Moore, Robert (2008) Capital. Teoksessa: Michael Grennfell (toim.) Pierre Bourdieu. Key concepts. Durham: Acumen Publishing, 101–118.

Moring, Anna (2013) *Oudot perheet: Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa*. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Mulinari, Diana, Keskinen, Suvi, Irni, Sari & Tuori, Salla (2009) Introduction: Postcolonialism and the Nordic Models of Welfare and Gender. Teoksessa: Diana Mulinari, Suvi Keskinen, Sari Irni & Salla Tuori (toim.) *Complying With Colonialism*.

Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region. Farnham, England: Ashgate Publishing, 1–18.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne: Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Myllärniemi, Annina (2006) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Helsinki: Soccan julkaisut 7/2006.

Nentwitch, Julia (2008) New Fathers and Mothers as Gender Troublemakers? Exploring Discursive Constructions of Heterosexual Parenthood and their Subversive Potential. *Feminism & Psychology*, 18:2, 207–230.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004) Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki: WSOY.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2006) Johdanto: diskurssianalyysiä oikeustieteilijöille. Teoksessa: Johanna Niemi-Kiesiläinen, Päivi Honkatukia, Helena Karma & Minna Ruuskanen (toim.) Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 13. Helsinki: Gummerus, 9–20.

Nikunen, Minna (2005) Surman jälkeen itsemurha. Tampere: Tampere University Press.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2013) Vaino naisiin kohdistuvana eron jälkeisenä väkivaltana. *Naistutkimus – Kvinnoforskning*, 26: 2, 29–44.

Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Nyqvist, Leo (2004) Sukupuoli parisuhdeväkivallan ammatillisessa kohtaamisessa. Teoksessa: Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 101–130.

Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Helsinki: Gaudeamus.

Nätkin, Ritva (2003) *Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä*. Teoksessa: Hannele, Forsberg & Ritva, Nätkin (toim.) Helsinki: Gaudeamus, 16–38.

Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana (2007) *Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään*. Teoksessa: Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino.

Ojala, Hanna (2010) *Opiskelemassa tavallaan. Vanhat naiset ikäihmisten yliopistossa*. Tampere: Tampere University Press.

Ojala, Hanna, Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (2009) *Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa – Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 13–38.

Oranen, Mikko (2001) (toim.) *Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Orme, Nicholas (2001) *Medieval Children*. New Haven: Yale University Press.

Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (2003) *Moniammatillinen orientaatio perheväkivaltaan*. Teoksessa: Eija Paavilainen & Tarja Pösö (toim.) *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. Helsinki: WSOY, 45–56.

Peltola, Marja (2014) *Kunnollisia perheitä. Maahanmuutto, sukupolvi ja yhteiskunnallinen asema*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 147.

Peltoniemi, Teuvo (1984) *Perheväkivalta*. Helsinki: Otava.

Perelman, Chaim (1996) *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.

Perttu, Sirkka (1998) *Perhe- ja lähisuhdeväkivalta sosiaali- ja terveydenhuollossa. Tutkimus ammattityöntekijöiden toiminnasta ja työn kehittämistarpeista 1998*. Ensi- ja Turvakotien Liiton julkaisu nro. 19. Helsinki: Ensi- ja Turvakotien Liitto.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Piispa, Minna (2004) *Väkivalta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa*. Tutkimuksia 241. Helsinki: Tilastokeskus.

Porter, Theodore (1995) *Trust in numbers: the pursuit of objectivity in science and public life*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.

Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva (1987) *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Pösö, Tarja (1995) Lasten pahoinpitely lastensuojelussa – ollako vai eikö olla. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 32–53.

Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Stakesin tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.

Pösö, Tarja (2007) *Lastensuojelun puuttuva tieto*. Teoksessa: Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 65–82.

Pösö, Tarja (2012) *Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina*. Teoksessa: Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 75–100.

Pösö, Tarja, Skivenes, Marit & Hestbæk, Anne-Dorthe (2014) *Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states—time for a child centric approach?* *European journal of Social Work* 17: 4, 475–490.

Reich, Jennifer (2005) *Fixing Families. Parents, Power, and the Child Welfare System*. New York & London: Routledge.

Reinikainen, Marjo-Riitta (2007) Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit. Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 304.

Ribbens McCarthy, Jane, Hooper, Carol-Ann & Gillies, Val (2013) Troubling normalities and normal family troubles: diversities, experiences and tensions. Teoksessa: Jane Ribbens McCarthy, Carol-Ann Hooper & Val Gillies (toim.) Exploring Changes and Challenges in the Family Lives of Children and Young People. Bristol: Policy Press, 1–22.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001.

Ronkainen, Suvi (1998) Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa – Tutkimuksen katveet valokeilassa. Naistutkimusraportteja 2/98. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

Ronkainen, Suvi (2006) Haavoittunut kansakunta ja väkivallan toimijuus. Teoksessa: Mirva Lohiniva-Kerkelä (toim.) Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Terttu Utraisen juhla- ja muistokirja. Helsinki: Talentum, 531–550.

Ronkainen, Suvi (2008) Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. Yhteiskuntapolitiikka 73:4. 388–401.

Ronkainen, Suvi & Näre, Sari (2008) Intiimin haavoittava valta. Teoksessa: Sari Näre & Suvi Ronkainen (toim.) Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 7–42.

Rose, Nikolas (1990) Governing the Soul. The Shaping of Private Self. London & New York: Routledge.

Rusanen, Erja (2011) Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Helsinki: Finn Lectura.

Ruuskanen, Minna (2006). Tuomioistuinratkaisut diskurssianalyysin kohteena. Teoksessa: Johanna Niemi-Kiesiläinen, Päivi Honkatukia, Helena Karma & Minna

Ruuskanen (toim.) Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 13. Helsinki: Gummerus, 43–60.

Saarikallio-Torp, Miia, Heino, Tarja, Hiilamo, Heikki, Hytti, Helka & Raevaara, Marketta (2010) Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa: Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 236–265.

Sandberg, Otso (2015) Hallittu syrjäytyminen - Miten syrjäytymisestä muodostui lähes jokaiseen meistä ulottuva riski? Acta Electronica Universitatis Tamperensis: 1500. Tampere: Tampere University Press.

Satka, Mirja (2009) Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. Yhteiskuntapolitiikka 74:1, 17–32.

Satka, Mirja (2011) Varhainen puuttuminen lapsuuden ja nuoruuden riskien hallinnoimisena. Teoksessa: Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino, 61–94.

Satka, Mirja & Harrikari, Timo (2008) The Present Finnish Formation of Child Welfare and History. British Journal of Social Work 2008: 38, 645–661.

Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Selin, Jani (2010) Kansalaisuuden tuottaminen yhteisöllisissä huumehoidoissa. Teoksessa: Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus, 213–229.

Sevón, Eija & Notko, Marianne (2008) (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press.

Sinkkonen, Jari (2004) Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. Duodecim 2004:120, 1866–73.

Sinko, Päivi (2004) *Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä*. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Skeggs, Beverley (1997) *Formations of Class and Gender*. London: Sage.

Skeggs, Beverley (2004a) *Context and Background: Pierre Bourdieu's analysis of class, gender and sexuality*. Sociological Review Monograph Series. Vol. 52: Issue Supplement s2, 19–33.

Skeggs, Beverley (2004b) *Class, Self, Culture*. London & New York: Routledge.

Skeggs, Beverley (2004c) *Exchange, value and affect: Bourdieu and "the self"*. Teoksessa: Lisa Adkins & Beverley Skeggs (toim.) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing, 75–96.

Skeggs, Beverley & Loveday, Vik (2012) *Struggles for value: value practices, injustice, judgment, affect and the idea of class*. *The British Journal of Sociology* 63:3, 472–490.

Skivenes, Marit (2010) *Judging the Child's Best Interests. Rational Reasoning or Subjective Presumptions?* *Acta Sociologica* 53:4, 339–353.

Skivenes, Marit & Stenberg, Hanne (2013) *Risk assessment and domestic violence – how do child welfare workers in three countries assess and substantiate the risk level of a 5-year-old girl?* *Child and Family Social Work* 2013 (julkaistu versio: 10.9.2013 [http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cfs.12092/abstract], vierailtu 15.1.2013).

Smart, Carol (1992) *Regulating womanhood: historical essays on marriage, motherhood and sexuality*. London & New York: Routledge.

Stokoe, Elizabeth (2003) *Mothers, Single Women and Sluts: Gender, Morality and Membership Categorization in Neighbour Disputes*. *Feminism & Psychology* 2003:13, 317–344.

Sulkunen, Pekka (1998) *Johdatus sosiologiaan – Käsitteitä ja näkökulmia*. Helsinki: WSOY.

Sunderland, Jane (2006) 'Parenting' or 'mothering'? The case of modern childcare magazines. *Discourse and Society* 17:4, 503–527.

Suoninen, Eero (2012) Identiteetin rakentuminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraalit*. Tampere: Vastapaino, 90–130.

Syvälä, Maria (2013) *Hukassa huostassa – kertomuksia lastensuojelun runtelemista perheistä*. Kuopio: RADIUM-kirjat.

Taylor, Carolyn (2008) Trafficking in Facts. *Writing Practises in Social Work. Qualitative Social Work* 7:1, 25–42.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2013) *Lastensuojelu 2012. Tilastoraportti 30/2013*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Thomson, Patricia (2008) *Field*. Teoksessa: Michael Grennfell (toim.) *Pierre Bourdieu. Key concepts*. Durham: Acumen Publishing, 67–84.

Toikko, Timo (2005) *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Tampere: Vastapaino.

Tolonen, Tarja (2008) *Yhteiskuntaluokka: menneisyyden dinosauruksien luiden kolinaa?* Teoksessa: Tarja Tolonen (toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 8–17.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tuori, Salla (2009) *Postcolonial and Queer Readings of 'Migrant Families' in the Context of Multicultural Work*. Teoksessa: Diana Mulinari, Suvi Keskinen, Sari Irni & Salla Tuori (toim.) *Complying With Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Farnham, England: Ashgate Publishing, 155–170.

Urponen, Maija (2008) Monikulttuurinen parisuhde ja suomalaisen julkisuuden sukupuolittuneet luokkakuvat. Teoksessa: Tarja Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 122–147.

Virolainen, Jyrki & Martikainen, Petri (2003) Pro & contra. Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Helsinki: Talentum.

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.

Vuori, Jaana (2003). Äitiyden ainekset. Teoksessa: Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 39–63.

Vuori, Jaana (2004) Isyyden mallit ja isien valinnat. Teoksessa: Ilana Aalto & Jani Kolehmainen (toim.) Isäkirja. Tampere: Vastapaino, 29-64.

Vänskä, Anna-Mari & Autio, Minna (2009) Aikuisia lapsia ja lapsiaikuisia – symbolinen lapsuus visualisoituvassa kulutuskulttuurissa. Nuorisotutkimus 4/2009, 53–69.

Winnicott, Donald (1981) Lapsi, perhe ja ympäristö. Espoo: Weilin+Göös. Alkuteoksesta: *The Child, the Family and the Outside World* (1964) suomentanut Inkeri Hollo.

Yesilova, Katja (2008) Onnellinen perhe asuu tiilitalossa. Yhteiskuntaluokasta keskimääräiseen hyvinvointiin. Teoksessa: Tarja Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 101–121.

Yesilova, Katja (2009) Ydinperheen politiikka. Helsinki: Gaudeamus.